SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká
fakulta v Opavě

FOTOGRAFOVÉ NA CESTÁCH
Hanzelka & Zikmund a humanistická fotografie

MgA. Radovan Kodera

Opava 2024

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
V OPAVĚ

itf Institut tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká
fakulta v Opavě

FOTOGRAFOVÉ NA CESTÁCH
Hanzelka & Zikmund
a humanistická fotografie

PHOTOGRAPHERS ON THE GO
Hanzelka and Zikmund
and humanist photography

MgA. Radovan Kodera

Teoretická disertační práce

Obor: Tvůrčí fotografie
Vedoucí disertační práce: doc. MgA. Pavel Mára

Opava 2024

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
V OPAVĚ

itf Institut tvůrčí fotografie FPF Slezská univerzita v Opavě

Abstrakt

Ve své práci jsem se zabýval některými aspekty fotografického díla československých cestovatelů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda. Zkoumal jsem způsoby prezentace jejich fotografické práce v kontextu jejich další tvůrčí činnosti – psané reportážní v tištěných periodikách a literární v knižních publikacích. Zabýval jsem se vytvořenými stereotypy způsobů vnímání jejich fotografické tvorby právě s ohledem na cestopisný a cestovatelský kontext. Zároveň jsem chtěl poukázat na výrazný humanistický aspekt, který se odráží jak v jejich tvorbě literární a filmové, tak i v díle fotografickém. Také jsem se zabýval prezentací jejich fotografické tvorby jako samostatnou uměleckou disciplínou.

Klíčová slova: fotografie, cestování, humanismus, prezentace, země

Abstract

In my work, I dealt with some aspects of the photographic work of Czechoslovak travelers Jiří Hanzelka and Miroslav Zikmund. I investigated the ways of presenting their photographic work in the context of their other creative activities – written reportage in printed periodicals and literary in book publications. I dealt with the created stereotypes in the ways of perceiving their photographic work precisely with regard to the travelogue and travel context. At the same time, I wanted to point out a distinct humanistic approach, which is reflected both in their literary and film work, as well as in their photographic work. I also dealt with the presentation of their photographic work as a separate artistic discipline.

Key words: photography, travel, humanism, presentation, countries

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

ZADÁNÍ DISERTAČNÍ PRÁCE

Akademický rok: 2024/2025

Zadávající ústav: Institut tvůrčí fotografie

Student: MgA. Radovan Kodera

UČO: 10362

Program: Filmové, televizní a fotografické umění a nová média

Obor: Tvůrčí fotografie

Téma práce: Fotografové na cestách. Hanzelka a Zikmund a humanistická fotografie.

Téma práce anglicky: Photographers on the go. Hanzelka and Zikmund and humanist photography

Zadání: Práce se zabývá aspekty fotografií cestovatelů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda z hlediska jejich prezentace v tištěných periodikách a knižních publikacích a humanistickým přístupem u vybraných fotografií či sérií. Zabývá se také prezentací jejich fotografické tvorby jako samostatné umělecké disciplíny.

Literatura:

HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Afrika snů a skutečnosti 1. Družstevní práce, 1952 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Afrika snů a skutečnosti 2. Družstevní práce, 1952 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Afrika snů a skutečnosti 3. Družstevní práce, 1952 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. S československou vlajkou na Kilimandžáro. SNDK – Státní nakladatelství dětské knihy. 1954 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Tam za řekou je Argentina. Orbis, 1955 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Přes Kordillery. Orbis, 1956 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Za lovci lebek. Orbis, 1956 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Mezi dvěma oceány. Orbis, 1959 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Obrácený půlměsíc. Státní nakladatelství politické literatury, 1961 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Tisíc a dvě noci. 1967. Svoboda, 1967 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav, Světadíl pod Himálajem. 1969. Svoboda, 1969. HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Zvláštní zpráva č. 4. Lidové nakladatelství, 1990. ISBN 80-7022-061-9. HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Cejlon – ráj bez andělů. Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0164-9. HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav; SLOMEK, Jaromír. Život snů a skutečnosti. Primus, 1997. ISBN 80-85625-78-4. ZIKMUND, Miroslav. Modrý Mauritius... a přece Austrálie!. Primus, 1999. ISBN 80-86207-00-5. HANZELKA, Jiří. O toleranci. Primus 1999. ISBN 80-85625-98-9. ZIKMUND, Miroslav; HORKÝ, Petr; NÁPLAVA, Miroslav. Sloni žijí do sta let. Euromedia, 2002. ISBN 80-242-0797-4. HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav; ŠVAŘÍČEK, Rudolf. Past na rovníku. Livingstone, 2008. 446 s. ISBN 978-80-904021-1-9. HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Legenda H+Z. První cesta. Jota, 2011. ISBN 978-80-7217-798-1 HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Legenda Z+H. Druhá cesta. Jota, 2011. ISBN 978-80-7217-835-3. HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Turecko. Carpe diem, 2010. ISBN 978-80-87195-16-1. ZIKMUND, Miroslav; HORKÝ, Petr; NÁPLAVA, Miroslav; KROC, Vladimír. Století Miroslava Zikmunda. Jota, 2017. ISBN 978-80-7462-754-5. KOLEKTIV AUTORŮ (red. BALAJKA, Petr). Encyklopedie českých a slovenských fotografů. ASCO 1993 BIRGUS, Vladimír; Scheufler Pavel. Česká fotografie v datech 1839-2019. Grada 2021. ISBN: 978-80-271-0535-9 RESENBLUM, Naomi. Une histoire mondiale de la photographie. Abeville Press France, 1997. ISBN: 2-87946-182-0 BIRGUS, Vladimír; MLČOCH, Jan. Česká fotografie 20. století. Kant, Praha 2009. ISBN: 979-80-7437-026-7 MRÁZKOVÁ, Daniela; REMEŠ Vladimír. Cesty československé fotografie. Mladá fronta, Praha 1989. ISBN: 80-204-0015-X MRÁZKOVÁ, Daniela. Příběh fotografie. Mladá fronta, Praha. ISBN: 23-033-85 MRÁZKOVÁ, Daniela. Co je fotografie? Katalog k výstavě. Videopres a Credit Praha. ISBN: 80-7024-004-0 SONTAG, Susan. O fotorafii. Paseka. 2002. ISBN: 80-7185-471-9 GAUTRAND Jean Claude. Robert Doisneau. Taschen, Köln. 2014. ISBN: 9783836547147 CHEROUX, Clément. Henri Cartier-Bresson. Here and Now. Thames & Hudson. ISBN: 978-0-500-54430-3 POSPĚCH, Tomáš. Myslet fotografii: Česká fotografie 1938–2000. Positif Praha, 2014. ISBN 978-80-87407-05-9 The Family of Man, katalog k výstavě, Museum of Modern Art, New York, 1955. Internetové stránky Library of Congress: https://www.loc.gov/pictures/collection/fsa/

Vedoucí práce: doc. MgA. Pavel Mára

Datum zadání práce: 11. 9. 2024

Souhlasím se zadáním (podpis, datum):

. . . . . .

prof. PhDr. Vladimír Birgus

vedoucí ústavu

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně a uvádím zdroje podkladů a použité dokumentace.
Souhlasím se zveřejněním práce v Univerzitní knihovně Slezské univerzity v Opavě, knihovně Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a na webových stránkách Institutu tvůrčí fotografie FPF SU v Opavě.

Všechny použité fotografie Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda a další materiály mi byly poskytnuty Archivem H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Fotografie ze souboru *Farm Security Administration* pocházejí z databáze Knihovny kongresu ve Washingtonu, jsou volně dostupné a nepodléhají žádnému omezení. Fotografie ze souboru *The Family of Man* jsou reprodukce pořízené z katalogu k výstavě pouze pro účely této práce. Fotografie některých dalších autorů pocházejí z jejich internetových stránek. Některé fotografie a dokumenty jsou z mého vlastního archivu.

Radovan Kodera

Poděkování.
Za podnětné vedení, trpělivost, konzultace a podporu velmi děkuji vedoucímu mé práce doc. MgA. Pavlu Márovi.
Za poskytnutí podkladů, dokumentů, informací, rad, za konzultace a umožnění přístupu k archiváliím velmi děkuji pracovnicím Archivu H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, vedoucí PhDr. Magdaleně Preiningerové a Blance Cekotové. Bez jejich pomoci by práce nevznikla. Velmi děkuji mé partnerce Zuzaně. Poděkovat za možnost přiblížit se a zabývat výsledky jejich práce bych chtěl těm, kterým už osobně děkovat nemohu, pánům Miroslavu Zikmundovi a Jiřímu Hanzelkovi. Touto prací bych jim chtěl alespoň vyjádřit svou úctu, obdiv a vděčnost.

Radovan Kodera

RADOVAN KODERA

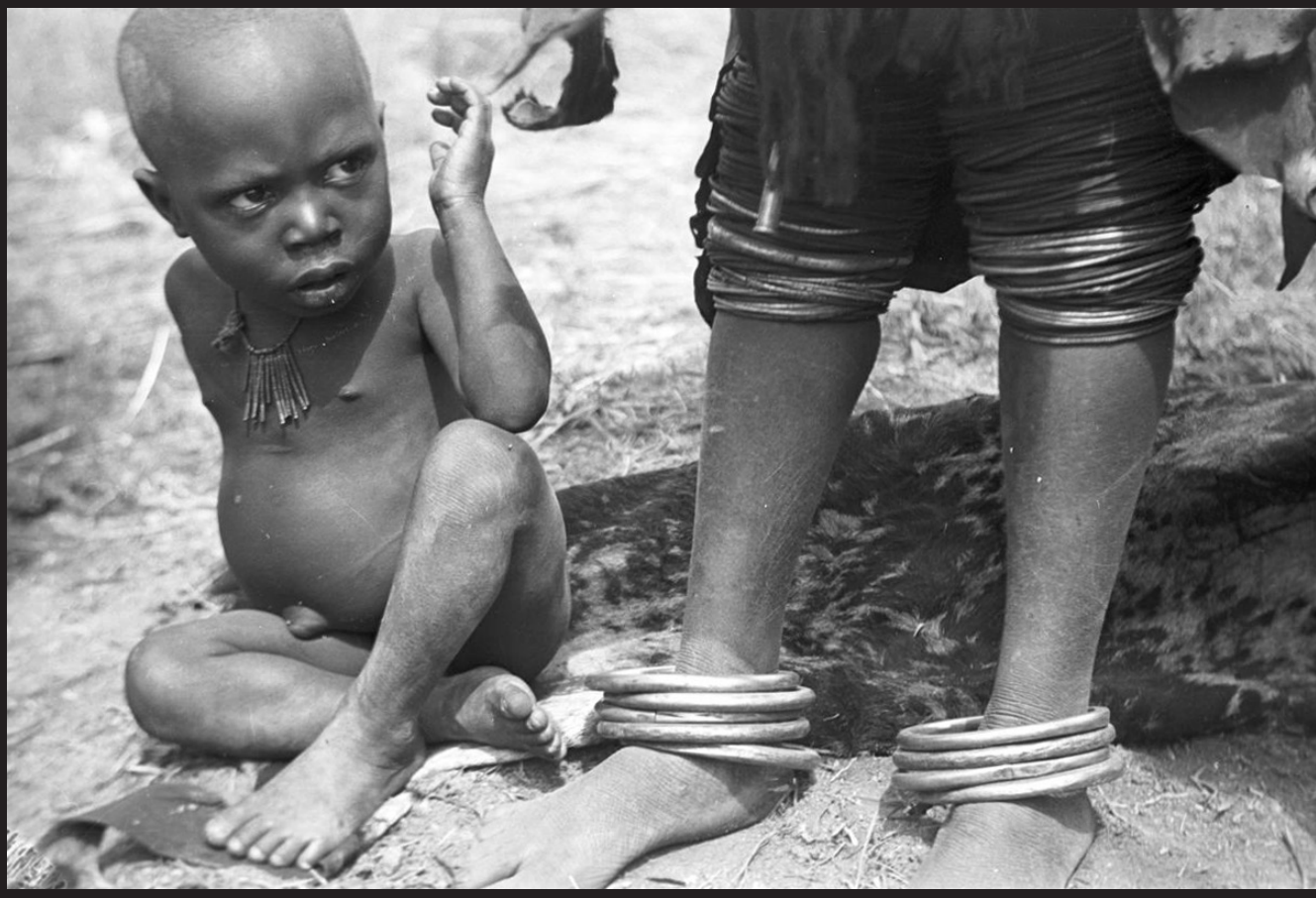

FOTOGRAFOVÉ NA CESTÁCH

HANZELKA & ZIKMUND
A HUMANISTICKÁ FOTOGRAFIE

Irák, Bagdád. 28. 2. 1960

OBSAH

OBSAH

I ÚVOD 5

II LEGENDA URČENÁ K ZAPOMNĚNÍ. STRUČNÁ BIOGRAFIE 13

III NA CESTY. PODMÍNKY, PŘEDPOKLADY 29

IV FOTOGRAFIE V KONTEXTU TVORBY H+Z 39

IV a Fotografie jako součást reportáží v časopisech 41

(první expedice) *Svět práce* 43

Svět motorů 44

Svět v obrazech 45

Ostatní 47

(druhá expedice) *Květy* 55

Svět motorů 56

Nový Orient 58

Svet socializmu 59

Technické noviny 60

Autó-Motor 60

Wochenpost 61

Vokrug světa a další 61

Ostatní 61

IV b Fotografie jako součást knižních titulů 69

(první expedice) *Afrika* 70

Amerika 73

(druhá expedice) *Balkán, Blízký východ, Asie* 84

Cejlon 88

Artia 88

Indonésie 89

V HUMANISTICKÉ FOTOGRAFIE H+Z 101

(první expedice) *Afrika* 121

Latinská Amerika 129

(druhá expedice) *Balkán* 135

Blízký východ 138

Jižní Asie 141

Cejlon 144

Indonésie 146

Japonsko 148

SSSR *150*

Vybrané humanistické fotografie 156

VI „PLZEŇSKÁ“ KOLEKCE 207
VII ZÁVĚR 229
VIII DODATKY 237
IX PŘÍLOHY 251
X SEZNAM VÝBĚROVÉ LITERATURY 269
XI JMENNÝ REJSTŘÍK 275

Fotografie na titulu: Uganda. 26. 2. 1948

ÚVOD I

Ekvádor, únor 1950

I

Tématem mé disertační práce je fotografické dílo proslulé cestovatelské dvojice Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda. Pokusil jsem se je sledovat v kontextu jejich další tvorby z hlediska prezentace v tištěných médiích a v knihách. Vzhledem k ohromnému množství snímků všech možných lokalit, žánrů, témat a okruhů jsem se chtěl zaměřit na oblast, která se mému pohledu jeví jako blízká sociální a humanistické fotografii a kterou považuji v jejich fotografické tvorbě za nejpodstatnější. Těmto snímkům a souborům jsem se snažil věnovat více pozornosti.

Chtěl jsem se zabývat otázkou, lze-li Hanzelku a Zikmunda přiřadit (nebo alespoň přiblížit) k autorům humanistické fotografie a jak lze jejich fotografické dílo chápat v kontextu vývoje československé fotografie. Pokud jsem se věnoval výstupům, tedy tištěným médiím a knihám, pak převážně těm, jejichž vydávání se časově shodovalo s produktivním obdobím od 40. do konce 60. let 20. století. Období po roce 1989 jsem sledoval spíše sporadicky ze specifických důvodů a motivů, jak vyplyne z mé práce.

Jedním z důvodů, proč jsem si téma zvolil, byla skutečnost, že jsem před lety s Přemyslem Řepou připravil pro uvedení v Plzni rozsáhlou fotografickou výstavu z obou jejich cestovatelských expedic. Vybrali jsme celkem 284 fotografií, které jsem z negativů nazvětšoval na výstavní formát, Přemysl Řepa je adjustoval, a spolu jsme výstavu nainstalovali ve Velké synagoze,

v Pivovarském muzeu a v Návštěvnickém centru Plzeňského Prazdroje. Výstava se konala od 27. dubna do 30. listopadu 2003. Téma je mi tudíž blízké a částečně známé.

Dalším podnětem byl fakt, že se o Hanzelkovi a Zikmundovi jako o autorech fotografií nezmiňují žádné fotografické encyklopedie či souhrnné publikace před rokem 2021[1] a že se domnívám, že by stálo za to se nad jejich fotografickým dílem zastavit a pokusit se je zhodnotit a zařadit do kontextu vývoje fotografie. Na téma neuvádění pánů Hanzelky a Zikmunda v encyklopediích fotografů jsem vytvořil jakousi „anketní" otázku a rozeslal ji některým fotografům, historikům a publicistům, z nichž reagovali jen někteří. Vybral jsem dvě relevantní odpovědi – Daniely Mrázkové a Jana Mlčocha – a uvádím je v kapitole Dodatky.

Třetím důvodem byl můj blízký osobní vztah k Miroslavu Zikmundovi, vytvářený od dob přípravy zmíněné výstavy, jeho jedinečná osobnost, jeho specifické a mimořádné schopnosti a vlastnosti. Čtvrtou pohnutkou pak byla snaha připomenout a vzdát hold jeho kolegovi a „celoživotnímu parťákovi", „cestovatelskému dvojčeti" Jiřímu Hanzelkovi, který se poté, co dlouhodobě onemocněl a v roce 2003 zemřel, přirozeně ocitl v Zikmundově mediálním stínu.

Důvodů bych mohl předložit ještě mnoho dalších, ale jako pátý – a vlastně jakýsi dodatečný – uvádím ten, který vyplynul z toku postupujícího a neúprosného času, tedy následování a odchod Miroslava Zikmunda za Jiřím Hanzelkou na konečnou cestu do věčnosti, na niž se vydal v požehnaném věku téměř 103 let prvního prosince 2021.

Mé první přímé setkání s fotografiemi dvojice Hanzelka a Zikmund se uskutečnilo v předjaří roku 2002 v Židovském muzeu v Praze a vůbec nesouviselo s jejich fotografiemi z cestovatelských expedic. Připravoval jsem tehdy v Plzni projekt *Rok 2002 – rok vzpomínek*, kterým jsem chtěl připomenout osudy židovských obyvatel Plzeňska v roce 60. výročí jejich deportace do Terezína. Jeho součástí byla výstava *Osudy zmizelých*[2] tvořená dobovými dokumenty a historickými i současnými fotografiemi, jež měly ukázat tragické osudy konkrétních osob. Jedním z významných zdrojů podkladů pro mě byly materiály shromažďované Oddělením holocaustu pražského Židovského muzea.

V době mé tehdejší návštěvy pracovnice muzea právě přebíraly zásilku, která přišla ze Zlína od cestovatele Miroslava Zikmunda. Reagoval tak na výzvu ředitele, který žádal pamětníky o poskytnutí jakýchkoli materiálů týkajících se obětí holocaustu. Zikmundova zásilka obsahovala dokumenty

a jeho vlastní fotografie bývalých spolužáků z plzeňského Masarykova reálného gymnázia. Miroslav Zikmund se v Plzni narodil, maturoval zde v roce 1938 a pět jeho bývalých spolužáků zahynulo v době nacistické okupace kvůli svému židovskému původu v ghettech a vyhlazovacích táborech. Miroslav Zikmund už od kvarty fotografoval svým vlastním aparátem a spolužáky na svých snímcích při různých akcích zachytil.

Přes Židovské muzeum jsem získal na pana Zikmunda kontakt, napsal jsem mu dopis a on souhlasil s použitím reprodukcí svých fotografií a informací na mnou připravované výstavě. Tu jsem instaloval v červnu 2002 v částečně opravené, ale již léta neužívané Staré synagoze v Plzni a v expozici jsem použil několik Zikmundových fotografií, na nichž byli jeho židovští spolužáci – Karel Körper, Josef Smolka, Hana Becková, Tylda Fischlová, Zdeněk Klein. Miroslavu Zikmundovi jsem naopak poskytl informace, které jsem zjistil o jejich tragických osudech.

V té době jsem se podílel i na organizaci výstav ve Velké synagoze v Plzni pořádaných po dokončení její částečné rekonstrukce v roce 1998. Využil jsem navázaného kontaktu s Miroslavem Zikmundem a později s ním domluvil uspořádání fotografické výstavy v této synagoze pro sezónu roku 2003. V té době byl Jiří Hanzelka už třetím rokem upoután na nemocniční lůžko a osobní setkání s ním nebylo možné. Proto veškeré informace jsem získával od Miroslava Zikmunda a s ním domlouval i související organizační záležitosti, další pak v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, které spravuje jejich archiv.

Od mého prvního osobního setkání s Miroslavem Zikmundem v jeho domě na Nivách ve Zlíně na podzim roku 2002 se odehrálo mnoho událostí směřujících v konečném důsledku k sepsání této disertační práce. Byl jsem s ním v trvalém přímém osobním kontaktu, byť vzhledem ke vzdálenosti Plzeň–Zlín, jen občasném. Navštěvoval jsem ho ve vile na Nivách, později u jeho partnerky Marie Macalíkové, ale setkávali jsme se i na jiných místech, například při uvedení výstavy v Plzni a jejích reprízách v Bratislavě, Brně, Košicích, Praze, Drážďanech, Pardubicích. Občas jezdíval i do Plzně, poslední návštěvu rodného města vykonal u příležitosti uvedení představení zlínského divadla *Palubní deník Hanzelky a Zikmunda* v Divadle J. K. Tyla v Plzni v lednu 2014. Poslední rozhovor jsem s ním vedl ve Zlíně den před jeho 101. narozeninami a tři týdny před propuknutím covidové pandemie.

S Jiřím Hanzelkou jsem se nikdy osobně nesetkal. Zemřel v době příprav zmíněné fotografické výstavy 15. února 2003.

Při přípravě své disertační práce jsem vycházel z poznatků získaných

nejen při práci s vlastním fotografickým „materiálem" Hanzelky a Zikmunda, ale také na základě přímých setkání se zainteresovanými osobnostmi – Miroslavem Zikmundem, pracovníky Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, vedoucí Archivu H+Z PhDr. Magdalénou Preiningerovou a její kolegyní Blankou Cekotovou, etnografem a blízkým osobním přítelem Hanzelky a Zikmunda PhDr. Karlem Pavlištíkem (zemřel 2018), dalšími členy Klubu H+Z Petrem Novotným, Františkem Zuskou (zemřel 2022), Ivanem Plánkou, také ovšem s Miroslavem Zikmundem mladším a Jiřím Hanzelkou mladším a mnoha dalšími.

Podstatným zdrojem informací včetně archivu negativů, kontaktních kopií, pozitivů, deníkových záznamů, karet s popisy nafocených i natočených filmů, písemných i obrazových dokumentů byly pro mě materiály poskytnuté nejen Miroslavem Zikmundem, ale především uložené a ošetřované Archivem H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, jehož depozitář dnes sídlí ve speciální archivní klimatizované budově v centru Otrokovic a ve dvou podlažích jednoho křídla internátní budovy učiliště v Otrokovicích, kde archiválie Hanzelky a Zikmunda zabírají několik místností.

Díky pečlivě vedeným soupisům a katalogizaci jednotlivých částí archivu bylo možné zaměřit se na specifické materiály a tematické okruhy. Na druhou stranu obrovský rozsah archivních položek prodlužoval dobu prohlížení, zkoumání a vyhodnocování archiválií a také do jisté míry komplikoval způsob, jak k těmto poznatkům přistupovat a jak s nimi naložit.

Po zvažování různých variant a konzultacích s vedoucím mé práce doc. Pavlem Márou jsem zvolil pokus zařadit fotografie Hanzelky a Zikmunda do kontextu celé jejich tvorby především z hlediska prezentace. Z obsahového hlediska jsem se pak chtěl zaměřit na tu část jejich fotografické tvorby, která se blíží humanistické fotografii, a to s tím, že jsem ji chtěl porovnat s tvorbou autorů humanistické a sociální fotografie. Zejména jsem vnímal jistou ideovou, ale i obrazovou blízkost se snímky vybranými do kolekce *The Family of Man* a se snímky autorů dokumentujících pro projekt *Farm Security Administration*, či fotografů spolupracujících s agenturou *Magnum Photos*.

Naprostá většina materiálů z doby před startem první expedice pochází z osobního archivu Miroslava Zikmunda, který již od jinošského věku používal sofistikovaný archivační a katalogový systém a vedl si deníkové záznamy. Proto nejen v mé práci, ale i v Archivu H+Z svým rozsahem převládají Zikmundovy materiály nad materiály z osobního archivu Jiřího Hanzelky, byť se ho některé přímo týkají.

Všem, kteří mi umožnili přístup k materiálům a poskytli další informace,

konzultace, rady a pomoc, patří můj velký dík. Především chci poděkovat PhDr. Magdaleně Preiningerové a Blance Cekotové za nezměrnou ochotu a pomoc při bádání v archivu a poskytnutí informací a podnětů.

---

[1] První zmínka o Miroslavu Zikmundovi a Jiřím Hanzelkovi se objevuje právě v souvislosti se zmíněnou výstavou ve Velké synagoze v Plzni v encyklopedii *Česká fotografie v datech 1839–2019,* vydané v roce 2021.

[2] Výstavu *Osudy zmizelých* jsem instaloval v přízemí a v 1. patře galerií v neužívané Staré synagoze v Plzni v červnu 2002. Výstava byla otevřena během celé letní sezóny.

Fotografie Miroslava Zikmunda jeho židovských spolužáků Hany Beckové (uprostřed) a Karla Körpera (s ovázanou hlavou) z roku 1935, kteří zahynuli během holocaustu

Výstava Osudy zmizelých *ve Staré synagoze v Plzni v roce 2002*

LEGENDA URČENÁ K ZAPOMNĚNÍ II
STRUČNÁ BIOGRAFIE

Foto: Eduard Ingriš, Peru, listopad 1949

II

O Miroslavu Zikmundovi a Jiřím Hanzelkovi se nejčastěji hovoří jako o cestovatelské dvojici. Jejich tvůrčí rozpětí bylo ale širší, než je u běžných cestovatelů obvyklé. Cestování jim bylo prostředkem k poznávání, což obvyklé je. Méně obvyklá je snaha vlastní cestování zprostředkovat ostatním nejen formou literární (což ovšem dělali a dělají i jiní, v Čechách například Kryštof Harant, Emil Holub, Alberto Vojtěch Frič, Enrique Stanko Vráz, Alois Musil, Karel Čapek, Miroslav Horníček, Miroslav Stingl, Pavlína Brzáková, Miroslav Náplava, Petr Horký, Rudolf Švaříček a mnoho dalších), současně ale také v podobě filmové, fotografické, rozhlasové, později i televizní. Právě tento multimediální přesah jim přinesl nesmírnou popularitu.

V 50. a 60. letech patřili v Československu k nejznámějším osobnostem kulturně-společenského života, k našim nejvýznamnějším celebritám a znala je opravdu celá republika, od malých dětí až po seniory. Jejich knihy vycházely ve statisícových nákladech v několika vydáních, na filmy, nikoli hrané, ale cestopisné dokumenty, se stály desítky metrů dlouhé fronty. Jejich rozhlasové i televizní reportáže patřily k nejsledovanějším pořadům nejen z oblasti publicistiky, ale obecně; tištěné cestopisné reportáže vycházely po mnoho let v několika časopisech.

Je zřejmé, že popularita jejich děl byla do značné míry způsobena nemožností běžného obyvatelstva cestovat do autory navštívených a popisovaných zemí, ale také tím, že média byla státem monopolizována. Reportáže z první expedice vysílal Československý rozhlas jako jediná stanice už brzy

po začátku expedice, sice s mírným zpožděním, ale až do roku 1952. Televizní vysílání, šířené od poloviny 50. let, také nabízelo v té době pouze jednu státní stanici s omezeným vysílacím programem. Zájem o jejich reportáže v časopisech a od roku 1952 vydávané knižní tituly, byl ale vyvolán i způsobem zpracování a prezentace vytvořených děl. Jejich knihy mají vysokou faktografickou i literární úroveň, bohatou obrazovou přílohu a pestré grafické zpracování, rozhlasové reportáže jsou působivé a dramaturgicky účelově gradované, filmy dynamické, mají poutavé scénáře, režii, účelný střih i skvělý slovní a hudební doprovod[1] a dodnes jsou v některých kritériích nepřekonané. Vozidlo Tatra 87 s registrační značkou P 19720 je vystaveno v Národním technickém muzeu v Praze, oba automobily Tatra 805 z druhé expedice v továrním muzeu automobilů Tatra v Kopřivnici. Rozsah jejich tvůrčích aktivit a objem výsledků jejich práce je tak rozsáhlý, že pro ně bylo vytvořeno jedno samostatné archivní a badatelské oddělení v krajském regionálním muzeu ve Zlíně (Archiv H+Z Muzea jihovýchodní Moravy).

Připomeňme si krátce osudy obou autorů.

Miroslav Zikmund se narodil 14. února 1919 v bytě rodičů v Úslavské ulici č. 31 v Plzni, v rodině strojvůdce Československých státních drah (matka Magdalena, otec Antonín). Rodina se o dva roky později rozrůstá o druhého syna Josefa, jemuž starší Miroslav přidělí doživotní přezdívku „Píďa". Na počátku 30. let se Zikmundovi stěhují do vlastního nově postaveného domku na dnešní Slovanské třídě č. 135. Miroslav navštěvuje Masarykovu základní školu v Plzni na Slovanech, poté Masarykovo reálné gymnázium na Klatovské třídě nad Chodským náměstím v Plzni. S bratrem Josefem využívají otcův zaměstnanecký bonus v podobě volných jízdenek a v roce 1936 jedou vlakem na Podkarpatskou Rus, která je tehdy ještě součástí Československa. Miroslav Zikmund to později komentuje jako svou první cestovatelskou výpravu. Maturuje v červnu 1938. Po prázdninách nastupuje na Vysokou školu obchodní v Praze, kde se setkává s Jiřím Hanzelkou.

Už od „kvarty", tedy od roku 1934, kdy dostal od rodičů první vlastní fotoaparát Voigtländer, fotografuje, sleduje odborné časopisy. Díky jeho příslovečnému perfekcionalismu a způsobu archivace fotografií i písemných dokumentů a dalších artefaktů, který používá už od školních let, se dochovaly nejen tyto fotografie a negativy, ale i jejich popisy a datace[2].

Jiří Hanzelka se narodil na Štědrý den roku 1920 v rodině řidiče z povolání (matka Pavlína, otec Ferdinand) ve strážním domku u kamenolomu na vrchu Kotouč u Štramberka. Rodina se brzy stěhuje do Kopřivnice, kde

otec Ferdinand získá zaměstnání jako mechanik a zkušební řidič v automobilce Tatra. Díky svým řidičským schopnostem (jako tovární jezdec se zúčastnil několika automobilových závodů) je brzy přidělen jako osobní řidič slovenskému ministru československé vlády Milanu Hodžovi a s rodinou se stěhuje do Bratislavy. Jiří Hanzelka absolvuje první školní roky v Bratislavě a jeho vzdělávacím jazykem je v té době slovenština. Později se ministr Hodža stěhuje do Prahy, kam ho následuje i jeho osobní řidič Ferdinand Hanzelka s celou svou rodinou. Jeho syn Jiří další vzdělání absolvuje v Praze a podaří se mu „přeskočit" jeden rok školní docházky. Proto i maturitní zkoušku na obchodní akademii vykoná s o rok staršími spolužáky a v září 1938 nastupuje na Vysokou školu obchodní v Horské ulici v Praze.

Podle legendy se s Miroslavem Zikmundem setkává ve frontě u zápisu před vstupem do budovy a rozhovor, který spolu na schodech před školou vedou, má pro ně oba osudové následky. Přátelství, následující zážitky a vytvořené dílo je spojí do konce jejich životů.

Do záměrů a plánů mladých studentů však tvrdě zasáhnou vnější neblahé okolnosti – mnichovská dohoda a zábor československého pohraničí už na podzim 1938, okupace hitlerovským Německem v březnu 1939, vypuknutí II. světové války, uzavření českých vysokých škol na podzim téhož roku. Aby unikli tzv. totálnímu nasazeni, tj. říšskými okupačními úřady nařízené pracovní povinnosti, urychleně si nacházejí provizorní zaměstnání. Miroslav Zikmund sice nastupuje v Plzni, kde s rodiči žije, ale vykonává práci, která jej frustruje – pracuje na plzeňských jatkách přímo na porážce a „bourání" jatečních zvířat. Po několika měsících se mu podaří získat administrativní práci v potravinářském závodě v Praze. Jiří Hanzelka pracuje v zemědělství, na statku v jižních Čechách. V dosud přístupných veřejných a specializovaných knihovnách studují jazyky, geopolitické, náboženské, hospodářské a klimatické podmínky v různých zemích.

Po osvobození v roce 1945 navazují na přerušená studia a začínají intenzivně připravovat plán „5", tedy objet automobilem pět obydlených světadílů. V roce 1946 získávají diplomy komerčních inženýrů a předkládají v kopřivnické Tatře plán na propagační obchodní cestu kolem světa vozem Tatra 87. Absolvují instruktážní praxi v opravně automobilů v Sušici, kde zároveň získávají řidičské průkazy, stáž na montážní lince přímo v Kopřivnici, ale také zkušební jízdy po cestách i v terénu zapůjčenou ojetou tatrou, a to i během vojenské prezenční služby. Kompetentním úřadům a organizacím předkládají zcela konkrétně a dokonale zpracovaný plán cesty včetně geopolitických, ekonomických a klimatických rozborů, finančního krytí, marketingového

záměru, jazykové přípravy i technického zajištění. Jsou připraveni na cestu.

22. dubna 1947 v 10:15 vyjíždějí od sídla Autoklubu Republiky československé v čerstvě přejmenované Opletalově ulici v Praze s osobním vozem Tatra 87 na expedici plánovanou původně jako cestu kolem světa. Vezou s sebou psací stroje, ale také fotografickou a filmovou techniku. Jejich cesta má původně především propagační a obchodní charakter. Jsou zplnomocněni uzavírat smlouvy na dodávky některých výrobků – vozů Tatra, loveckých zbraní, fotoaparátů a dalších. Mají ale také dohodu s Československým rozhlasem a s některými časopisy na zasílání reportáží z průběhu cesty a s ministerstvem školství na pořizování naučných filmových záběrů a fotografií.

Už během prvních měsíců s ohledem na okolnosti (havárie a čekání na náhradní vůz) původní plán upravují a tak do návratu do vlasti prvního listopadu 1950 postupně projedou od západu k východu severní Afriku, pak směřují přes pouště, hory a pobřeží na jih „černého" kontinentu, lodí přeplují do Jižní Ameriky, tu objedou od jihovýchodu k severozápadu, projedou Střední Ameriku a z Mexika se lodí vracejí do Evropy.

Nafotografují více než 10 tisíc záběrů, natočí materiál pro tři celovečerní dokumentární filmy. Napíší stovky reportáží pro rozhlas a časopisy a posílají je i s doprovodným obrazovým materiálem do vlasti, takže vycházejí v časopisech a jsou vysílány Československým rozhlasem už během expedice. Honoráře jsou významným zdrojem financování během cesty. Uzavřou mnoho obchodních kontraktů na dodávky československých výrobků v hodnotě několika miliónů v tehdejších valutách. Většina z nich však není po změně politického režimu v únoru 1948 realizována. Přesto dokáží obchodní činností, vlastní tvorbou a publikačními aktivitami uhradit náklady celé expedice a úvěr poskytnutý na cestu Československou národní bankou splácejí i s nevyžádanými úroky.

Během následujících devíti let vydají v opakovaných reedicích 7 knižních titulů („*Afrika*" vychází ve třech samostatných dílech[3], Jižní a Střední Amerika ve čtyřech[4]), uvedou do kin tři celovečerní dokumentární filmy[5], uspořádají stovky besed a přednášek, desítky výstav, poskytnou mnoho časopiseckých i rozhlasových rozhovorů.

Výnosy z honorářů umožní oběma autorům nejen postavit, resp. koupit a přestavět dvě obytné vily na návrší Nivy ve Zlíně, ale také finančně zajistit přípravu a realizaci druhé expedice včetně materiálního, technického a personálního obsazení.

Oba se stihnou oženit a založit rodiny. V roce 1955 se narodí Miroslav

Zikmund mladší a Jiří Hanzelka mladší, o rok později Hana Hanzelková. Jiří Hanzelka s rodinou opouští Zlín a stěhuje se do Prahy, Miroslav Zikmund zůstává ve Zlíně.

Po důkladných přípravách, ale i politických a úředních obstrukcích, na den přesně, dvanáct let od startu první expedice, 22. dubna 1959, vyjíždějí Zikmund s Hanzelkou opět od sídla bývalého autoklubu z Opletalovy ulice. V roce 1947 se s nimi přišlo rozloučit několik zainteresovaných úředníků a činovníků, pár přátel a známých. Nyní je celá Opletalova ulice obležena tisíci fanoušků a příznivců.

Na expedici se tentokrát vydávají se dvěma speciálně upravenými prototypy mikrobusů Tatra 805, do posádky přibírají automechanika a lékaře. Vybaveni jsou profesionální fotografickou i filmovou technikou. Cesta tentokrát není obchodní. Aby cestovatelé mohli opustit Moskvou ovládané území států socialistického bloku, je expedice formálně uspořádána jako přírodovědecko-badatelská a oficiálně se koná pod patronací Československé akademie věd.

Přes Balkán směřují na Blízký východ, do konce roku 1964 pak projedou některé státy jihovýchodní Asie, Cejlon, indonéské a japonské ostrovy a asijskou část tehdejšího Sovětského svazu. Během cesty opět píší reportáže, natáčejí tematické dokumentární filmy, fotografují. Z cesty po Sovětském svazu vypracují kritickou analýzu tzv. *Zvláštní zprávu č. 4*.

Po návratu stihnou připravit a vydat další tři obsáhlé cestopisy[6], čtyři reprezentativní fotografické monografie[7] a zpracovat desítky krátkometrážních dokumentárních filmů, jeden celovečerní film o Kašmíru[8]. Reportáže jsou vydávány v časopisech, vysílány v rozhlase i televizi. Dvojice patří k nejpopulárnějším osobnostem kulturního a společenského života v republice.

V době obrodného společenského procesu započatého zejména v kulturní sféře už v první polovině 60. let, vstupují do komunistické strany, aby k tomuto procesu svými zkušenostmi a vlivem mohli přispět (byť tuto ideu sami později označí za naivní omyl).

V době tzv. Pražského jara vystupují na různých mítincích, shromážděních a v médiích a vyjadřují se na podporu demokratizace společnosti zejména s ohledem na nedávné zážitky ze SSSR. Jiří Hanzelka je mezi kandidáty navrženými na funkci prezidenta republiky.

Okupaci Československa armádami zemí Varšavské smlouvy v srpnu 1968 oba veřejně odsoudí – Miroslav Zikmund v prohlášení přednesené v ruštině a angličtině z dosud neodhaleného improvizovaného zlínského studia Československého rozhlasu. S nastupující normalizací a návratu

stalinistů do čela komunistické strany i státu nastane pro oba autory doba „vygumování" z veřejného prostoru i myslí obyvatel. Třetí cestopis z druhé expedice *Světadíl pod Himálajem* sice v roce 1969 ještě vyjde (kniha je vytištěna ve sto dvacetitisícovém nákladu a její likvidace by způsobila citelnou národohospodářskou ztrátu – nikdo si netroufne dát do stoupy 160 tun nově vytištěných knih, z nichž má být několika milionový zisk), ale bez publicity a propagace s výslovnou instrukcí, že nesmí být nijak inzerován ani vystaven v knihkupeckých výlohách. Sepsaná a připravená kniha věnované Cejlonu však už nevyjde. Knihy Hanzelky a Zikmunda jsou vyřazeny z veřejných knihoven, cestovatelská Tatra 87 z první cesty je z expozice v Národním technickém muzeu „uklizena" do depozitáře.

Zákazem veškeré publicity jsou oba autoři odříznuti od zdroje příjmů. Jsou jim zabaveny cestovní pasy. Ocitají se na pomyslné černé listině nežádoucích osob, stávají se součástí československého disentu. Knihu *Cejlon, ráj bez andělů*, textově i obrazově redukovanou, vydávají v roku 1975 ve strojopisném formátu A5 v několika průklepových kopiích v samizdatové edici *Petlice* Ludvíka Vaculíka. Bez možnosti publicity chybí vůle a motivace ke zpracování a přípravě dalších knih, které měly následovat.

Jiří Hanzelka, který žije od roku 1958 v Praze, se zde uchází o práci. Absolvuje 35 neúspěšných přijímacích pohovorů. Je přijat až na třicátý šestý pokus jako zahradní dělník v seminářských sadech na Petříně. Miroslav Zikmund zůstává ve Zlíně. Z existenčních důvodů postupně rozprodává fotografickou a filmařskou techniku i část knihovny. Překládá, objíždí archivy a zabývá se genealogickým průzkumy. Když dosáhnou příslušného věku, československé úřady jim odmítnou vyplácet důchod.

Po pádu komunistického režimu jsou oba autoři společensky rehabilitováni, vracejí se do veřejného života. Jiří Hanzelka se aktivně zapojuje do společenského dění, stává se členem poradního orgánu prezidenta Václava Havla v ekonomické oblasti, spolupracuje s dalšími vrcholnými politiky. Miroslav Zikmund využívá možnosti cestovat. Opakovaně navštěvuje Austrálii (v letech 1992, 1994, 2000), s Milanem Maryškou natočí dokumenty – v roce 1994 v Austrálii *Poslední světadíl aneb S Krakonošem do pravěku*, v roce 1996 *Sibiř, peklo nebo ráj*.

Kniha o Cejlonu[8], připravená k vydání na rok 1970, vychází v roce 1991 s 21 letým zpožděním. Je to jejich poslední společně napsaná a vydaná cestopisná kniha. Jiří Hanzelka je od přelomu tisíciletí sužován nemocemi, částečně souvisejícími s cestováním, ale také s několikaletou celosezónní sadařskou a zahradnickou prací na Petříně. Společně s Jaromírem Slomkem

ještě vydají knihu rozhovorů *Život snů a skutečnosti* (1997), samostatně pak Miroslav Zikmund cestopis o Austrálii[9], kam cestoval už bez Jiřího Hanzelky. Jiří Hanzelka napíše knihu úvah s příznačným názvem *O toleranci* (1999). Usazuje se ve vesničce Sedlo na Jindřichohradecku.

V roce 1995 darují na podnět etnografa a folkloristy Karla Pavlištíka, blízkého přítele z disentu, své obsáhlé archivy Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, kde je vytvořena stálá expozice o jejich životě a díle[10] a jako samostatné oddělení muzea zřízen Archiv H+Z. Na půdě muzea vzniká Klub H+Z, občanské sdružení, později spolek, pečující o jejich odkaz.

Režisér Milan Maryška natáčí v roce 1997 pro Českou televizi dokument *Sny a skutečnost Hanzelky a Zikmunda*, Václav Filip v roce 1998 třináctidílný seriál *Svět očima Hanzelky a Zikmunda*. V roce 2000 připraví výprava vedená Miroslavem Zikmundem v South Lake Tahoe v Kalifornii pozůstalost, osobní archiv českého emigranta Eduarda Ingriše – skladatele, dirigenta, filmaře, fotografa, mořeplavce a dobrodruha – zpět do vlasti (archiv je v roce 2001 přepraven do Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně). V roce 2000 cestuje Miroslav Zikmund s Petrem Horkým a Miroslavem Náplavou po stopách Hanzelky a Zikmunda na Cejlonu, na dnešní Srí Lanku[11].

Jiří Hanzelka stráví poslední více než tři roky života upoután na nemocniční lůžko. Umírá 15. února 2003 ve Vinohradské nemocnici v Praze.

V dubnu 2003 je v Plzni ve Velké synagoze, v Pivovarském muzeu a v Návštěvnickém centru Plzeňského Prazdroje zahájena výstava *Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund – Fotografie*, obsahující 284 nově vybraných a nově nazvětšovaných fotografií. V následujících letech jsou části této kolekce vystaveny na několika místech v České republice včetně Pražského hradu, Domu pánů z Kunštátu v Brně, Východočeské galerie v Pardubicích aj., v zahraničí v Českém centru v Moskvě, ve Slovenském národním muzeu v Bratislavě, v Národním technickém muzeu v Košicích, v Dopravním muzeu v Drážďanech, v Rosenfeldově paláci v Žilině.

Na podnět Rudolfa Švaříčka zpracuje Miroslav Zikmund původní texty z části druhé expedice Hanzelky a Zikmunda z cesty po Indonésii a v roce 2008 vychází kniha *Past na rovníku* s bohatým fotografickým doprovodem a atraktivními přílohami – velkou mapou světa s trasou obou expedic, s nástěnným kalendářem a přívěskem se symboly jin-jang. V březnu 2013 se v Městském divadle ve Zlíně uskuteční premiéra hry Vladimíra Fekara *Palubní deník Hanzelky a Zikmunda* v režii Petra Štindla.

Na jaře roku 2014 je ve Smetanových sadech v Plzni na 20 panelech instalována venkovní výstava *Miroslav Zikmund 95,* kterou připravil autor

této práce a město Plzeň k výstavě vydává publikaci *Miroslav Zikmund – Z Plzně až na kraj světa*. Do kin je uveden dokumentární celovečerní film Petra Horkého *Století Miroslava Zikmunda*; pod názvem *Miroslav Zikmund: Cesta stoletím* je vytvořena třídílná televizní verze. V roce 2017 vychází i verze knižní. V roce 2019 vydává Česká pošta u příležitosti 100. narozenin Miroslava Zikmunda dvouznámkový aršík *Století cestovatelů Hanzelky a Zikmunda* s nominální hodnotou jedné známky 45,- Kč. Aršík je do té doby největší v historii české, resp. československé filatelie, má rozměry 203 × 153 mm, známky pak 88 × 30 mm. Na počest stých narozenin Miroslava Zikmunda se v muzeu ve Zlíně uskuteční slavnostní večer za jeho osobní účasti.

14. února 2020, v den svých 101. narozenin, se Miroslav Zikmund naposled objeví na veřejnosti. Osobně se zúčastní výroční schůze Klubu H+Z ve zlínském muzeu. Ani zde nezapomene připomenout svého „parťáka" Jiřího Hanzelku. Za tři týdny vypukne covidová pandemie. Nastává téměř dvouleté období izolace.

1. prosince 2021 Miroslav Zikmund umírá ve vojenské nemocnici ve Střešovicích v Praze. Legenda se uzavírá.

---

[1] Hudbou k filmům Hanzelky a Zikmunda se proslavil tehdy třicetiletý Zdeněk Liška, později jeden z nejvýznamnějších a nejžádanějších skladatelů filmové hudby u nás.

[2] V Archivu H+Z Muzea jihový chodní Moravy ve Zlíně je uložena i většina těchto předválečných a „předexpedičních" negativů a fotografií a je zde zachován i Zikmundům notýsek se zápisy o prvních pořízených fotografiích, evidovaných od čísla 1.

[3] *Afrika snů a skutečnosti I., II., III. díl*, 1952, Družstevní práce.

[4] *Přes Kordillery*, 1957; *Tam za řekou je Argentina*, 1958; *Za lovci lebek,* 1958; *Mezi dvěma oceány*, 1959.

[5] *Afrika I. – Z Maroka na Klilimandžáro*, 1952; *Afrika II. – Od rovníku ke Stolové hoře*, 1953; *Z Argentiny do Mexika*, 1953.

[6] *Obrácený půlměsíc*, 1961; *Tisíc a dvě noci*, 1967; *Světadíl pod Himálajem,* 1969.

[7] *Kašmír – Je-li kde na světě ráj*, 1961.

[8] *Cejlon – ráj bez andělů*, 1991. Ještě před dokončením textu v r. 1969 odletí Miroslav Zikmund na Cejlon, porovnat změny, které se v zemi od r. 1962 udály, aby je případně mohli zahrnout do textu.

[9] *Modrý Mauritius… a přece Austrálie*, 1999.

[10] *S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadíly*.

[11] Z této cesty vzniká společná kniha a stejnojmenný dokumentární film pro Českou televizi *Sloni žijí do sta let*, 2002.

Čtyřletý Miroslav Zikmund (vpředu) s rodiči, bratrem a babičkou v Plzni, 1923

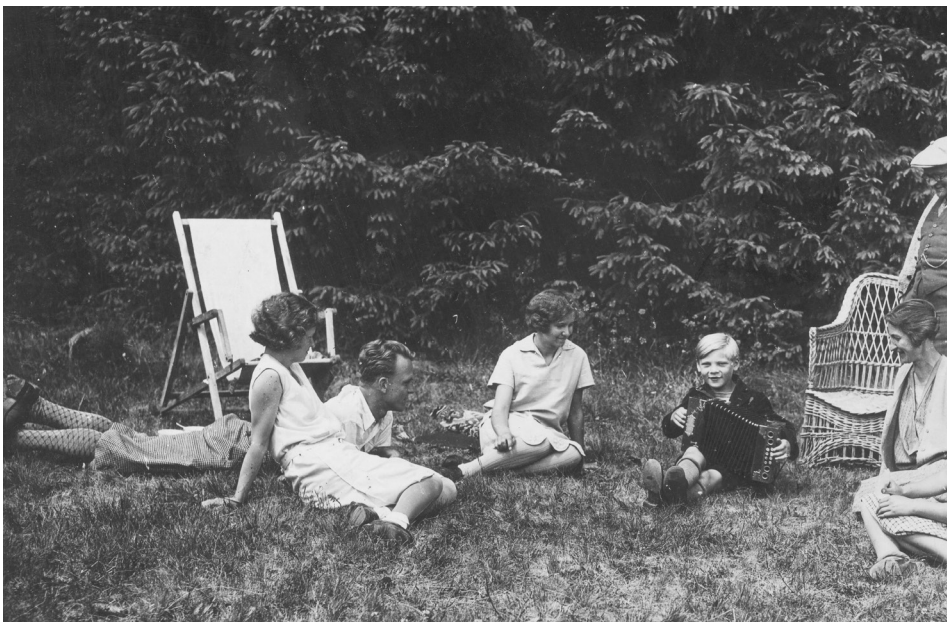

Devítiletý Jiří Hanzelka (s harmonikou) s rodiči v Tatranské Lomnici, 1930

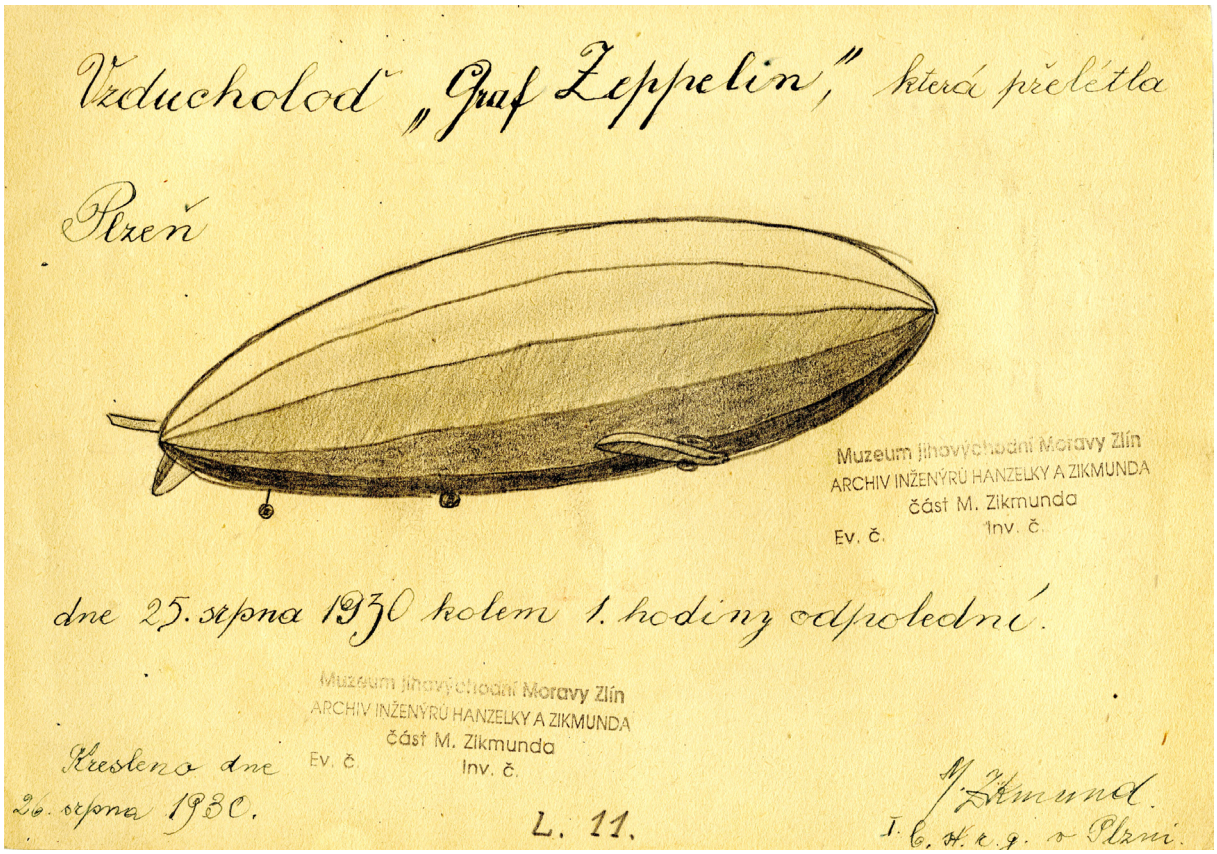

Školní práce

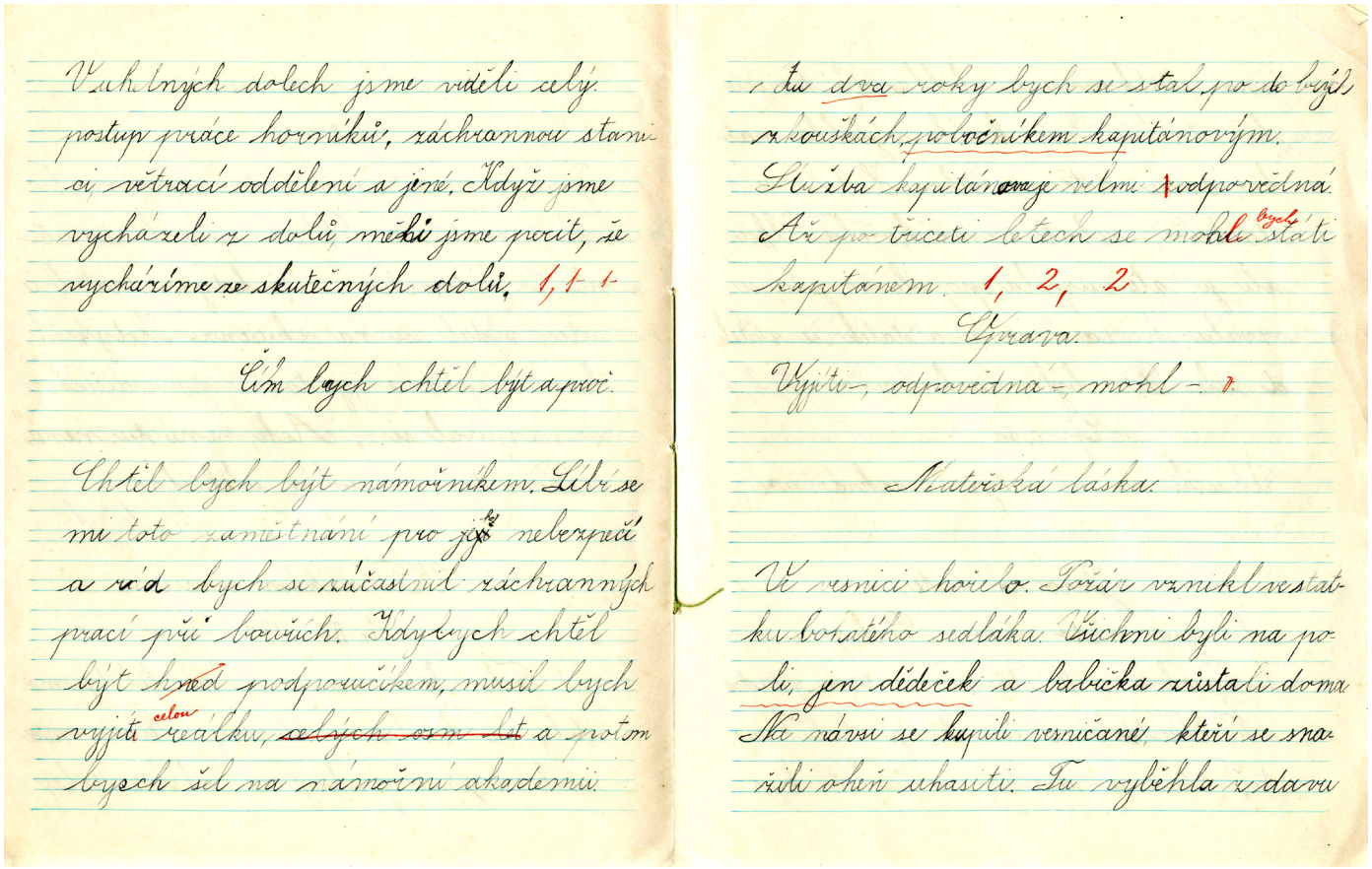

Školní práce Jiřího Hanzelky (nahoře) a Miroslava Zikmunda

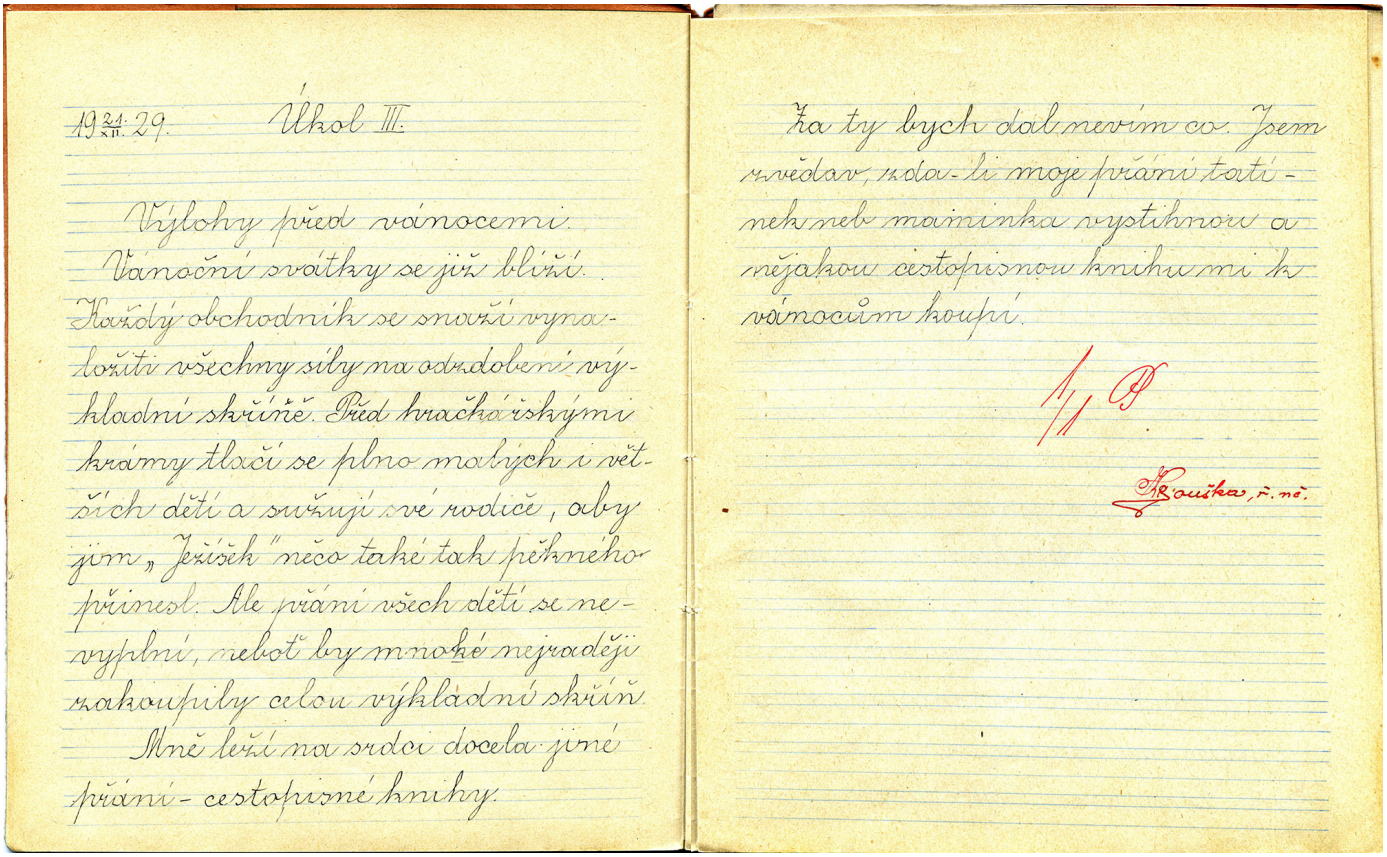

Jiří Hanzelka při práci v Seminářské zahradě na Petříně, 80. kéta

Miroslav Zikmund s rodiči ve Zlíně na Nivách, 70. léta

M. Zikmund a J. Hanzelka s ruským básníkem Jevgenijem Jevtušenkem před Staroměstskou radnicí v Praze. Foto: Miloš Fikejz, jaro 1989

M. Zikmund a J. Hanzelka během prezenční vojenské služby v roce 1946

J. Hanzelka a M. Zikmund před Autoklubem České republiky v Opletalově ulici v Praze 22. dubna 1997, padesát let od startu první expedice

NA CESTY III
PODMÍNKY, PŘEDPOKLADY

Súdán, 13. 11. 1947

III

Je třeba připomenout některá zásadní a pro tuto práci důležitá fakta. Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka podnikli společně dvě dlouhodobé cestovatelské expedice. První v letech 1947–1950, druhou v letech 1959–1964. Na obou expedicích vytvářeli tvůrčí produkty: psali reportáže pro časopisy a rozhlasová vysílání, texty pro knižní vydání, natáčeli filmové dokumenty, fotografovali. Všechnu tuto činnost prováděli – až na výjimky – společně. A tak se hned na začátku první expedice dohodli, že se pod všechna vyjmenovaná díla budou jako autoři společně i podepisovat[1].

Není až tak neobvyklé psát literární, případně divadelní texty ve dvojici. V českém, resp. československém prostředí máme takových dvojic několik a jako příklady uvádím alespoň: bratři Alois a Vilém Mrštíkové, bratři Josef a Karel Čapkovi, Jiří Voskovec a Jan Werich, Jiří Suchý a Jiří Šlitr, Zdeněk Svěrák a Ladislav Smoljak, Milan Lasica a Július Satinský, Jan Vodňanský a Petr Skoumal. Z filmové branže připomínám např. bratry Augusta a Luise Lumièrovy, Paola a Vittoria Taviani, bratry Joela a Ethana Coeny, slovensko-českou dvojici Jan Kadár a Elmar Klos, dokumentaristy Víta Klusáka a Filipa Remundu.

U dokumentární fotografie už tolik dvojic, signujících své fotografie společně, nenajdeme. Je to skutečně velmi výjimečné a je to dáno tím, že do hledáčku či na matnici fotoaparátu se může dívat a spoušť mačkat jen

jeden člověk. Jsou-li u autorizace fotografie uvedena dvě jména a je-li to na základě jejich konsenzu, pak tím autoři deklarují společné vytváření snímku od volby námětu, přes kompozici a stisknutí spouště až po vnímání snímku při jeho prezentaci jako společného díla komplexně. V našem domácím prostředí bychom snad mohli u dokumentární fotografie jmenovat alespoň autorskou dvojici Alena Dvořáková a Viktor Fišer. U inscenované či stylizované a výtvarné fotografie bychom autorských dvojic mohli uvést přeci jen více.

Dohodu Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka o společném autorství každého díla důsledně dodržovali, a to i v případě, kdy na jedné fotografii či filmovém záběru je jeden z nich či dokonce jsou zachyceni oba najednou. Dodržovali ji i u psaných textů, kdy celé kapitoly či podstatné části reportáží a knih vytvořil jen jeden z dvojice, byť s případnou korekturou či úpravou toho druhého. Vytvořená značka H+Z se stala ve spojení s oválnou mapou světa i dosud používaným logem. Je však třeba podotknout, že na druhé cestě změnili pořadí jmen a materiály – reportáže, knihy, filmy – jsou podepisovány Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka a otočeny jsou iniciály značky – Z+H, případně ZaH.

Pro zjednodušení budu v dalším textu podle potřeby tam, kde bude možné nahradit celá jména obou autorů, užívat více zažitou značku H+Z.

Pro obě expedice bylo důležité, aby byli soběstační, co se týká dopravy a ubytování, aby mohli zaznamenávat pokud možno vše, s čím a s kým se na cestách setkali – písemně, filmařsky a fotograficky. V případě první expedice pak ještě bylo nutné, aby mohli úspěšně propagovat vybrané výrobky československého spotřebního průmyslu – automobily, osobní zbraně, fotoaparáty – a dokonce uzavírat na tyto výrobky kontrakty. Proto si také celou cestu vezli společenské obleky a smokingy. První expedici absolvovali sami ve dvou sériovým vozem Tatra 87, druhou dvěma speciálně upravenými „mikrobusy" Tatra 805 s posádkou rozšířenou o automechanika a lékaře.

Na první cestě byli vybaveni kromě filmové techniky amatérskými fotoaparáty československé výroby Etareta na kinofilm formátu negativu 24 × 36 mm a Flexaret na tzv. svitkový film (střední) formát negativu 60 × 60 mm. Negativy pak označovali písmenem podle fotoaparátů a formátu negativu – písmenem E (jako Etareta) byly označeny kinofilmové černobílé negativy a barevné diapozitivy a písmenem F (jako Flexaret) svitkové černobílé negativy a barevné diapozitivy. Pořadovým číslem filmu a číslem záběru na filmu pak byly obě řady značeny paralelně.

Na druhé cestě už byli vybaveni profesionální technikou – kinofilmovými fotoaparáty Leica, středoformátovými dvouokými zrcadlovkami Rolleiflex (formát negativu 60 × 60 mm), měchovými aparáty Linhof Technika III (s výměnnými kazetami na svitkové filmy formátu obrazového políčka 60 × 90 mm a 60 × 70 mm), na speciální makrosnímky měli jednookou zrcadlovku Praktina s měchem a sadou mezikroužků.

Na druhé cestě fotografovali intenzivně i na barevný materiál, často souběžně s černobílým. Věnovali se i stereografii, pro kterou používali – spíše sporadicky – dva spřažené Flexarety na svitkové filmy a stereografický aparát s dvěma objektivy vedle sebe Belplasca na kinofilm, kterým fotili i pro stereokotoučky[2]. Ke kamerám i fotoaparátům měli další vybavení – stativy, sady objektivů různých ohnisek, filtry, expozimetry, osvětlovací a zábleskové zařízení, akumulátory, generátory. Nafotografované filmy (negativy, inverzní filmy – diapozitivy) označovali pořadovým číslem filmu a číslem záběru, na kartě s popisy záběrů pak ještě přidávali písmeno L (Leica), R (Rolleiflex), V (Linhof, formát 60 × 90 cm), P (Linhof, perforovaný film formátu negativu 60 × 70cm) a další evidenční číslo. To se týkalo černobílých negativů, u nichž všechny formáty tvořily jednu číselnou řadu. Barevné filmy značili a číslovali odděleně od černobílých. Výjimkou bylo několik perforovaných svitkových barevných negativů pořízených ve středoasijských republikách, vložených do číselné řady černobílých negativů. Samostatně byly evidovány i svitkové filmy se stereoskopickými záběry.

Téměř vždy si vedli záznamy o nafotografovaných záběrech – místo, datum, obsah a bylo-li to možné, i případná jména fotografovaných osob. V průběhu první cesty nechávali negativy zpracovat v komerčních laboratořích distributorů fotografických materiálů, které vyhledávali při cestě (obvykle firmy Kodak), a nechávali si udělat i kontaktní kopie. Popsané je pak odesílali přímo redakcím časopisů nebo do laboratoří do Zlína. Výjimkou na první cestě byla fotografie pořízené v Jižní Americe, kde jim část negativů zpracoval ve své laboratoři v Limě Eduard Ingriš[3].

Na druhé cestě volili většinou druhou variantu – posílali filmový i fotografický materiál ke zpracování do Zlína k rukám Jaroslava Novotného. Přestože na obou expedicích fotografovali převážně na černobílý negativní materiál, použili i medium barevné. Na první cestě nafotili několik barevných inverzních kinofilmů i svitkových filmů. Na druhé cestě fotili jak na barevný inverzní a negativní kinofilm, tak i na svitkový film poměrně často. Konečná evidence, lepení kontaktních kopií na tuhý podkladový papír a zhotovení evidenčních karet k negativům probíhalo po návratu z cest podle poznámek

pořizovaných v průběhu expedice. Poznámky řešili na podnět Miroslava Zikmunda tak, že ke každému fotoaparátu byl napevno řemínkem přidělán notýsek, kam se zapisovaly údaje o jednotlivých záběrech bezprostředně po nafocení[4]. Evidence a popisy jednotlivých snímků a zápisy v cestovních denících se pak staly jedním ze zdrojů pro sepsání všech cestopisů i komentářů k natočeným filmům.

---

[1] Výjimkou jsou celovečerní film o Kašmíru *Je-li kde na světě ráj*, kde je i v titulcích k filmu uvedeno jméno Jaroslava Novotného jako spoluautora filmu, a fotografie z Albánie a Kašmíru, kde byl spoluautorem rovněž Jaroslav Novotný a je to zohledněno i v tiráži knih *Obrácený půlměsíc* a *Světadíl pod Himálajem*. Nikde ale není uvedeno, které konkrétní snímky Jaroslav Novotný fotografoval. Někdy to lze odvodit u snímků, na kterých jsou Hanzelka a Zikmund zachyceni oba; nicméně i u nich je uváděna autorská značka H+Z, případně Z+H. Jaroslav Novotný měl zároveň na starost zpracování nafocených a natočených filmů, případně i přípravu a předávání fotografií pro redakcím časopisů.

[2] Stereokotoučky se prohlížely ve speciální prohlížečce. Ta se přiložila proti světlu přímo k očím jako dalekohled a v hledáčcích se objevil prostorový obrázek tvořený dvěma stejnými záběry. Kotouček se na další snímek posouval mechanickou páčkou.

[3] Eduard Ingriš (1905 Zlonice u Slaného – 1991 Reno, Nevada, USA), český a peruánský hudební skladatel, dirigent, filmař, fotograf, mořeplavec, žijící v letech 1947–1962 v Peru a od roku 1962 v USA. V roce 2001 byla Ingrišova pozůstalost díky iniciativě Miroslava Zikmunda a jeho osobní účasti na převzetí v South Lake Tahoe v Kalifornii převezena do České republiky a je uložena v Archivu H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

[4] V Archivu H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně jsou zásobníky s negativy zpravidla rozstřihanými na jednotlivá políčka, kartony s nalepenými a popsanými kontaktními kopiemi, deníky z cest a kartičky s popisem jednotlivých fotografických záběrů jsou uloženy v označených archivních šanonech a kartonových krabicích.

Jiří Hanzelka zapisuje údaje k nafocenému záběru. Albánie, červen 1959

sub 1754

15-01-2009 569-9

Železná Ruda, dne 23. dubna 1947.

Seznam cennějších věcí, které s sebou veze výprava ing.J.Hanzelky a ing.M.Zikmunda :

xmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmx

1 filmová kamera zn.Paillard Bolex 16

1 fotopřístroj Etareta

1 fotopřístroj Flexaret

1 speciální tropický měchový přístroj 6x9

1 lovecká kulovnice ráže 8,56 zn.ČZ s dalekohledem

1 pistole ČZ ráže 7,65

1 pistole zn.ČZ ráže 6,35

1 triedr Srb a Štys "Aerohled"

1 triedr zn.Zeiss 6x10

90 kg náhradních dílů k automobilu TATRA 87

osobní výstroj pro dvě osoby

1 psací stroj zn.Hermes - portable

Výprava jede automobilem TATRA 87, který má mimo normální výbavu zvláštní měřící přístroje a kufrové vybavení.

Soupis výbavy z 1. expedice pro celní účely

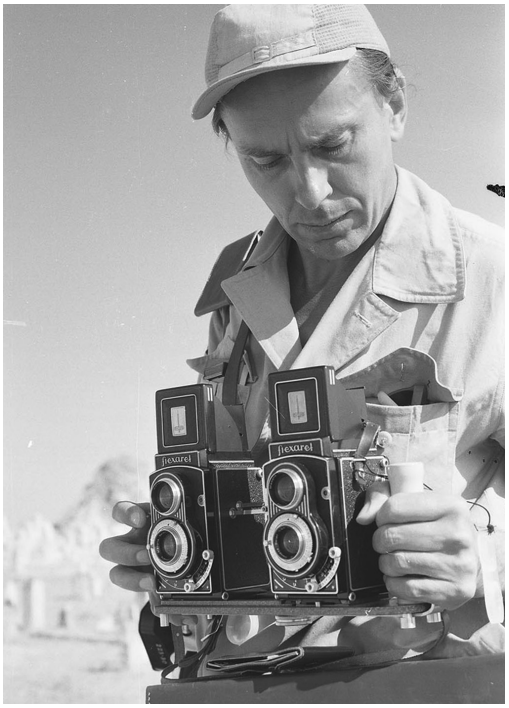

Miroslav Zikmund se spřaženými fotoaparáty pro stereoskopickou fotografii. Albánie, červen 1959

Fototechnika používaná během obou expedic, Archiv H+Z

DREIFACHER AUSZUG

6. Stellschraube 23 in Pfeilrichtung drehen **bis zum Anschlag.**

7. Raste 28 drücken und Oberschlitten mitsamt Standarte **in Richtung Gehäuse zurückschieben,** bis zur Wiedereinrastung des Schlittens.

Nunmehr ist der E-Messer mit dem Weitwinkel-Angulon 65 mm gekuppelt. Beim Zurückbringen in Normalstellung **zuerst den Oberschlitten** wieder bis zur Einrastung vorziehen! Stellschraube 23 **bis zum Anschlag** zurückdrehen!

Die TECHNIKA 6×9 hat alle Bauelemente der größeren LINHOF-Präzisions-Kamera-Typen und besitzt daher neben ihren Eigenschaften als Hand- und Schnappschußgerät die konstruktiven Vorzüge einer vollkommenen Atelier- und Berufs-Kamera.

Die folgenden Seiten geben darüber Aufschluß.

Dreifacher Auszug:

Nach Lösen der Raste (28) kann der Oberschlitten bis zum Anschlag herausgezogen werden, so daß durch Betätigung des Laufboden-Triebknopfes eine Gesamt-Auszugslänge von 280 mm vorhanden ist (mit ausgezogenem Schwenkrahmen 300 mm). Tele-Objektive bis 270 mm Brennweite ergeben bei Mattscheibeneinstellung extreme Fernwirkungen. Das kurzbrennweitige Angulon 65 mm ermöglicht Herstellung von Makro-Aufnahmen bis zum Vergrößerungsmaßstab von etwa 3,5:1.

Mr. M. Tucker from AFRICAN CONSOLIDATED FILM LIMITED schreibt am 17. 3. 1952:
We have just taken possession of three 6 x 9 Linhof Cameras. May we compliment you on the fine technical achievement as we are enraptured with the beauty and finish of this outfit which is the finest we have seen for some time.

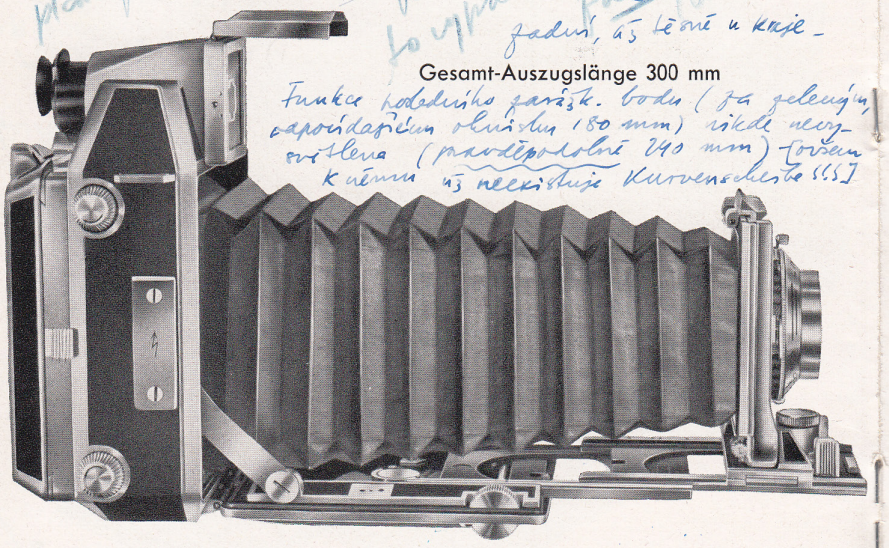

Gesamt-Auszugslänge 300 mm

Prospekt s poznámkami Miroslava Zikmunda před druhou expedicí (Archiv H+Z)

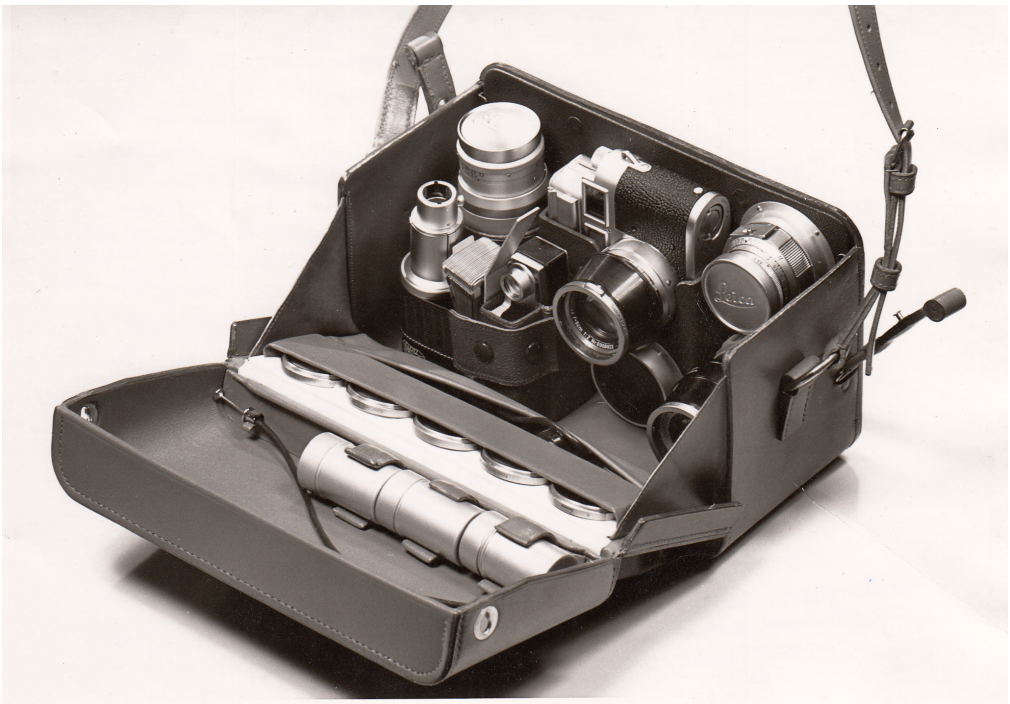

Fotoaparát Leica s příslušenstvím – druhá expedice (Archiv H+Z)

chovka odporně přeslazených argen- Pak jsme zahlédli na nedalekém

David a Goliáš — paraguayští dřevaři s třímetrovými karetami

Č. 2. — 12. I. 1950

Svět práce č. 2, 12. 1. 1950

Fotografie jako součást reportáží v časopisech IVa

Vložil-li jsem do názvu své disertační práce titulek *Fotografové na cestách*, pak s vědomím, že by s touto klasifikací oba autoři jistě nesouhlasili. Fotografii považovali za doplněk svých psaných reportáží – byť velmi důležitý a podstatný. Ve vlastním posuzování významu svých tvůrčích aktivit, spojených s cestováním, byly na prvním místě psané reportáže, publikované v časopisech a rozhlasových relacích, ale zejména v knihách (psané reportáže pro časopisy a knihy se stylem lišily od rozhlasových verzí), následoval dokumentární film, nejlépe celovečerní, určený pro promítání v kinech, později tematické krátkometrážní filmy přehrávané v rámci televizního vysílání. Pak přišly na řadu fotografie. Zřejmě to souviselo s přímým dosahem na konzumenty (čtenáře, posluchače, diváky) jejich „produkce", jimž bylo to které médium určeno. Lze to vyvozovat i z formy prezentace zpracování jejich práce.

Vzhledem k tomu, že v žádné z knih H+Z nejsou fotografie řazené přímo u souvisejícího textu[1], mají vždy v podstatě doplňkový a ilustrační charakter. Při tom je ale zcela zřejmé, že knihy bez fotografií by jistě tak velký zájem nevzbudily a pro řadu čtenářů byly fotografie to první, co je na knihách zajímalo nejvíce poté, kdy se jim dostaly do rukou.

U samostatné knižní prezentace fotografií už to tak jednoznačné není a chybí nám relevantní srovnání. Jako ojedinělé příklady (nepočítáme-li katalogy k výstavnímu souboru z roku 2003) uvádím knihu Jiří Hanzelka – Miroslav Zikmund: *Afrika ve fotografii*, vydanou v roce 1952 jako neprodejnou číslovanou

bibliofilii kromě tiráže zcela bez doprovodného textu, a monotematické fotografické reprezentativní publikace vydané nakladatelstvím Artia v letech 1962-1963 zřejmě jen pro exportní účely a zaměřené vždy na jedno atraktivní území (Turecko, Kurdistán, Sýrie, Kašmír). První příklad lze jistě považovat za exkluzivní počin určený jen pro vybrané publikum (není znám náklad a způsob distribuce), v případě Artie spíš za komerční a propagační zájem (i s ohledem na zařazení velkého množství barevných fotografií) než za záměr autorský. Žádný z uvedených případů nelze tedy posuzovat z hlediska zájmu a oslovení širokého (československého) publika.

Protože filmové a fotografické záběry vznikaly často paralelně a u následné prezentace se neobjevovaly společně a protože předmětem mé práce není tvorba filmová, ale fotografická, budu se nyní zabývat pouze vztahem textů a fotografií, které byly naopak úzce propojeny a publikovány společně.

Jako nepřijatelné jak pro čtenáře/diváky, tak pro autory (v tomto konkrétním případě zastoupené polovinou dvojice, Miroslavem Zikmundem) lze uvést zásadní odmítnutí vytvořit fotografickou expozici bez textového doprovodu, byť by byl tvořen jen názvem lokality a datem pořízení snímku, jak jsme mohli zjistit při přípravě a realizaci plzeňské výstavy v roce 2003.

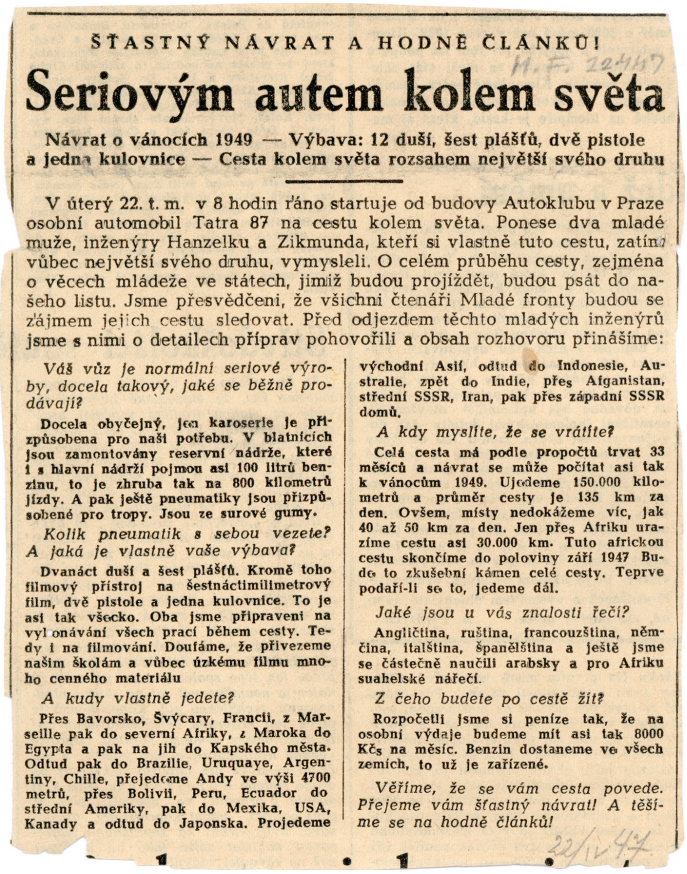

ŠŤASTNÝ NÁVRAT A HODNĚ ČLÁNKŮ!

Seriovým autem kolem světa

Návrat o vánocích 1949 — Výbava: 12 duší, šest plášťů, dvě pistole a jedna kulovnice — Cesta kolem světa rozsahem největší svého druhu

V úterý 22. t. m. v 8 hodin ráno startuje od budovy Autoklubu v Praze osobní automobil Tatra 87 na cestu kolem světa. Ponese dva mladé muže, inženýry Hanzelku a Zikmunda, kteří si vlastně tuto cestu, zatím vůbec největší svého druhu, vymysleli. O celém průběhu cesty, zejména o věcech mládeže ve státech, jimiž budou projíždět, budou psát do našeho listu. Jsme přesvědčeni, že všichni čtenáři Mladé fronty budou se zájmem jejich cestu sledovat. Před odjezdem těchto mladých inženýrů jsme s nimi o detailech příprav pohovořili a obsah rozhovoru přinášíme:

Váš vůz je normální seriové výroby, docela takový, jaké se běžně prodávají?

Docela obyčejný, jen karoserie je přizpůsobena pro naši potřebu. V blatnících jsou zamontovány reservní nádrže, které i s hlavní nádrží pojmou asi 100 litrů benzinu, to je zhruba tak na 800 kilometrů jízdy. A pak ještě pneumatiky jsou přizpůsobené pro tropy. Jsou ze surové gumy.

Kolik pneumatik s sebou vezete? A jaká je vlastně vaše výbava?

Dvanáct duší a šest plášťů. Kromě toho filmový přístroj na šestnáctimilimetrový film, dvě pistole a jedna kulovnice. To je asi tak všecko. Oba jsme připraveni na vyl onávání všech prací během cesty. Tedy i na filmování. Doufáme, že přivezeme našim školám a vůbec úzkému filmu mnoho cenného materiálu

A kudy vlastně jedete?

Přes Bavorsko, Švýcary, Francii, z Marseille pak do severní Afriky, z Maroka do Egypta a pak na jih do Kapského města. Odtud pak do Brazilie, Uruquaye, Argentiny, Chille, přejedeme Andy ve výši 4700 metrů, přes Bolivii, Peru, Ecuador do střední Ameriky, pak do Mexika, USA, Kanady a odtud do Japonska. Projedeme východní Asii, odtud do Indonesie, Austrálie, zpět do Indie, přes Afganistan, střední SSSR, Iran, pak přes západní SSSR domů.

A kdy myslíte, že se vrátíte?

Celá cesta má podle propočtů trvat 33 měsíců a návrat se může počítat asi tak k vánocům 1949. Ujedeme 150.000 kilometrů a průměr cesty je 135 km za den. Ovšem, místy nedokážeme víc, jak 40 až 50 km za den. Jen přes Afriku urazíme cestu asi 30.000 km. Tuto africkou cestu skončíme do poloviny září 1947 Bude to zkušební kámen celé cesty. Teprve podaří-li se to, jedeme dál.

Jaké jsou u vás znalosti řečí?

Angličtina, ruština, francouzština, němčina, italština, španělština a ještě jsme se částečně naučili arabsky a pro Afriku suahelské nářečí.

Z čeho budete po cestě žít?

Rozpočetli jsme si peníze tak, že na osobní výdaje budeme mít asi tak 8000 Kčs na měsíc. Benzin dostaneme ve všech zemích, to už je zařízené.

Věříme, že se vám cesta povede. Přejeme vám šťastný návrat! A těšíme se na hodně článků!

Mladá fronta, 22. 4. 1947

PRVNÍ EXPEDICE

Svět práce

Poprvé jsou fotografie H+Z mediálně prezentovány současně v týdeníku *Svět práce*[1], v té době periodika Československé sociální demokracie, a ve čtrnáctideníku *Svět motorů*. V této souvislosti je zajímavé, že expedici podpořil svým doporučením i tehdejší ministr průmyslu ČR, sociální demokrat Bohumil Laušman[2].

Svět práce je sice týdeník, nemá však podobu magazínu, ale běžného novinového periodika velkého formátu. Je tištěný na nekvalitním novinovém papíře, čemuž odpovídá i kvalita tisku publikovaných fotografií. První reportáž z cesty H+Z vychází ve *Světě práce* už 5. června 1947 pod názvem *Československým vozem kolem světa* v rubrice Světová reportáž. Podle záhlaví byla sepsána v marocké Casablance, kde se H+Z s Tatrou 87 vylodili 8. května. H+Z dostávají prostor celé dvoustrany. V úvodu krátce popisují zastávky na několika místech v evropských zemích, kterými projeli cestou do přístavu v Marseille – v Německu, Švýcarsku, Francii – a plavbu do Casablancy s mezipřistáním v Tangeru. Podstatnou část textu věnují krajanům žijícím v Casablance a Maroku, včetně Čechoslováků v místní posádce francouzské cizinecké legie. Reportáž je doplněna třemi fotografiemi. Na první je průhled městskou ulicí se zbytky domu zbořeného v důsledku válečných událostí. Na popisce u fotografie je chybně uvedeno, že jde o ulici ve Frankfurtu nad Mohanem, ale protože Frankfurtem neprojížděli, je na fotce zcela jistě ulice v Mnichově[3]. Na dalším snímku je celkový pohled na katedrálu v Bernu, na třetím záběru je expediční Tatra 87 stojící těsně po vylodění na přístavním molu v Casablance, kde pozadí tvoří obrovský lodní jeřáb a trajektová loď Koutoubia, jíž do Casablanky připluli. Text je zalomen celkem do deseti sloupců, přičemž fotografie vždy zabírají šířku dvou sloupců, výška pak je dána formátem fotografií, výškovým, šířkovým a čtvercovým.

Ve *Světě práce* vyjde do listopadu 1953 225 reportáží doprovázených 650 fotografiemi. Reportáže vycházejí téměř pravidelně každý týden, výjimečně s několika přestávkami. Zpočátku obvykle zabírají celou stránku, někdy přesahují na další, výjimečně jsou kratší a pátý sloupec nebo jeho část už patří jinému textu.

Například v prvním čísle roku 1950 je třísloupcová reportáž o snaze zjistit možnost cesty automobilem z Argentiny do Paraguaye. Jediná doprovodná fotografie je umístěna nad textem přes všechny tři sloupce. Je na ní naložená dvoukolová kára tažená po polní cestě volským čtyřspřežím. V dalším

čísle z 12. ledna 1950 už je reportáž přes osm sloupců se čtyřmi fotografiemi. Podobné kombinace reportáží různého rozsahu a počtu fotografií se opakují. Někdy bývá reportáž na úkor fotografie doplněna malou mapkou zmiňované lokality.

Od prvního čísla roku 1953 už vycházejí reportáže striktně ve třech sloupcích s jednou, nejvýše dvěma snímky. Fotografie obsahově doplňují v textu popisované události. Často je na nich zachycena expediční Tatra 87 v prostředí a situacích, s nimiž se autoři na cestě setkávají – při brodění, průjezdu zajímavou krajinou, naloďování na bizarní plavidla, při opravě, při zastávce na exotickém místě. Dále jsou často na fotografiích městské či vesnické tržnice, lidé při pracovní činnosti, architektura, přírodní scenérie. Vzhledem k velikosti fotografií a tiskové kvalitě média mají fotografie pouze informativní charakter. Estetická a výtvarná kritéria může čtenář jen vytušit.

23. února 1950 v čísle 8, věnovaném druhému výročí tzv. Vítězného února, reportáž H+Z nevychází vůbec, ale například v čísle 11 z 12. března 1953, téměř celém věnovaném úmrtí J. V. Stalina, vychází reportáž H+Z z Kostariky.

První reportáž je otištěna prakticky měsíc po jejím sepsání, ale mezi vytvořením dalších reportáží a jejich prezentací ve *Světě práce* postupně narůstá prodleva. A tak zatímco H+Z se z expedice do vlasti vracejí 1. listopadu 1950, poslední cestovní reportáž, v níž je návrat spolu s fotografiemi zachycen, vychází až 5. listopadu 1953, tedy s tříletým zpožděním.

12. listopadu 1953 vychází ve *Světě práce* bilanční článek shrnující statistické údaje o expedici včetně ujetých kilometrů, popsaných stránek s reportážemi, délkou natočených filmových záběrů, počtem pořízených fotografií, ale i sumarizaci finančních nákladů a zisků. Zároveň je v článku nastíněn plán druhé expedice s předpokládaným termínem startu v polovině roku 1955[4].

Svět motorů[5]

Ve stejný den jako první reportáž pro *Svět práce*, tedy 5. června 1947, vychází úvodní z celkem 73 reportáží H+Z v časopise *Svět motorů*. Časopis je vydáván Autoklubem Republiky československé a jeho redakce sídlí v klubové budově v Opletalově ulici v Praze, odkud expedice startovala. Vychází jednou za dva týdny. I když v tehdejším mediálním prostoru patřil jistě do kategorie „magazín", tištěn je rovněž na novinovém papíře, byť o něco kvalitnějším, než *Svět práce* a měl zhruba poloviční formát.

Reportáže H+Z vycházejí zpočátku formou dopisů redakci se stálým ilustrovaným nadpisem s obrázkem Tatry 87, fragmentem mapy světa a nápisem

Automobilem všemi světadíly. Zabírají minimálně jednu celou stránku zalomenou do tří sloupců na stránce, někdy celou další, někdy přesahují až na třetí stranu. Obsahově se týkají převážně stavu silnic a cest, automobilové vybavenosti v navštívené oblasti, možností ubytování, garážování, tankování, servisu, zvláštností dopravních i byrokratických předpisů a podobně. Tomu odpovídá i obrazový doprovod. Na fotografiích je většinou expediční Tatra 87 v různých situacích, další dopravní prostředky (povozy, velbloudi, koně, osli, káry apod.), silnice a jejich stav, dopravně obslužná zařízení – čerpací stanice, servisy, dopravní značení…

První reportáž vychází na dvou stránkách. Je uvedena datací 5. května 1947 a místem sepsání – na lodi Koutoubia mezi Marseille a Casablancou. Porovnává stav silnic v Německu, ve Švýcarsku a ve Francii, podrobně například systém centrálních garáží v Lucernu. Reportáž je doprovázena dvěma fotografiemi. Na první je pohled na expediční Tatru 87 stojící na kraji dlouhého úseku švýcarské silnice vedoucí podél lesa lemované ohromnými betonovými zátarasy vybudovanými za války poblíž hranic s Francií. Na druhém snímku je Tatra 87 na silnici vedoucí nad hlubokým údolím Rhôny.

Charakter dalších reportáží pro *Svět motorů* je velmi podobný a týká se především automobilové dopravy a souvisejících záležitostí, čemuž odpovídá i obrazový doprovod. Jedna fotografie H+Z se v září 1952 v č. 30 objevuje i na titulní straně. Snímek zabírá podstatnou plochu obálky, je na něm zachycena expediční Tatra 87 z boku, vpředu na odlehlé straně stojí Jiří Hanzelka se slunečními brýlemi na očích a vypadá to, jakoby čistil přední boční okénko. Pozadí scény tvoří zvlněná krajina téměř bez porostu s několika naftovými těžními věžemi a dalšími industriálními objekty. Nad fotografií je na oranžovém podkladu velkými písmeny vyveden název magazínu.

Svět v obrazech

Časopis vycházel jako obrazový týdeník v letech 1945-1992 a vznikl bezprostředně po osvobození v květnu 1945 transformací dřívějšího týdeníku *Pestrý týden*, vydávaného od roku 1926. V *Pestrém týdnu* publikovali své snímky ještě před válkou významní čeští fotografové, například Karel Hájek, Václav Jírů, Jan Lukas, Karel Ludwig, Josef Sudek, Zdeněk Tmej, Eugen Wiškovský, Karel Plicka, Jaroslav Rössler, Ladislav Sitenský.

V původním redakčním kruhu působili například Karel Neubert (šéfredaktor), novinářka Milena Jesenská, grafik a ilustrátor Vratislav Hugo Brunner, básník a výtvarník Adolf Hoffmeister. Kvůli konformitě v období protektorátu (do jisté míry z existenčních důvodů vynucené) vytvořili někteří bývalí redaktoři

Pestrého týdne „nový" časopis.

Svět v obrazech se ze zmíněných periodik nejvíce přibližuje představě magazínu. Má menší formát, než tehdejší zpravodajská periodika, je tištěn na podstatně lepším papíře, více prostoru je věnováno obrazovým přílohám. Fotografie jsou tedy kvalitnější, zřetelnější a tím i působivější. Na rozdíl od *Světa práce*, jsou reportáže pro *Svět v obrazech* uváděny názvy zemí, jimiž H+Z projížděli a jimiž se v textu zabývali.

První reportáž je otištěna 9. srpna 1947 a pojednává o Maroku. V podtitulu je uvedeno: *„Původní reportáž ing. Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda"*. Je zalomena do čtyř sloupců přes celou stránku, do textu je zakomponováno celkem 8 fotografií z Casablancy, Fezu, Volubilisu, přičemž dvě větší fotografie zabírají šířku dvou sloupců, ostatní, menší, jen sloupce jednoho. 16. srpna vychází reportáž s názvem *Tanger* s rozšířeným podtitulem *„Původní reportáž inž. Hanzelky a inž. Zikmunda, kteří podnikají cestu kolem světa vozem Tatra"*. Stať, zabírající tři celé sloupce jedné stránky, doplňují čtyři menší fotografie vždy přes šíři jednoho sloupce a jedna fotografie na šířku dvou sloupců. Všechny fotografie jsou z ulic Tangeru. 23. srpna pak vychází reportáž z Alžíru. Dominuje jí fotografie čtvercového formátu s úchvatným pohledem na vodopád Mansúra, nad nímž se v dálce přes údolí klene v mlžném oparu oblouk ocelové konstrukce železničního mostu. Snímek čtvercového formátu se nachází pod textem a zabírá prostor tří sloupců. Ve čtvrtém sloupci jsou shora pod sebou umístěny další čtyři menší fotografie zobrazující život prostých Alžířanů.

Reportáže pro *Svět v obrazech* vycházejí nepravidelně, spíše sporadicky a liší se obsahem a charakterem od reportáží psaných pro *Svět práce* i *Svět motorů*. Nepopisují cestovatelské zážitky, ale jsou zaměřeny striktně na historii, geopolitickou a hospodářskou situaci, památky, přírodní zvláštnost a životní podmínky obyvatel v dané lokalitě. Tomu odpovídá i obrazový doprovod. Na fotografiích jsou zachyceny architektonicky zajímavé objekty, přírodní scenérie, lidé v různých situacích při práci, na trhu, nebo „jen" pózující při fotografování či natáčení. Neobjevuje se tu nic, co by bylo spojeno přímo se samotnou expedicí, dokonce na žádném snímku není zvěčněna ani expediční tatra. Fotografie jsou ze všech ostatních periodik nejkvalitnější; jak ostatně vyplývá z názvu časopisu, právě na obrazovou přílohu je kladen mnohem větší důraz. Po návratu z expedice ukončují H+Z s redakcí spolupráci, neboť jim přes opakované urgence nabyly vráceny zapůjčené negativy[6].

Ostatní

Reportáže nebo články o expedici se objevují i v dalších médiích, byť spíše sporadicky, nepravidelně či zcela ojediněle. To je případ zejména zahraničních médií. Články o expedici se ještě v jejím průběhu objevují zejména v místech, kudy projížděli, především v Jižní Americe, kdy už měli za sebou publikované reportáže v tisku a rozhlase a kde hlavně už mohli prezentovat i obrazový „materiál". Články popisují expedici jako cestu kolem světa dvou mladých inženýrů na sériovém osobním voze československé výroby a v naprosté většině jsou doprovázeny vlastními snímky cestovatelské dvojice. Články o expedicie H+Z s velkým množstvím fotografií vycházejí například v červnu 1950 v magazínu *Esto* v Mexiku.

První článek ze 4. července na celé vnitřní dvoustraně informuje o africké části cesty a doprovází ho fotografie expediční Tatry 87 stojící před Cheopsovou pyramidou, snímek z výstupu na Kilimandžáro, erupce sopky Wowokwabiti, Viktoriiných vodopádů a další. Dalšímu článku z 6. července 1950 o cestě Jižní Amerikou dominuje celostránkový výřez skupinového portrétu lovců lebek. Článek o této části expedice doplňují snímky z šuárské vesnice a z natáčení filmovou kamerou, za níž stojí Miroslav Zikmund.

V souhrnu výsledků první expedice uvedených v závěru knihy *Mezi dvěma oceány* (1958) je i přehled vybraných periodik, v nichž se objevovaly reportáže H+Z. Z tištěných, které byly vždy doprovázeny fotografiemi, lze jmenovat z domácích – kromě již zmiňovaných – alespoň *Československá fotografie*, *Květy*, *Lidé a země*, *Ľudové čítanie*, *Mír*, *Mladá fronta*, *Rudé právo*, *Slovanský přehled*, *Tatrovák*, *Tep*, *Turistika – horolezectví*, *Tvorba*, *Umenie a príroda*. Ze zahraničních periodik pak například: *A noite ilustrada* (Rio de Janeiro), *Esto* (Mexiko), *Lang og folk* (Dánsko), *Iskorka*, *Leningradskaja pravda* (Leningrad), *Ifjuság* (Maďarsko), *Ny Dag* (Norsko), *Venkov Čakeňský* (Argentina), *Vokrug světa* (Moskva), *Volksstimme* (Rakousko), *Wochenpost* (Berlín). Z periodik, která jsou uložena v Archivu H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, je z první expedice nejvíce prostoru z hlediska množství, velikosti i kvality tisku věnováno fotografiím ve *Světě v obrazech*, v mexickém časopise *Esto* a brazilském *A noite ilustrada*.

[1] *Svět práce* v době prvních reportáží H+Z vydávala strana Československá sociální demokracie, obnovená bezprostředně po skončení II. světové války. Po sloučení s KSČ v roce 1948, vycházel pod státním nakladatelstvím *Rudé právo*.

[2] 10. ledna 1947 poslal ministr informací Václav Kopecký ručně psaný vzkaz svému tehdejšímu náměstkovi Adolfu Hoffmeisterovi: *„Milý Hoffmeistře, přijmi předavatele tohoto spisku a po vyslechnutí s nimi domluv poradu, na vhodnou dobu, aby o způsobu podpory jejich podniku s hlediska propagačního mohlo býti učiněno konkrétní rozhodnutí. Doporučení dal v tomto případě Laušman. Kopecký V., v. r."* (Archiv H+Z).

[3] Několik prvních negativů ze začátku cesty nebylo číslováno a evidováno. Zatímco na negativu označeném E (jako kinofilmová Etareta) č. 1 jsou sice na začátku snímky z hraničního přechodu, resp. přejezdu v Železné Rudě s datací 23. 4. 1947, další jsou až z Rorschachu, Curychu, Luzernu, Neuchâtel a Marseille. Negativ označený F (jako Flexaret) č. 1 začíná prvním snímkem až 25. 4. v Luzernu, pokračuje snímky z Neuchâtel, St. Croix, Lausanne, Ženevy s posledním snímkem obřího glóbusu. V cestovním deníku H+Z je u data 23. 4. 1947 uvedeno: *„… rychlý průjezd Německem, náhodné rozhovory v Mnichově…" a v oddílu Snímky (foto, filmy): „… Mnichov – destrukce, Biberach – franc. voj. hřbitov…"* (Archiv H+Z).

[4] Viz Arnošt Schulz: *Nekončíme – jen přerušujeme*. Skutečný start druhé expedice byl až 22. dubna 1959, *Svět práce* č. 46, 12. 9. 1953, str. 6.

[5] Časopis *Svět motorů* začal vycházet v lednu 1947 jako čtrnáctideník vydávaný přímo Autoklubem Republiky Československé, jehož vlaječka zdobila spolu s československou vlaječkou příď expediční Tatry 87.

[6] V Archivu H+Z Muzea JVM ve Zlíně je uložena ručně psaná poznámka Miroslava Zikmunda datovaná 8. 6. 1999: *„POZOR! Většina negativů k reportážím pro Svět v obrazech nám redakce nevrátila. Hlubotisková reprodukce je natolik kvalitní, že by se ze snímků mohly scanningem pořídit pro archiv dublnegativy! Porovnat se soupisem v identifikaci snímků! Pozn. Při třídění".*

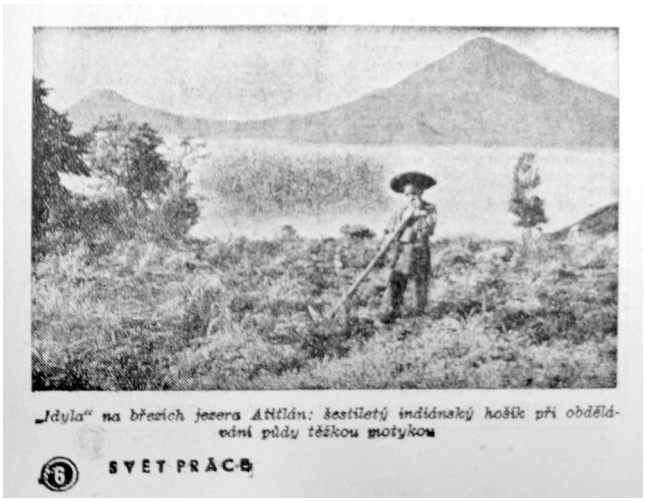

Svět práce č. 29, 16. 7. 1953

ČESKOSLOVENSKÝM VOZEM KOLEM SVĚTA

Pro Svět práce napsali ing. J. Hanzelka a ing. M. Zikmund, Casablanca

Hodně se změnilo v Mnichově od konce války. Hodné trosek rozbitého města bylo už složeno do vyrovnaných sloupků cihel a hromad zohýbaného, zrezivělého železa. Lidé se však hemží uprostřed rozvalin jako troglodyti, a stěžují si, že od přítiho období dostanou jen 4000 gramů chleba na měsíc. Snad málo věcí charakterisuje dnešní Německo lépe, než triumfální mnichovská brána, zbavená své monumentální architektury, kdysi věrná kopie berlínské Brandenburgertor, dnes ožebračená, s torsy bronzových lvů a antických hlavic. Rušný život Mnichova však proudí neúprosně kolem, a pod nachýleným obloukem duní přeplněné mnichovské tramvaje, ověšené cestujícími právě tak, jako na Příkopech v době největší podvečerní frekvence. Zůstává záhadou, kde bydlí všechny ty tisíce lidí, kteří pulsují ulicemi a ženou se za abstraktivními pracovišti. Pokrčí jen mrzutě rameny, když se jich zeptáte, zda se žije lépe, než za války. »Dávají nám 600 gramů masa měsíčně, za války jsme měli pomeranče.« V tom »man gibt uns« vycítíte nahromaděnou nenávist, ponížené sebevědomí, závislost na někom, kdo měl složit a ne rozdělovat chléb a maso na gramy... Na německých silnicích není příliš rušno. Osobní vozy okupačních vojsk, ojediněle nákladní auta a tu a tam cizí vozidlo. Milióny tun betonu německých dálnic odpočívají a vymleté díry na vedlejších spojnicích se přiměřeně zvětšují. Němci nemají zájem o to, aby se příslušníkům okupačních armád a cizincům jezdilo dobře po jejich silnicích.

*

Zato Švýcarsko žije na plné obrátky. Snad se ty obrátky ještě o něco zvýšily proti době před dvěma lety, ale v podstatě na vás dělají Švýcaři dojem, že si dosud neuvědomili rozdíl mezi uplynulými válečnými lety a dneškem. Bern, Curych, Lausanne, Ženeva, to je jediný proud moderních elegantních automobilů posledních amerických typů. Mezi nimi se propletají stovky cyklistů, ukázněně, bez rozčilování. Policistu při kontrolách ani nenapadne zeptat se, máte-li ve voze vůbec houkačku. Zajímají ho jen brzdy a světla.

Není snad zboží, jehož byste zde dnes nemohli ve Švýcarsku dopřát. Žije se však poměrně velmi drahě. Postěžuje si na to každý Švýcar, jemuž byste chtěli polichotit poznámkou o mírovém blahobytu.

Marně hledáte cukr při servírování švýcarských snídaní. Cukr je na lístky a je bo asi polovina našeho přídělu. Poslední dobou se objevil na trhu československý cukr, který je volný, ale stojí 2 franky, t. j. 25 Kčs za 1 kilogram. Švýcaři si jej nemohou dost vynachválit.

Telefonní automaty jsou švýcarskou specialitou. Není nutno zmiňovat se o telefonních robotech, vyžívajících vzkazy nepřítomným, zaznamenávajících na principu diktafonu hovory a zprávy, které si může majitel linky po návratu libovolnou rychlostí odposlouchat. Pozoruhodné jsou automaty na ulicích, které vybavením připomínají malou, čistou, dokonale vybavenou pracovnu. Tři svazky telefonních adresářů, seřazené podle kantonů, jsou zavěšeny vedle sebe tak, že se při vysunutí samočinně otevřou. K seznamům patří hliníkové zasunutelné tabulky s kilometráží a sazbami pro jednotlivé vzdálenosti. Rozhovor mezi Bernem a Curychem stojí 90 rapů, t. j. 10 Kčs. Naházíte mince do příslušných otvorů podle velikosti, předčíslem svého klienta vytočíte trojmístné heslo meziměstské stanice a v zápětí můžete mluvit s Curychem, tří sta kilometrů vzdáleným. V době slabšího provozu mezi 18. a 6. hodinou je sazba snížena o třetinu.

Procházíte-li o půlnoci švýcarskými ulicemi, napadne vás, z čeho žijí tamní majitelé garáží. Umírně a tím, jak se zastavuje ve večerních hodinách proud motorových vozidel v ulicích, rostou řady parkujících automobilů podél chodníků. Majitel vozu může nechat stát vůz kdekoliv na ulici bez obav, že jej nenajde druhého dne na témž místě. Důvěra v poctivost Švýcarů jde tak daleko, že vozy nechávají otevřeny.

Švýcaři jsou dobří psychologové. Vědí dobře, že bory a jezera jim přinášejí do země devizy. Ty devizy, za které k nim proudí americké automobily, anglické scootery, španělské pomeranče. Jsou ochotni a nikdy nezaponenou podčkovat charakteristickým »Merci vielmal«.

Přechod z německého živiu do francouzského je náhlý. Nepochopitelně prudký. Padesát kilometrů za Bernem náhle přestanou německé nápisy, Neuenburg na silničních směrnicích se rázem změní v Neuchatel a neuslyšíte již slova německy. A francouzština vás doprovází až na africký kontinent. Na švýcarsko-francouzských hranicích ještě zůstal anachronismus okupace. S tím rozdílem, že zde izolační pásmo drží vojáci téže země. Tento přežitek si zde snad udržují umělé francouzští automobilisté z vnitrozemí, kteří jezdí do pohraničního pásma kupovat levný benzin. Při výjezdu do opravdové Francie ale zaplatí téměř francouzskému státu vyrovnávací daň, ale pořád jim ještě zůstane dobrý výdělek, protože v pohraničním pásmu je benzin o dvě třetiny levnější.

Francie věří v zázraky

Horské serpentiny mezi Labalme a Leymiatem si nikterak nezadají s uměním italských nebo švýcarských stavitelů horských silnic. Svahy s prodejními vinicemi vystřídají brzy otevřená údolí s charakteristickými platanovými alejemi podél dálkových, bezvadně udržovaných silnic. Podivně se na nich vyjímají káry s vysokými koly, tažené osly. Místo přepychových Fordů a Buicků dominují francouzským silnicím stařičké Renaulty z let první světové války, s plnými obručemi a hranatými karoseriemi. Připadáte si jako na jubilejní výstavě, na kterou si vypůjčili z musea nejstarší motorové veterány.

Zatím, co Američané oslavovali 2. výročí vítězství nad nacismem, mají jeho dřívější stoupenci nad troskami frankfurtských domů čas přemýšlet, kam je až zavedl »vůdce«.

Asi sto kilometrů na sever od Marseille leží staré papežské město Avignon. Masivní středověké hradby s bohatě členěnými krakorci obepínají celé město. Těsně na zdi renesančních a gotických kostelů nalepili moderní hotely a teplou a studenou tekoucí vodou a ani se nepokusili přizpůsobit jejich zdi slohově čistým průčelím kostelů.

Francie se dnes podobá těžce naloženému vlaku, překonávajícímu velehorské výškové rozdíly. Těžce oddychuje a zalyká se ve stávkách, vládních krizích, obilních krizích a zdánlivě nepřetržité otázce černého trhu. Je bezradná a bezmocná ve svém vnitřním zmatku. Francouzům chybí důvěra ve vládu a důvěra v sebe. Velké plakáty hlásají, že spása Francie je v desetiprocentním snížení cen. Zdá se, že je to opravdu mocný skok k lepšímu. Přístavní dozorce v Marseille vám však prozradí, že krátce před tímto snížením byly ceny zvýšeny o 25 procent. Každý čeká na nějaký samospasitelný vělčék, který vyvede Francii ze zmatku. Znárodněný průmysl nemá dost sil k energickému rozběhu, protože je brzděn kapitalisty, jimž bylo ponecháno široké pole působnosti po etapovém postupu znárodňování průmyslu ostatního. Každý den vyboří ve Francii nějaký průmyslový objekt. Francouzské noviny přinášejí o tom zprávy na prvních stranách, ale nikde není vidět snaha po tom, aby se šlo na kořeny věcí a s původci se rázně skoncovalo.

Před odjezdem z Prahy jsme byli upozorňováni na potíže při obstarávání lodního spojení z Marseille do Afriky. Nedostatek lodního prostoru je dnes, dva roky po skončení války, stále velmi ožehavý. Telegrafické objednání místa na lodi z Prahy nic nepomohlo. Teprve po velké námaze se nám podařilo získat jízdenky třetí třídy, takže jsme na lodi nemuseli sdílet společnou stanovou střechu se Senegalci, Araby a příslušníky všech barev a jazyků, v uniformách francouzského koloniálního vojska.

*

Plavba z Marseille do Casablanky osobním parníkem trvá tři dny. Tři dny postačí dokonale k poznání všech cestujících, kteří opouštějí Evropu. Zmatek a překotný spěch při naloďování, smíšený s pachem hnijící vody a barevnými olejovými skvrnami podél přístavních hrází se pomalu uklidní, jakmile remorkér lodivoda rozvíří hladinu kolem přecpaného břicha lodi. Nedoprovází vás ani hudba, ani tradiční mávání zaslzených šátků za přistávacím můstkem, jen kusé povely prvního intendanta, výbuchy dynamitových nálož, kterými se ještě dnes vyhazují do vzduchu poslední překážky, bránící volnému výjezdu do přístavu a nakonec jen věrní racková.

Podle předpisů francouzské námořní plavby musí velitel lodi krátce po vyplutí z domovského přístavu vyzkoušet záchranná opatření a umístění cestujících podle záchranných člunů. Je to velmi zajímavé divadlo, které charakterisuje kastovnictví společnosti, která po tři dny a noci sdílí týž plovoucí ostrůvek. Lodní rozhlas upozorní, že za hodinu divadlo začíná. Několik minut po popsaném znamení, které tak trochu připomene letecké poplachy za války, spatříte rozcuchané a rozčilené dámy, které si ještě zapínají šaty a nervosně se pokoušejí připevnit kolem boků korkový záchranný pás. Z chodby první třídy, vedoucí na palubu, vyběhne starší pán, jehož poplach přerušil uprostřed holení a utíká ke stanovišti.

Ostatní cestující se jen usmějí tomuto přehnanému pudu sebezáchovy, zatím co obyvatelé čtvrté třídy, rozložení pod stany na krytých příncích naloďovací šachty, pokračují klidně ve vrhání kostek. Strach o život je odstupňován, podle ceny jízdenek a váhy peněženek.

Na úsvitě třetího dne se s vámi Evropa definitivně loučí. Necháváte za sebou skalnaté pobřeží slunného Španělska se zasněženými hřebeny Sierra Nevady a z horizontu před vámi vyrůstá hrozivá masa Gibraltaru. Dalekohled vám přibližuje jeho strmé skalnaté útesy z betonovými plošinkami na domah ruky a obrazí stovky dokonale maskovaných pevnůstek, ale nedovolí, abyste si udělali představu o tom, do čeho byly investovány nepředstavitelné miliardy uvnitř oněch skal. Napadne vás jen, že si Britové pořídili opravdu důkladný trezor pro klíč k svému zámořskému panství.

Tangerské kontrasty

První dotek s Afrikou je pro Evropana, který cestuje do tohoto světadílu po prvé, fantastický. Fantastický přes to, že vidíš neslaněčky na plátnech kin tváře Arabů a nebo pažené uši oslů. Mezinárodní Tanger vás uchopí do svého víru tak, že se vám zatají dech. Nejen z těch ukřičených a věčně rozvaděných prodavaček vajec, pomerančů, ohmatávaných placek chleba, prouškavě napáchajícího olivového oleje a všech druhů orientálního koření. Nejenom z té záplavy nezvyklých barev a vůní, odévů i tváří, netečných a hned zase nenávistných pohledů. Nejenom z neuvěřitelné bídy a špíny nejchudších vrstev, kontrastující s přepychovými americkými Fordy, z nichž vyhlížejí záhalené tváře bohatých Arabek.

Nemůžete se ubránit vědomí, že jste ve světadílu, kde pořádná práce je za trest. Když odcházíte z lodi, abyste využili třídenního zdržení k prohlídce města, vžijete se emočky doznívající v typických zápiních burnusech a kožených trepkách. Vrhli se jako dravci na cestující, kteří sestupují po přístavním můstku. Nabízejí nejen své paže, své rozvrkané taxíky, bandy, koberce, dýky a barevné nevkusné pohlednice, ale spoustu nicotných dárků pojmenování. Počítají samozřejmě nejen s bílými zákazníky, ale hlavně s turisty vojáky, kterým nebyl povolen vstup na první mi hledají, kteří jim s klacky v ruce zabraňují v přístupu k lodi. Z dálky se voláním dorozumívají se svými klienty. Po ulicích Tangeru se potloukají stovky mladých zdravých lidí, kteří mají na tálíři třeba hromádku zapráděného, cuřivou nebo několik pohlednic a do omrzení se snaží vám je vnutit.

To je jedna stránka Tangeru. Druhá je přibližně stejná, jenom s tím rozdílem, že se provádí velkorysé. Tanger je dnes pod mezinárodní správou. To znamená, že zde nebrzdí těžkopádné předpisy volný obchod. Dělníci a čiňíci na lodi se těší celou plavbu, že budou moci koupit v Tangeru cigarety, pomeranče, čokoládu, a že je prodají s dobrým výdělkem ve Francii. Pochopitelně jednou, z čeho žijí desítky tamních i bílých překupníků před mnohahvězdičkovými hotely, kteří vám dovolí za přemrštěné ceny. Tanger je zdrojem lehkých výdělků. Podle vzoru středověkých italských bankéřů vyměňují zde majitelé směnárenských stánků přímo na ulici měny všech možných zemí. Tanger je vstupní branou přepychového života, na které nelze zákonnou cestou získat dovozní povolení, nejenom do francouzské Severní Afriky nýbrž i do Španělska, izolovaného několika kilometry moře.

Sběratelé známek by si přišli v Tangeru na své. Pro ně už nepatří černé ceny, protože poštovních známek je dost a je to snad jediný stánek, který má v Tangeru pevné kurzy. Dvě stě kroků od poštovního úřadu, kde se dopisy frankují marockými známkami, je poštovní úřad španělský, který zde prodává tytéž známky, jež se lepí na pohlednice v Katalanii nebo v Andalusii. A dalších dvě stě kroků od Španělů francouzští Britové své dopisy do Indie kují Austrálie vroubkovanými obnebo dělíčky s obrazem krále Jiřího VI., který má pod bradou černý přeužek T-ngler.

Tentýž pocit nejistoty a nedůvěry v budoucnost, který je patrný na každém kroku ve Francii, charakterisuje dnešní Maroko. Rozdíl je snad jen v tom, že ve Francii se snaží vypořádat s tíživým problémem samí navzájem, kdežto v Maroku je francouzská otázka mnohem širší a delikátnější. Mnoho se veřejně mluví o ohrožené postci Francie v Severní Africe. Téhož dne, kdy jsme přistáli v Casablance, konala se v přístavě přehlídka francouzského válečného loďstva, v čele s jedním z největších válečných obrněnců — 35.000tunovým Richelieem. O několik dní později byl na místo M. Labonne jmenován marockým residentem generál Juin, původem Alžíran, který do nedávna řídil vojenské operace v Indočíně. Odstoupivšímu residentovi bylo velmi jasně vytýkáno, že nejednal dosti rázně a nezabránil nebahbému projevu marockého sultána na půdě Tangeru, který se spolčil tolik nepřátelsemu francouzským úřadům. Francie si je dobře vědoma podzemního arabského hnutí a jedná podle toho. Cestou z Rabatu do Fezu jsme se přes hodinu vyhýbali v ostrých horských zatáčkách nepřetržitému proudu těžkých vojenských kamionů, plně obsazených.

*

V Casablance jsme ztratili téměř celý den po přistání hledáním nocleh. Nepomohly nic intervence četných krajanů, kteří nás zmáli doktorské pomůcky, ani zákrok na prefektuře. Tak jsme si prakticky vyzkoušeli svou pojistnou ležnici několik hodin po přistání na africké půdě. Nepředstavovali jsme si ovšem, že použijeme skládacích lůžek a spacích pytlů uprostřed desetiposchodových moderních domů a přepychových hotelů Casablanky.

Kolonie krajanů v Casablance je velmi početná. Většina z nich žije v Maroku přes 20 let a domohla se

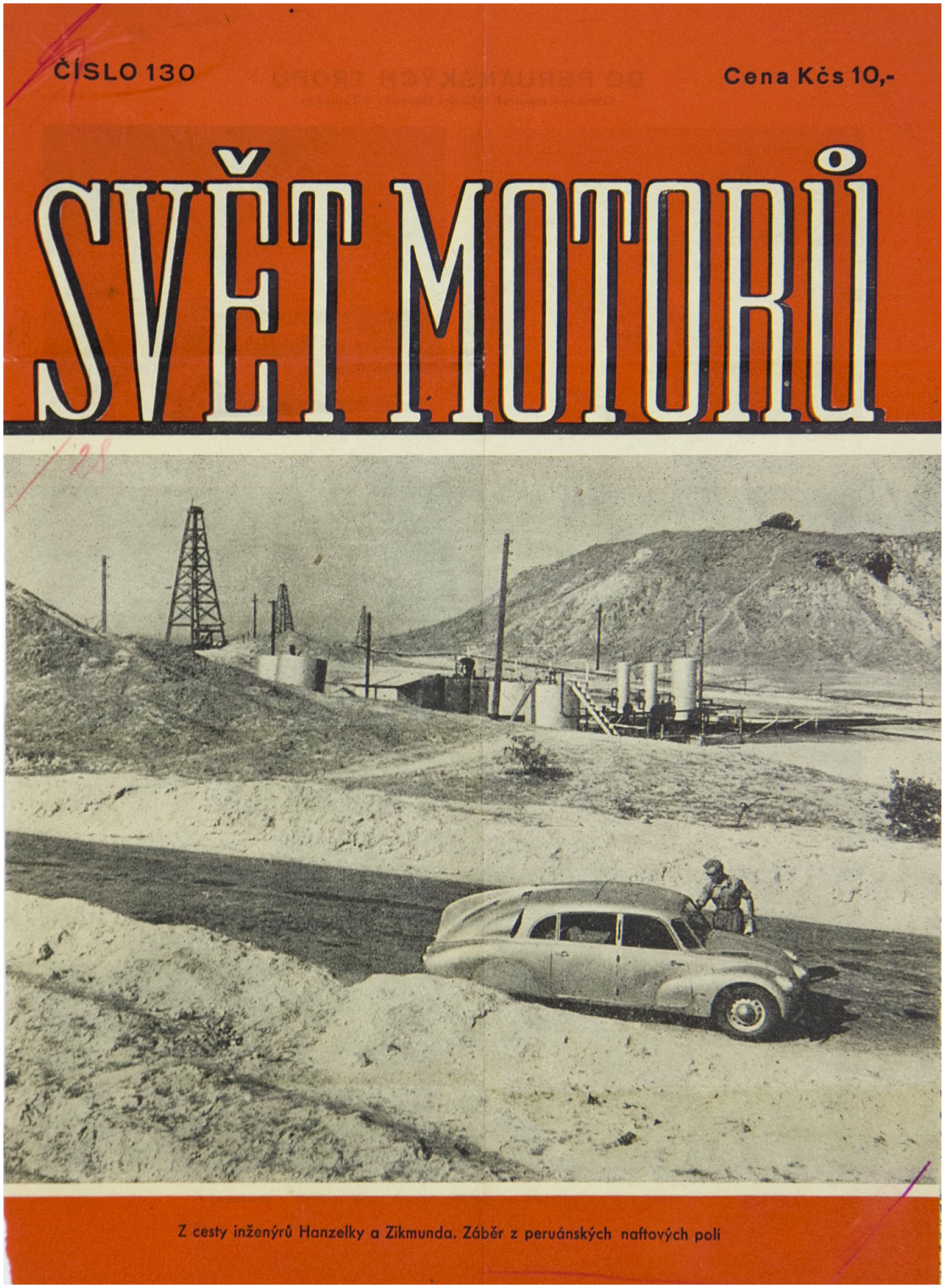

Svět motorů č. 9, 1952

ALŽÍR

PŮVODNÍ REPORTÁŽ INŽ. HANZELKY A INŽ. ZIKMUNDA KTEŘÍ PODNIKAJÍ CESTU KOLEM SVĚTA VOZEM TATRA 8

Al džezér je výraz, který značí v arabštině »ostrovy«. Od tohoto názvu odvozuje Alžír své jméno. Není známo, zda považovali Arabové tuto zemi po příchodu z východu za ostrov růže, nebo ji pojmenovali takto podle několika ostrůvků na pobřeží. Ostrovem klidu však rozhodně Alžír nikdy nebyl. Na jeho půdě, podobně jako v ostatních dvou zemích středověké Africa Minor, se vystřídala dlouhá řada pánů. Po fénických zakladatelích Kartaga, jehož trosky se dochovaly nedaleko dnešního Tunisu, se objevili na scéně Římané. Pak se zemí přehnali Vandalové a Byzantinci, aby nakonec ustoupili dravějšímu vpádu Arabů. Po rozpadu maurské říše se Alžír stal bojištěm mezi Španěly a Turky až konečně učinili Francouzi konec řádění tureckých pirátů. Dnes je Alžír součástí Francie a podléhá přímo ministerstvu vnitra. Alžír je daleko bohatší než sousední Maroko. Po celý rok plují odtud do francouzské metropole náklady zeleniny, vína a ovoce. Voda je tím zázrakem, který učinil z Alžíru ráj. Betonová koryta zavodňovacích zařízení se táhnou podél silnic a přiváději životní mízu nekonečným sadům mandloní, pomerančovníků, oliv a jabloní. Lesy korkových dubů. Tabákové plantáže. Vonící zahrady. Nedozírné lány vinné révy. Šťavnaté pastviny se stády skotů, ovcí, koní i koz. Tak nějak vypadala hýřivá příroda, která inspirovala Vergila k oslavné apoteose venkovského života. Deště, které nečekaně přicházejí i v měsících, kdy již v ostatní severní Africe zřídka prší, zaplaví často silniční spoje. To je však méně důležité, protože bez těchto deštů by nebyl Alžír tím, čím je — bohatou, nevyčerpatelnou pokladnicí francouzské metropole.

Několik desítek kilometrů od alžírského pobřeží do vnitrozemí se náhle objeví poušť. Místo živé zeleně nastoupí téměř bez přechodu žluť písku a kamení. Tady zůstává i člověk bezmocným. Poušť si nezaslouží, aby se do ní příliš investovalo. Cestou do pouště najednou zmizí žluté patníky, které vás provázely po celé délce marockých i alžírských silnic. V poušti musí vystačit jen prázdné sudy od asfaltu, naplněné kamením a pískem a postříkané vápnem.

Dvě stě padesát kilometrů jižně od Alžíru, na silnici vedoucí daleko do srdce Sahary, je překrásná oasa Bou Saada. Po únavné noční jízdě nekonečnou pouští se před vámi najednou zatřpytí toto kouzelné jméno, složené z prismatických hranolů na silničním ukazateli. Je to snad vedle útulného hotelu Transatlantic jediná stopa moderní techniky. Pod kamenitou bariérou Sahary, z níž sálá žhavý dech slunce téměř po celý rok, vytryskly z písku vysoko do čistého nebe věže datlových palem. Jejich elegantní, štíhlé pně se zdají nepřirozené v tomto prostředí spalujícího výhně jako fata morgana. V jejich stínu chýše, uplácané z hlíny, bez oken, jen s kouřovými otvory nad otevřenými ohništi a druhým otvorem, jímž se vychází na ploché střechy. Život tak primitivní, jako před staletími. Při vchodu do temné chodby zakopnete o člověka, který leží v hořečce uprostřed špíny, vytékající úzkou stružkou před chýši. Ostatní členové domácnosti si jej nevšímají, protože nemocný zde není rovnoprávným členem domácnosti. Soucit se slabým a nemocným není zákonem pouště.

Není dobře možné hovořit o Alžíru a zapomenout na hory. Alžírské hory svojí nevyčerpatelnou mnohotvárností tvoří nepochopitelný kontrast zoufale bezútěšné pouště. Několik kilometrů za marockými hranicemi se v Tlemcenu rozdvojí silnice do Oranu ve dvě větve. Nebudete litovat, zvolíte-li vnitrozemskou, vedoucí přes Mansuru. Švýcarské nebo rakouské Alpy jsou vybraně zdvořilé, asi jako ciceroni v autokarech, neboť vás zdaleka upozorní, abyste se připravili na nevídané divadlo. Po této stránce jsou alžírské hory rafinované, vypočítané, útočné. Postaví vám bez varování do cesty takovou kulisu, že si bezděky promnete oči, je-li to skutečnost. Za Mansurou se vám náhle zdá, že jste sjeli do Kyklopovy sluje, odkud není úniku. Strmé srázy skal se derou do nebe. Nevíte, kde končí, protože jejich vrcholky tonou v příbojí zběsile uhánějících mraků. Občas se jimi prodere slunce a kuželem divadelního reflektoru rozvlní duhové spektrum nad burácejícími přívaly vod, které padají s ohlušujícím duněním shora a mizí v propasti pod úzkým ocelovým mostem. Musíte si zakrýt opatrně objektivy filmového přístroje, abyste je uchránili před vodní tříští, která stoupá vysoko nad vzdutě peřeje. Spatřili jsme mansurský vodopád právě v okamžiku, kdy obyvatelé stavení na druhém konci mostu vyklizeli svůj majetek před hrozivě stoupající záplavou, která přichází s obdivuhodnou pravidelností vždy po pěti letech.

Stejně divoké a krásné jsou přímořské hory mezi Affréville a Blidou ve středním Alžíru. Při pohledu na bílá stavení, přilepená ve strmých skalách před Bourkikou si mně připomenete orlí hnízdo Dalajlamy ve Lhase. Svahy hor tonou v záplavě zeleně, mandloně podél ostrých horských serpentin se prohýbají pod spoustou dozrávajících plodů, zatím co hluboko v údolí se vlní lány obilí, čekajícího na žence. Vrcholem mistrně režírované horské scenerie v Alžíru je bezesporně Constantina. Sem, doprostřed cesty mezi Alžírem a tuniskými hranicemi se přestěhovaly rozervané kaňony Colorada z amerického západu. Jejich stěny, zbrázděné vě-

Pětkrát denně vystupuje muezzin na střechu mešity, aby svolal věřící k modlitbě

Filmování je nezvyklá podívaná pro domorodé děti uprostřed alžírské pouště

Rodinná přehlídka na střeše chýše, uplácané z hlíny. Čtvercovým otvorem se sestupuje do jediné obytné místnosti.

Práce domorodců na alžírských vinicích

Nad burácejícími peřejemi vodopádu Mansoura se týčí štíhlý oblouk železničního mostu

ky, sluncem a vodou, si najednou podávají paže, aby vytvořily nad jeskynním tunelem první, nejnižší most. Druhý postavili kdysi o něco výše Římané, aby sami sobě dokázali, že dovedou zvládnout nejen [illegible] i spojení dvou odlehlých světů. Dnes se klene nad závratnou propastí Constantiny uzounká stužka vozovky, zavěšené na ocelových lanech, která byla v roce 1863 zakotvena do protilehlých skal. El Kantara, jak nazývají most domorodci, spojuje železniční stanici na Mansoura Džebel s druhou částí bělostné Constantiny, jejíž vzhled dobře representuje vznešený majestát orlího města; bylo jedním z posledních, která kapitulovala před francouzskou přesilou.

Svět v obrazech, 23. 8. 1947

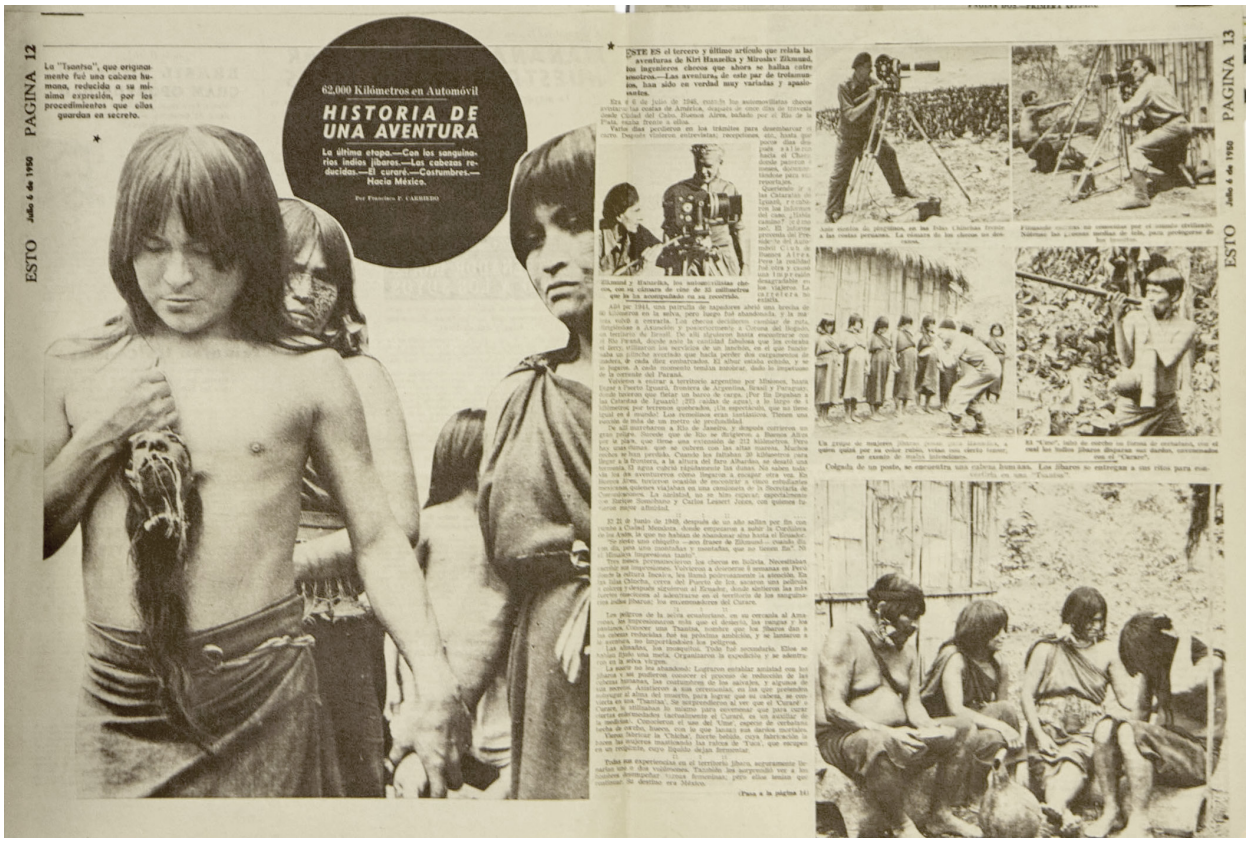

ESTO Julio 6 de 1950 PAGINA 12

La "Tsantsa", que originalmente fué una cabeza humana, reducida a su mínima expresión, por los procedimientos que ellos guardan en secreto.

62.000 Kilómetros en Automóvil

HISTORIA DE UNA AVENTURA

La última etapa.—Con los sanguinarios indios jíbaros.—Las cabezas reducidas.—El curaré.—Costumbres.—Hacia México.

Por Francisco P. CARRIEDO

ESTE ES el tercero y último artículo que relata las aventuras de Kiri Hanzelka y Miroslav Zikmund, los ingenieros checos que ahora se hallan entre nosotros.—Las aventuras, de este par de trotamundos, han sido en verdad muy variadas y apasionantes.

PAGINA 13 Julio 6 de 1950 ESTO

Esto, 6. 7. 1950

La Vuelta al Mundo en Automóvil

Dos ingenieros Checos recorren 60 mil kilómetros en tres continentes

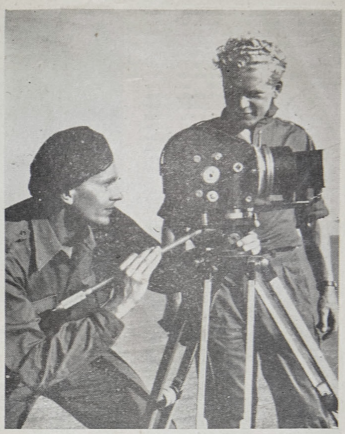

Jiri Hanzelka y Miroslav Zikmund

Jiri Hanzelka y Miroslav Zikmund están en Guatemala desde hace varios rias después de haber recorrido en tres años de viaje terrestre, la gigantesca extensión de 60.000 kms.— en un automóvil "Tatra", de fabricación checa, con motor en la parte trasera, que enfria por aire captándolo y expulsándolo mediante un mecanismo semejante al del pulmón humano. Los exploradores con quien nos entrevistamos para enterar a nuestros lectores sobre las peripecias de tan singular aventura son los dos, Ingenieros en Economia y comercio, solteros, de 29 y 31 años respectivamente. Suspendieron sus estudios durante la invasión alemana reanudándolos a la terminación de la guerra. Ambos tomaron tambien parte activa durante la invasión y ocupación, en las organizaciones de la resistencia En 1938, siendo estudiantes de la Universidad de Praga, comenzaron a proyectar este viaje que hasta hoy no realizaron. La falta de medios primero, y más tarde la guerra, les hicieron abandonar el proyecto para tiempos mejores. Llegó esa época pacientemente esperada el 20 de abril de 1947. Salieron con destino a Europa occidental. En Marsella se embarcaron para Marruecos. Desde Marruecos, recorriendo la costa septentrional de Africa llegaron a El Cairo sin mayores inconvenientes. Pero no todo habia de ser color de rosa. De esta última ciudad partieron con rumbo al sur atravesando el desierto de Nubia. Las autoridades egipcias tenian prohibido transitar el desierto cuando se tratara de un sólo carro tripulado por dos hombres... ¿Motivos? Oh, muy explicable, —dice el Ing. Zikmund — en ese mismo año habian perecido de sed dos expediciones completas. Cuando salieron expediciones de salvamento para rescatarlas, todos estaban muertos. Unicamente los enterraron... Por esto el gobierno egipcio autorizaba únicamente el paso de convoyes. Hasta ahora, no se habia dado el caso de que un carro sólo hubiera atravesado el desierto nubio. Nosotros llevábamos dos bolsas llenas con 80 litros de agua cada una colgadas de los parachoques.

Con los jibaros
...reductores de cabezas...

Fuego y nieve, a las 72 horas de camino, cuando nos faltaba otro tanto por recorrer, nos percatamos de que con lo accidentado del terreno, casi toda el agua que contenia una de las bolsas se habia derramado. Se trataba de permanecer 72 h. más, bajo un sol calcinante, con una provisión de escasos tres litros de agua.

Este fatal accidente cambió el curso de nuestra ruta. Nos desviamos obligatoriamente hacia el Nilo para abastecernos. No es nada fácil hacer 90 kilómetros con tres litros de agua, pero pudimos llegar al Nilo sanos y salvos. De ahí pusimos proa a Etiopia, donde nos entrevistamos con S.M.I.L. T.J. (Su Majestad Imperial León de la Tribu de Judá) Haile Selassie. No sólo le entrevistamos, sino que, ade-

ISTMANIA—15

Istmania, 16. 7. 1950

NA GOTTWALDOVSKÝCH PNEUMATIKÁCH KOLEM SVĚTA

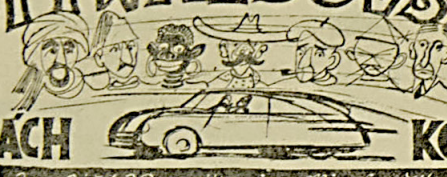

Ing. Jiří Kanzelka – Ing. Miloslav Zikmund

„Osmi zeměmi bez dohuštování pneumatik," to byl tučný podtitulek zprávy, kterou přinesl den po našem průjezdu Nubijskou pouští čelný chartumský deník The Sudan Herald. Československým pneumatikám Superb byla věnována stejná pozornost jako tatře samé. Plným právem, vždyť náš osud v poušti závisel na odolnosti pneumatik, stejně jako na výkonu motoru. Vzpomněli jsme si nejednou na zprávu, kterou jsme dostali ahodou okolností krátce před výjezdem do pouště. Líčila dramatický průjezd vozu škoda 1101 Saharou, řízeného Oldřichem Kyllarem. Pneumatiky nevydržely vysoké provozní teploty a neustálé protáčení v písku, a tak dojel vůz do své cílové stanice na západoafrickém pobřeží bez pneumatik na předních kolech, po pouhých ráfcích. Šel nám mráz po zádech při pouhém pomyšlení, že bychom měli podobný podnik opakovat v ůdasně kamenitém terénu Nubijské pouště s přetíženým vozem, nesoucím na tisíc kilogramů zátěže.

Byla takovým dramatických momentů během dosavadního putování tatry kolem světa dlouhá řada.

Probíhaly nám vzpomínkami před několika dny, kdy jsme sjížděli s nebetyčných výšin Kordiller, a neustále klesající ručička výškoměru věštila blízkost moře. Blízkost třetího oceánu, jehož ledové zrcadlo bylo skryto kdesi za hřebenem neustále klesajících hor.

Tichý oceán ...

Je toho velmi málo zapotřebí k přerušení sledu myšlenek, jež se po dlouhou dobu upínaly k novému postupnému cíli. Stačí několik slov, film se zastaví a v podvědomí se začne odvíjet s druhého kotouče jiný.

„Nepřeneme-li na zbývajících třiadvacet kilometrech, budeme mít další rekord."

Zběžný pohled na tachometr.

Úhledné stromořadí Chosíky s pěstěnými nárony zaniklo kdesi vzadu a pneumatiky hvízdaly písek asfaltu, jemuž dávno odvykly.

„Ano, sedm tisíc kilometrů Kordillerami bez jediného defektu." Chartumský šéfredaktor by to napsal jinak na první stranu svého Heraldu: „Po střeše Jižní Ameriky bez lepení duší. A poditulek: Zbytečně závaží na cestě kolem světa — dvě rezervy pod přední kapotou ..."

Na přátím kilometru se za zatáčkou narovnala silnice a daleko na obzoru se zableskla hladina oceánu.

Pacifik ....

Made in Czechoslovakia.

„Budeme mít na cestě výhradně československou výstroj, chtěli bychom proto jet také na dokonalých československých pneumatikách ..."

Tahle slova jsme vyslovili před necelými třemi lety, když se chýlily technické přípravy na cestu kolem světa ke konci.

„V Gottwaldově začneme v příštích měsících s výrobou pneumatik z čistého kaučuku, jaké se začnou exportovat. Současně zastavíme výrobu z regenerátu a válečného náhražkového materiálu. Dáme vám udělat šest tropických pneumatik na zkoušku a další soupravu vám pošleme někam do střední Afriky na adresu, kterou nám včas sdělíte. Souhlasíte ...?"

Taková byla předehra dramatickému okamžiku, v němž se nakonec zhmotnil dlouhá léta příprav, plánů, obav, naděje a snů — startu. Před pražským Autoklubem bzučely filmové kamery a přátelé dávali poslední rady. V takových chvílích, kdy se oči upírají vpřed, do dálek, nemá nikdo čas, aby se shýbal. Ani k pneumatikám, na nichž je řada drobných písmének, seřazených do tří stereotypních slov MADE IN CZECHOSLOVAKIA. Na nějakých pneumatikách se přece musí jet. Po tvrdých obrubách se jezdilo, dokud starý Dunlop nepřišel na západ napínit gumovou látrnici vzduchem, aby jeho nadějné ratolesti nevypadaly zuby při jízdě kolobězkou po kostrbatém náměstí.

Ano, každý vůz jezdí po nějakých pneumatikách. Je celkem samozřejmé, že v Československu mají tyhle pneumatiky při okraji řádku písmének, jimž se nevěnuje pozornost. — MADE IN CZECHOSLOVAKIA. Když náhodou píchneš, protože jsi zajel příliš daleko k okraji silnice, kde se váli nejvíce záludných hřebů, zastaví, přehodíš kolo do rezervy a jedeš dál. Ale bude to tak jednoduché, až místo okraje silnice

Výhradní reportáž psaná pro TEP svobodné práce

budeš sledovat sloupek teploměru, lezoucí přes padesátku? A co ve velehorách? Stavová rovnice, kterou ses před lety naučil při hodinách fyziky, je pravděpodobně stavovou rovnicí i uprostřed černé Afriky, i když tam černoši nikdy neslyšeli o vzájemné souvislosti objemu, teploty a napětí plynných látek. V cestopisech, cestovních příručkách a vědeckých pojednáních sis mohl přečíst spoustu poučných vět a zapamatovat si za příklad, co máš dělat, když potkáš na silnici slona, jakým dialektem se dorozumíš s Malajci v Keni, nebo že si máš dát píchnout injekci proti žluté zimnici, před překročením patnáctého rovnoběžky směrem na jih. Nikde jsi však nenašel koeficient, podle něhož by sis mohl přepočítat životnost pneumatik, zvyklých na evropský asfalt, a dospět k pravděpodobnému datu, kdy ti africké cesty a necesty ohlodají povrch obruči až na plátno ...

Ale v tom je právě oříšek.

Což by byl Kolumbus nanínal plachty svých karavel a upínal denně zraky k obzoru, kdyby mohl sáhnout po naučném slovníku a přečíst si něco o objevení Ameriky ...?

Osmi zeměmi na pražském vzduchu.

„Defekt ..."

„První píchnutí ..."

Tatra se poněkud nachýlila a levé zadní kolo dosedlo ocelovým ráfkem na rozpálenou silnici. Žhavý vítr, pověstný tripolský ghibli, vanul s pouště a bodal do tváří i obnažených nohou. Šedavý pruh asfaltu utínal od horizontu k horizontu a půlil nekonečnou žlutí pouště ve dvě matematicky přesné poloviny. Nějakých sto metrů od cesty ležely řady vojenských hrobů mrtvolnou bělobou do několika šňůr ostnatého drátu. Mlčící defilé křížů, jež nesly pod jmény jednotné datum: 13. března 1943. Toho dne se zde, na Marethově linii, několik kilometrů od tunisko-tripolských hranic, odehrála zuřivá bitva mezi ustupujícími Němci a Montgomeryho armádou. Hory prázdných nábojnic, změť ostnatého drátu, převrácené vraky tanků, kostra ohořelého letadla. A všude kolem toho poušť, žlutá, cynicky mlčící.

V takovém prostředí mlčí i člověk. Nesluší se rušit žlutou poušť z mrtvolného zahlédění.

Náhradní obruč, nedotčená, taková, jak ji opustily ruce ve výpravné Švitu, je už na místě původní, splaskle, která stojí opřena o bok tatry. Žhavý ghibli bodá mikroskopicky jemnými zrnky písku do rukou, které tahají pomocí kombinaček cizí těleso z tvrdého kaučuku.

Hřebík?

Nikoli, Střepina granátu.

Vykonala jen opožděné dílo, na jehož odstranění stačilo na štěstí jen trochu energie z akumulátoru a kaučuková záplata. Před lety by byli možná vykopali u silnice o jednu jámu více a dnes by tu svítil do pouště další kříž.

Ghibli se žene s pouště a metá písek do očí.

Netušili jsme při startu od pražského Autoklubu, že se budeme po prvé shýbat nad ruční hustilkou v tripolském ghibli několik kilometrů od tuniských hranic, abychom po prvé za celou cestu dohustili pneumatiky. Osmi zeměmi jsme jeli na pražském vzduchu, teprve krátce před výjezdem z deváté jsme byli nuceni přidat k pražskému jarnímu vzduchu trochu žhavého tuniského.

Na čisté stránce příručního deníku se zaplnila první řádka s datem a údajem místa. Na jejím konci se objevila stručná zkratka: „l. z."

Levá zadní...

Nubijskou pouští podle kompasu.

Není zvykem jezdit po evropských silnicích s leteckým kompasem na kolenou.

Není to zvykem ani v Africe, dokonce už ne na severním pobřeží, kde se podělili Francouzi a Italové o zásluhu, že si dnes může udělat automobilista cestovní plán např. Casablancou a Alexandrií a dodržet jej. Dodržet proto, že jede celých 6000 kilometrů po asfaltu, i když místy děravém. Jezdit s kompasem není dokonce zvykem ani na egyptských hranicích na jih od Shellalu. Podařilo se to několika konvojům speciálně upravených vozidel a pak se to nepodařilo dvěma výpravám. Trvalo několik dní, než askaři na velbloudech našli polozavátě kamiony. Vykopali v poušti hromadný hrob a po návratu do Shellalu podali o tom hlášení ministerstvu války do Káhiry. Není proto divu, že dnes automobilisté, místo aby sledovali kompas na kolenou, opírají se klidně o zábradlí nilských parníků, které se prodírají proti proudu nejdelší řeky světa. Mají při tom dost času pozorovat záludnou pouš a připravovat plány na pokračování cesty po souši z Chartumu na jih.

Proto jsme také čekali celých šest dní v Assuanu, jednali s egyptskými úřady, telegrafovali, vysvětlovali, dokazovali, přesvědčovali, znovu telegrafovali a čekali.

„Máme s sebou náhradní díly, opravy můžeme v případě potřeby provést sami na místě. Máme dokonalý letecký kompas ze spitfiru, zásoby konserv, dva plátěné vaky s osmdesáti litry pitné vody, zásoby benzinu na 1500 kilometrů. Vezeme s sebou speciální sandchannels, plátěné pásy na podkládání kol v měkkém písku, vyztužené bambusovými tyčkami. Máme výhodu ve vzdušném chlazení a nemusíme s sebou vozit zásoby vody k doplňování vypařené vody. A podívejte se na naše pneumatiky, nejsou takřka na nich znát stopy ojetí a měli jsme s nimi zatím jen dva defekty..."

Plukovník pohraniční stráže se odmlčel po několikanásobném pokusu o dokázání nemožnosti průjezdu.

„Mluvili jsme v Káhiře s britským plukovníkem Le Blancem, velitelem dopravního štábu maršála Montgomeryho. Dal nám potřebné rady, protože tudy sám projel dvěma jeepy ..."

„Tak mi v poušti ukážete, co ten váš vůz dokáže," řekl stručně plukovník a dal pokyn pobočníkovi, aby přijel s vojenským vozem. „Jeďte za mnou ..."

Zkouška dopadla tak, že odpoledne šel do Káhiry telegram na ministerstvo války s doporučením, aby vzhledem k mimořádným předpokladům bylo uděleno povolení k výjimečnému průjezdu „velké severní pouště".

(Pokračování příště.)

V kamenité stepi i v hlubokém bahně afrických pustin, tam všude dokázaly naše pneumatiky dobrou práci zaměstnanců n. p. Svit.

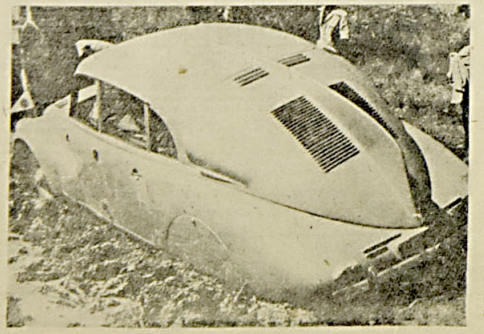

NEKONČÍME — JEN PŘERUŠUJEME

Arnošt Schulz

Je už takovým zvykem, že po ukončení jistého úseku práce se podíváme zpět a alespoň v duchu bilancujeme. Udělejme to černé na bílém a reportážemi inženýrů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda, jež jsme ve Světě práce uveřejňovali plných šest a půl roku a jejichž obliba délkou času neklesala, naopak, rostla.

Dne 5. června 1947 vyšla v našem časopise první reportáž o osmi sloupcích, nazvaná „S československým vozem kolem světa". Jejími autory byli osmadvacetiletí neznámí chlapci, kteří teprve před několika měsíci ukončili s úspěchem studium na Vysoké škole obchodní. Dne 5. listopadu 1953 byla uveřejněna poslední reportáž z první poloviny cesty kolem světa. Jejími autory byli po celé republice známí populární cestovatelé, jejichž literární dílo je předkládáno do několika jazyků, jejichž filmy si razí úspěšně cestu po plátnech našich i zahraničních kin, jejichž obdivuhodná, cílevědomá práce byla odměněna vysokým vyznamenáním — řádem Republiky.

Inženýři Hanzelka a Zikmund — po návratu z Kilimandžara roku 1948

Jen v našem časopise bylo uveřejněno 225 jejich reportáží, jejichž rozsah činí téměř 1170 sloupců. Textová část byla zpestřena 650 fotografiemi. Podíváme-li se na tato čísla podrobněji, zjistíme, že k napsání tak obsáhlého reportážního díla bylo třeba 2650 stránek rukopisu, psaného na stroji.

Abychom poznali reportážní činnost inženýrů Hanzelky a Zikmunda do plné její šíře, předešleme si několik zaokrouhlených čísel, abychom z nich mohli vyvodit další poznatky. První polovina cesty kolem světa trvala přesně 1290 dní, to jest asi tři a půl roku. Tachometr Tatry prozradil 63 000 kilometrů, ujetých po souši. Námořní plavba se na cestě podílela 48.000 km.

A teď se dejme do počítání. Přes 220 reportáží ve Světě práce nebylo za cesty jediným reportážním dílem autorů. Československý rozhlas vysílal z první poloviny cesty kolem světa sedm set rozhlasových reportáží, v časopise Svět motorů bylo uveřejněno dalších sedmdesát článků, zaměřených čistě na stránku motoristickou. Celkem tedy napsali autoři na tisíc reportáží, neberemeli v úvahu další četné články v různých odborných časopisech. Znamená to, že každý den své cesty musili inženýři Hanzelka a Zikmund napsat nebo alespoň sehnat materiál na jednu obsáhlejší reportáž.

Fotografický archiv obou cestovatelů obsahuje kolem 10 000 snímků. Jinými slovy, musili udělat průměrně deset snímků denně. Zase ovšem nikoliv snímků náhodných, ale takových, jež by charakterisovaly daný úsek cesty. Také filmová práce kladla značné požadavky na oba cestovatele. Přes 18 500 metrů filmu, z nichž již byly sestříženy tři celovečerní filmy a dokončuje se práce na dvanácti krátkých filmech dokumentárních, nutno doplnit o více než 3000 metrů, které byly zničeny sabotáží v Johannesburku. Filmová žeň z první poloviny cesty kolem světa tedy činila celkem na 22.000 metrů filmu. Budeme-li si toto číslo dělit počtem dnů, které cesta trvala, zjistíme, že denně natočili inženýři Hanzelka a Zikmund přes sedmnáct metrů. A to znamená, že prakticky každý týden po tři a půl roku natočili materiál, z něhož by se dal sestavit jeden krátký dokumentární film. Za jediný den po celou dobu cesty musili tedy ujet 100 km, napsat jednu reportáž, udělat deset snímků, natočit přes sedmnáct metrů filmu. To byla ovšem jen činnost základní.

Po návratu odevzdali cestovatelé Tatře cestovní deník o obsahu 1200 stran, to je průměrně jedna strana na každý den cesty. Kromě toho prováděli v každé ze čtyřiceti osmi zemí, jimiž projeli, pro Tatru průzkum trhu, trhovou analysu vypracovávali i pro výsadní společnosti a pro ministerstvo zahraničního obchodu v těch státech, kde jsme tehdy ještě neměli obchodní zastoupení. Kromě toho vyhledávali zástupce pro naše zboží a skutečně se jim podařilo vybudovat zastupitelskou síť. Sami také prodali několik set našich vozů, motocyklů, šicích strojů, psacích strojů, pneumatik a pod. V zahraničí pronesli 30 rozhlasových projevů a vůbec při každé příležitosti propagovali dobré jméno Československé republiky. Po takovém výčtu si člověk nejlépe uvědomí, že cesta Afrikou a Jižní a Střední Amerikou nebyla pro inženýry Hanzelku a Zikmunda nějakým zábavním podnikem, ale úkolem s nesmírně zhuštěnou pracovní náplní. A ke cti obou cestovatelů nutno přiznat, že všechny ty různorodé činnosti dělali s láskou a s nesmírnou pečlivostí a houževnatostí. Jistě i proto narostla jejich osobní popularita a zájem o jejich cestu do tak velkých rozměrů.

Mnoha čtenářům a posluchačům vrtala hlavou otázka financování cesty. Je známo, že cestovatelé dostali od ministerstva informací stipendium dvakrát po 200 000 Kčs ve staré měny a že tuto částku vrátili ve formě zpracovaného filmového materiálu po návratu. Cesta celkem stála 960 000 Kčs, v nové měně tedy necelých 200 000, které si cestovatelé sami zaplatili z výnosu reportáží, ať již rozhlasových, časopiseckých či filmových. Snad si řeknete, že na 1290 cestovních dnů je to částka dost značná, když průměrně na den cesty připadá 150 Kčs nové měny. Rozbereme-li si však tuto částku podrobněji, zjistíme, že finanční dotace byla skutečně minimální a že cestovatelé se měli co ohánět, aby vystačili. Kromě honorářů z reportáží neměli za cesty jiných příjmů.

Výdaje za cesty byly značné. Tak na příklad pohonné hmoty pro vůz. Vezmeme-li za základ 100 km ujetých každý den a spotřebu průměrně 10 litrů pohonných látek denně, musíme v rozpočtu počítat se 40 Kčs nové měny jen na benzin a olej. Je pravda, že dvě pětiny cesty ujeli cestovatelé po moři, ale při tom musíme počítat, že poplatky za námořní dopravu byly nejméně tak vysoké jako cena benzinu, který by na takovou vzdálenost projeli. Řekli jsme si, že denně natočili průměrně přes sedmnáct metrů filmu. Na filmový materiál počítejme dalších 20 Kčs. Vysokou částku nutno počítat na nocležné, uvědomíme-li si, že v západním světě činí nájemné 25 až 30 procent z platu. Počítejme tedy na nocležné průměrné dalších 20 Kčs denně. Na všechny ostatní výlohy, spojené s cestou, jako na příklad placení průvodců, nosičů při výpravách do odlehlých krajin, úřední poplatky, jichž bylo dost a dost, na poplatky za leteckou dopravu (na příklad při výpravě k Šuárům nebo při letu nad nově se tvořící sopkou v Keny) na nákup nejnutnějšího materiálu, na poštovné, na dárky a jiné podobné výdaje, počítejme průměrně jen 30 Kčs denně. Částka 150 Kčs denně se nám po odečtení těchto výloh sníží na 40 Kčs, to je 20 Kčs na osobu, za které se musili cestovatelé v zahraničí živit, šatit a opatřovat si nejnutnější osobní potřeby.

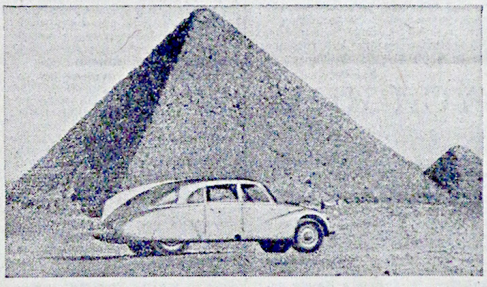

Tatra, „třetí z výpravy" — společník na výsost spolehlivý

Práce inženýrů Hanzelky a Zikmunda dělala v zahraničí naši republice skutečně jen čest. A je jistě cti i pro náš časopis, že jsme mohli našim čtenářům po tak dlouhou dobu pomoci sledovat celou jejich cestu a činnost. Pracovní poctivost obou cestovatelů jistě nejlépe charakterisuje skutečnost, že nyní, když skončili jeden z velkých pracovních úkolů, vyplývajících z cesty, část žurnalistickou, neoddávají se odpočinku, který by si skutečně zasloužili, ale zahajují přípravy na druhou polovinu cesty kolem světa, o níchž jsme již přinesli v minulých číslech několik článků. O přípravách budeme podrobně informovat naše čtenáře i nadále. A je jistě naší radostnou povinností, můžeme-li již nyní oznámit, že inženýři Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund počítají s otiskováním reportáží z druhé poloviny své cesty opět v našem časopise. Uzavřeli jsme reportáže z cesty Afrikou a Jižní a Střední Amerikou. Naše spolupráce s oběma cestovateli však neskončila. Uzavřeme proto tuto kapitolu jejich reportážní činnosti slovy inženýra Hanzelky: „Reportáže ve Světě práce nekončí. Jen je do odjezdu na další část cesty přerušujeme..."

Už v příštím čísle začne cestovatel F. L. Pařízek vyprávět o černém lidu Afriky. Prošel černou pevninu křížem krážem, sžil se s jejími obyvateli, získal si jejich důvěru. Otevřeli mu svou duši, zasvětili ho do svých tradičních obřadů a slavností, svěřili se mu se svými bolestmi i nadějemi, ukázali mu tajemství rovníkové přírody. O tom všem budeme od příštího čísla přinášet reportáž, bohatě vybavenou snímky, kresbami a mapami. Nezapomeňte si proto zajistit příští číslo „Světa práce".

Svět práce 12. 11. 1953

DRUHÁ EXPEDICE

Druhá expedice v letech 1959– 1964 přinesla inovaci nejen ve způsobu cestovaní a dokumentace, ale také ve formě a úrovni prezentace cestovatelských „produktů" během cesty. Hlavním zprostředkovatelem reportáží H+Z v českém prostředí se stávají časopisy *Květy* a *Svět motorů*, s menší intenzitou a rozsahem se jejich texty objevují v *Rudém právu*, *Večerní Praze*, *Novém Orientu*, *Kulturní tvorbě*, na Slovensku v periodikách *Svet socializmu*, *Technické noviny*, *Pravda*, *Život*. Reportáže nebo články o expedici vycházejí i ve východoněmeckém týdeníku *Wochenpost*, sovětských *Vokrug světa*, *Pravda*, *Leninskij puť*, *Zabajkalskij Rabočij*. Množství a kvalita reprodukovaných fotografií je odvislá od charakteru daného periodika.

Květy

Žánrově pestrý magazín vychází s několika různě dlouhými přestávkami – přirozeně s obsahovým, formálním i vizuálním vývojem – od první poloviny 19. století, novodobá verze od roku 1951. Je určený širokému okruhu čtenářů různých společenských i věkových kategorií i zájmů. Vychází jako týdeník, má klasický magazínový formát, na československé poměry kvalitnější papír a mnohem větší prostor je zde dáván obrazu. Na titulu je obvykle barevná fotografie vztahující se k některému v daném čísle publikovanému článku. U reportáží H+Z zabírají fotografie větší potištěnou plochu než texty. Ještě před startem druhé expedice vychází 26. února 1959 v č. 9 článek H+Z o pyramidách v Monte Albán v Mexiku včetně celkového snímku a portrétu strážce pohřebiště. V záhlaví, pod jmény autorů je uvedeno: *„Vybrané statě z chystaného IV. dílu knihy o Americe"*. Jde o upoutávku na připravovanou poslední knihu z první expedice H+Z *Mezi dvěma oceány*[1].

První článek o druhé cestě H+Z vychází 15. října 1959 v čísle 49 a je jakýmsi úvodem a předzvěstí reportáží, které mají následovat. Text zabírá jen jeden sloupec na levé stránce. Ostatní plochu vyplňují nesourodé fotografie – minaret v Bejrútu, tábořiště s expedičními vozy v autokempu v Rakousku a portrét Jiřího Hanzelky jak provádí zápis o nafoceném snímku do bločku připojeného k dvouoké zrcadlovce Rolleiflex. Pravý sloupec na levé stránce dvoustrany vyplňuje místo textu kreslená mapka trasy z Prahy do Libanonu. Největší fotografie je ale na obálce tohoto čísla a jsou na ní na silnici, směřují k úpatí albánského horského masivu obě expediční Tatry 805 i s přívěsy. Protože je fotografie barevná, můžeme rozpoznat, že vpředu je Zikmundův vůz s červeným pruhem, za ním Hanzelkův s pruhem modrým.

Reportáže jsou v *Květech* publikovány na jedné dvoustraně, vždy jedna velká obrazově působivá fotografie, je-li na šířku, zabírá přes polovinu celé stránky, výšková někdy stránku téměř celou. Text bývá zalomen do tří sloupců, někdy jsou na stránce sloupce jen dva, ale také třeba jen jeden. Podle rozsahu textu, který bývá různě dlouhý, je kombinován počet a výška sloupců textu a velikost a počet fotografií. Vždy je jedna velká fotografie alespoň na jedné straně, někdy na obou, doplněny menšími fotografiemi na jedné nebo druhé straně. Fotografie se obrazově vztahují k obsahu textu – zobrazují popisovanou lokalitu nebo děj. Vždy je někde umístěn mezi textem a fotografiemi nebo zcela nahoře nebo přes obě stránky výrazný název reportáže a značka s bílými písmeny ZaH v šedém nebo černém poli.

Například 26. května 1960 vychází reportáž o libanonském přístavu Tripolis s nadpisem *Křižáci a velbloudí srst* a značkou ZaH umístěnými nahoře na levé stránce dvojstrany. Pod nadpisem je vlevo jeden sloupec textu, přes celé dva pravé sloupce je velká fotografie nové tripolské obytné čtvrti na výšku. Fotografie z tripolského súku na výšku je i na protější prvé stránce dvoustrany, vedle ní je sloupec textu, pod fotografií a textem jsou vedle sebe tři menší fotografie – vlevo průhled kamennou uličkou na tři přicházející členy výpravy v protisvětle, uprostřed detail Miroslava Zikmunda, jak si prohlíží cedrová vrata s velkými hřeby a vpravo pohled do korun datlových palem s dozrávajícími plody; fotografie je umístěna až ke kraji, na spad.

16. března 1961 vychází reportáž z Iráku *Mezi Eufratem a Tigridem*. Na levé stránce dvoustrany není text, jen fotografie. Téměř dvě horní třetiny plochy stránky zabírá fotografie, na níž je z části zatopený hliněný důl, v popředí, u narovnaných sušících se cihel, stojí bílý kůň s nákladem cihel na hřbetě. Pod snímkem je výrazný název kapitoly, pod ním jsou dvě fotografie, levá, výrazně oříznutá na šířku, vypadá jako širokoúhlý záběr na pustou pouštní krajinu v popředí s dlouhou kamennou vanou, v níž se kdysi roztápěl asfalt při stavbě silnice. Vpravo je malá fotografie kamenného patníku s číselným údajem, zřejmě kilometrovník. Na pravé stránce dvoustrany jsou přes celou stránku dva sloupce textu, přičemž ten pravý je pod polovinou narušen menší vloženou fotografií na bobku sedícího cihláře vkládajícího rukama do dřevěné formy cihlářskou hlínu. Kombinace textu a fotografií se v různých variantách, co se týče velikosti, umístění, délky proměňuje a neopakuje. Reportáže H+Z v *Květech* vycházejí až do roku 1966.

Svět motorů[2]

Svět motorů vychází jednou za dva týdny a je to jediné periodikum, které

publikovalo seriál reportáží už z první expedice[2]. Je to sice magazín, ale stále tištěný jen na obyčejném novinovém papíře. Tomu odpovídá kvalita reprodukovaných fotografií. Na magazín upomíná alespoň titulní strana, respektive celá obálka tištěná zvlášť na kvalitnějším lakovaném papíře s vyšší plošnou hmotností. Na obálce bývá velká fotografie, nad níž je umístěn název časopisu vyvedený velkým bílým písmem na červeném poli.

Protože první reportáž z druhé cesty H+Z vychází v 10. čísle roku 1959 devátého května, je na titulní straně fotografie z jara 1945, zachycující průjezd tanku Rudé armády (snad) nějakou českou vesnicí. Článek uvnitř čísla o expedici H+Z je zaměřen na její přípravu, cestovatelské plány a cestovní vybavení. Na předposlední, vnitřní straně obálky, je série do mozaiky sestavených fotografií z přípravy a startu expedice. Na první fotografii jsou oba cestovatelé při prohlížení motoru jedné z Tater 805, na druhé sedí H+Z vedle sebe v kabině Tatry 87 z první expedice. Na dalších fotografiích jsou lékař výpravy Robert Vít a mechanik Oldřich Chalupa, na posledních snímcích je zachycena situace při startu expedice v Praze – nejprve před Národním technickým muzeem a pak v Opletalově ulici v před sídlem bývalého autoklubu, nyní Ústředního automotoklubu Svazarmu.

Reportáže vycházejí obvykle přes jednu celou stánku zalomené do dvou sloupců, přičemž obvykle je jedna fotografie umístěna do jednoho, zpravidla pravého, sloupce. Výjimečně je publikována další fotografie na protější straně, jako například v čísle z 28. května 1960, v němž je reportáž z cesty z Bulharska do Turecka. V pravém textovém sloupci je fotografie silnice, na níž stojí kromě expedičních tater řada dalších vozidel, přes celou protější stranu je snímek brány antického amfiteátru v Side, pod jehož obloukem stojí jedna z tater s přívěsem.

První fotografie z cest se ovšem objevují až od č. 20 z 29. září 1959, a to hned na titulní straně, kde je velká fotografie jedné z expedičních tater v albánských horách. Do té doby jsou reportáže doprovázeny kresbami a mapkami.

Na fotografiích jsou téměř vždy v různých situacích expediční tatry nebo alespoň jedna z nich. Reportáže sice vycházejí pod hlavičkou expedice H+Z, respektive Z+H, ale jako autoři jsou uváděni nejprve Oldřich Chalupa a MUDr. Robert Vít, později MUDr. Josef Korynta (Chalupa jako mechanik první části expedice, Vít a Korynta lékaři expedice). V prvních letech mají reportáže ilustrované záhlaví přes celou stranu s nadpisem *„Pěti světadíly s výpravou inženýrů Hanzelky a Zikmunda"* na siluetě horských hřebenů a s výtvarným emblémem zeměkoule a kresbou obou vozů vedle nápisu. Nad samotným

textem jsou jako autoři uvedeni Chalupa a Vít. Později jsou v záhlaví reportáže velká písmena Z+H, přičemž v příčce písmena H jsou miniaturní kresby obou expedičních vozů. Vedle písmen je na pěti řádcích uvedeno: *„Pro Svět motorů píše MUDr. Josef Korynta"*. Jinak je zalomení textu a umístění fotografie podobné jako u předchozích reportáží.

Nový Orient

Dalším českým periodikem, kde je dáván H+Z větší prostor fotografiím, je měsíčník *Nový orient*, vydávaný Orientálním ústavem Československé akademie věd od roku 1945, který na přelomu 50. a 60. letech vychází i v anglické mutaci. Fotografie H+Z z druhé expedice se na stránkách časopisu objevují až v roce 1960 a zastoupení fotografií je zde v poměru k textu ze všech periodik nejvýraznější. Fotografie zabírají celé strany bez textu, jen s krátkými popiskami, jsou poněkud chaoticky rozloženy po stránce, kombinovány šířkové a výškové, někam do mezery je vložen emblém Z+H. Nicméně fotografie mají maximální možnou velikost a na poměrně kvalitním papíře vycházejí reprodukce velmi dobře.

V únorovém čísle z roku 1961 jsou publikovány bez textu jen fotografie z tehdejšího Jordánska na dvou dvoustranách; u fotografií jsou krátké popisky. Na první dvoustraně je na snímku vlevo nahoře ulice v Ammánu s dopravním policistou v popředí, pod ním výšková fotografie uličky starého Jeruzaléma v protisvětle, na pravé straně nahoře pohled na Jeruzalém z Olivetské hory, pod ním výškový snímek podvečerního Ammánu. Na další dvoustraně je nahoře vlevo pohled ve čtvercovém formátu na procesí žen s nádobami na hlavách v Jerichu, vedle větší výškový snímek s jeptiškou sestupující ze schodů po Via Dolorosa v Jeruzalémě, pod nimi je větší snímek opět uličky s lidmi a obchody ve starém Jeruzalémě. Na snímku na pravé straně vlevo nahoře je krámek se zdobenými kamínky na naftu, na vedlejším snímku prodavač časopisů a knih v Jeruzalémě, dole větší fotografie čtvercového formátu ze súku pod loubím na kalvárii v Jeruzalémě. Výběr snímků nemá obsahové souvislosti, je jen jakousi mozaikou exotických obrazů. Byť jsou některé jednotlivé snímky exkluzivní, právě tato nesourodost snižuje obsahovou naléhavost reprodukovaných fotografií.

V červnovém čísle z téhož roku je na čtyřech stranách článek H+Z o Kurdech. Na první straně s názvem a značkou Z+H je jen text zalomený do dvou sloupců. Na druhé straně jsou dvě fotografie na spad pod sebou. Na horním snímku jsou zachyceni muslimští muži při polední modlitbě, na dolním zahalené muslimské ženy kráčející ulicí města. Na další straně jsou opět

dva sloupce textu, v pravém je shora do poloviny fotografie smějící se a mávající ženy v ozdobeném šátku. Na čtvrté straně jsou tři fotografie pod sebou – nahoře okna chrámu, uprostřed skupina jezdců na koních se stádem naložených soumarů. Na spodní fotografii je betonová hráz údolní přehrady. Zde jsou fotografie publikovány bez popisek.

Svet socializmu

Svet socializmu vydává od roku 1950 jako týdeník Zväz československo-sovietskeho priateľstva v Bratislavě. Navzdory názvu má podobný charakter jako české *Květy* a také zde vychází stejné reportáže H+Z jako v *Květech*, ale ve slovenském překladu. Vždy jsou použity některé fotografie totožné, někdy jsou přidány jiné fotografie, byť ze stejného místa. Grafická úprava je jiná, liší se i velikost a řazení fotografií.

Například v *Květech* z 24. ledna 1963 vychází článek *Z vody budiž země* o hausbótech, šikárách[3] a plovoucích zahradách na jezeře Dal v Kašmíru na třech celých stránkách. Horní dvě třetiny plochy první strany zabírá velká fotografie pěstitelů zeleniny, jak zabírají vší silou dřevěnými ráhny o dno jezera a posouvají jednu z podélných plovoucích zahrad. Pod fotografií je nadpis článku jen na bílém podkladu a pod ním do tří sloupců zalomená úvodní část textu. Na další stránce je jen jeden neúplný sloupec textu, pod ním na šíři sloupce menší fotografie pracovny výpravy na hausbótu i s některými jejími členy. Prostor dalších dvou sloupců zabírají dvě větší fotografie pod sebou a dvě menší pod nimi vedle sebe. Na první shora je portrétní snímek dvou mužů z profilu při obchodním rozhovoru, na druhé je zdobená šikára proplouvající kolem břehu s baldachýnovou stavbou. Na jedné ze dvou malých fotografií dole je holič stříhající vlasy zákazníkovi na střeše hausbótu, vedle žánrový romantický snímek zachycující podvečerní atmosféru na jezeře Dal. Na třetí straně jsou už jen samotné sloupce textu.

Je zajímavé, že slovenský překlad tohoto článku pod názvem *A z vody staň sa zem!* vychází ve *Svete socialzmu* už 13. prosince 1962, čili o šest týdnů dříve než v českých *Květech*. Zde článek zabírá jednu celou dvoustranu. Úplně vlevo je přes celou výšku stránky jeden sloupec textu, vedle nahoře větší fotografie šikáry přes šířku tří sloupců a přesahující o šíři jednoho sloupce na další stránku. Pod fotografií je nad sloupci s textem část nadpisu článku přerušeného dvěma menšími výškovými snímky umístěnými rovněž pod fotografii šikáry. Horní je výřez fotografie, na níž Jiří Hanzelka připaluje cigaretu majiteli několika plovoucích zahrad, pod ním holičská scéna ze střechy hausbótu. Na pravé stránce nahoře je rovněž přes tři sloupce větší fotografie

přemisťování plovoucí zahrady.

Technické noviny

Podobně jako vycházejí ve *Svete socializmu* ve slovenštině stejné články jako v časopisu *Květy*, objevují se ve slovenských *Technických novinách* stejné články jako v českém *Světě motorů*. Noviny vycházejí v dvojnásobné velikosti než *Svět motorů*, jsou tištěny na novinovém papíře, čemuž odpovídá kvalita reprodukovaných fotografií. Reportáže zabírají polovinu stránky na šířku, zalomeny jsou do pěti sloupců a většinou je publikována jedna menší fotografie na stránce. Na fotografii se obvykle objevují expediční tatry nebo nějaké jiné dopravní prostředky. Například v čísle 39 z 28. září 1965 jsou pod textem, věnovaném dopravním prostředkům v Indonésii, publikovány tři fotografie vedle sebe. Na první je parkoviště vozítek bete, rikš se šlapacím pohonem (v pozadí je zaparkovaná jedna expediční Tatra 805), na druhé jakýsi autobus, dvoukolový osobní valník se stříškou, tažený párem volků, na třetím horda studentů na kolech. Jako autoři článků jsou postupně uváděni Dr. Robert Vít a dr. Josef Korynta, jako autoři fotografií inž. Jiří Hanzelka a inž. Miroslav Zikmund. Zajímavé je, že u všech reportáží – i u těch z Evropy a Asie – je předtištěná hlavička *S výpravou Z+H k protinožcům*.

Autó-Motor

Články původně psané pro *Svět motorů* a *Technické noviny* vycházejí také v maďarském časopise *Autó-Motor*. Časopis je tištěn na kvalitnějším papíře, takže reprodukované fotografie zde „vycházejí" lépe. Reportáž zabírá celou jednu stranu, je zalomena do tří sloupců a obvykle ji doplňují dvě fotografie. Nutně na nich nemusí být vždy expediční tatry ani jiná kolová vozidla. Například v čísle 28 ze 6. července 1962 doprovázejí článek o Kašmíru dvě fotografie. Na jedné je pohled z lodi na řece Dželam na domy na nábřeží ve Šrínagaru s člunem-šikárou v popředí, na druhé pohled na řadu hausbótů kotvících na jezeře Dal.

Články vycházejí, byť spíše sporadicky, i v dalších maďarských novinách či magazínech, například v měsíčníku *Magyarszág* v roce 1965 vychází článek *Světoví cestovatelé H&Z jsou opět doma* zalomený do čtyř sloupců s podtituly *Přes třicet osm hranic* a *Vědci nebo reportéři?* s fotografií ze Sumatry přes dva sloupce v záhlaví.

Wochenpost

Východoberlínský týdeník *Wochenpost* otiskuje reportáže H+Z už od roku 1960. Je to magazín, ale tištěný na novinovém papíře, a ač se snaží vybírat k článkům působivé fotografie, mají spíše informační účel. Články jsou zalomeny do čtyř nebo pěti sloupců, fotografie zasahují do dvou nebo tří sloupců nebo dokonce do poloviny dalšího sloupce textu, někdy se reprodukce snímků částečně překrývají nebo do fotografie zasahuje text. Snímky se vždy váží k textu reportáže.

Vokrug světa a další

V Sovětském svazu ještě během cesty vycházejí v různých médiích reportáže H+Z nebo články o nich doprovázené fotografiemi. Největší prostor dostávají v magazínu *Vokrug světa*, který je vydáván v Moskvě. První reportáž o Albánii a cestě přes Jugoslávii do Bulharska je otištěna v dubnovém čísle v roce 1960 a zabírá šest celých stran. Začíná barevnou celostránkovou reprodukcí fotografie albánských hor, k jejichž úpatí se po silničce přibližují expediční tatry s přívěsy. Je to stejná fotografie, jaká je na titulní stránce 42. čísla časopisu *Květy* z 15. října 1959. Další fotografie doprovázející reportáže jsou černobílé. Text reportáže je zalomen do tří sloupců, fotografie jsou různě velké, zabírají části jednoho, dvou i všech tří sloupců, až na jednu výjimku jsou po jedné fotografii na stránce. Je na nich krajina, ale i portréty a architektura (kostelík v centru Sofie). Další reportáže v magazínu *Vokrug světa* nejsou tak rozsáhlé, většinou zabírají prostor tří stran. Systém řazení a výběr fotografií je podobný.

V různých periodikách, celostátních i regionálních, se objevují články o expedici, většinou doprovázené fotografiemi, na nichž jsou oba autoři nebo expediční vozy. Můžeme jmenovat alespoň celostátní noviny *Pravda*, regionální *Leninskij puť*, *Zabajkalskij rabočij*.

Ostatní

Zde bych uvedl spíš jako příklady dalších prezentací fotografií v tištěných periodikách nejprve článek *V krajine polmesiaca*, který vyšel v časopise *Život* v Bratislavě 14. května 1962. Je upoutávkou na právě vydaný slovenský překlad první knihy z druhé expedice H+Z, který vydalo Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry pod názvem *Obrátený polmesiac*. Text zabírá celou

stranu magazínu, je zalomený do čtyř sloupců, přičemž v celém levém sloupci jsou čtyři fotografie pod sebou: přechod na bulharsko-turecké hranici, amfiteátr, Modrá mešita v Istanbulu, kamenné skulptury. V levé polovině stránky je shora přes dva sloupce výšková fotografie svažující se městské uličky, po níž v protisvětle sestupují zahalené ženy s oslíkem, na němž se veze dítě. Výběr fotografií je sice nesourodý, ale v tomto případě zřejmě plní účel – jsou atraktivní a celkem dobře vytištěné.

Měl bych se ještě zmínit o tom, že reportáže H+Z z druhé expedici, doprovázené alespoň jednou fotografií, vycházely příležitostně i v *Rudém právu*, slovenské *Pravde*, ale třeba také ve *Večerní Praze*. Fotografie v těchto masově distribuovaných periodikách, tištěných na nejobyčejnějším novinovém papíře, však neměly jiný než informativní účel a kvalitu snímků velmi degradovaly.

Lze nicméně konstatovat, že reportáže z expedic nebo články o cestách H+Z se objevovaly v tištěných médiích v různém období v různé intenzitě v podstatě hned po startu druhé expedice, tzn. už v průběhu roku 1959 a ještě několik let po skončení této cesty v listopadu 1964. Období neutuchajícího zájmu, v němž kromě periodik, rozhlasových a televizních reportáží vycházely z druhé expedice i knihy, skončilo okupací v roce 1968 a začátkem tzv. normalizace.

Další publikační možnosti nastávají až po pádu komunistického režimu v roce 1989. Fotografie se objevují v mnoha časopisech jako součásti článků, rozhovorů, informací. Zvýšený mediální zájem je spojen s životními osudy autorů, s výročími startu expedic, s uměleckými výstupy (vydání knih, filmů), ale také s výstavou v Plzni v roce 2003 a jejich reprízami. Jako příklad uvádím sérii 20 fotografií tvořících samostatný blok v 55. čísle *Revolver Revue*[4], které vychází v dubnu 2004. Fotografie doprovázím textem *Fotografové Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka*, v němž krátce připomínám cesty a dílo H+Z i výstavu v Plzni. Vzhledem k tomu, že všechny publikované snímky byly součástí zmiňované výstavy a že mi doslova při zvětšování prošly rukama, měl jsem a mám výhrady k některým zásahům při grafické úpravě. Renomovaný grafik Miloš Drtina sice vytvořil dynamickou sestavu, fotografie umístil na spadávku nebo naopak zmenšené doprostřed stránky na výrazné pozadí, ale několik snímků obsahově poněkud degradoval nevhodným ořezem.

[1] Vyšla v roce 1961, Orbis, Praha.

[2] *Svět motorů* vydával Autoklub Republiky československé, po jeho zrušení v roce 1952 Svaz pro spolupráci s armádou (SVAZARM).

[3] Šikára – podlouhlý úzký bezmotorový nájemný člun s baldachýnovou, obvykle zdobenou stříškou používaný v Šrínagaru v Kašmíru na jezeře Dal a řece Dželam.

[4] Kulturní magazín, vycházející od poloviny 80. let do r. 1990 jako samizdat (původně pod názvem *Jednou nohou*), založený mladými představiteli undergroundu Viktorem Karlíkem, Jáchymem Topolem a Ivanem Lamperem, od počátku 90. let vychází jako čtvrtletník.

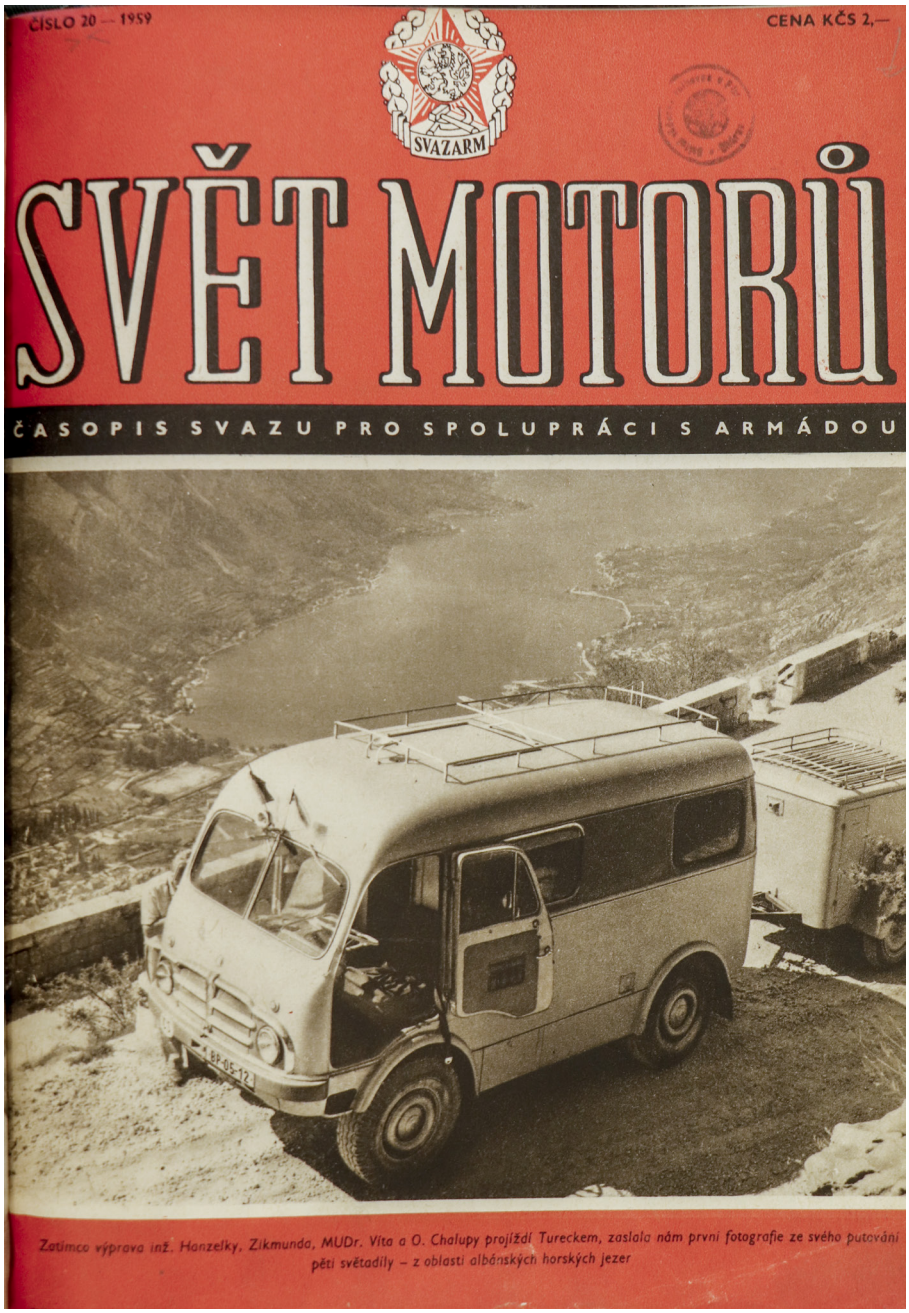

Svět motorů č. 20, 29. 9. 1959

Květy, 30. 3. 1961

A procession of women-priests? Oh, no! Just the women of Jericho coming back from the well.

The road to Calvary —the real one— in Jerusalem.

In the little streets of Jerusalem.

New Orient 2/1961

17. VII. 1962

28

Dvanásť hlasov

namiesto úvodu

74. Píšu nám naši cestovatelia Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka

Text i snímky možno preberať iba so súhlasom autorov.

Prvý hlas:

„Počujte, z Indie majú ľudia strach. Spisovatelia tiež. Boja sa jej staroby a množstva tvárí. A veľkosti. To nie je krajina, to je svetadiel. Tretina Európy. A čo sa týka jazykov, tak teda tu rozkúskovanú Európu ďaleko predháňajú. Pätnásť hlavných jazykov vypočítaných v ôsmom dodatku k ústave. Sedemsto šesťdesiatsedem ďalších, vraj menej významných, nehovoriac o šesťdesiatich troch neindických. Povedal som, že sa boja Indie, ale to je málo. Boja sa aj čitateľov. Najmä tých, čo si osvojujú titul odborníkov a čakajú na každú novú knižku o Indii nie preto, aby v nej hľadali klady, ale aby počítali nedostatky. Bol tu napríklad slávny taliansky spisovateľ Alberto Moravia. Keď ho odprevádzali na letište, spýtal sa ho jeden indický novinár, koľko toho napíše o Indii. Nič, povedal Moravia, bol som tu len na skok. Budem zase písať o Ríme, ten poznám. Viete, ten Moravia je vlastne vo výhode. Má menší revír."

Druhý hlas:

„Ja som sa do Indie zblaznela. Nesmejte sa mi. Pripadám si, ak keď som začala chodiť do tanečnej. Máte pravdu, nikde inde som predtým nebola, možno, že i v tom je tá podobnosť. Kým som sa vtedy zamilovala, tak som nevedela, ako chutí bozk. Orient ma okúzlil, to je celkom iný svet ako ten náš, uchvátaný, rozplánovaný, uschôdzkovaný. Tá voľnosť! Nič vás tu nenaháňa, len sa pozrite na tie šťastné kravy na uliciach, nuž a či by ich inde nechali dopravári takto prekážať? A potom tých farieb všade! Všetko tu má farbu i vzduch. A tie kúzelné noci, vydržala by som sa dívať do tej modrosti celé hodiny, taká modrá noc nie je asi nikde na svete, v človeku to všetko hrá, poviem vám, zamilovať sa v Indii nie je nijaký zázrak, do všetkého. Ale — má to háčik. Viete, ja som si už zvykla aj na tú biedu a na žobrákov, dokonca už aj na deti, čo vás stále ťahajú za ruku a vydržia behať za vami pol hodiny, pokiaľ im niečo nedáte. Ale s láskou je to vlastne tiež tak. Spomínam si, ako raz Zdeňka, to bola moja najlepšia priateľka, prišla celkom usmoklená, že jej ten jej ušiel s inou. Lapaj, naničhodník — ufavovala si a búšila päsťou do mokrého vankúša a potom zrazu prestala. Pravda, je to naničhodník, ale fešák..."

Tretí hlas:

„Raz som v Londýne nemal čo robiť a tak som chodil po kníhkupectvách. Poradili mi jedno zvlášť veľké, kus od Trafalgaru, na ulicu sa už nepamätám. Len to viem, že to bolo v podzemí. Dodnes mám vo spomienkach spojenú tú hrôzu s predstavou katakomb, kde mučievali ľudí. Nie, že by to tam bolo škaredé, to nie, všade žiarili neóny a predavači boli vľúdni. Ale tých regálov s knižkami o Indii! Keď ich vidíte trebárs v nejakom Orientálnom ústave alebo v Národnej knižnici alebo v Kongresovej knižnici, tak je to celkom v poriadku, tam si tie knihy vyslúžili miesto, sú tam akosi ako penzisti. Ale toto boli samí mládenčekovia, ešte voňali tlačiarenskou čerňou. A farbami. Samé temply, sochy, hory, more, sneh, ľudia všetkých farieb a turbanov, ženy s náušnicami a s nánosnicami, elegantné krásavice v sárí, žobráci a svätí mužovia, a v každej knižke to isté, len fotografované iným prístrojom a s inou vervou. Poviem vám, od tej doby mám strach o Indii hovoriť, nieto písať. Všetko tu už bolo."

Štvrtý hlas:

„Ruku na srdce, mňa India sklamala. Maharadžovia sa dočkali zrušenia. Nestretol som tu ešte ani jedného jogina. Jedinému slona som videl v zoologickej záhrade. A nebyť toho, že tu nedávno bola anglická kráľovná s vojvodom z Edinburgu, tak by som neveril ani tým rozprávkam o tigroch. Bol na obrázku, s celou kráľovskou honoráciou, natiahnutý ako macek, predsa mi nebudete hovoriť, že ho priviezli do Indie vypchatého. A toho kriku nad tým, že zabíjať také nevinné zvieratá je nemorálne, čo vraj ten tiger vojvodovi urobil, a že by sa do toho mala obuť liga proti týraniu nemej tváre. Kdeže sú časy Mauglího! Nuž áno, Kipling, ten ešte videl Indiu. Ale dnes? Prosím vás, stavajú tu priehradu za priehradou. Dokonca majú už vlastnú továreň na lokomotívy. A oceliarne!"

Piaty a šiesty hlas:

„Ste už v Indii štvrtý rok. A ste novinár. Ako vás tak počúvam, prešli ste túto krajinu krížom krážom. Chystáte nejakú knižku o Indii?"

„Neviem, či sa s tým mám pochváliť, alebo zapierať. Skôr sa za to hanbím. Mladistvá nerozvážnosť. Keď som bol v Indii šesť týždňov, napísal som o nej knižku, pravda, veľkú. Dvesto stránok. Dneska by som si to netrúfal. Čím dlhšie ste v tejto krajine, tým sa vám všetky tie nepochopiteľné protiklady zdajú samozrejmejšie. O samozrejmostiach, ako viete, sa píše najhoršie. O Indii už nenapíšem ani riadok. Môžete vziať na to jed!"

Siedmy hlas:

„Dajte si na Indiu pozor, je to zrada. Krajina hrozne starých kultúr, ktoré sa nepočítajú na roky, ale na tisíce rokov. Krajina rozprávok, kúzel a mystiky. Ale tiež krajina odboja proti strašnému útlaku. Ibaže boja nenásilím. To je práve tá zrada, chápete? Tu sa boja naozajstnej revolúcie, rozbehnú sa, ale stále majú za chrbtom náboženstvo. Zľaknú sa, že ubehli sto krokov, a tak o päťdesiat cúvnu a prešľapujú. Toľko sa tu hovorí o socializme, ale iba hovorí. Komunizmus si pletú s komunalizmom. V tom je najväčšia tragédia, komunalizmus na dedine, to je rozpoltenosť, kastovníctvo, náboženské predsudky, a čo z toho? Podchvíľou vypuknú niekde boje za nový nezávislý alebo aspoň autonómny štát, držať to všetko pohromade, poviem vám, to aby mal človek anjelskú náturu. Najskôr to bude preto, že už ich je hodne vyše štyristo miliónov a že sa spolu nedohovoria inakšie ako po anglicky. Lenže angličtinu tu poznajú iba dve percentá ľudí."

Ôsmy hlas:

„Tak sa mi niekedy zdá, že najhoršie, čo

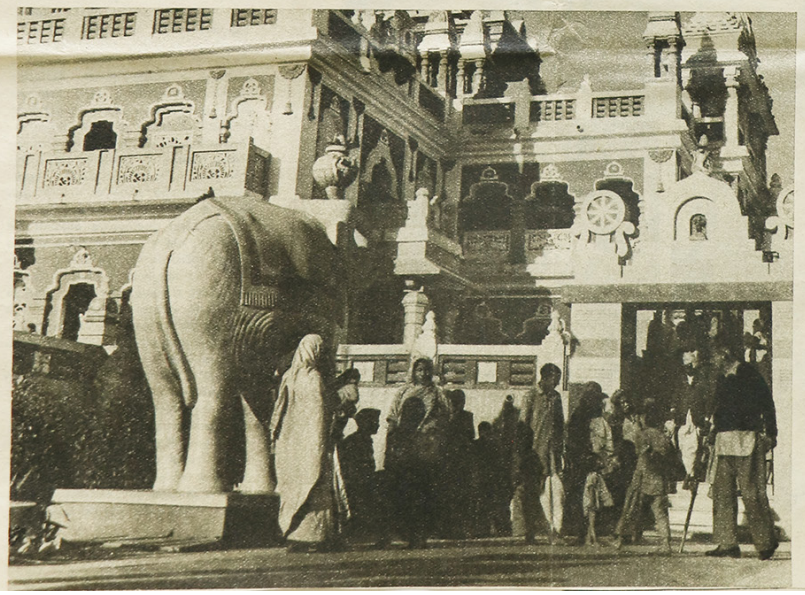

„Slona som v Indii nevidel!"

1962 JUL - 6

Itt a Z + H expedíció...

Dr. ROBERT VIT cikksorozata az Autó-Motor számára

51 Áttetsző kék ég és a hegyek csodálatos koszorúja, ezernyi festői, fákkal szegélyezett csatorna a Dal Lake, Nagin Lake és Wular Lake között, Szrinagar főváros kiemelkedő dombja, a Sankracsarija, tetején a hindu templommal, egy sor mesita a Dzsehlim folyó partjain, szelidített halak a Verinag tóban, azaleákkal fedett hegyoldalak Gulmarg és Khilenmarg felett, Lakakh tartomány tibeti típusú lakosai Baltalban és Szanamargban, a festői Dorú és Nasznur falvacskák, a zöldeskék Sisnag kigyóstó az óriás Himalája 6000 méteres csúcsai alatt — hol kezdjem?

A világ minden részéről érkeznek turisták, hogy megcsodálják Kasmirt. Ennek a hegyi országnak a klímája teljesen különbözik India többi részétől. Áprilistól júniusig, amikor lent, a hegyek lábánál lélegezni is alig lehet, a kasmiri völgyben gyönyörű közép-európai nyár uralkodik.

Kasmir nagy része a turistákból él. Erre rájön az ember már akkor, amikor lefékez a turistahivatal központjának hatalmas platánjai alatt. A kocsit a lakóhajók (houseboat-ok) tulajdonosainak tucatjai rohanják meg, és egymást túlkiabálva ajánlják saját hajójukat, mint a legjobbat, amit csak valaha teremtettek Szrinagarban.

Szerencsére már jóelőre tanácsot kaptunk, hogy hajóbérletről csakis a turistahivatalon keresztül tárgyaljunk, nehogy a szokásos bér tizszeresét fizessük.

Egy körséta a tavak és csatornák partjai mellett hamar megmagyarázta a houseboat-tulajdonosok éles konkurrenciáját. A hajók alig egy tizedének volt bérlője, s így a tulajdonosok között kérlelhetetlen harc folyt minden egyes turistáért. A viziszállodák egész sorát díszítette a virágok, kendők és napernyők mellett nagy fekete-fehér tábla vagy zászló „To let" — „Kiadó" felirattal. Majdnem minden houseboat reklámja közölte, hogy egészségügyileg felszerelt és vízöblítéssel rendelkező mellékhelyisége van.

Mr. Kotroo, a lakóhajó-tulajdonosok szövetségének elnöke az egyik legszebb Dal Lake-i hajó, a New Warrior, Új Harcos tulajdonosa.

— Őszintén ajánlhatom önöknek a Pigeon (Galamb) hajót. Mr. John kitűnő szakács, kiváló kiszolgálásban lesz részük, s a kialkudott árak szilárdak. Mr. John segít a bevásárlásnál is, nehogy valaki becsapja önöket.

Úgy dicsérte a Galambot, mintha az övé lett volna. Hamarosan kisült, hogy ennek a meggyőzési kampánynak megvan a maga háttere — Mr. John vezetékneve ugyanis szintén Kotroo, s a céh elnökének testvére. Ha azonban a gazdagabb Kotroo tudta volna, hogy több mint négy hónapra tetőtől talpig a kasmiri hajón, aligha engedte volna át ezt a lehetőséget a szegényebb Kotroonak. Minthogy azonban így történt, a Galamb hosszú időre lett otthonunk, munkahelyünk, laboratóriumunk, műhelyünk és értekező termünk — a Kasmirról szóló film készítésének egész idejére. Itt született a gondolat, a forgatókönyv, itt forgattunk le sokezer méter színes és fekete-fehér filmet. Hosszú időre felcseréltük a szárazföldi életet a hajós élettel, ennek minden kellemes és kellemetlen következményével együtt.

Vízilélet Kasmir csatornáin

Szrinagart Velencével szokták összehasonlítani. Azt hiszem azonban, hogy ez az összehasonlítás kissé sántít. Igaz ugyan, hogy közös vonásként itt van a víz és a hajó, de az ember és a természet igazi kapcsolatát csak Kasmirban találhatjuk meg. Minden szörnyen rendetlen és mégis harmonikus egységben van. A régi szrinagari utcákban megtalálható a legkeletibb Kelet csakúgy, mint a luxus-színvonalon álló komfort a Premier kávéházban. Néhány évszázaddal visszatér az ember, amikor tongában futó kuli vontatta kétkerekűben kocsizik, vagy a természet és a víz szerelmeseként betelepszik egy kasmiri gondolába, amelyet sikárának neveznek, és végigsiklik a Dal tó számtalan csatornájának romantikus kanyarain. Mélyre hajló szomorúfüzek, büszkén emelkedő topolyaják mellett siklik a csónak, maga mögött hagyja a zöld környezetben égővörösen izzó, kétméteres amarántot, s a szem nem győz bámulni, amikor a csónakos hosszú rúdjával kecses rózsaszín lótuszok sűrűjébe löki a sikára orrát. Estefelé előhúzzuk a horgászbotot, s a hálószoba ablakából, vagy a hajó kis verandájáról bedobjuk a csalit a zöld vízinövények közé. Néha arra sem érünk rá, hogy hátrapillantsunk — az úszó már elmerült. Amint kirántjuk a halat, szóhoz sem jutunk a meglepetéstől.

— Hiszen ez ponty! Pontosan olyan, mint a cseh pontyok.

Hónapokon keresztül nem láttunk hazai halat. Ettünk tengeri és folyami halakat, de mindegyik idegen volt számunkra.

A víz tette paradicsommá ezt a kis országot. A kasmiri tavak kimeríthetetlen tartalékokat jelentenek a legszárazabb nyáron is.

(Folytatjuk)

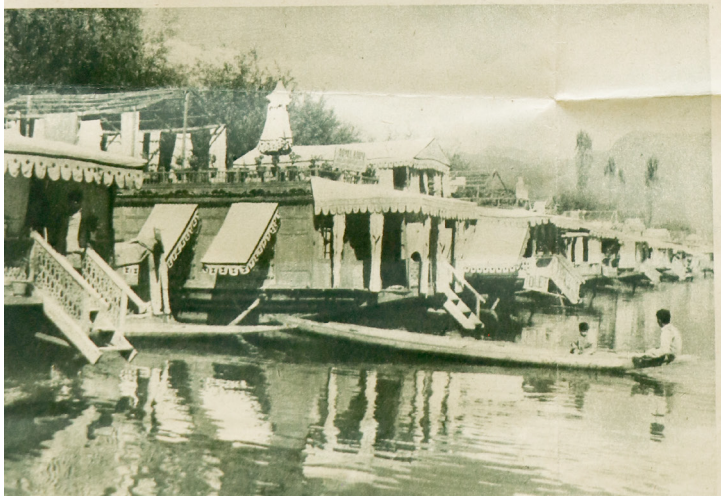

Kasmiri houseboat-ok

Afrika ve fotografii, neprodejný titul

Fotografie jako součást knižních titulů IV b

V hierarchii uměleckých tvůrčích výstupů H+Z stojí v hodnocení samotných autorů nepochybně na prvním místě knihy. Je to dáno dosahem, jaký na čtenáře tehdy měly a jak velké publikum dokázaly oslovit. Knižní produkce z první expedice (1947–1950) je až neskutečně obsáhlá a tvoří ji celkem 7 titulů. *Afrika snů a skutečnosti* vychází už v roce 1952 díky tomu, že H+Z ji psali ještě v průběhu cesty. Tvoří ji tři samostatné knihy se stejným názvem opatřeným číslicí I. – III. a jednotlivé díly nemají – na rozdíl od celovečerních filmů z Afriky – podtitul[1]. Z pokračování cesty po Jižní a Střední Americe vyjdou do roku 1959 další čtyři knihy[2], tentokrát už pojmenované jednotlivě – *Tam za řekou je Argentina* (1956), *Přes Kordillery* (1957), *Za lovci lebek* (1958), *Mezi dvěma oceány* (1959).

Na rozdíl od reportáží v časopisech mají v knihách fotografie mnohem výraznější roli. Pochopitelně je z marketingových důvodů jedna působivá fotografie vázaná k obsahu knihy vybrána vždy na obálku. Uvnitř knih nejsou fotografie komponovány přímo do textu, ale tvoří vždy samostatný šestnáctistránkový blok, který se v průběhu díla několikrát opakuje. Je to dáno kombinací tiskových archů s textem a tiskových archů s fotografiemi (každý blok tvoří jeden tiskový arch). Obojí se tisklo zvlášť. Tento princip je zachováván u všech knih z obou expedic připravených k vydání společně oběma autory do roku 1969[3].

PRVNÍ EXPEDICE

Afrika

Na obálce vůbec první knihy H+Z *Afrika snů a skutečnosti I*. je fotografie zahalené arabské ženy držící za ohlávku plně naloženého bílého velblouda. Fotografie byla pořízena v Súdánu 8. listopadu 1947 poblíž Butana Bridge u Kassaly fotoaparátem Flexaret[4]. Fotografie čtvercového formátu je kompozičně i obrazově působivá. Žena si nesměle rukou přidržuje šátek zahalující její tvář, ale tak, aby mohla pozorovat scenérii před sebou. Dívá se do objektivu a i velbloud natáčí hlavu, jakoby ho fotografování a filmování zaujalo[5].

Kniha má celkem 240 stran psaného textu doprovázeného občasnými ilustracemi Františka Přikryla a obsahuje 240 fotografií řazených do 10 bloků po 16 stranách. Stránky s fotografiemi nejsou zahrnuty do číslování stran. Každý blok fotografií odpovídá obsahu předchozích a následujících kapitol. Všechny fotografie jsou tištěny na spadávku, z čtvercových negativů často na plný formát na jednu stránku[6]. Na celou stránku jsou komponovány i obdélné fotografie na výšku. Obdélné fotografie na šířku jsou řazeny po dvou na jednu stránku pod sebe, výjimečně je otištěna obdélná fotografie přes celou dvoustranu. Někdy jsou do obdélného formátu oříznuty fotografie z čtvercového negativu, někdy jsou k prezentaci vytvořeny výřezy z původních negativů čtvercových i obdélných. Stručné popisky vztahující se k ději, lokalitě nebo osobám na fotografiích jsou umístěny na bílém okraji pod fotografiemi. Všechny fotografie jsou tištěny hlubotiskem.

Úvodní dvě fotografie prvního bloku prvního dílu *„Afriky"* zobrazují situaci při startu expedice 22. dubna 1947 před sídlem Autoklubu Republiky československé. Na první je skupinka osob loučících se s dvojicí mladých cestovatelů, na druhé je šikmý frontální pohled na expediční Tatru 87 před odjezdem. Z bočního okýnka vykukuje od volantu Jiří Hanzelka, na pozici spolujezdce stojí a ze střešního okna se na okolostojící skupinu usmívá Miroslav Zikmund[7]. První blok pak tvoří směs obsahově nesourodých fotografií z průjezdu Evropou (ženevský Globus, nábřeží v Neuchâtel, prvomájový průvod „Indočíňanů" v Avignonu, detail průčelí katedrály v Lyonu, přístav v Casablance, tržnice v Tangeru, vstupní brána a ulice ve Fezu, záplavy v Alžíru). Na poslední straně prvního bloku je fotografie vodopádů Mansúra. Jde o stejnou fotografii, která byla otištěna ve Světě v obrazech 23. srpna 1947. V knize sice zabírá celou plochu stránky, ale původně čtvercový záběr je obdélným ořezem na výšku obrazově poněkud degradován.

V dalších blocích se výběr fotografií postupně více tématizuje,

zkvalitňuje se výběr snímků a jejich skladba na dvoustránkách. Na konci druhého bloku se objevuje detailní portrét staršího muže s popiskou *„Tripolský žebrák"*, ačkoli jeho charakteristika není z fotografie zcela zřejmá.

Obrazová a obsahová skladba jednotlivých bloků fotografií se dále rozvíjí. Hlavní motivy se ale opakují. Architektura, krajina, život obyčejných lidí, práce, doprava, tržnice, osobnosti. Některým námětům je věnováno více záběrů, někdy tvoří celou sérii, například likvidace válečné munice v Libyi, život obyvatel podzemních obydlí v Tripolsku, ale také třeba pozůstatky vojenského opevnění a hřbitov československých vojáků v Tobruku. Často se na snímcích objevuje expediční Tatra 87 v různých situacích, včetně havárie původního vozu v Syrtě v Libyi. Předposlední blok fotografií v prvním dílu *„Afriky"* je skoro celý věnován přejezdu Núbijské pouště. Podobná struktura je zachována i u dalších dílů *„Afriky"*, ale i u knih z Jižní a Střední Ameriky a prvních tří knih z druhé expedice.

Na obálce druhého dílu *„Afriky"* je detailní portrét mladé dívky pořízený kinofilmovou Etaretou v domorodé vesnici v tehdejším Belgickém Kongu (dnes Rwanda) 11. dubna 1948. Dívka je vyfotografována na výšku, dívá se do objektivu, levá ruka, zalomená pod nahými ňadry rámuje snímek v dolní části záběru. Na obálce je fotografie publikována ve čtvercovém formátu, oříznuta v dolní části právě v místech poprsí[8]. Životu obyvatel této vesnice je věnována část předposledního bloku fotografií v tomto dílu *„Afriky"*. Na poslední stránce bloku je tatáž fotografie dívky otištěná v plném formátu přes celou stránku na spad bez popisky. Na rozdíl od 1. dílu *„Afriky"* není v tiráži uveden počet publikovaných fotografií, ale jen počet hlubotiskových příloh (sic) – 160, což je počet stran, na nichž jsou jedna nebo dvě fotografie, výjimečně více fotografií na jedné straně či jedna fotografie přes celou dvoustránku. Počet fotografií tak je podobný jako u dílu prvního.

Na obálce 3. dílu *„Afriky"* je jedna z nejpůsobivějších fotografií H+Z z první expedice. Portrét mladé basutské ženy kojící nemluvně silně evokuje obrazy či plastiky kojící madony křesťanské ikonografie. Autoři fotografovali život v basutské vesnici 21. května 1948 cestou do jihoafrického Durbanu. Mladou ženu s dítětem fotili Flexaretou na svitkový film a čtvercový formát snímku. Fotografie se objevuje i uvnitř knihy na konci druhého bloku, sice téměř přes celou stránku (s bílým proužkem na popisek pod fotkou; na ní je napsáno: *Basutská madona*), ale výškový ořez původně čtvercového formátu opět poněkud degraduje kompozici a obrazovou kvalitu snímku. To se týká i některých dalších snímků ze stejné vesnice, zejména úchvatného dvojportrétu mladých pastevců zahalených do houní, vyfotografovaných s velkým

ovčáckým psem.

Oproti oběma předchozím knihám je třetí díl *„Afriky"* útlejší, bloků fotografií je jen osm. Víc než třetina závěru knihy je jakousi bilancí africké části expedice. V ní autoři popisují svůj příběh od úplného – ještě předválečného – začátku. Tomu odpovídá i skladba fotografických bloků. Pátý je poslední, který se věnuje přímo fotodokumentaci vlastní expedice. Téměř celý je věnován jihoafrickým velrybářům, s nimiž se dostali autoři na moře a navštívili ostrov tučňáků. Další blok obsahuje reprodukce cestovních dokumentů, korespondence, novinových výstřižků, fotografie rekvizit – odznaků, volacích lístků radioamatérů, mincí. Poslední dva bloky jsou pak bilancí obrazovou, jakýmsi fotografickým „best of" zážitků z celé africké cesty.

Celkem bylo ve všech třech dílech *„Afriky"* publikováno více než 600 fotografií[9]. Přestože v Africe fotili H+Z i na barevný materiál, ani v jednom dílu knižní *„Afriky"* se barevné fotografie ještě neobjevují. Jeden barevný inverzní kinofilm Kodachrom nafotili celý v pygmejské vesnici v pralese Bituri v Belgickém Kongu, sedm barevných inverzních svitkových filmů Ansco postupně v Belgickém Kongu a Jihoafrické unii v závěru africké cesty, několik působivých portrétů mladých mužů a dívek v kaferské osadě nedaleko Transkei poblíž Mendu.

Afrika snů a skutečnosti vyšla poprvé ve třech svazcích v roce 1952 v nakladatelství Družstevní práce, s nímž H+Z uzavřeli vydavatelskou smlouvu těsně po návratu z cesty v listopadu 1950. V letech 1953–1955 vyšla další tři vydání trojdílné knihy *„Afrika snů a skutečnost"*, ale už v nakladatelství Orbis. Celkový náklad všech čtyř českých vydání *„Afriky I.-III."* činil do roku 1955 úctyhodných 191 600 (celkem tedy 574 800 knih). Ačkoli vydání *„Afriky"* v nakladatelství Orbis měla téměř stejnou vizuální podobu s prvním vydáním (formát a vazba knihy, obálka, řazení fotografií do bloků), byla nově vytvořena sazba – změněno písmo, obměněny ilustrace včetně kolorovaných map na předsádkách, ale byly také vyměněny či jinak seřazeny některé fotografie ve fotografických blocích, byť se jedná spíše o jednotlivé případy.

V roce 1952 vychází mimo edici monografie H+Z *Afrika ve fotografii*. Z hlediska knižní prezentace fotografií H+Z je nejvýznamnější. Kniha je však vydána jako číslovaná bibliofilie ve dvou verzích a je tedy určena jen úzkému publiku. „Lacinější" verze je v plátěné vazbě, druhá, exkluzivnější, má vazbu koženou s vlysy podpisů obou autorů na přední straně obálky. Obě jsou opatřeny i kartonovou schránkou. Není uveden vydavatel, jen rok a místo vydání, Praha 1952. Kniha obsahuje kompletní fotografické přílohy ze všech tří dílů *„Afriky"*, většinou i stejně řazené. Navíc ale obsahuje i výběr barevných

fotografií. V tiráži je kromě autorů a názvu uvedeno: *„Soubor obrazových příloh k cestopisu Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda Afrika snů a skutečnost"*. Tiráž obsahuje též počty černobílých a barevných fotografií a informaci o provedení tisku z hloubky. Kromě tiráže a titulu kniha neobsahuje žádný text. Náklad byl zřejmě velmi malý, publikace byla určena jen prominentním adresátům.

Amerika

První kniha o druhé části expedice z Jižní a Střední Ameriky vychází v nakladatelství Orbis v roce 1956 pod názvem *Tam za řekou je Argentina*. Kombinace textů a fotografií je – jak už bylo řečeno – strukturována podobně, jako tomu bylo u *„Afriky"*. Kniha má 385 stran textu, fotografie jsou tentokrát v 12 blocích a i řazení fotografií a jejich skladba na dvoustranách je na stejném principu. Protože počet publikovaných fotografií ani tady není v tiráži uveden, lze jej odhadnout na cca 280. Poslední blok obsahuje výhradně fotografie barevné. Barevný snímek je i na obálce. Je na něm brazilský gaučo v ponču a klobouku, sedí na bílém koni, k objektivu je natočen šikmo z boku, v pravé ruce drží nejen laso, ale i cigaretu, na cestě v pozadí je vidět několik neosedlaných koní. Snímek čtvercového formátu je oproti původnímu negativu po všech stranách mírně oříznutý, což v tomto případě podtrhuje obrazový i obsahový účinek. Snímek byl pořízen na přelomu června a července 1949 v brazilském státě Santa Catarina za argentinskou hranicí.

Celý první blok fotografií je věnován městu Buenos Aires, architektuře, dopravě, slavnostem (včetně fotbalového zápasu), obyvatelům. V dalším bloku je několik fotografií z cesty na sever (dva snímky ze Santa Fe), největší série je věnována životu československých krajanů v Čaku včetně sběru bavlny a menšího sokolského „sletu".

V dalších blocích se objevují už také přírodní motivy, problémy s cestováním na špatně sjízdných cestách, převoz či brodění expediční Tatry 87 přes různé vodní toky, pracovní činnosti, portréty, architektura. V jednom bloku je série fotografií z leprosária, izolovaného tábora malomocných. H+Z fotí i filmují život v táboře i portréty pacientů. Další větší série je v knize věnována vodopádům Iguazú na argentinsko-brazilské hranici. Dva celé bloky fotografií jsou zasvěceny městu Rio de Janeiro a jeho okolí.

V posledním bloku barevných fotografií je výběr z toho, co bylo na barevný „materiál" nafoceno včetně vodopádů Iguazú či portrétů malomocných. Soutisk u barevných fotografií (a týká se to všech následujících knih) nevychází příliš dobře; snímky působí neostře a – ve srovnání s dnešními

v tisku prezentovanými fotografiemi i s tehdejšími černobílými – méně dokonale.

Kniha *Přes Kordillery* vychází v nakladatelství Orbis v roce 1957. Má 307 stran textu, 13 bloků fotografií na celkem 208 stranách. 32 stran s barevnými fotografiemi je tentokrát řazeno přímo do některých bloků s černobílými. Technicky je to provedeno tak, že čtyři tiskové archy mají z jedné strany tisk černobílých fotografií, z druhé barevných. V knize tvoří barevné buď dvoustranu nebo jednotlivou stránku na začátku či konci bloku. V několika případech je jedna barevná fotografie na šířku přes celou dvoustranu (podobně jako u černobílých fotografií).

Celkem je v knize publikováno asi 300 fotografií. Na obálce se konečně objevuje i Tatra 87 a – jaksi mimochodem – jeden z autorů. Na snímku čtvercového formátu je pohled shora ze svahu nad silnicí, na níž stojí expediční vůz bokem k fotoaparátu, za ním na druhé straně vidíme Jiřího Hanzelku otočeného zády, jak se dívá dolů do údolí, kde se jako dlouhý klikatý had vine v dálce přes kopce horská silnice. Snímek je opět barevný, ale má i černobílou verzi. Fotografie byly pořízeny v Peru 25. října 1949 cestou z Cuzca do Abancay. Na konci sedmého bloku je snímek otištěn znovu, přes celou plochu stránky. Výškový ořez je zde nejbrutálnější – ze záběru je s částí horského masivu v pozadí odříznuta i zadní polovina expediční Tatry 87.

Protože kniha pojednává o putování z Argentiny přes Bolívii do Peru, odpovídá tomu i řazení jednotlivých bloků fotografií. V prvním jsou snímky z města San Juan i s odkazem na ničivé zemětřesení z května 1944, z průjezdu údolím Rio Grande. V dalších blocích se objevují snímky z Bolívie – krajina, města, tržnice, slavnosti, portréty, ale třeba také z malé místní revoluce v Cochabambě. Expediční Tatra 87 je někdy využitá jako obrazová stafáž k zvýraznění krajinné perspektivy, někdy slouží k přilákání a navázání komunikace s obyvatelstvem.

V následujících blocích jsou fotografie atraktivních peruánských míst, jakými jsou jezero Titicaca, města Cuzco, Pisac, bájné Matchu Picchu, pobřeží Tichého oceánu a konečně i ulice, chrámy a obyvatelé hlavního města Limy. Ve dvou posledních blocích je série fotografií z peruánských ostrovů Chinchas, hnízdiště milionů mořských ptáků a místa těžby guána. Na jedné fotografii je zachycena v dáli postava kráčející od objektivu uprostřed hnízdících a vzlétajících ptáků a zvířeného prachu. Je to Eduard Ingriš, který je v Limě i na ostrovy Chinchas doprovázel, ale o němž se v knize nezmiňují[10]. Poněkud nelogicky je tematicky jednotná obrazová série narušena vloženými dvoustranami s pasovými razítky, novinovými titulky, mapou světa,

a poštovními obálkami.

Třetí „americká" kniha *Za lovci lebek* konkretizuje téma už ve svém názvu. Opět v Orbisu vychází v roce 1958. Má 267 stran textu a 13 bloků fotografií o 16 stranách; poslední, 13. blok má stran jen 8. Podle tiráže bylo vytištěno rotačním hlubotiskem 176 stran černobílých a 16 stran barevných obrazových příloh, plochým hlubotiskem dalších 8 stran barevných obrazových příloh (fotografií). Kombinace černobílých a barevných fotografií je užita na obdobném principu jako u předchozí knihy. V některých blocích se barevné a černobílé dvojstrany střídají. Na obálce je barevný detailní portrét mladého šuárského muže, zdobícího si tvář barevnými hlinkami[11].

Úvodní část i fotografické bloky jsou věnovány putování z Limy na sever tichomořským pobřežím a přímořskou pouští do Ekvádoru a cíle první etapy cesty Guayaquilu. V dalších jsou už fotografie z cesty do Quita a město samotné, následuje série snímků z pozůstatků po ničivém zemětřesení ve městě Pelileo ze srpna 1949. Další úseky cesty absolvují autoři autem, vlakem, letadlem, na koních i na kánoích, čemuž odpovídají i publikované fotografie. Jeden z bloků uzavírá bizarní dvojportrét dvou malých kamarádů, bělošského chlapce s nakrátko střiženými blonďatými vlasy, v dlouhých kalhotách, botách a kostkované košili a nahého indiánského chlapce s černou bujnou kšticí pod ramena. Fotografie je ze série pořízené při zastávce v pralesní misijní stanici Sucúa, odkud se poté vypravili k Šuárům, pověstným „lovcům lebek".

Další bloky fotografií pak jsou už věnovány životu Šuárů. V celkových záběrech i detailech a portrétech jsou zachyceny různé aspekty jejich života – bydlení, rodina, příprava jídla, práce, obřady, příprava k lovu i k boji i preparování tsantsu, hlavy přemoženého nepřítele. Několik těchto relikvií je v posledním bloku zobrazeno na detailních barevných fotografiích pořízených zřejmě v muzejní expozici[12]. Předposlední blok fotografií je věnován návratu do přístavu Guayaquil a zpracování kakaových bobů.

Posledním titulem z první expedice je kniha *Mezi dvěma oceány*. V nakladatelství Orbis vychází v roce 1959. Cestopis popisuje závěr expedice, tedy putování středoamerickými státy zakončené v Mexiku a návrat do vlasti. Má 352 stran textu, 192 stran černobílých obrazových příloh a 32 stran barevných, rozdělených celkem do 13 bloků. Na obálce je barevná fotografie dvojice polonahých žen s malým dítětem z panamského indiánského kmene Čako. Přístavní vesnici autoři navštívili během plavby lodí v březnu 1950. Série fotografií z této osady zabírá první stránky úvodního bloku. Fotografie z obálky je i uvnitř knihy, ale až na začátku pátého bloku,

prvního, kde jsou i barevné fotografie. Ostatní fotografie v tomto bloku už jsou z Mexika.

Na původní fotografii, která je i uvnitř knihy, je v pozadí za ženami vidět část postavy domorodého muže. Na fotografii na obálce knihy je tato postava zcela vyretušována (zabarvena). V dalších blocích jsou fotografie z projížděných zemí – například v Kostarice ženské býčí zápasy a policejní stanice v městečku Liberia, kde byli autoři zadrženi a strávili několik dní v kobce obecní šatlavy, palác v Managui v Nikaragui, hraniční přechody v Hondurasu, tržnice a sklizeň balzy a sisalu v Salvadoru, další paláce a městské ulice, ale také malý pasáček před sopkou v Guatemale.

Následujících pět bloků fotografií už je věnováno poslednímu státu na americké etapě, Mexiku. Opět se zde objevují chrámy, paláce, města, vesnice, příroda, ale také pyramidy, portréty, lidské činnosti, slavnosti. Poslední fotografie zachycuje návrat – Tatra 87 v útrobách zaoceánské nákladní lodi Iberville mezi žoky bavlny (září 1950), zasněžená expediční Tatra 87 na otevřeném vagóně v Bohumíně 31. října 1950.

V sedmi knihách Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky z první expedice bylo prezentováno celkem asi 1 800 fotografií, což je, podle závěrečné bilance[13], téměř jedna pětina z veškerého nafoceného „materiálu". Ještě je třeba zmínit, že všechny knihy jsou provázeny drobnými ilustracemi, na předsádkách jsou malované mapy s vyznačením části expedice popisované v té které knize. To vše a ještě vazbu všech knih provedl František Přikryl, graficky všechny knihy upravil Václav Rein.

---

[1] Filmová *„Afrika"* je uvedena ve dvou samostatných celovečerních filmech – *Afrika I. – Z Maroka na Kilimandžáro* (1952) a *Afrika II. – Od rovníku ke stolové hoře* (1953).

[2] Do výčtu nezahrnuji rozsahem menší dílčí tituly, vázané na jednu lokalitu či událost, které vycházely jako kompilace, určené pro mládež – *S československou vlajkou na Kilimandžáro* (1954), *Přemožení pouště* (1954), *Afrika kolem Tatry* (1956), *Velké vody Iguazú* (1957).

[3] V knize *Cejlon, ráj bez andělů*, připravené k vydání na rok 1970, ale oficiálně vydané s jedenadvacetiletým odkladem, jsou všechny fotografie zařazeny do samostatného bloku na konci knihy. V knize *Past na rovníku. Tajemná Indonésie I*. připravené a vydané Miroslavem Zikmundem s Rudolfem Švaříčkem v roce 2009 jsou fotografie řazeny přímo k textu nebo na samostatné stránky průběžně.

[4] Viz popisy negativů v Archivu H+Z. U negativu označeného F (jako Flexaret) 23, (snímek ženy s velbloudem má č. 8) je poznámka, že negativ byl vyvolán v Asamře a identifikován v Addis Abebě 4. 12. 1947.

[5] Záběry rodiny s bílým velbloudem se objevují i v prvním dílu filmové *„Afriky"*.

[6] Během první expedice (1947–1950) byly negativy čtvercového formátu 6 × 6 cm pořízeny fotoaparáty Flexaret na svitkové filmy a záběry z nich jsou v evidenci snímků označeny písmenem F, pořadovým číslem filmu a číslem záběru na negativu (obvykle 1-12). Obdélné snímky z kinofilmových negativů byly pořízeny fotoaparáty Etareta, v evidenci mají označení E, pořadové číslo filmu a číslo záběru (obvykle 1-36).

[7] Zdrojem obou fotografií – jak je uvedeno v tiráži knihy – je ČTK (Československá tisková kancelář).

[8] Podle tradované historky došlo v redakci při výběru snímku na obálku k licitaci, kam až budou ňadra na obálce oříznuta. Údajně šlo o první fotografii nahých ňader na obálce knihy vydané v Československu.

[9] Počet publikovaných fotografií (240) byl uveden u *„Afriky"* pouze u prvního dílu u obou dalších dílů je počet fotografií odhadován.

[10] Hudební skladatel, dirigent, mořeplavec, fotograf a filmař Eduard Ingriš odjel z Československa v roce 1947 a krátce před příjezdem H+Z se usadil v Limě a zřídil si zde fotografickou laboratoř. H+Z se s ním spřátelili a Ingriš jim zpracoval část nafoceného materiálu z jihoamerické etapy expedice. Později oba autoři skutečnosti, že se o Ingrišovi v knize nezmínili, litovali a označili ji za nemístný projev autocenzury.

[11] Fotografie byla pořízena na přelomu ledna a února 1950 na svitkový barevný inverzní film Ansco.

[12] Negativy ani diapozitivy těchto fotografií nejsou v Archivu H+Z ani v evidenci snímků.

[13] Na konci knihy *Mezi dvěma oceány* jsou uvedeny různé statistiky: počet najetých kilometrů, spotřeba paliva, nejsevernější, nejjižnější a nejvyšší dosažený bod, ale také počet nafotografovaných záběrů – deset tisíc.

NEJDELŠÍ FRONTA V ČESKOSLOVENSKU

O Pražanech se často hovoří jako o zvědavcích, kterým neuteče žádná událost v ulicích jejich města. Jistě jste však nikdy neslyšeli chválu na jejich trpělivost ve frontách. Dokonce že by se sami bez reptání a sporů řadili do zástupů. A přece se ve čtvrtek 29. prosince tahle neuvěřitelná výjimka v ulici Na příkopě udála. Odpoledním i večerním chodcům se tu naskytl nevídaný pohled na frontu, která svou délkou a šířkou (stálo se až v pětistupech) i trpělivou pohodou nemá snad obdoby. A navíc, nečekalo se ani na krůty, ani na banány, ale na kulturu. Předčasné závěry, že už nastává ona kyžená doba, kdy lidé vyhledávají jen fronty u pokladen kin, divadel, výstav či na pěknou knihu, nechme zatím stranou, ale tato nekonečná a neubývající fronta byla přece v mnohém zajímavá. Vedla na velký bazar v Myslbeku, kde inženýři Hanzelka a Zikmund právě podepisovali svůj třísvazkový cestopis. Ve spořádaných zástupech stáli staří i mladí, muži i ženy, lidé nejrozmanitějších povolání i nejrůznějšího povahového založení, jež v jeden vesele vyčkávající kolektiv vedl společný úmysl: získat do knihy „Afrika snů a skutečností" podpisy obou spisovatelů.

Ať už si o frontách myslíme cokoliv, ať jsme na knižní bazar sami spěli s „Afrikou" v podpaždí anebo prohlašovali, že nás do žádné mačkanice nikdo a nic nedostane, přece nás právě tahle fronta nutí k zamyšlení. Ukázala, jak naši čtenáři milují své autory. Svědčí mimo jiné i o oblibě cestopisů, o tom, že čtenáři touží poznávat v knihách cizí kraje i lidi, že mají rádi dobrodružné zážitky i romantiku skutečnosti, že dychtí po vědění a poučení. (O tom samozřejmě hovoří nejvýmluvněji to, že náklady knihy „Afrika snů a skutečností" byly v několika dnech rozebrány. Poslední, IV. vydání, které vyšlo koncem prosince v nákladu 40.800 výtisků, nezůstane rovněž „Knize" na skladě.)

Dlouhé hodiny podepisovali inženýři Hanzelka a Zikmund své knihy. Více než dvaapůltisíckrát se zvěčnili do prvního dílu, ale kolem nich prošlo mnohem více lidí. Nebyla nouze o dobré slovíčko vyměněné mezi autory a čtenáři. Ruka naše cestovatele prý pořádně bolela, ale přesto hodinami přibývalo i rychlosti v podepisování. Lidé jim přinášeli drobné upomínky, jedno děvčátko kousek čokolády, aby měli sílu na cestu, starší čtenářka pak kresbu, kterou pořídila podle fotografie v knize. Oba spisovatelé měli z projevů důvěry a z díků za čtenářský požitek velikou radost.

SVO

Pohled na frontu před velkým knižním bazarem v pražském Myslbeku, kde ve čtvrtek 29. prosince 1955 podepisovali inženýři Hanzelka a Zikmund, nositelé Řádu republiky, svůj třísvazkový cestopis „Afrika snů a skutečností". Na obrázku vlevo nahoře: Naši cestovatelé při podepisování, které trvalo přes pět hodin. Foto: ČTK (3), Pardubský (2)

Svět práce 12. 11. 1953

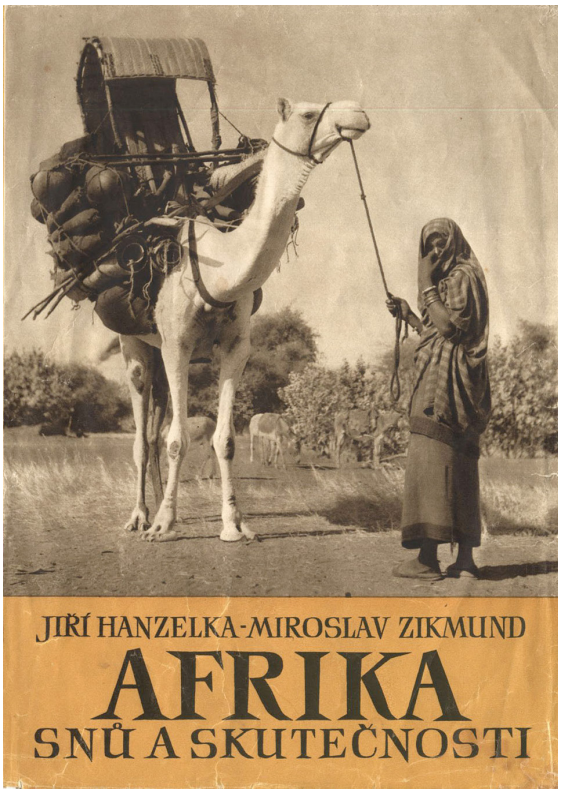

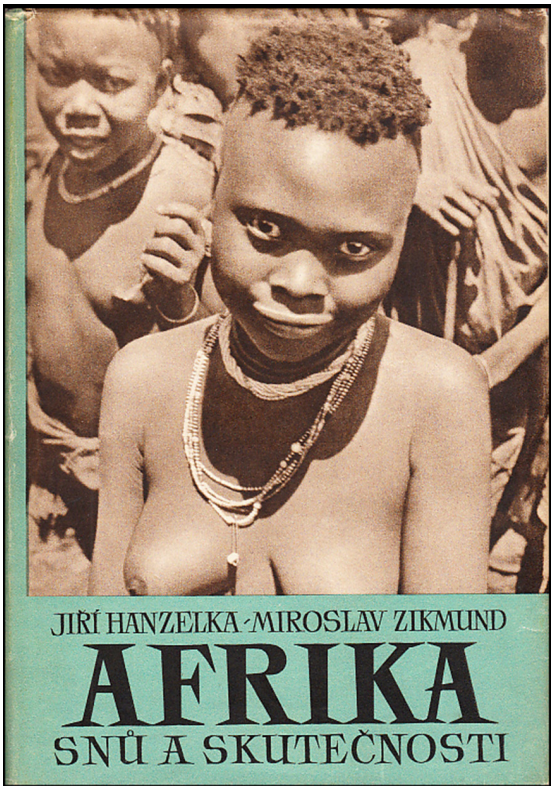

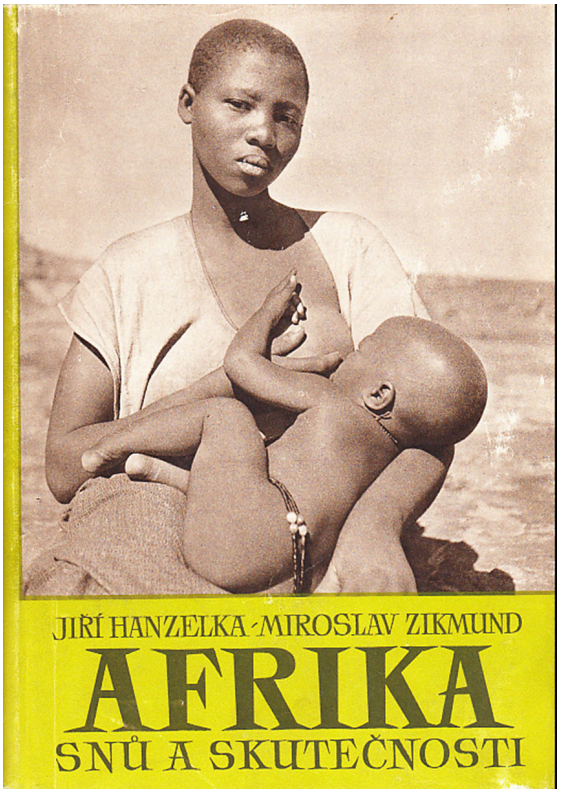

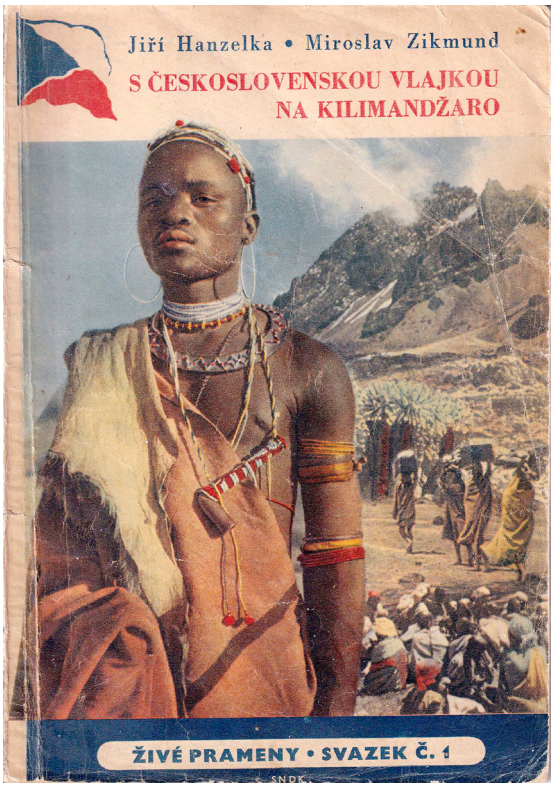

Obálky knih z africké části první expedice

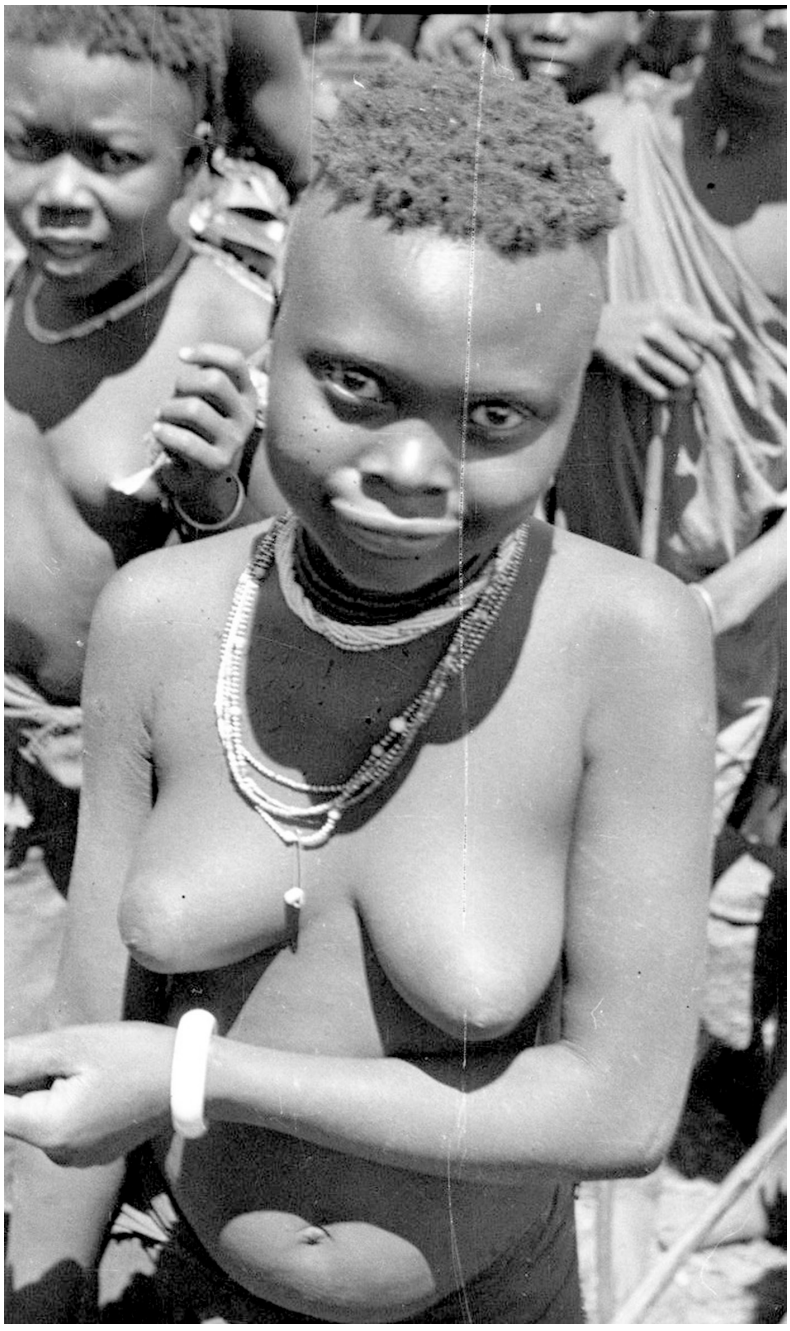

Belgické Kongo, 11. 4. 1948

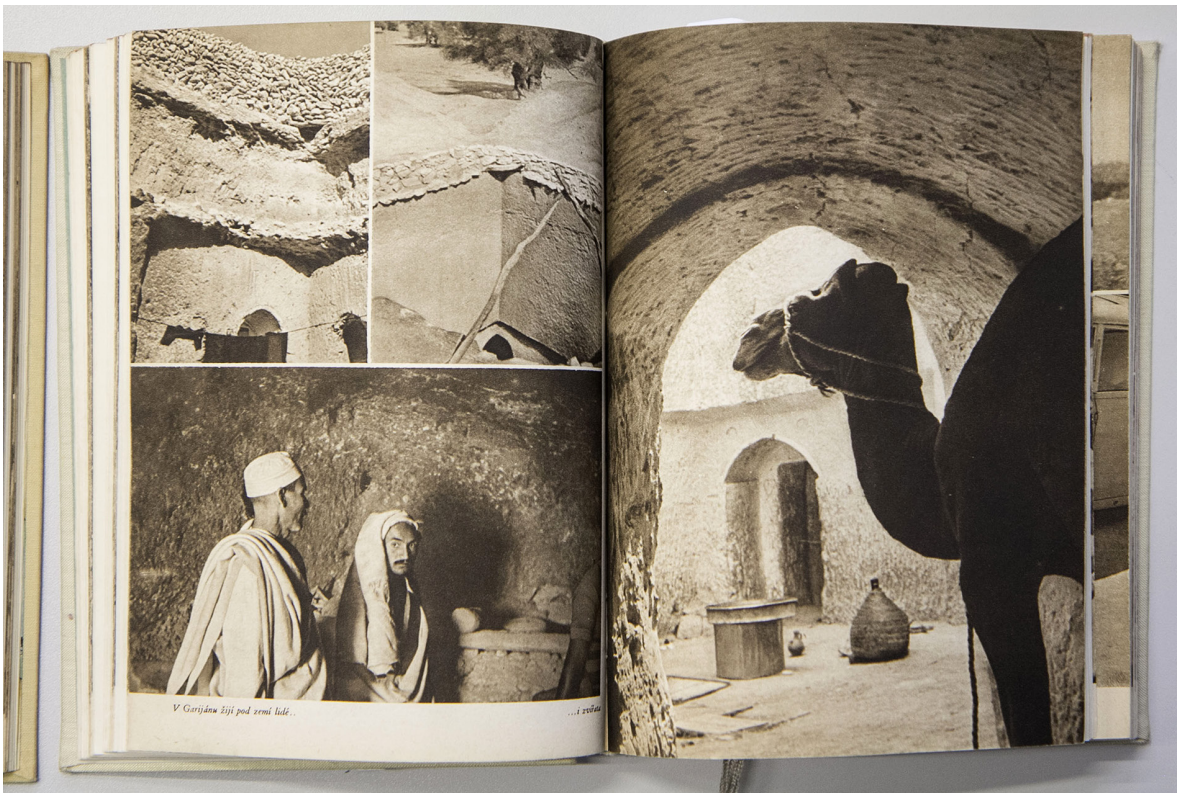

První vydání „Afriky" v Družstevní práci, 1952

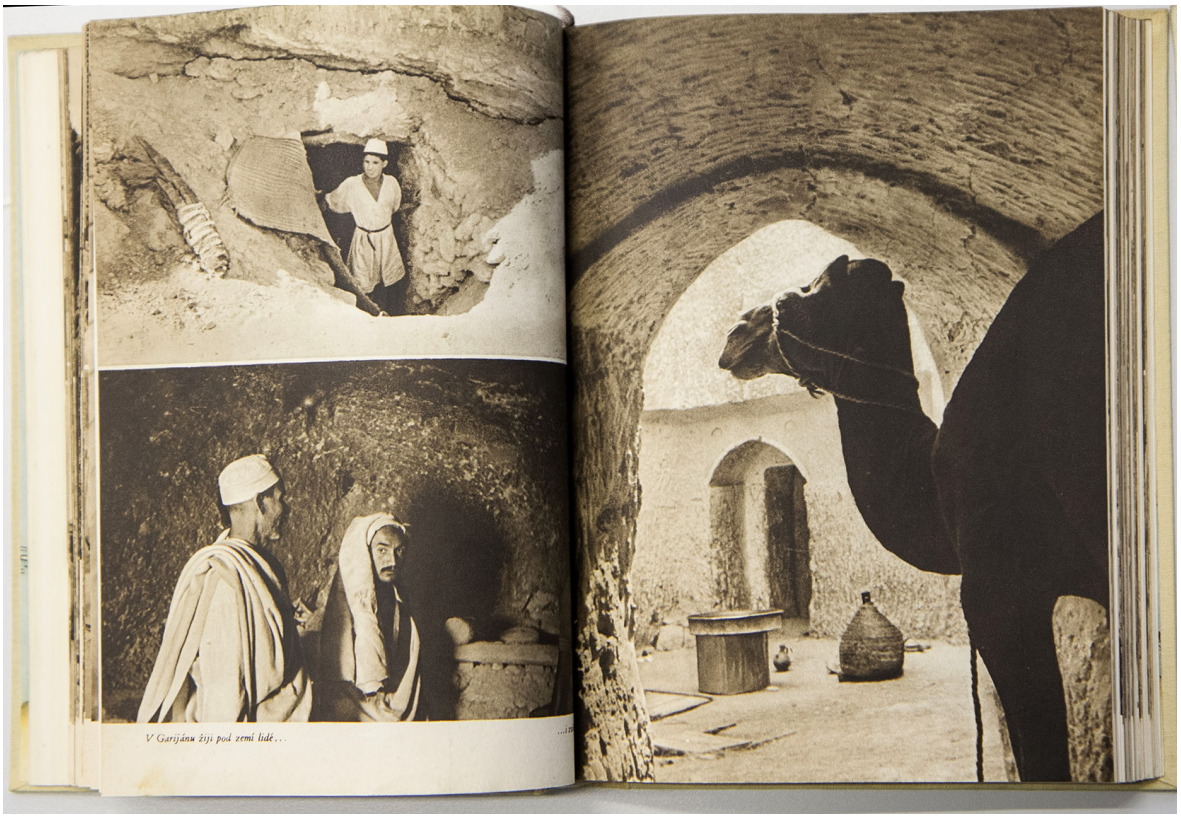

Druhé vydání „Afriky" v Orbisu, 1953

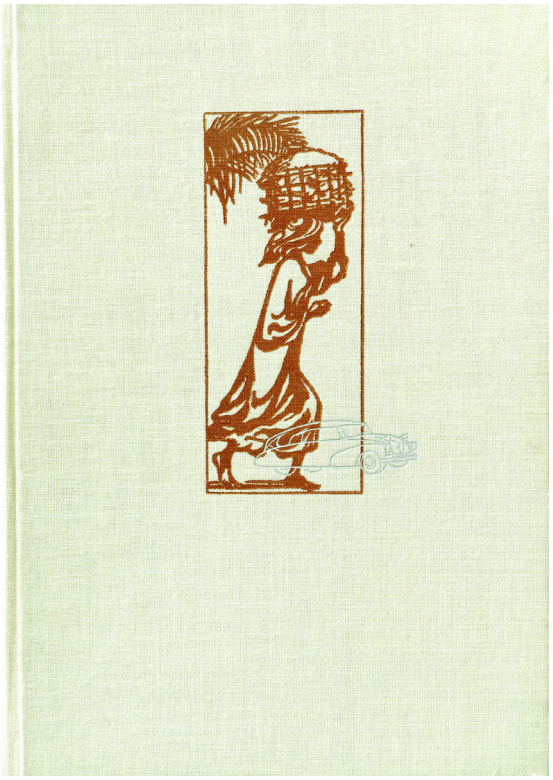

První vydání „Afriky“ v Družstevní práci, 1952

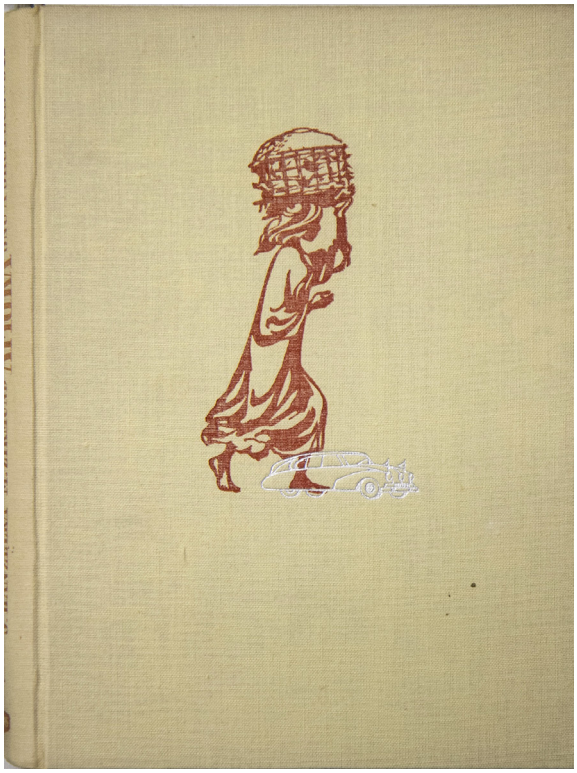

Druhé vydání „Afriky“ v Orbisu, 1953

První vydání „Afriky“ v Družstevní práci, 1952

Druhé vydání „Afriky“ v Orbisu, 1953

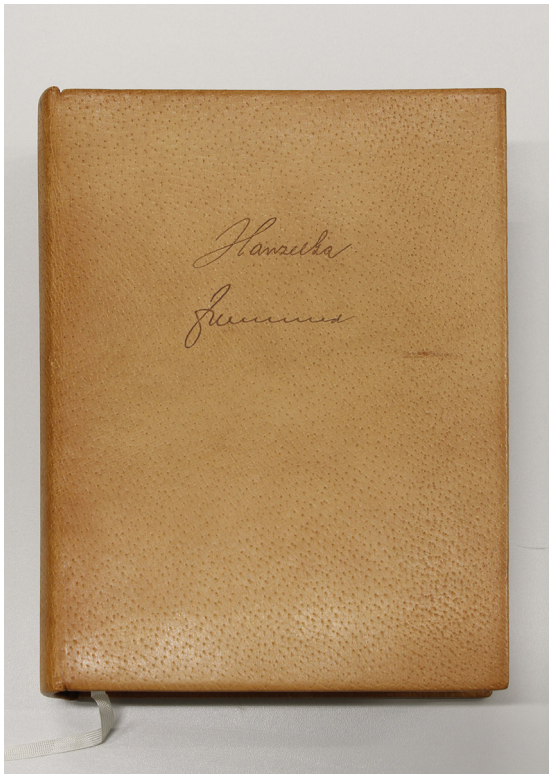

Afrika ve fotografii, neprodejný titul

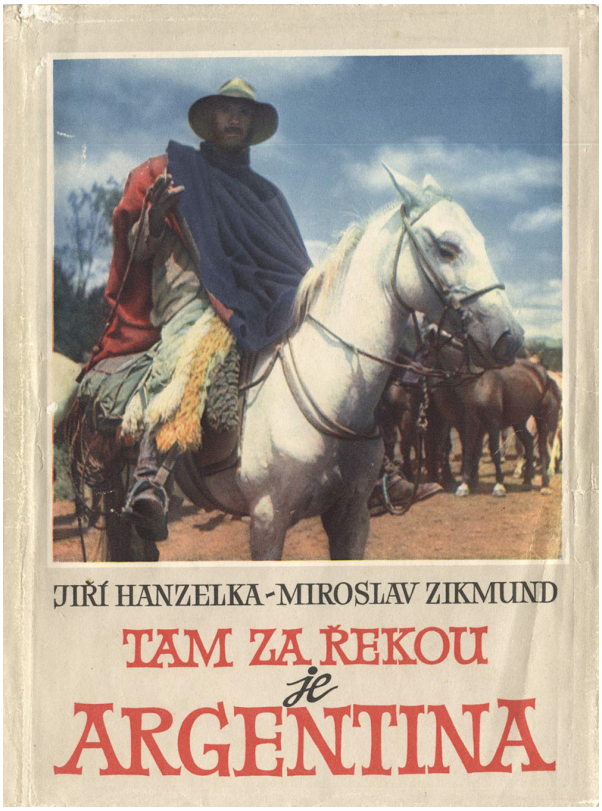

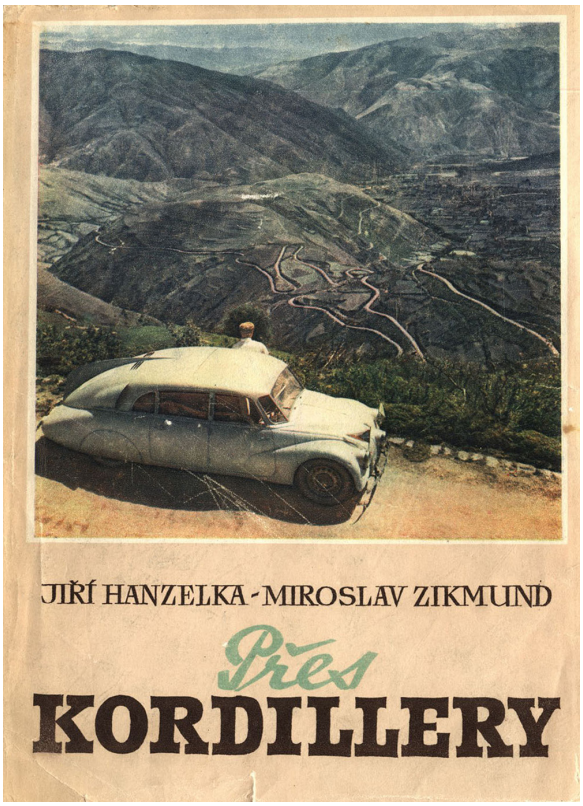

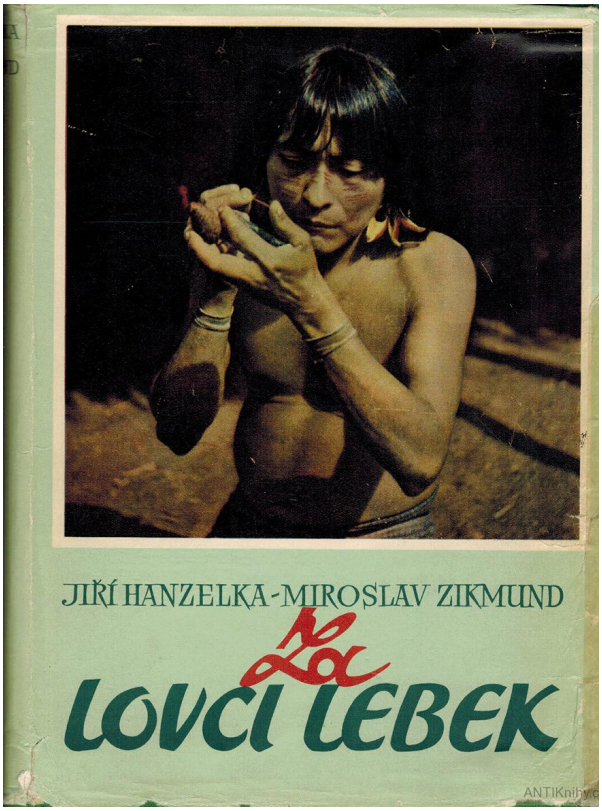

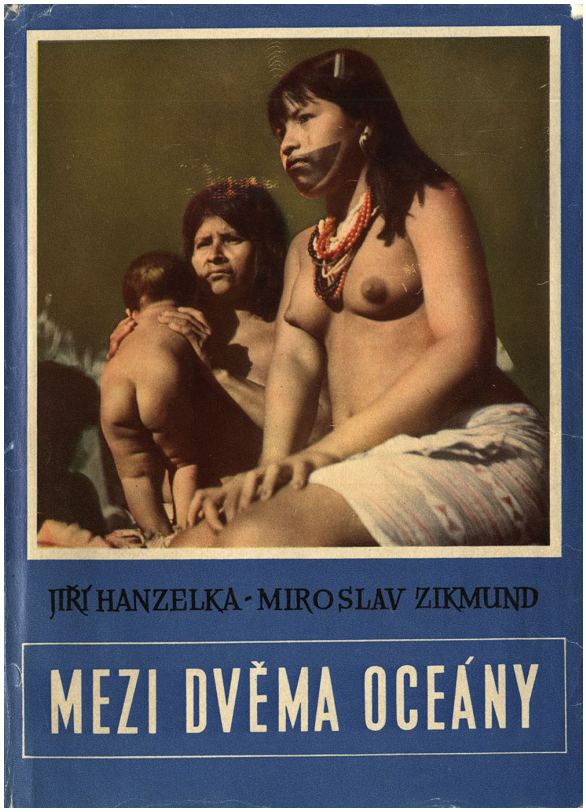

Obálky knih z americké části první expedice

DRUHÁ EXPEDICE

První tři knihy z druhé expedice zachovávají formát i provedení knih z první cesty včetně způsobu střídání bloků stránek textů a bloků s fotografiemi, což opět souvisí se střídáním a skladbou tiskových archů. Více prostoru je věnováno jednotlivým fotografiím. Až na ojedinělé výjimky jsou řazeny po jedné na stránce.

První kniha z druhé expedice vychází ještě v jejím průběhu v roce 1961. Pod názvem *Obrácený půlměsíc* ji vydává Státní nakladatelství politické literatury v 50 tisícovém nákladu a na barevné obálce je detailní pohled do kopule Modré mešity v Istanbulu. Texty zahrnují popis cesty a události od startu 22. dubna 1959 z Prahy přes zastávky ve Vídni u hrobu cestovatele Emila Holuba a jeho ženy Rosy (navštívili ji o dva roky dříve), přes Maďarsko, Jugoslávii do Albánie, poté přes Bulharsko do Turecka a kniha končí v libanonském Baalbeku. Má téměř 300 stran textu a podle tiráže obsahuje 140 černobílých a 61 barevných fotografií autorů, přičemž – jak je rovněž uvedeno v tiráži – fotografie v Albánii byly „snímány" společně s Jaroslavem Novotným a úvodní fotografii ze startu expedice, na níž jsou oba vozy obklopeny davem lidí, pořídil z výšky z oken autoklubu fotograf *Světa v obrazech* Oldřich Rakovec.

Fotografie jsou seřazeny celkem ve 13 blocích, každý má 16 stran v naprosté většině vždy po jedné fotografii na stránce. První blok obsahuje po jedné fotografii ze startu, z kempu v Rakousku, z Vídně, několik fotografií z Maďarska, včetně snímku jedné z expedičních tater v prvomájovém průvodu v Budapešti1, snímky z Jugoslávie. Celé další dva bloky obsahují fotografie z Albánie (kromě barevné fotografie ze Sarajeva). Střídají se snímky krajiny, portréty, přírodní zajímavosti, na některých jsou členové výpravy včetně Jaroslava Novotného, který přivezl další záznamovou techniku a připojil se na čas k výpravě. Zřejmě právě Jaroslav Novotný pořizuje snímek Miroslav Zikmunda a Jiřího Hanzelky, jak fotografují požár naftového pole. Snímek je na levé stránce a zřejmě kvůli kompozici celé dvoustrany je stranově převrácený[2].

Další blok obsahuje jen barevné fotografie – je na nich krajina, architektura (mešita ve zmíněném Sarajevu), albánské hory, ženy a muži v krojích, plamen požáru naftového pole. Závěr bloku tvoří snímky tábořiště výpravy u jezera Ochrid a dění okolo něj. Poslední snímek bloku zabírá plochu celé stránky (je na spadávku) a jsou na něm pánové Hanzelka a Zikmund před kabinou „červené" expediční tatry zaujati údržbou fotografické techniky.

Černobílé snímky z dění v tábořišti u ochridského jezera tvoří podstatnou část dalšího bloku. Doplňují je skupinové snímky řemeslníků a obchodníků v Beratu. Závěr bloku tvoří fotografie z Bulharska – ulice Sofie, cesta k tureckým hranicím.

Další dva bloky černobílých fotografií už obsahují snímky z Turecka, přičemž první snímek je z přejezdu bulharsko-turecké hranice. Následují snímky z ulic, přístavu a návrší v Istanbulu, celkové záběry i detaily, pohledy na Modrou mešitu z dálky, ale i fotografie z interiéru. Zvláštností prvního "tureckého" bloku je přes čtyři stránky rozložitelný panoramatický záběr bosporského průlivu. Poslední snímek zachycuje bizarní setkání expedice s medvědáři a jejich „mazlíčky" přímo na silnici.

Další bloky černobílých i barevných fotografií jsou rovněž věnované Turecku. Je na nich pestrá směsice obrazů krajiny, architektury, přírodních motivů, lidských činností, městské tržnice, venkovanů, portrétů.

Poslední tři bloky tvoří fotografie pořízené v Libanonu. Zajímavé jsou obsahové kontrasty na některých snímcích, například nomádský přístřešek na předměstí a moderní budova v centru Bejrútu na protější straně. Výběr fotografií je podobný jako u předchozích bloků. Zaujme série fotografií kuřáků hašiše v Baalbeku v posledním bloku – portréty, detail rukou s hromádkou kuřiva na dlani, připalování dýmky.

Druhá kniha *Tisíc a dvě noci* vychází až po návratu expedice, v roce 1967 v nakladatelství Svoboda, v úctyhodném nákladu 117 000 a obsahuje texty ze Sýrie, Jordánska, pod které v té době spadá i část Jeruzaléma, Iráku. V textech i fotografiích se věnují i Kurdistánu, území přesahujícímu hranice čtyř států. Na titulu je barevný detailní portrét pastevce ovcí od Palmyry v Sýrii. Kniha obsahuje 283 stran textu a podle tiráže 153 černobílých a 61 barevných fotografií autorů. Jsou řazeny do 14 bloků po 16 stranách, barevné snímky jsou ve čtyřech blocích.

První blok začíná souborem fotografií pořízených na syrské poušti cestou do Palmyry – stopy v písku, na jejichž konci v dáli jsou expediční vozy, detaily suchem rozpraskané půdy, zdechliny velbloudů, kočovní pastevci ovcí. V dalších blocích jsou snímky detailů zřícenin Palmyry, z města Halebu, celkový pohled z návrší, ulice, súk, pevnost. Na dalších fotografiích se objevují atraktivní motivy – sloupový akvadukt v Nóriji, Chán Šejchún, město celé postavené z hlíny, velbloudáři, oráči. Další série fotografií pochází z ulic Damašku.

Fotografie v dalším bloku už jsou z Jordánska, od Mrtvého moře, z cesty do Jeruzaléma. Jeho celkový panoramatický snímek je pak na čtyřech

rozkládacích stranách uprostřed bloku a začíná jím série fotografií z uliček Starého města, jeden z obrazově nejpůsobivějších souborů v knize. Další blok obsahuje fotografie z oslav Štědrého dne v Betlémě, na snímcích z Jericha jsou ženy a dívky nesoucí na hlavách nádoby s vodou, na dalších architektonické památky z betlémského kraje. Následuje blok barevných fotografií, na nichž se objevují stejné lokality jako na předchozích černobílých snímcích – Mrtvé moře, Jeruzalém, Betlém, jordánská poušť cestou do Hebronu.

Podstatná část barevných fotografií dalšího bloku je věnována chrámovému komplexu v nabatejské Petře. Na dalších stránkách už se ocitneme v irácké Bagdádu. Na následujících fotografiích jsou ulice města, ale také vojáci na letišti, trhovci a zákazníci v súku, výrobci cihel, hrnčíři, ale také rybáři u Tigridu. Další blok, už z území Kurdistánu, začíná detailním portrétem kurdského seniora a pokračuje snímky krajiny kolem Kirkúku. Následující portréty jsou ze Sulajmániji, stejně jako snímek řady muslimů, klonících se k zemi při společné polední modlitbě.

Téměř celý následující blok tvoří živé fotografie ze Sulajmániji – portréty potulného prodavače rozmanitého zboží, hrnčířů na trhu, detailní portréty mužů, fotografie dětí i dospělých ve škole. Působivý je portrét zahalené na zemi sedící ženy s dvěma malými dětmi. Poslední blok fotografií začíná v táboře nomádů a pokračuje dvoustranou s reliéfy ve zbytcích babylónského chrámu. Závěr tvoří snímky z krátké lodní zastávky v Kuvajtu, jimž ovšem předcházejí fotografie z přístavu v Basře, včetně záběru na nakládání jedné z expedičních tater na loď.

Třetí kniha v pořadí s názvem *Světadíl pod Himálajem* vychází opět v nakladatelství Svoboda v rekordním 120 tisícovém nákladu a právě tento vysoký náklad zřejmě knihu zachránil před likvidací. Bylo to už na sklonku roku 1969 a počáteční normalizace po okupaci bratrských armád sovětského bloku uvrhla oba autory na pomyslnou černou listinu. Kniha již byla vytištěna a nakonec šla do prodeje z ekonomických důvodů. Kniha má téměř 380 stran textu, opět je v tiráži uveden počet černobílých a barevných fotografií, 203, resp. 43. Také je uvedeno – jak bylo zmíněno dříve – že spoluautorem snímků z Kašmíru je Jaroslav Novotný[4].

Na obálce je barevný portrét dívky ověšené řetízky, korálky, s přívěsky na uších, hlavě, nose, obličeji tak, že nejsou vidět její oči. Stránky s fotografiemi jsou opět sestaveny do bloků, tentokrát jen do osmi, ale po 32 stranách, čili po 2 tiskových arších v každém bloku. Fotografie dostávají opět prostor – zpravidla je jen jedna na každé stránce. Část prvního bloku tvoří fotografie z Pákistánu, z přístavu Karáčí, kam doplula výprava z Basry, z velké

prádelny a sušárny pod širým nebem na předměstí. Další zajímavé fotografie pocházejí z cesty do Indie. Na jedné celé dvoustraně je rozlehlá louka posetá desítkami supů, na dalších snímcích karavana velbloudů, vykopávky v Mohendžodáru, následují už fotografie z Červené pevnosti v Dillí a závěr bloku tvoří několik působivých detailních portrétů.

Další dva bloky fotografií vznikly v Kašmíru. Začátek tvoří soubor z cesty po kašmírských horách a údolích, kde jsou snímky nákladní karavany, tábor nomádů a pastevců a také fotografie z natáčení zmíňovaného širokoúhlého filmu. Následující fotografie byly pořízeny v Šrínagaru a jeho blízkém okolí – živé ulice, trhy, nábřeží, dílny, továrna na výrobu hedvábí. V následujícím „kašmírském" bloku jsou promíchány černobíle fotografie s barevnými, což působí poněkud nekompaktně. Oba archy byly potištěny z jedné strany černobílými fotografiemi, z druhé barevnými. Fotografie ukazují život na jezeře Dal včetně interiéru hausbótu, kde je výprava ubytována, hospodáře na plovoucích zahradách, trhy se zeleninou přímo na lodích na jezeře, portréty košíkáře, vyšívače koberců, hrnčíře, děti ve škole.

Další blok černobílých fotografií je už celý z Nového Dillí. Pestrá mozaika zobrazuje běžný život v ulicích města, ale také některé bizarní situace – čtyřpatrový dům celý polepený billboardy, dvojici opravářů ve spleti drátů na telegrafním sloupu, řady drátů obležených hejnem holubů, zaklínače hadů. Je tu i několik detailních portrétů.

Následuje opět blok kombinace barevných a černobílých fotografií, tentokrát věnovaný převážně slavnostem nebo náboženským obřadům. Na snímcích se postupně objevují slavnostně vyzdobení sloni, kněží, dámy, nebo naopak vysvlečení jogíni či svatí muži připraveni k očistné koupeli v posvátné řece. Je zde i stejný portrét dívky jako na obálce, jen je tentokrát černobílý. Posvátná koupel ve Váránasí je zachycena sérií několika fotografií v celcích i detailech. Zajímavý je snímek mostu spojeného s akvaduktem, po němž právě přejíždí několik volských povozů.

Část dalšího bloku černobílých snímků zabírá série fotografií celku i detailů erotických plastik chrámu Kadžuráho. Následují snímky z cesty do Nepálu – vlak ověšený pasažéry, kteří už se nevešli do vagónů, horská silnice, paláce, chrámy a ulice v Káthmándú. Je zde také dvojportrét rozmlouvajícího Miroslava Zikmunda s Edmundem Hillarym před kabinou expediční tatry. I další dva bloky fotografií jsou z Nepálu. Struktura se opakuje – chrámová architektura, celky, detaily, lidé při různých činnostech, detailní portréty mužů, žen, dětí. Bizarní jsou snímky venkovní kremace – na dřevěné hranici poblíž chrámu leží v plamenech lidské tělo, z plamenů trčí do prostoru

nohy zemřelého, okolo posedávají pozůstalí a kremaci pozorují.

Zatímco u všech předchozích knih jsou popisky přímo u snímků, případně na protější či další stránce (v případě, kdy je fotografie na spadávku), v této knize jsou snímky očíslovány a na konci knihy je „vyklápěcí" slepená čtyřstrana s popiskami s příslušnými čísly – ty se dají prohlížet současně s prohlížením fotografií.

Tři první knihy z druhé expedice z hlediska prezentace fotografií vycházejí z pomyslného hodnocení nejlépe. Jak po stránce kvality tisku fotografií, tak jejich umístění, uspořádání do dvoustran a řazení do obrazových bloků. Vůbec nejlépe pak lze vnímat bloky, v nichž jsou umístěny jen fotografie černobílé. Působí kompaktně a harmonicky.

Poslední z této cestopisné řady, kniha *Cejlon, ráj bez andělů*, je sice v roce 1969 připravená k předání vydavateli, ale smlouva je zrušena a kniha už nevyjde. Vzhledem k tomu, že texty i výběr fotografií jsou hotovy a v roce 1975 vydávají H+Z do dvou dílů rozdělenou strojopisnou samizdatovou verzi v edici *Petlice* Ludvíka Vaculíka, podaří se knihu znovu připravit, vytisknout a v klasické vázané podobě vydat po pádu režimu už v roce 1991. Je však na dlouho poslední. Další tituly vzhledem k více než dvacetiletému nucenému umlčení autorů nebyly napsány, resp. v reálném čase dokončeny.

Kniha vychází opět v nakladatelství Svoboda s barevnou fotografií na obálce. Je na ní portrét válečníka, ale spíš možná tanečníka s mnoha různými ozdobami po těle. Je zachycen uprostřed davu jak třímá konec oštěpu pod velmi širokým, jako list zašpičatělým hrotem. Kniha má 421 stran textu, je vytištěna na tenčím, ale zřejmě lakovaném papíře, na stejném jsou vytištěny i fotografie. Ty jsou tentokrát umístěny do jednoho celistvého bloku za text, popisky a rejstříky. Podle tiráže je v knize 209 černobílých a 63 barevných fotografií, ale počet odpovídá počtu stránek s fotografiemi, nikoli počtu fotografií jako takových. Počet stran s fotografiemi vychází na 17 tiskových archů. Fotografie jsou číslovány a popisky s čísly nejsou tentokrát na „vyklápěcích" stránkách, ale uvnitř knihy, navíc oddělené od fotografií několika stránkami rejstříků, což ztěžuje vyhledávání. Podle popisek zjistíme, že fotografií je 224, což je dáno tím, že na některých stránkách jsou dvě fotografie pod sebou. Někde je ale také jediná fotografie přes celou dvoustranu nebo její podstatnou část. Ale nejsou ještě všechny. Za blokem fotografií je věcný rejstřík a za ním doplněk nezahrnutý v tiráži – 10 stránek fotografií pořízených během krátké cesty, kterou jako kontrolní a ověřovací před definitivní podobou textu knihy vykonal Miroslav Zikmund ještě na začátku roku 1969.

Na Cejlonu stráví výprava bez několika dní téměř celou druhou

polovinu roku 1961 a postupně projede podstatnou část ostrova. První fotografie pořizují H+Z v Kolombu 2. července a v ulicích města blok fotografií začíná. Následující směsice a řazení snímků je poněkud nesourodé a spolu s nepříliš kvalitním papírem a tiskem s celkem velkým tiskovým rastrem vyznění fotografií nepřispívá. Například na jedné dvoustraně tak vidíme vlevo nahoře expediční tatru, z jejíž střechy fotografuje Jiří Hanzelka kamennou skulpturu v pozadí, na spodní fotografii je tlupa dětí nejistě hledících do objektivu, na protější straně je na spadávku výšková fotografie oné skulptury, což si ale jako čtenáři, domýšlíme. Na jiné dvoustraně jsou kombinovány tři fotografie různě provedených volských povozů, což by předjímalo jakýsi obsahový soulad, ale dvoustrana působí příliš přehuštěně. Podobných, ne vždy šťastně řešených kombinací, najdeme v knize více. Navíc u některých snímků jsou patrné nevhodné ořezy. Přitom řada fotografií je sama o sobě obrazově i obsahově působivých, najdeme zde i několik drobných souborů, například fotografie rybářů při různých způsobech lovu ryb nebo jednotlivců či skupin při pracovních činnostech či oslavách. Zajímavá série fotografií na několika stranách je věnována slonům, jejich práci, ošetřování a drezúře.

Určitý obsahový chaos způsobuje i řazení fotografií vzniklé při skládání tiskových archů, kdy jedna strana byla potištěna černobílými fotografiemi, druhá barevnými, ovšem bez toho, aby mezi nimi byla jakákoli souvislost. To vytváří některé dvoustrany ještě více nesourodé než u předchozích knih. Tam tento způsob skládání tiskových archů byl také použit, ale s větší pečlivostí a promyšleností. Poměrně rozsáhlý závěr bloku tvoří fotografie slavností, při nichž si v rámci obřadu účastníci propichují na různých místech těla kůži, při jiném obřadu bosi přebíhají přes žhavé uhlíky širokého ohniště.

Doplňující blok fotografií z roku 1969 nepřináší nové pohledy ani nijak výrazně fotografický soubor neobohacuje. Jsou zde fotografie krajiny, interiéru školy, chrámu, pohřební sešlost. Jako zajímavá kuriozita může působit fotografie, na níž Miroslav Zikmund prohlíží hlavu kamenného lva na chrámu v Japahuvě společně s tehdejším československým velvyslancem na Cejlonu Jaromírem Štětinou, otcem pozdějšího novináře, senátora, spoluzakladatele společnosti *Člověk v tísni*, Jaromíra Štětiny (mladšího). H+Z vytvořili na Cejlonu řadu obrazově i obsahově vynikajících fotografií, což z jejich prezentace v této knize není úplně zřejmé.

Jako výjimečný obrazový počin vydává nakladatelství Artia v letech 1962–1963 čtyři knihy z již absolvované trasy druhé expedice H+Z, z Turecka, Sýrie, Kurdistánu a Kašmíru. Knihy mají vždy obrazově výraznou fotografii na přebalu, titul tvoří název země a dají se označit za fotografické monografie. Zabývají

se vždy jedním geograficky vymezeným územím a stěžejní jsou v nich právě fotografie. Knihy nejsou příliš obsáhlé, ale mají větší formát, pro publikování fotografií vhodnější. V tiráži není uvedený náklad ani cena. Vycházejí ve třech jazykových mutacích – ruštině, angličtině a němčině – a nejsou určeny pro domácí knižní trh. Proto také nejsou v českém prostředí příliš známé. Ač knihy nejsou původním záměrem H+Z, ale iniciativou Jaroslava Novotného a snad i obchodním „tahem" Artie, k vydání autoři svolují a úvodní texty sepisují na Cejlonu. Knihy měly sloužit pravděpodobně i k propagaci expedice a měly mít pokračování. K tomu už ale nedošlo.

Na výběru a řazení fotografií i sestavení dvojstran je patrná větší pečlivost a důslednost. Je zřejmé, že jsou knihy určeny pro náročnější zájemce a že mají mít reprezentativní charakter. Už u těchto knih je použit praktický systém „vyklápěcí" složené stránky s očíslovanými popiskami, uplatněný později u knihy *Světadíl pod Himálajem*. Větší důraz na výběr a skladbu fotografií, prováděný Jaroslavem Novotným, je patrný i u následujících dvou cestopisných titulů *Tisíc a dvě noci* a zejména u *Světadílu pod Himálajem*. Bohužel, o knize o Cejlonu už to tak docela neplatí.

V roce 2010 vydává nakladatelství *Carpe diem* Michala Huvara reedici knihy z Artie o Turecku, tentokrát s českým textem. Nakladatelský záměr je zřejmý – předložit tyto obrazové monografie H+Z i českému čtenáři. Bohužel, kvalita tisku nedosahuje původní předlohy a zájem o knihu pravděpodobně nesplnil očekávání. Kniha nemá následovníky.

U všech uvedených titulů z první i druhé cesty dodrželi autoři věrnost svým hlavním spolupracovníkům na vizuální podobě knih. Ilustrace, kresby, předsádky i návrhy obálek jsou až po *Světadíl pod Himálajem* dílem zlínského malíře, grafika a ilustrátora Františka Přikryla. Nejspíš by býval ilustroval i knihu o Cejlonu, ale náhradního vydání v roce 1991 už se nedožil[5]. V této poslední knize jeho práci zastal malíř a grafik František Nikl[6]. Grafické úpravy všech jedenácti titulů včetně knihy o Cejlonu a všech čtyř knih vydaných Artií provedl Václav Rein.

Mimo standardní cestopisnou řadu a s mnohaletým odstupem vychází v roce 2008 kniha *Past na rovníku* s podtitulem *Tajemná Indonésie I.* Kniha je jakýmsi zmrtvýchvstání sice sepsaného (byť nedokončeného), ale v hloubce archivu zlínského muzea zasutého rukopisu H+Z. Text v archivu muzea objevil brněnský cestovatel, spisovatel, organizátor a dobrodruh Rudolf Švaříček. Přesvědčil Miroslava Zikmunda, společně text oprášili, doladili a připravili k vydání.

Kniha vychází ve Švaříčkově nakladatelství Livingstone v exkluzivní

podobě. Formát je téměř dvojnásobný než dřívější cestopisy H+Z. Vizáž je celá černobílá. Nemá přebal, v pevných deskách s názvem a portrétní fotografií válečníka z ostrova Nias je vlisovaný kruhový kamínek se symboly jin a jang. Kniha je vložena do kartonového pouzdra s dalšími doplňky – dalším kamínkem jin a jang jako přívěskem na krk, složenou velkou mapou světa s vyznačenou trasou H+Z, dvouletým nástěnným kalendářem, brožurou s výběrem 24 fotografií přes celý formát, jakýchsi „Best of".

Kniha je založena na vizuální pestrosti. Obsahuje kresby, grafické symboly, výrazné nápisy. Ale především fotografie. V dostatečné velikosti, kombinované s textem. Fotografie často zabírají plochu celé stránky nebo alespoň její polovinu. Celostránková fotografie navozuje atmosféru knihy ještě před titulní stránkou. Jsou na ní Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund před kabinou Zikmundovy expediční tatry při údržbě fotografické techniky. Miroslav Zikmund sedí na kempingové židli, na klíně má zrcadlovku Praktina s nasazeným makroměchem a mezikroužky, v ruce drží objektiv. Vedle stojí Jiří Hanzelka a zaujatě čistí přední čočku u velmi dlouhého teleobjektivu. Fotografii nejspíš pořídil Jaroslav Novotný.

V první kapitole se text i fotografie vracejí na Cejlon, kde před 17, respektive 39 lety série cestopisných knih končila. Opakuje se pár fotografií z původní knihy, tentokrát ovšem v nesrovnatelně lepší vizuální podobě, ale jsou zde i některé fotografie, které v předchozí knize nebyly – například Jiří Hanzelka s kosmonautem Jurijem Gagarinem v expediční tatře.

Další kapitoly už se zabývají indonéskými ostrovy. Postupně se dostáváme na ostrovy Sumatra, Nová Guinea, Nias, Jáva, Bali. Kombinace textů zalomených do jednoho či dvou sloupců, různě velkých fotografií na spadávku, kreseb a výtvarných symbolů dávají knize výraznou dynamiku. Fotografie dostávají dostatečný prostor – někdy přes celou stránku – i kvalitu tisku. Kombinace, výběr a sestava snímků je pestrá, ale dodržuje přijatelnou míru obsahových souvislostí. Zatímco v předchozích knihách fotografie fungovaly jako obrazový doprovodný dokument, tady mají rovnocenné postavení a přitahují zaslouženou pozornost. Texty v kombinaci s fotografiemi tvoří polovinu ze 440 stran knihy. Přestože je kniha objemná, je pouze torzem. Kapitoly o Jávě, Bali a zbytku Sumatry už nebyly po nuceném umlčení autorů dopsány. Stejně jako knihy o Japonsku a Sovětském svazu. Zůstaly fotografie a dokumentární filmy.

V druhé polovině knihy jsou tak už jenom fotografie. Jako jakási obrazová ochutnávka navazují na Indonésii snímky ze zbývajících zemí, ke kterým už cestopisy sepsány nebyly. S krátkým navozujícím textem a mapkou u kaž-

dé kapitoly je vždy několik stran fotografií věnováno také Japonsku a asijské části Sovětského svazu. Další série fotografií se týká osobního života H+Z mimo cesty – rodinné snímky, úpravy a stavba domu, období disentu, porevoluční události.

Závěr knihy tvoří opět kombinace textu a fotografií. Šedesát šest otázek Rudolfa Švaříčka a odpovědí Miroslava Zikmund je prostříděno s fotografiemi H+Z z obou expedic. Řazení vypadá velmi nahodile, byť jde zřejmě o záměr vytvořit jakousi obrazově pestrou mozaiku těch nejlepších fotografií z obou cest, ovšem nijak nesouvisejících s textem ani s dalšími fotografiemi. A tak se vedle sebe ocitají ženy na člunu šikáře na jezeře Dal v Kašmíru, ženy nesoucí na hlavách hliněné nádoby na vodu v Jerichu a soubor lidových tanečnic v Dillí. Nebo basutská kojící madona s konžskou trhovkyní oděnou jen v suknici a s jihoafrickými rybáři ve člunu na moři. Dvojportrét mladých basutských pastevců pak tvoří dvojici se šuárskými ženami plivajícími rozžvýkanou juku do mísy, v níž připravují nápoj nyhámančí. V úplném závěru jsou fotografie Miroslava Zikmunda a Rudolfa Švaříčka při přípravě knihy.

Z knižní produkce po roce 2000 ještě zmíním alespoň knihy kompilačního charakteru. V roce 2010 v nakladatelství Jota vycházejí výběry z textů a fotografií H+Z ve dvou knihách pod názvy *Legenda H+Z. První cesta* a *Legenda Z+H. Druhá cesta*. Obě jsou reprezentativní publikace v exkluzivní grafické úpravě s množstvím kvalitně vytištěných fotografií a do obálek vložených samostatných příloh. Jako editor je uveden Miroslav Náplava. Další reprezentativní knihou s mnoha fotografiemi je už zmíněné *Století Miroslava Zikmunda,* jež je jakousi knižní verzí stejnojmenného celovečerního filmu Petra Horkého. Knihu vydalo v roce 2017 opět brněnské nakladatelství Jota a jako autoři jsou uvedeni Miroslav Zikmund, Petr Horký, Miroslav Náplava a Vladimír Kroc.

---

[1] Podle tiráže fotografii dodala Maďarská tisková agentura MTL.

[2] Což mohu tvrdit nejen proto, že jsem s negativem před lety pracoval, ale lze to dovodit podle hodinek – oba aktéři je mají na pravé ruce.

[3] Ve skutečnosti je – i podle popisek – celkem snímků 256.

[4] Jaroslav Novotný doplnil výpravu v Kašmíru kvůli natáčení cinemaskopického filmu, později nazvaného *Je-li kde na světě ráj*.

[5] Zemřel v roce 1979.

[6] Otec malíře, ilustrátora, spisovatele, performera, hudebníka Petra Nikla.

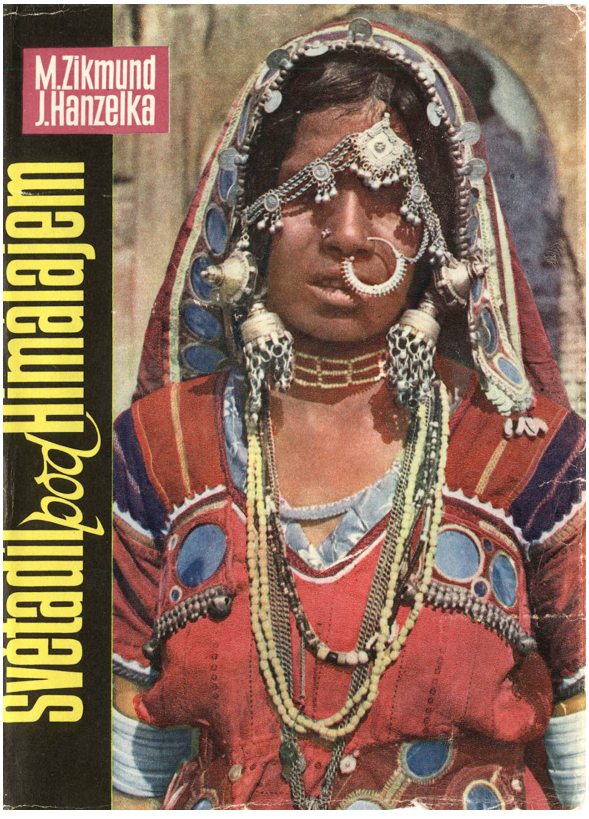

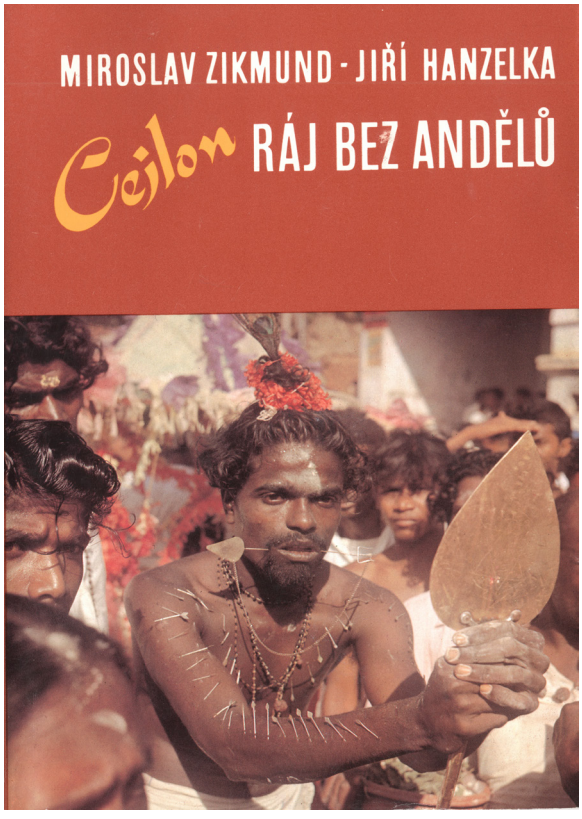

Obálky knih z druhé expedice

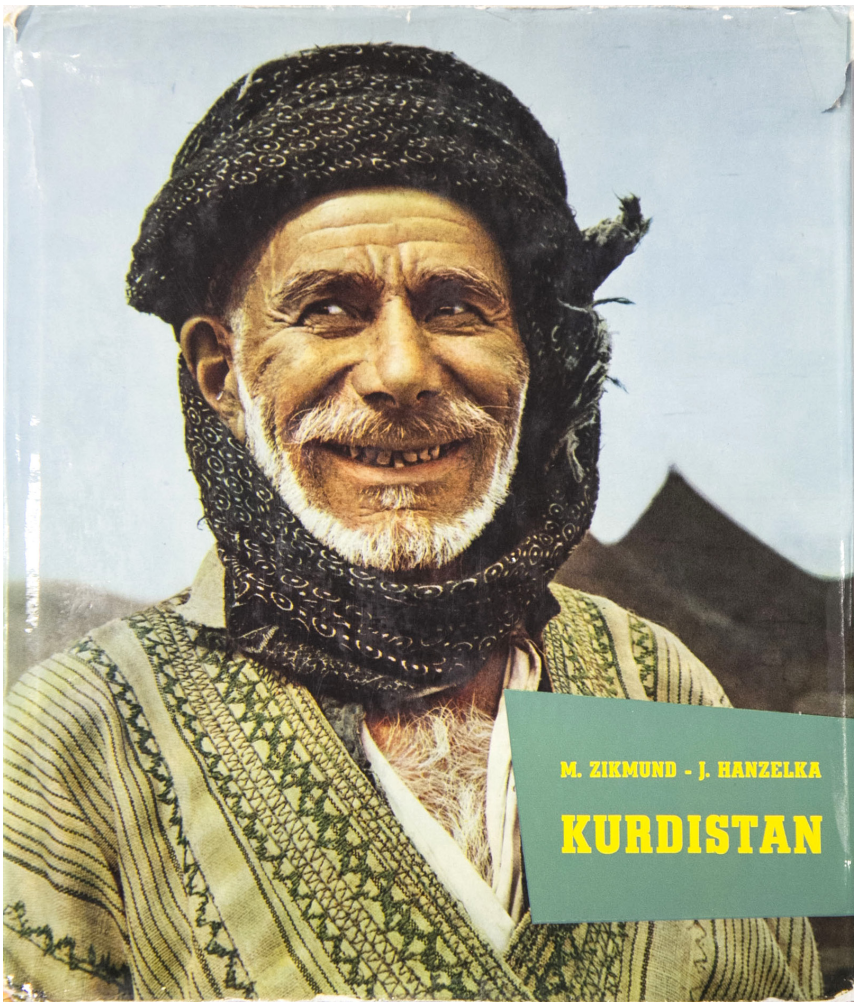

Monografie vydaná v roce 1962 v Artii

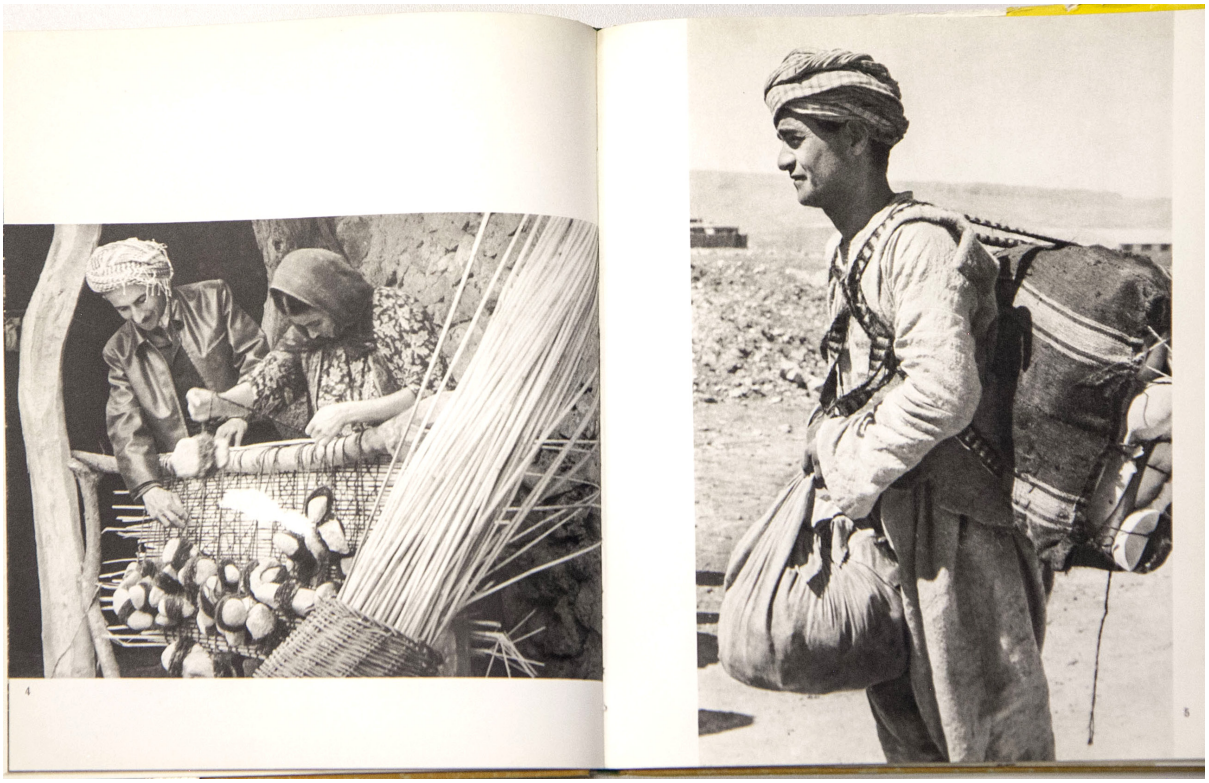

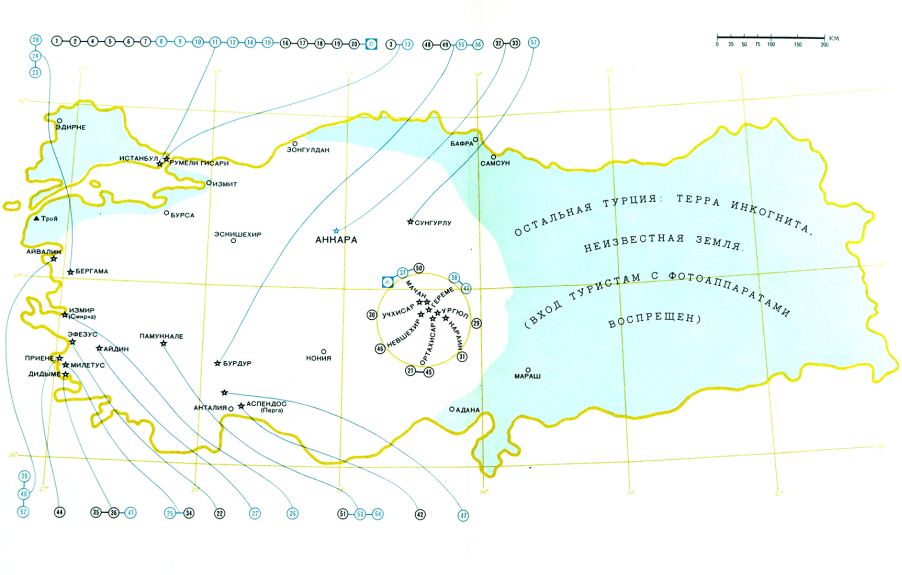

ПЕРЕЧЕНЬ ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Передняя сторона суперобложки: Кападокские наездники (см. карта - к)

На задней стороне суперобложки: Стамбульские садовники (см. карта - Б)
Перекрест: Каменный рельеф Медузы из оракула Аполлона в Дидьме

1. Ворота, через которые входила история в султанский дворец Долмабахче — прямо из Босфора
2. Вид на Золотой рог с Галатской башни: налево наверху Ая Софии и Синяя мечеть с шестью минаретами, направо сзади мечеть Баязида, впереди Ени-Джами
3. Крепость Румели Хисари на Босфоре
4. Синяя мечеть с шестью минаретами – чуть было не вызвавшая раскола в Исламе
5. Америна в Стамбуле: отель Гильтон
6. Ажурные орнаменты сулейманийских зданий скрылись за паутиной лесов
7. Капали чаршн — базар с навесом: сплошное золото — для того, у кого есть больше, чем золото
8. Лицом к Мекке под двухэтажной шестьдесятью сводами Синей мечети
9. Голубиное свидание перед Ени-Джами
10. Стамбульские продавцы фруктов
11. Сулеймании
12. Двор Синей мечети
13. На Босфоре
14. Ученье свет — университетские ворота в Стамбуле
15. Грамм золота за шестнадцать турецких фунтов
16. Молитва перед священной мечетью Эюпа — еще недавно здесь не смела ступить нога неверующего
17. Где еще никогда не проезжал автомобиль...
18. В старом Стамбуле
19. Золотой рог — вид из кабачка Пьера Лоти (или: Стамбульские носильщики)
20. Судна пробираются в улицы
21. Зерно и мякина
22. «Не возьмете меня с собой?»
23. Один из жителей Бергамы — подметальщик
24. Пергам: театр на 15 000 зрителей

Monografie vydaná v roce 1962 v Artii

Monografie vydané v letech 1962-1963 v Artii

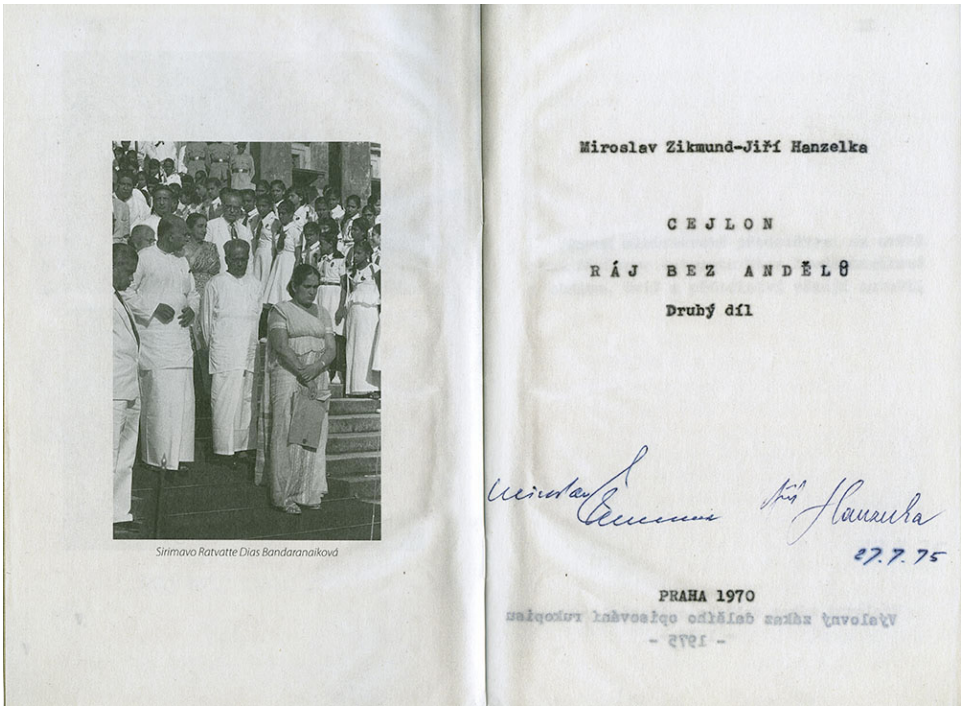

Sirimavo Ratvatte Dias Bandaranaiková

Samizdatové vydání „Cejlonu“ *v roce 1975 v edici* Petlice

Obálka knihy o Indonésii

Z knihy CEJLON – RÁJ BEZ ANDĚLŮ, dosud posledního autorského díla H+Z, přidáváme i dvě závěrečné kapitoly. Umožní lépe zachytit přetrženou nit – kam Hanzelka a Zikmund knižně dojeli.

S cejlonským senátorem Reggie Pererou v Oya Sti

DOSPĚLÍ PŘECE NENAŘÍKAJÍ

Posvátných míst je na Cejloně až až.

Ta nejposvátnější jsou rozmístěna v bezprostřední blízkosti Adamovy hory, patří mezi ně i Palabaddale. Leží necelé dva kilometry na východ od Carney, kam jsme se nedávno s vypětím posledních sil dobelhali při návratu ze Svaté hory.

Poutnická stezka je tajuplná za bílého dne, natož v noci.

Byly téměř tři hodiny po půlnoci, když jsme v Carney zamkli vůz a vydali se směrem k palabaddalskému děvče. Kupodivu nikde ani živáčka. Stezka vinoucí se podle Kalu Gangy – tady na úpatí Adamovy hory ještě ne hrozivé Černé řeky, ale nevinného skotačivého potůčku – úplně opuštěná. Jen občas se v nesmírné dálce vynořila nad vrcholky stromů oslnivě jasná šňůra světel. Zvlněná girlanda žárovek, jež během poutnické sezóny plane na vrcholu Adamovy hory a v nadoblačných výšinách se vznáší jako poselství nebes, jako třpyt z perutí cherubínů. Do ticha zašuměla občas voda. Přiblížila se na dotek, podběhla mostek sroubený z klád. Úplněk se tetelil vysoko v klenbě noci a napiťkoval ji dráždivým vzrušením.

Konečně se z dálky ozvaly hlasy, chvíli nato vyskočila ze stříbrné tmy první světýlka, vstříc nám vyšla řada krámků. Odkudsi shůry zachrchlal tlampuč. Vzápětí se ozval třesk bubnů a kvílení fujar, zpoza nároží problesklo zář ohně.

Prostranství před děvále bylo podstatně menší než v Kataragamě, pěkných patnáct krát dvacet metrů. I diváků bylo méně, zato mnohem více těch, kdo chtěli přejít po ohni. Po straně hořela ještě hromada dřeva, ale všechno už bylo ve varu. Muži, ženy, děti. Před svatostánkem z lati a palmových listů provozovali hromadnou přípravu na zkoušku ohněm. Většinou už byli v transu, křepčili kolem statného mladíka s indiánem vytetovaným na pravém rameni. Jemu nejblíž poskakovala skupina červeně oděných mužů s lampasy v podobě trojzubce obráceného vzhůru, všichni hlavu zakloněnou v neuvěřitelném úhlu, jakoby vyvrácenou. Tempo se neustále zrychlovalo, tanec

Tradiční shromáždění k vykoupení břichů a zajištění přízně boha Kataragamy

ních k čabanům

Syrová romantika v osadě nomádů s jurtami na Zeulajském hřebeni. Kyrgyzstán. 27. 8. 1964

ní, pastevci jaků, se svými stády. Kyrgyzstán. 27. 8. 1964

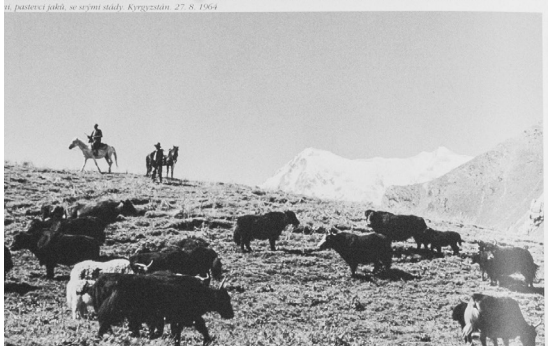

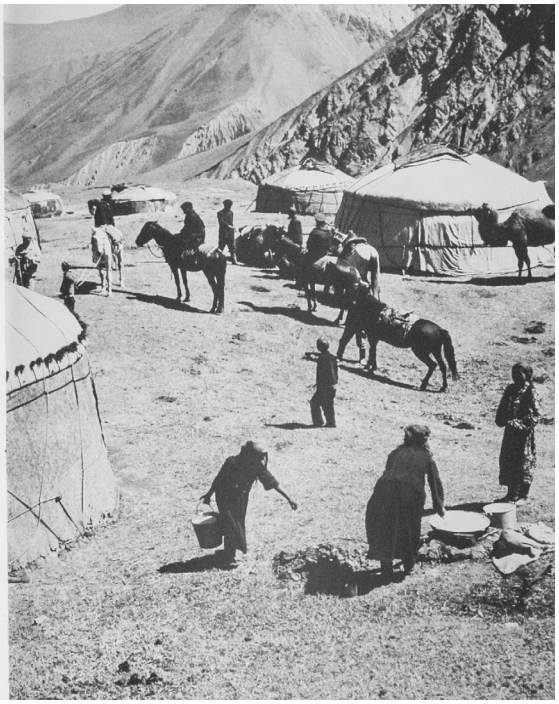

Reprodukce z knihy Past na rovníku

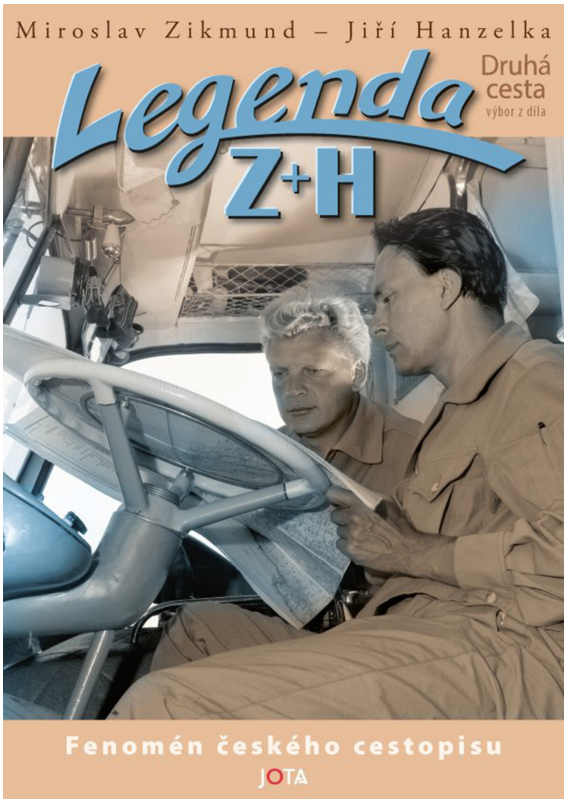

Obálky knih Legenda H+Z. První cesta *a* Legenda Z+H. Druhá cesta

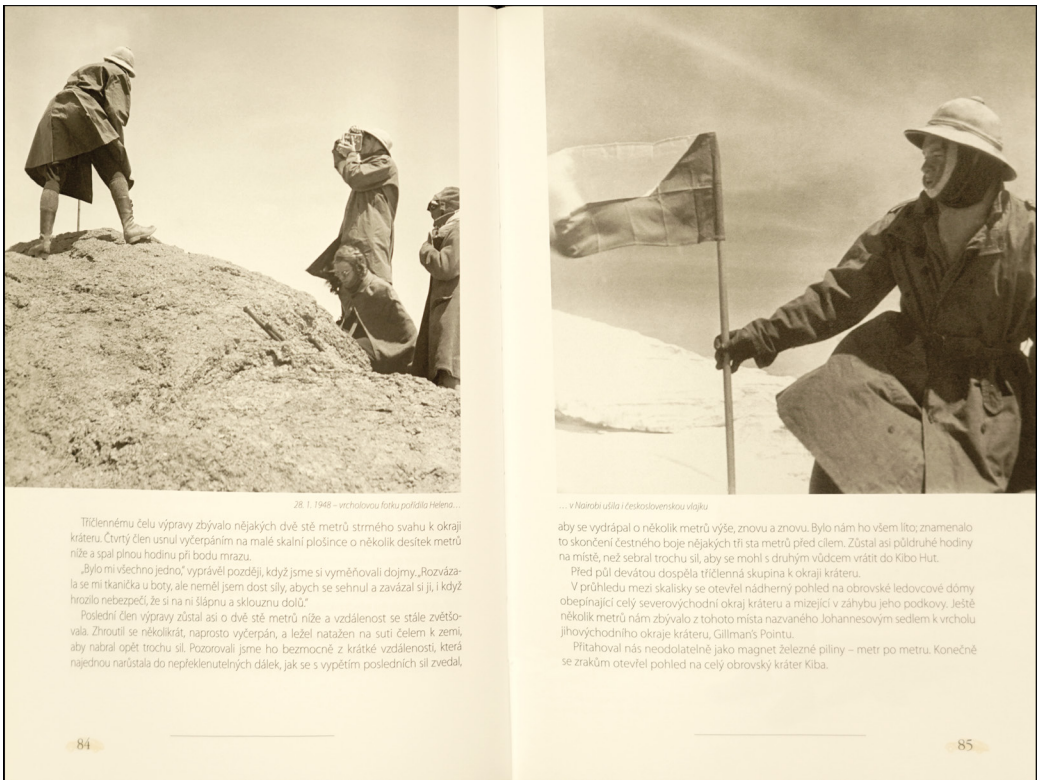

28. 1. 1948 – vrcholovou fotku pořídila Helena...

Tříčlennému čelu výpravy zbývalo nějakých dvě stě metrů strmého svahu k okraji kráteru. Čtvrtý člen usnul vyčerpáním na malé skalní plošince o několik desítek metrů níže a spal plnou hodinu při bodu mrazu.

„Bylo mi všechno jedno," vyprávěl později, když jsme si vyměňovali dojmy. „Rozvázala se mi tkanička u boty, ale neměl jsem dost síly, abych se sehnul a zavázal si ji, i když hrozilo nebezpečí, že si na ni šlápnu a sklouznu dolů."

Poslední člen výpravy zůstal asi o dvě stě metrů níže a vzdálenost se stále zvětšovala. Zhroutil se několikrát, naprosto vyčerpán, a ležel natažen na suti čelem k zemi, aby nabral opět trochu sil. Pozorovali jsme ho bezmocně z krátké vzdálenosti, která najednou narůstala do nepřeklenutelných dálek, jak se s vypětím posledních sil zvedal,

84

... v Nairobi ušila i československou vlajku

aby se vydrápal o několik metrů výše, znovu a znovu. Bylo nám ho všem líto; znamenalo to skončení čestného boje nějakých tří sta metrů před cílem. Zůstal asi půldruhé hodiny na místě, než sebral trochu sil, aby se mohl s druhým vůdcem vrátit do Kibo Hut.

Před půl devátou dospěla tříčlenná skupina k okraji kráteru.

V průhledu mezi skalisky se otevřel nádherný pohled na obrovské ledovcové domy obepínající celý severovýchodní okraj kráteru a mizející v záhybu jeho podkovy. Ještě několik metrů nám zbývalo z tohoto místa nazvaného Johannesovým sedlem k vrcholu jihovýchodního okraje kráteru, Gillman's Pointu.

Přitahoval nás neodolatelně jako magnet železné piliny – metr po metru. Konečně se zrakům otevřel pohled na celý obrovský kráter Kiba.

85

Reprodukce z knihy Legenda H+Z. První cesta

HUMANISTICKÉ FOTOGRAFIE
HANZELKY & ZIKMUNDA

V

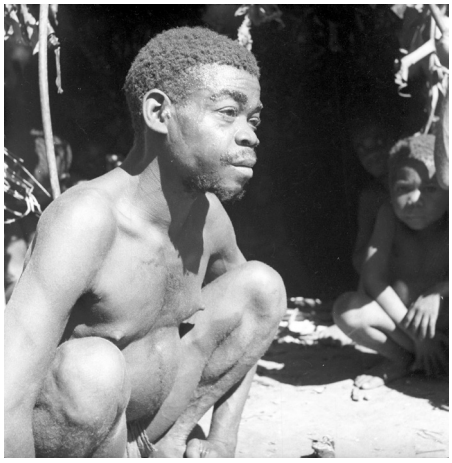

Ruanda-Urundi, únor 1948

V

Humanistický pohled se vine dílem Hanzelky a Zikmunda jako stříbrná nit. V tom se jejich díla liší od běžných cestopisných publikací nejvíce. V reportážních i knižních textech a v dokumentárních filmech najdeme vždy kapitoly či scény zabývající se příběhy lidí se zvláštním osudem, provádějící nějaké zajímavé pracovní či nějak specificky zaměřené činnosti. V knihách jsou jim pak věnovány části některých kapitol nebo přímo kapitoly celé, ve filmech několikaminutové komentované scény. Lze to vysledovat i v sériích fotografií zachycujících nějaké (většinou pracovní) lidské činnosti či situace, nebo alespoň vždy v jednom nebo několika snímcích portrétního charakteru. Kromě toho přirozeně pořizovali snímky přírodnin, flóry i fauny či architektury všech možných druhů a forem.

Vzhledem k rozsahu a obsahu fotografického odkazu H+Z se nabízí srovnání s dvěma stěžejními soubory, patřícími v dějinách sociální a humanistické fotografie mezi nejvýznamnější – *Farm Security Administration* a *The Family of Man*, ale také s některými tématy a obrazovými soubory, jimž se věnovali či věnují fotografové sdružení v agentuře *Magnum Photos* (založení agentury je uváděno k datu 27. dubna 1947, tedy pět dní po startu první expedice H+Z), případně dalších autorů humanistické fotografie.

Byť můžeme mít výhrady k technickým kvalitám pořízených fotografií H+Z, je dobré připomenout, že pro zmíněné projekty a agenturu tvořili většinou profesionální fotografové, jimž fotografie byla hlavním zaměstnáním.

H+Z byli v tomto srovnání – řekněme – poučení amatéři vybavení – alespoň na první cestě – amatérskou technikou. Zároveň je zřejmé, že se H+Z s fotografiemi autorů *Farm Security Administration*, *The Family of Man* anii autorů agentury *Magnum Photos* před první expedicí nesetkali a nemohli být tedy jejich tvorbou ovlivněni či směrováni. Nicméně lze dovodit, že jejich tvorba a motivy vycházely z podobných zkušeností a pohnutek. Záměrně se vyhýbám srovnání se sociální a humanistickou fotografií autorů tvořících v Československu první poloviny 20. století. Byť některé fotografie Miroslava Zikmunda z předválečné či válečné doby by kritéria této kategorie mohly splňovat, společná tvorba H+Z byla výhradně spojena s jejich cestovatelskými expedicemi.

Název kolekce *Farm Security Administration* (dále jen *FSA*) je dodnes fotografy vyslovován téměř jako posvátná mantra[1] a byl odvozen od projektu organizovaného vládou Spojených států v době doznívající hospodářské krize v rámci prezidentem F. D. Rooseveltem prosazeného projektu *New Deal*[2]. V tomto případě byl projekt konkrétně zaměřen na pomoc farmářskému – tedy zemědělskému – hospodářství. Kromě přímé i nepřímé ekonomické, materiální a organizační pomoci zahrnoval i oblast dokumentační a propagační. Jejím vedením byl už v první fázi (která pod názvem sociálního projektu *Resettlement Administration* započala již v roce 1935 a v roce 1937 se transformovala na *FSA*) pověřen ekonom a profesor Kolumbijské univerzity v New Yorku Roy Emerson Stryker. Postupně najal několik desítek fotografů a posílal je do vybraných oblastí. Fotografie sloužily k dokumentaci, ale významně i k propagaci tohoto podpůrného projektu. Přestože hlavní náplní a cílem projektu *Farm Security Administration* byla ekonomická, organizační, administrativní a společenská činnost, je pod tímto pojmem dnes obecně známá právě fotografická kolekce, která byla vytvořena víceméně jako vedlejší a doplňkový produkt. Fotografie sice vznikaly v podstatě na zakázku či objednávku, přesto dodnes vzbuzují obdiv, respekt a úctu. Převážná část tehdy pořízených negativů různých formátů (více než 175 tisíc) je součástí oddílu *Tisky a fotografie* Knihovny kongresu ve Washingtonu D. C. (viz *Prints and Photographers Online Catalog*[3]).

Kolekce *The Family of Man* vznikla na rozdíl od *FSA* druhotně jako výstavní soubor a sestavil jej a prezentoval fotograf, kurátor, galerista, publicista a ředitel fotografického oddělení Muzea moderního umění v New Yorku (MoMA) Edward Steichen jako reakci na válečné období z let 1939–1945 a následný vznik „železné opony". Jím vytvořený výstavní soubor měl být jakýmsi obrazovým popřením tehdy hlásaného antagonizmu dvou ideologicky rozdělených

světů zobrazením pozitivních ideálů života lidského společenství. Měl ukázat, že lidská sounáležitost může být univerzální a že ji nejvíce ohrožují právě vyhraněné ideologie. Výstava se stala spolu se založením agentury *Magnum Photos* nejvýznamnějším synonymem pro humanistickou fotografii.

Koncepce expozice (jíž kopíruje i doprovodný katalog) je rozdělena do několika tematických celků a obsahuje celkem 503 fotografií od 273 autorů ze 68 zemí. Soubor byl poprvé vystaven v roce 1955 přímo v MoMA v New Yorku, poté se stal putovní výstavou. Kolekce byla během následujících let postupně vystavena ve 37 zemích a od 80. let 20. století tvoří stálou expozici na zámku v lucemburském městečku Clervaux.

> *Kompletní původní kolekce fotografií The Family of Man je dnes na zámku v Clervaux instalovaná v koncepci a podobě, v jaké byla uvedena v MoMA a jak byla prezentována i na dalších místech a dnes je součástí světového dědictví UNESCO. Výběr tvoří díla světově proslulých i neznámých autorů (např. W. Eugene Smith, Robert Capa, Cornell Capa, Edward Weston, Henri Cartier-Bresson, August Sander, Werner Bischof, Margaret Bourke-White, Bill Brandt, Elliott Erwitt, Robert Frank, David Seymour, Dorothea Lange Lisette Model, Gordon Parks, Andreas Feininger, Robert Doisneau).* (Upravená citace informací k výstavě na webových stránkách expozice.)[4]

Je ovšem třeba podotknout, že Edward Steichen použil v kolekci *The Family of Man* některé jednotlivé fotografie vytvořené pro projekt *FSA* (Dorothea Lang, Jack Delano, Russell Lee, Carl Mydans, Gordon Parks, Ben Shahn) a v roce 1962 uvedl pod názvem *The Bitter Years 1935–1941* v MoMA v New Yorku výstavu vybraných fotografií z projektu *FSA*. Byla to poslední výstava, kterou v Muzeu moderního umění jako kurátor uspořádal.

Zatímco některé tematické soubory H+Z lze přirovnat k fotografiím vytvářeným pro *FSA*, případně fotografy z agentury *Magnum Photos*, některé jednotlivé fotografie H+Z vyvolávají asociace spíše se snímky prezentovanými v kolekci *The Family of Man*. Sledujeme-li dílo H+Z komplexně, tedy i jejich literární a filmovou tvorbu, pak je ideová blízkost Steichenovu pojetí či motivaci zakladatelů *Magnum Photos* zcela zřejmá. Lze ji vysledovat i ve slovech Jiřího Hanzelky: *„Prostředí, ve kterém jsme se oba dva narodili a vyrostli, bylo tím, čemu se později říkalo prostředí proletářské. Prostě otec byl v kategorii dělníků. I když byl vynikající ve svém oboru, tak to byla dělnická kategorie.*

Bydleli jsme v dělnické kolonii v Kopřivnici. Nějak jsme nasakovali vnímavost pro lidské trápení, které nás pak pronásledovalo na obou cestách. Na obou cestách jsme vnímali hory lidského trápení, které není nutné. Samozřejmě jsme uvažovali o tom, co s tím. Když si myslíte, že něco negativního je zbytečné, obecně, tak vás to nutí o tom přemýšlet a hledat nějaké východisko…" (Jiří HANZELKA a Miroslav ZIKMUND: *Život snů a skutečnosti, 50 otázek po 50 letech*, str. 41, Primus 1999.)

Jako jeden z nejmarkantnějších příkladů velmi těsné tematické blízkosti fotografií H+Z z Afriky (a později i z Blízkého východu či Indonésie) můžeme nalézt a uvést u fotografií zakládajícího člena agentury *Magnum Photos* George Rodgera. Rodger fotografoval v Africe v době válečných událostí v letech 1940–1941 (soubor *Desert Journey*), pak v letech 1947–1949 (chronologicky i geograficky se jeho fotografování v Africe překrývalo s částí africké expedice H+Z) a v roce 1957 se svou ženou Jinx podnikl a dokumentoval cestu africkou pouští terénním automobilem Land Rover.

K tomu je třeba podotknout, že Rodger byl profesionální fotograf s mnohaletou zkušeností práce pro významná média a s profesionálním vybavením i servisem a tento rozdíl je přirozeně na porovnávaných fotografiích patrný. Mějme však na paměti, že i Rodgerovy publikované fotografie jsou nepochybně výběrem toho nejlepšího, co během těchto cest vytvořil.

Jako extrémně výmluvný příklad lze uvést dvě podobné fotografie. Obě jsou čtvercového formátu, na obou vidíme působivé portréty s centrální kompozicí, pořízené ve zvlněné krajině ozářené sluncem. Na jedné fotografii stojí malý chlapec zahalený do houně, z níž mu kouká jen hlava, k fotografovi je natočen bokem. Na druhé fotografii jsou dva o něco starší chlapci, oba rovněž zahaleni do houní, z nichž jim koukají hlavy, jeden je natočený bokem, druhý se dívá do objektivu, před nimi stojí velký pastevecký pes. Pojetí i atmosféra obou portrétů jsou velmi podobné. Obě byly pořízeny v tehdejší Jihoafrické unii v roce 1948. U první je uveden popis: *Basutský chlapec (Basuto Boy)*, u druhé: *Mladí basutští pastevci*. Zdá se, jakoby je fotografoval jeden autor ve stejný den na stejném místě. Autorem první fotografie je však George Rodger, autory druhé jsou Hanzelka a Zikmund.

V souvislosti s Rodgerem se ještě můžeme zmínit o jeho portrétu habešského (etiopského) císaře Haile Sellasie, kterého fotografoval v roce 1957. H+Z pořídili několik fotografií císaře 26. listopadu 1947 v Addis Abebě v jeho pracovně v císařském paláci, na nádvoří paláce a na tenisovém kurtu s velkou bílou dogou. Některé Rodgerovy fotografie z cesty Land Roverem saharskou

pouští (1957) pak připomenou podobné záběry H+Z pořízené během cesty Afrikou i Jižní Amerikou v letech 1947–1950 s Tatrou 87.

Je však třeba připomenout skutečnost, že k tomuto způsobu zaznamenávání průběhu cesty – tedy s výrazným humanistickým obsahem – dochází v podstatě až po události, která zcela zásadně ovlivní expedici H+Z hned v jejím začátku. Tou událostí je havárie v libyjském městě Syrta, k níž dojde pouhých 36 dní od startu v Praze[5]. Připomeňme, že původní plán expedice zněl: objet během tří let celý svět, tedy všech pět obydlených světadílů. Tomu odpovídalo i počáteční tempo a způsob cestování. Nehoda, při níž je zničena pro expedici upravená Tatra T 87 a sami cestovatelé zraněni, jejich „divokou" jízdu zastaví. Ze dne na den jsou postaveni před novou skutečnost – expediční vůz se nedá opravit, nemají vlastní dopravní prostředek, nemohou cestovat. Nebo alespoň ne tak, jak si původně představovali.

Podle plánu měla cesta z libyjské Syrty do Egypta trvat jen pár dní. S náhradní dopravou a nucenými zastávkami a pobyty bude trvat víc než dva měsíce. A nejen to. Jak bylo řečeno, od této nehody se zcela zásadně změní nejen způsob cestování, ale především způsob pořizování dokumentace – filmové, fotografické, ale i způsob a rozsah psaných reportáží. Událost zcela změní i původní plán cesty. Místo zamýšlených pěti světadílů stihnou do konce roku 1950 objet „pouze" Afriku a Latinskou Ameriku. Novou náhradní Tatru 87 vyzvedávají v egyptském přístavu Alexandria v září a na další cestu se vydávají z Káhiry až v říjnu 1947.

---

[1] Proslulost projektu vedla autora této práce k přípravě a realizaci výstavy výběru 250 fotografií od 18 autorů zastoupených v projektu *FSA* instalované v roce 2016 ve Velké synagoze v Plzni.

[2] Po vstupu Spojených států do války, byl podpůrný a dokumentační projekt *FSA* v roce 1942 trasnsformován na *Office of War Information*.

[3] https://www.loc.gov/pictures/collection/fsa/, resp. https://www.loc.gov/pictures/collection/fsac/

[4] https://www.visit-clervaux.lu/en/art/the-family-of-man

[5] 28. května 1947 dojde následkem sabotáže k selhání brzd expediční Tatry 87 při vjezdu do města Syrta a následnému čelnímu nárazu do betonového pilíře. Tatra není schopna další cesty, oba cestovatelé jsou zraněni. Několik následujících dní stráví rekonvalescencí. Náhradní dopravou se přesouvají postupně do Tripoli, Tobruku, Káhiry, Alexandrie. Zde 15. září přebírají v přístavu novou sériovou Tatru 87, určenou původně k prodeji. Má černý lak, kvůli slunci a horku ji nechávají přestříkat na stříbrnou metalízu. Z Káhiry vyjíždějí na další cestu až 9. října 1947.

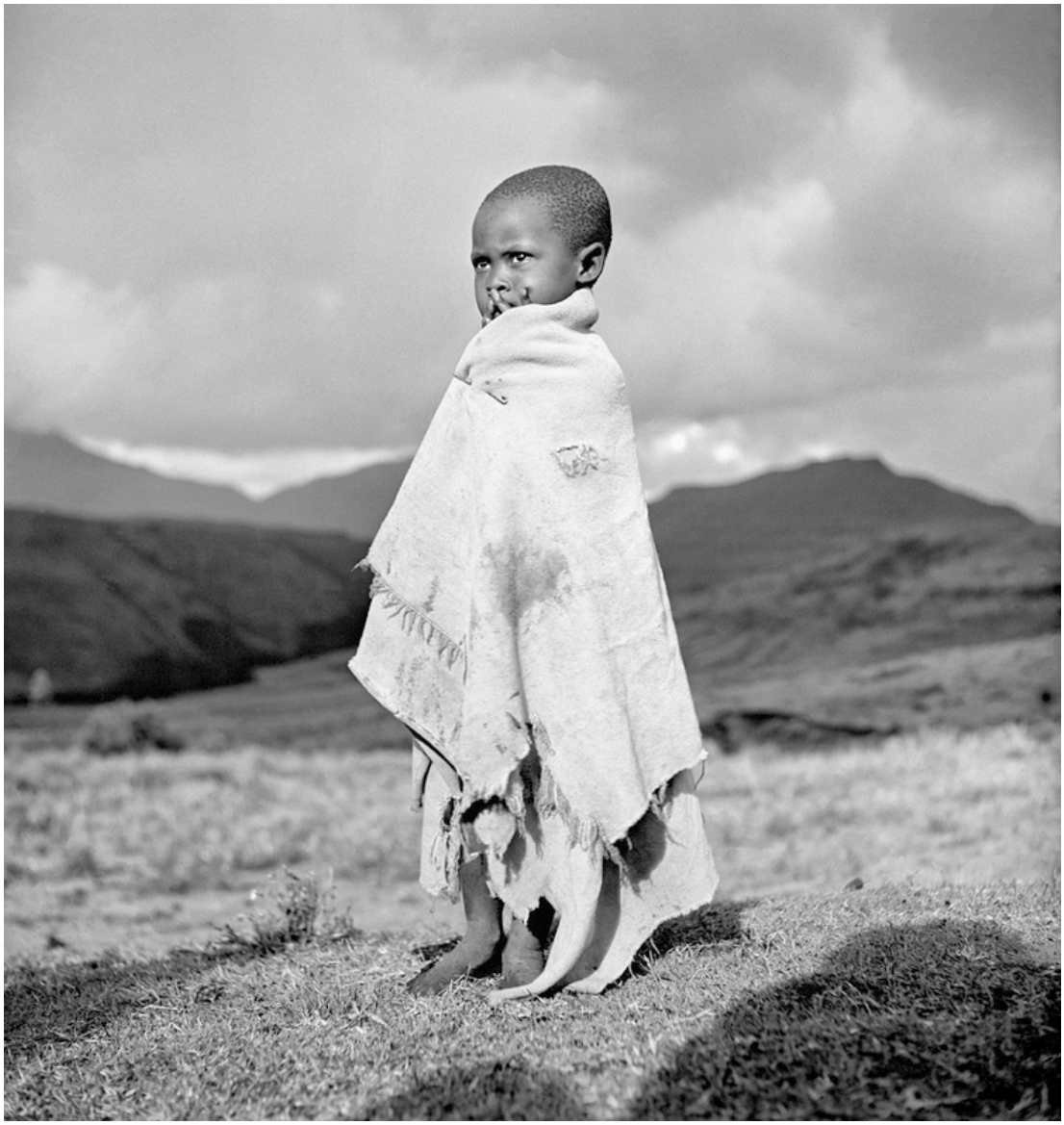

George Rodger: Basuto Boy, 1948

H+Z: Mladí basutští pastevci, 1948

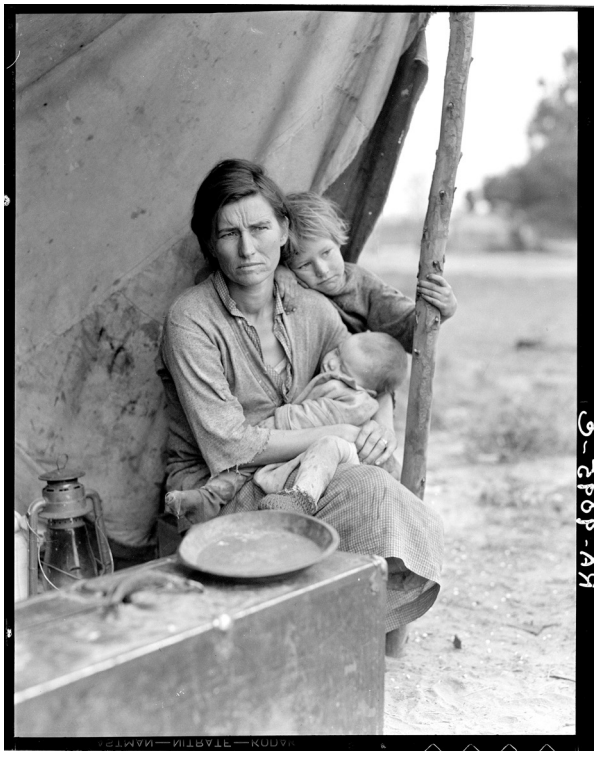

Fotografie z projektu FSA, 1935-1942: Dorothea Lange (vlevo nahoře, vlevo dole), Carl Jung (dole), Jack Delano (vpravo)

U.S.A. Nell Dorr

Fotografie z výstavy The Family of Man, 1955:
Nell Dorr (vlevo), Eric Schwab (vpravo)

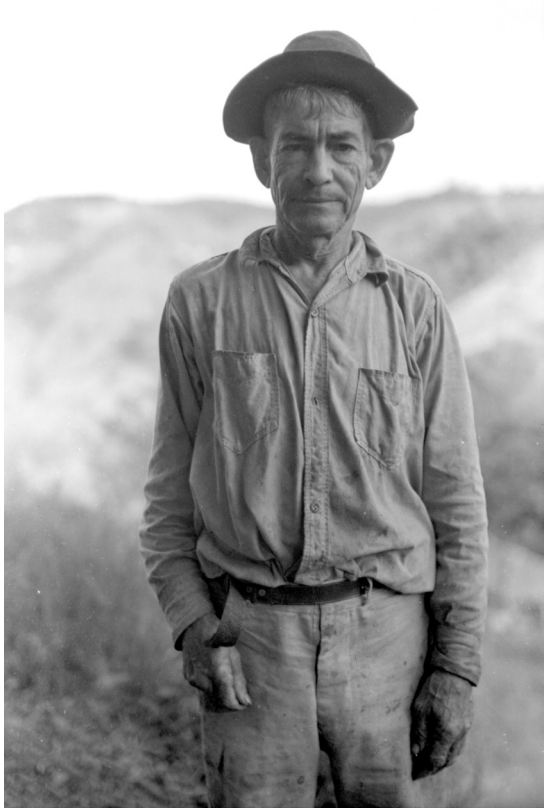

Projekt FSA 1935-1942:
Jack Delano, Dorothea Lange,
Walker Evans

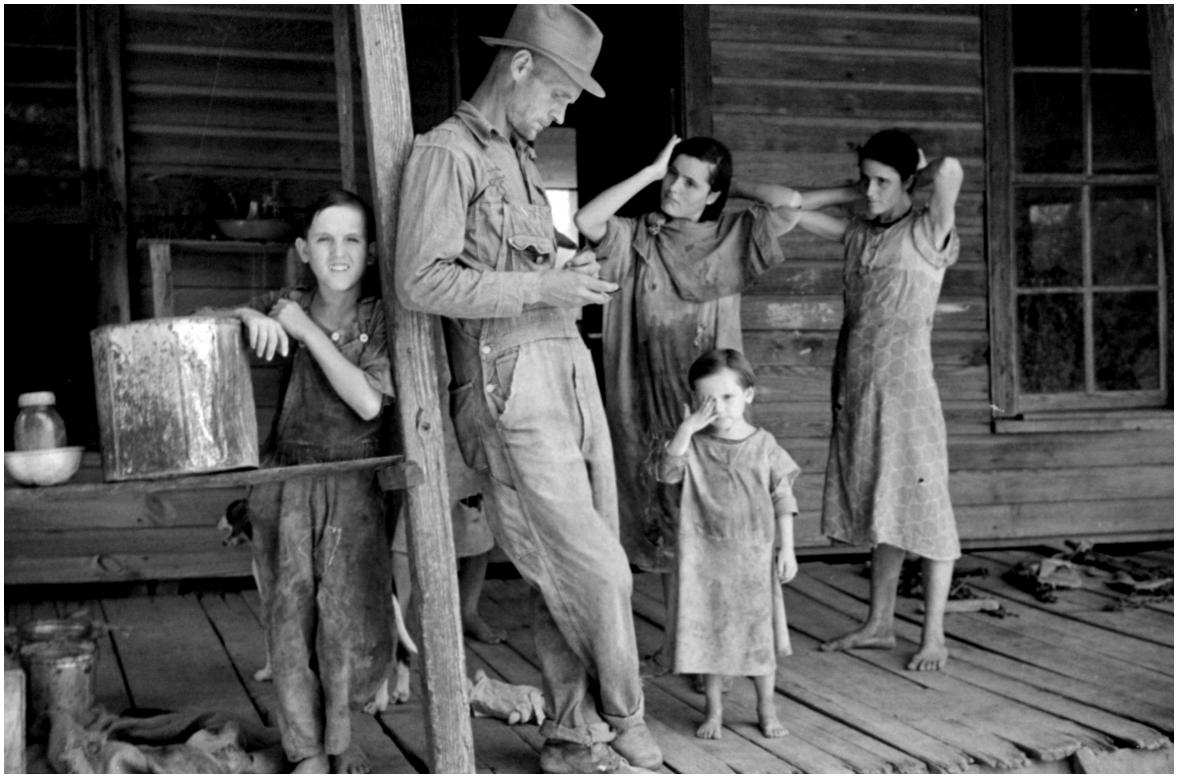

Fotografie H+Z:
1948, 1963, 1950

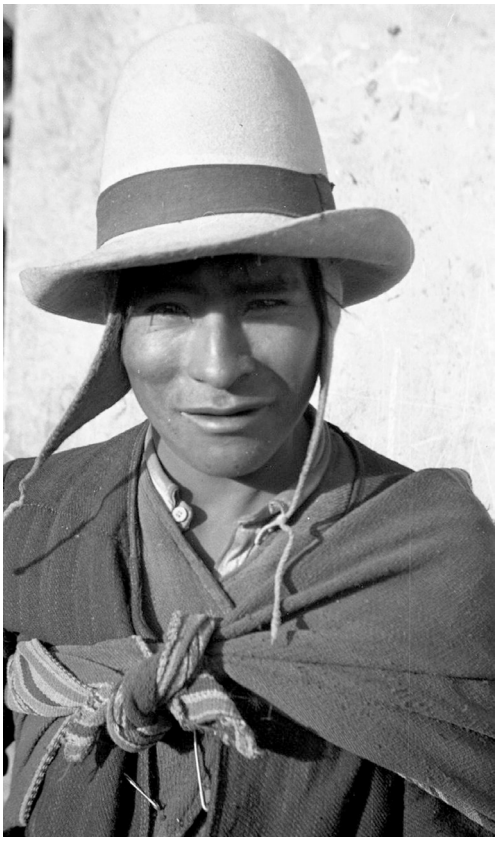

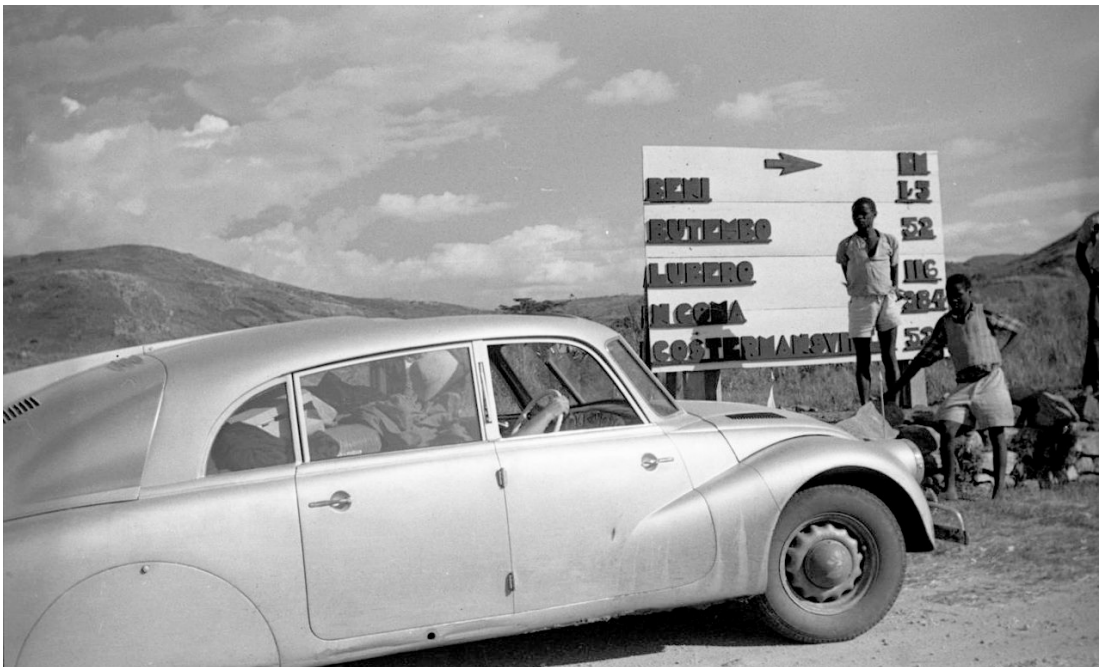

H+Z : Belgické Kongo, 27. 2. 1948

Haile Sellasie,
Etiopie, Addis Abeba.
Foto H+Z, 26. 11. 1947

George Rodger: Afrika, 1957

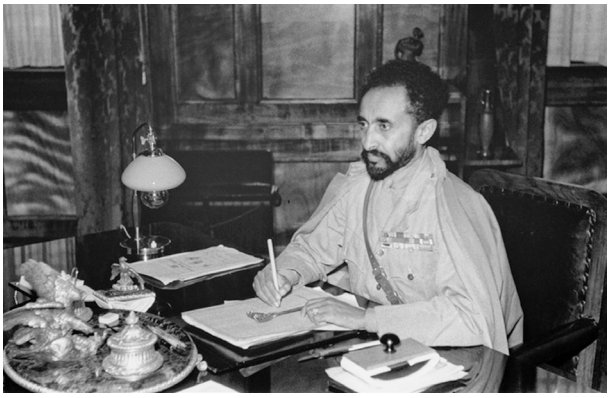

Haile Sellasie,
Etiopie, Addis Abeba.
Foto George Rodger, 1957

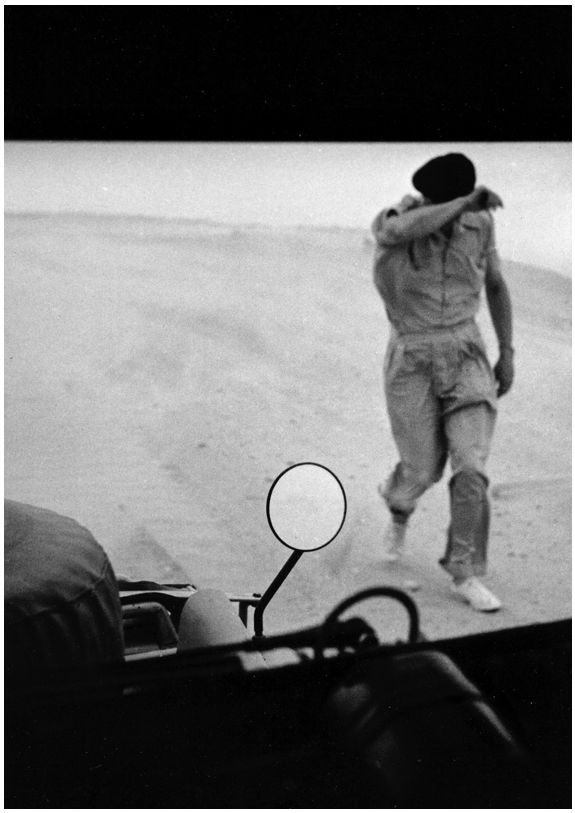

George Rodger: Afrika, 1957

H+Z: Uruguay, 8. 3. 1949

Fotografkou na cestách byla v letech 1935-1942 i Dorothea Lange najatá do projektu Farm Security Administration. Pohybovala se po Spojených státech vlastním automobilem a fotografovala často fotoaparátem na formát negativu 4 × 5 inc. Pro FSA pořídila několik tisíc negativů, jejichž podstatná část je uložena v Knihovně kongresu ve Washingtonu.

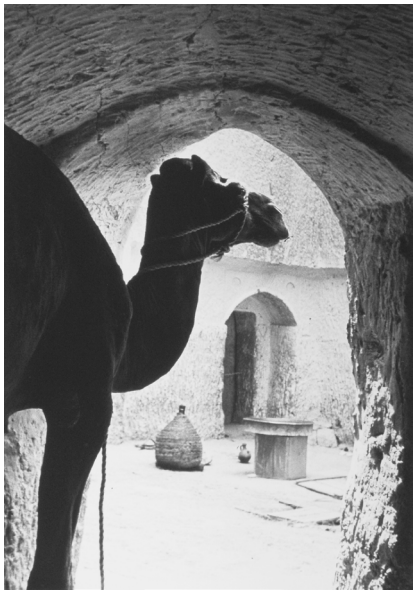

Libye, Tripolis, Bú Gejlán,6. 6. 1947

PRVNÍ EXPEDICE

Afrika

Do doby zmiňované nehody mají fotografie H+Z spíše charakter turistických a reportážních snímků zaměřených na krajinu a městskou architekturu, často se na snímcích objevuje expediční Tatra 87. Souvisí to s reportážemi pro časopisy a objednávkou ministerstva školství. Honoráře za reportáže pro média a za fotografie pro ministerstvo jsou pro ně významným zdrojem příjmů, z nichž financují expedici, a tak se zaměřují nejvíce na architektonické památky, případně obecně významné události, jež je během cesty potkají, například prvomájový průvod v Paříži. Fotografují expediční tatru, vzájemně s ní, na lodi, na oslíku, s lidmi, se kterými se setkávají.

Nyní nemohou pokračovat původně stanoveným tempem. Zastavují se a začnou si více všímat dějů a situací kolem sebe. K jedné z prvních sérií, jež lze zařadit do kategorie humanistické fotografie, jsou snímky pořízené v Libyi v pouštní osadě Bú Gejlán u Tripoli. Osada je celá v podzemí, obydlí včetně nádvoří, hrnčířské dílny a stáje pro velbloudy jsou vytesané a vystavěné ve skále pod úrovní terénu. V červnu 1947 zde H+Z pořizují sérii třiceti fotografií. Na snímcích jsou obyvatelé, „troglodyti", v jejich domácím i pracovním prostředí. Působivé jsou portréty pořízené v expresivních světelných podmínkách přímo v jeskyních. Soubor připomíná některé fotografické série z projektu *FSA* – obyvatele různých nouzových příbytků a jejich životní podmínky (například Dorothea Lange, Walker Evans).

K jednotlivým záběrům z tohoto úseku cesty severní Afrikou, jež lze obsahově řadit mezi humanistickou fotografii, patří například několik fotografií dětí v osadě Bou Suada v Alžírsku, zejména pak snímky portrétního charakteru – portrét mladého pasáčka krav ve velkém vojenském kabátě s cigaretou přikládanou k ústům, či detailní portrét malého kuřáka vyfoceného z profilu na tmavém pozadí na tržnici v Tripoli (str. 161).

Právě při setkávání s lidmi využívají velmi účelně práce ve dvojici, kdy jeden zaujme inkriminované osoby rozhovorem, přímým kontaktem a druhý nerušeně fotografuje a filmuje. Kontakt s lidmi je pro jejich práci velmi důležitý. Získávají od nich informace využívané v textech reportáží, zároveň pořizují jejich filmové záběry a fotografie, případně snímky jejich činností. U frontálních portrétů uplatňují zásadně před samotným snímáním navazování osobních kontaktů. Na fotografiích je to patrné a portréty jsou proto velmi působivé. Metodu dokumentační práce ve dvojici si osvojují velmi záhy a uplatňují ji intenzivně během obou expedic.

V srpnu 1947 fotografují u Tobruku stopy válečných událostí včetně torza pouštní pevnůstky S 19, legendární „Honzy", velícího střediska československé vojenské jednotky. Působivý fotografický soubor vytvářejí v areálu skladiště použité válečné munice v tobruckém přístavu, kam byla svážena z bojišť severní Afriky od konce válečných událostí (str. 126, 127). H+Z zde fotografují nelehkou i nebezpečnou práci domorodých zaměstnanců přístavu mezi tunami nábojnic různých kalibrů při jejich rozebírání, třídění a nakládání do lodí. Poměrně rozsáhlá série začíná snímkem pláže a vojenského hřbitova v Tobruku, následují fotografie válečných stop – zbytky opevnění, trosky letadel, zbořeniště skladu pohonných hmot, rozstřílené domy, ale také detaily památníku československým obráncům Tobruku. Následují záběry z nákladní lodi, kam jsou poválečné „suroviny" nakládány – samotná nakládka sudů, práce lodních dělníků i jejich detailní portréty. Sérii několika fotografií pak autoři pořizují na pevnině v místech, kam jsou nábojnice a další válečné relikvie sváženy. Fotografují rozsáhlé skladiště, dělníky při práci. Obrazově i obsahově jsou působivé snímky obrovských hromad nábojnic, portréty dělníků, ale i snímek korby nákladáku, na které mezi dělostřeleckými nábojnicemi čekají i s dětmi ženy dělníků, některé houněmi zakryté před sluncem, ale možná i před fotoaparátem a kamerou. Tematicky a způsobem zpracování se tyto fotografie blíží k sériím pořizovaným fotografy agentury *Magnum Photos*.

V menších sériích či jednotlivých fotografiích se humanistická tématika objevuje i během dalšího průběhu cesty. Patrné je to především u portrétů,

fotografií z tržnic i z pracovního prostředí, například při sběru bavlny či rybolovu v Egyptě nebo na univerzitě v Súdánu. Výrazným motivem a obrazově vděčným prostředím jsou tržnice, kde se autorům daří fotografovat lidské hemžení i portréty většinou tak, že nevyvolávají zájem fotografovaných osob.

Příznačné jsou výrazné obsahové kontrasty, jež na fotografiích H+Z z africké, ale i americké části expedice nalézáme. V Etiopii pořizují přímo na silnici před otevřenou kapotou luxusní limuzíny portrétní snímek bizarní trojice jakýchsi dobře oblečených mafiánů se samopalem v ruce. Na stejném svitku kinofilmového negativu pak najdeme záběry obyvatel chatrčí z hlíny a palmových listů a snímek oráče s volky a ručním pluhem kultivujícího své políčko poblíž jezera Ascianghi.

Obsahově i obrazově významnou sérii nafotografují během několika dní na přelomu prosince 1947 a ledna 1948 na tržišti v Ngongu v Keni. Kromě celkových a skupinových záběrů pořizují řadu snímků portrétního charakteru. Fotografují masajské bojovníky, ženy a dívky i detaily jejich bizarního zdobení. Celkem zde pořídí téměř stovku záběrů.

V Keni na pláži poblíž Mombasy H+Z vyfotí 2. února 1948 zřejmě náhodně snímek čtyř domorodých dívek (str. 157). Fotografie je zachycuje z bočního pohledu, jak svižně kráčejí po písčité pláži, jsou téměř nahé, jen od pasu dolů zakryté krátkými sukýnkami z podlouhlého listí, jsou bosé. Nesou na hlavách nádoby, zřejmě na potraviny. Nejdou vedle sebe, ale za sebou, nikoli však – jak je patrné – v zákrytu. Kousek za nimi je vidět mírně zčeřená hladina moře, jehož hrana tvoří horizontální dělení zhruba v jedné třetině snímku. Mírně rušivě působí dřevěná konstrukce jakéhosi mola v pozadí v dálce v moři před první postavou. Písečný břeh, moře a bezoblačné nebe je přirozeným pozadím zachycené situace a temné postavy na něm vystupují téměř jen jako siluety. První tři dívky jsou v podobné pozici; dlouze nakročené nohy svědčí o jejich rychlé chůzi. Čtvrtá dívka se je snaží jakoby dostihnout, pravá ruka je v chvatu „vystřelena" vzhůru, s roztaženými prsty tvoří výrazný obrazový prvek. Snímek má z technického hlediska značné nedostatky. Zřejmě byl pořízen v rychlosti – není dobře zaostřený, horizont je poněkud nakloněný, expoziční čas delší, než by býval měl být použit k zachycení pohybu. Nerozeznáme grimasy, detaily tváří ani těl, ozdoby – náušnice, náramky, sukýnky – vnímáme v náznaku. Negativ má vertikální stopy poškození emulze – několik svislých škrábanců přes celou délku záběru.

Snímek symbolizuje vztah obou autorů k vlastní fotografické tvorbě,

kdy fotografie vnímali výlučně jako obrazový doprovod psaných textů. I když se snažili o to, aby jejich snímky splňovaly obvyklé kvalitativní parametry, nepovažovali je za dílo výtvarné či umělecké. Jejich přístup k posuzování kvality snímků byl podobný přístupu Strykerovu. Na prvním místě byla dokumentární hodnota, pak technická a estetická. Stryker byl znám tím, že jako šéf projektu a zároveň editor snímků předkládaných členy jeho fotografické „jednotky" (Stryker's Unit), je posuzoval i z estetického hlediska. V prvních letech projektu *FSA*, resp. *Resettlement Administration*, negativy snímků, které nesplňovaly jeho kritéria, perforoval proštipovacími kleštěmi, aby znemožnil v budoucnu jejich zveřejnění. Nejspíš by tak dopadla i fotografie H+Z s děvčaty na pláži u Mombasy. H+Z sice negativy neprocvakávali, ale nikdy by zřejmě tento snímek sami neprezentovali.

Přes všechny vyjmenované nedostatky je fotografie velmi dynamická, silně obrazově i emotivně působivá a autoři plzeňské expozice ji vybrali na titulní stranu původního katalogu i jako pilotní fotografii některých repríz výstavy (Bratislava 2004, Pražský hrad 2005).

Obsáhlou sérií fotografií z africké části první expedice pořizují na přelomu února a března 1948 v pygmejských vesnicích v Ugandě a tehdejším Belgickém Kongu. První snímky, datované 25. února 1948[1], jsou z osady Bundi Bugo kmene Batoro. Fotografují skupiny osob, muže ozbrojené luky a oštěpy, dívky a ženy při přípravě pokrmů, při slavnostním tanci. Fotografované osoby působí exoticky svým malým vzrůstem (výška žen dosahuje cestovatelům něco málo nad pás), velmi sporým oblečením – ženy, muži i děti používají jen bederní roušky –, zdobením i používanými nástroji. H+Z zde nafotí několik svitků černobílých negativů a jeden barevný inverzní kinofilm Kodachrom.

V březnu ještě v Belgickém Kongu fotografují na jezeře Kivu rybáře lovící ryby starobylým způsobem. Z kánoí vydlabaných z kmenů stromů vrhají tenké oštěpy do vod jezera a úlovky jimi celé propichují. Ve stejné době zde H+Z zachytí domorodou slavnost, jejíž součástí je divoký válečnický tanec. Rozsáhlý, obrazově i obsahově pestrý soubor pořídí na venkovské tržnici. Fotí hrnčíře s nákladem výrobků na zádech, řadu portrétů polonahých mužů či žen i čilý trhovecký ruch. Působivé jsou zejména detailní portréty, z nichž čelní portrét polonahé dívky se později objeví na obálce druhého dílu knižního vydání *„Afriky"*[2] (str. 79).

V druhé polovině května stihnou nafotit na basutských pastvinách v dnešním Lesothu několik působivých portrétů dívek a chlapců a zvláště pak jeden z nejpůsobivějších portrétů vůbec. Dva záběry, později nazvané

Basutská madona (str. 156), zachycují na čtvercový formát negativu mladou ženu kojící nemluvně. Na prvním snímku je na zemi sedící žena vyfocena z mírného nadhledu, s lehce skloněnou hlavou a klidným neurčitým pohledem. Děcko má položeno na předloktí levé ruky, pravou si přidržuje prs, z něhož dítě pije. Na druhé fotografii je žena ve stejné pozici focena z mírného podhledu, téměř tváří v tvář. Má i stejně nakloněnou a natočenou hlavu, jen pohledem „sklouzává" k objektivu. Na rozdíl od předchozího snímku je v pozadí patrná krajina s horizontem. Právě tato fotografie je použita téměř v celém formátu na obálce třetího dílu *„Afriky"*. Kompozice, poklidný, trochu zasmušilý výraz tváře a celková atmosféra snímku vyvolává zcela zřejmou asociaci s křesťanskými obrazy kojící madony. Ale i s fotografií Nelly Dorr (str. 112) z pozdějšího Steichenova výběru pro kolekci *The Family of Man*.

O několik dní později fotografují už v tehdejší Jihoafrické unii v kaferské osadě mladé účastníky obřadu chlapecké obřízky – jednotlivé i skupinové portréty stařešinů kmene, dívky a mladého muže po celonočním tanečním křepčení. Někteří účastníci usínají ve stoje během filmování i fotografování. H+Z pořizují sérii černobílých snímků a dvacítku působivých detailních portrétů na barevný inverzní svitkový film formátu negativu 6 × 6 cm.

12. června 1948 vyplouvají z přístavu Saldanha s velrybáři na lov. Přímo na lodi fotografují námořníky, kapitána – harpunáře u harpunového děla i ulovenou velrybu, vlečenou vedle lodi do přístavu. Druhý den v přístavní velrybárně pořizují sérii snímků dělníků zpracovávajících horu velrybího kolosu. Už z Kapského města, posledního místa „africké" cesty, ještě stihnou na jiné, menší rybářské loďce navštívit „ostrov tučňáků" Marcus a 25. června se i s expediční Tatrou 87 naloďují na holandský zaoceánský trajekt Boisseivan a opouštějí africký kontinent.

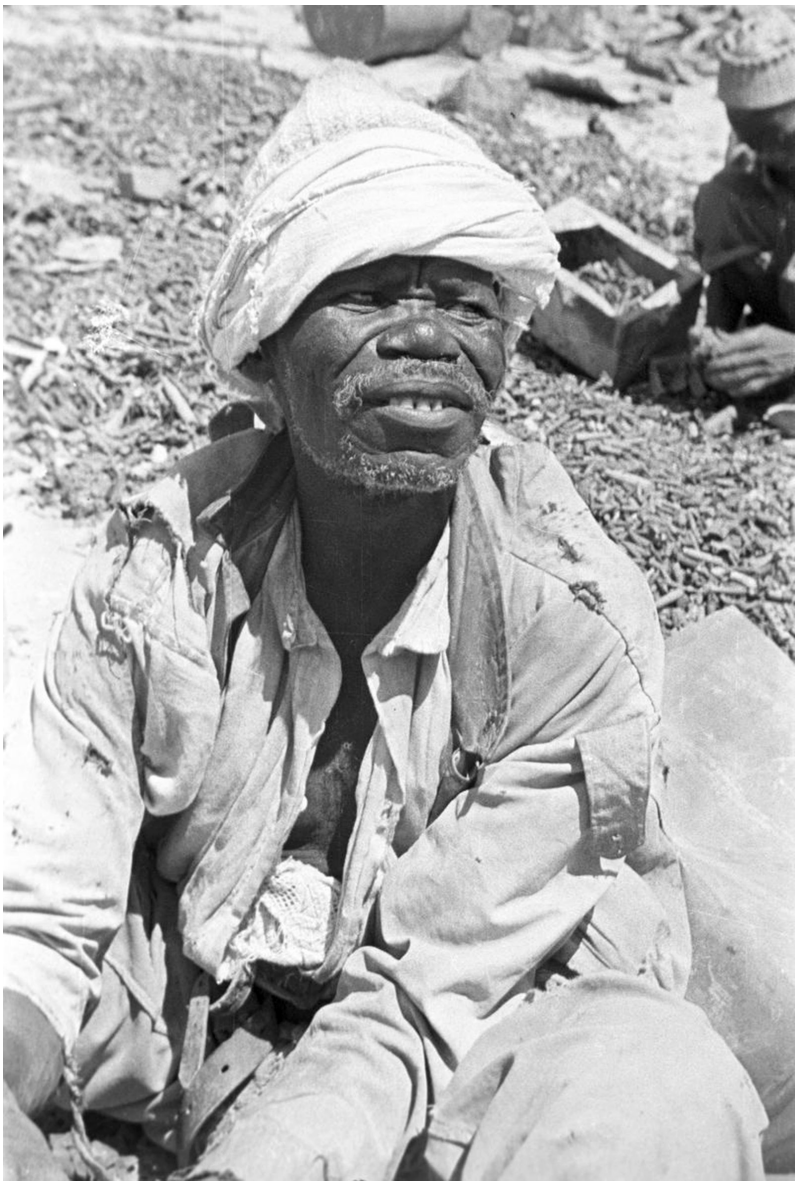

Libye, Tobruk. Srpen 1947

Libye, Tobruk. Srpen 1947

Guatemala, u jezera Atitlán,
19. 6. 1950

PRVNÍ EXPEDICE

Latinská Amerika

Na americkou půdu vstupují 8. července 1948 v argentinském přístavu Buenos Aires a už 20. července fotografují krajany v české osadě Bajo Hondo při sběru bavlny a na nedělní církevní slavnosti. Trhy spojené s církevní slavností zachycují i v listopadu v městečku Caacupe v Paraguayi. I zde najdeme řadu kompozičně i výrazově zajímavých portrétů a živých situací.

Začátkem prosince navštěvují za Asuncionem osadu Santa Isabell, uzavřené sanatorium pro malomocné. Fotografují prostory – přízemní budovy obklopené zatravněným terénem a nízkým porostem, ale především personál a samotné pacienty. Portréty i detaily postižení zachycují na černobílý kinofilmový negativ i barevný inverzní svitkový film 6 × 6 cm. Fotografie, byť jich je jen několik – ne všichni pacienti se nechají fotografovat –, a zejména kapitola v knize *Tam za řekou je Argentina*, mají silný humanistický náboj (str. 162)

Ještě před koncem roku 1948 přeplouvají na lodi pod slavnými vodopády řeku Iguazú do Brazílie. Do Rio de Janeira přijíždějí symbolicky v lednu, stejně jako přesně před rokem Eduard Ingriš, s nímž se ještě téhož roku v listopadu setkají v Limě. Kromě rušných ulic, mrakodrapů, pláže Copacabana a dalších turisticky atraktivních míst pořídí i několik snímků v chudinské čtvrti provizorních domků.

Na přelomu července a srpna 1949 se zastavují v Bolívii ve městě

Potosí. Zachycují starobylé uličky, katedrálu, kostely, obyvatele města a jejich činnosti, pořizují zde řadu působivých portrétů. Fotografují i v místním stříbrném dolu a v interiéru staré mincovny. V září pořizují velkou sérii černobílých i barevných snímků ve městě Quillacollo během tradičního svátku Diablada.

Ustálený postup fotografování, podobný filmařskému, kdy zachycují celky, detaily, portréty, činnosti a doplňující záběry do obrazově působivých a obsahově pestrých souborů, uplatňují i na dalších místech na trase Latinskou Amerikou. Z těch nejvýznamnějších lze uvést série pořízené na tržišti v Pisacu v říjnu 1949, zejména pak na chilských ostrovech Chinchas, kam se vypraví v prosinci z Limy společně se zde nedávno usazeným Eduardem Ingrišem. Ingriše navštěvují hned po příjezdu do Limy v jeho fotolaboratoři a on jim následně zpracuje negativy nafocené v posledních týdnech. Zároveň jim pomůže při získání povolení k návštěvě jinak veřejnosti nepřístupných ostrovů.

Ostrovy Chinchas jsou hnízdištěm milionů mořských ptáků a zároveň nejvýznamnějším světovým střediskem těžby guána. Kromě ptačích kolonií H+Z fotografují a filmují i samotnou guánovou těžbu – lanovou dopravu materiálu a zásob (včetně živého hovězího dobytka) na vysoké pobřežní útesy ostrova, dělníky při dobývání, nakládání a dopravě guána, ale i při obědě o polední pauze. Série je obrazově i obsahově působivá a vzhledem k tomu, že ostrovy nejsou běžně přístupné, je i z dokumentárního hlediska unikátn (str. 166–167).

Jeden z nejobsáhlejších a zřejmě nejvýznamnějších souborů nafotí během ledna a února 1950 uprostřed ekvádorského pralesa u kmene Šuárů, lovců a bojovníků, kteří zvláštním technologickým postupem zmenšují hlavy svých zabitých nepřátel. H+Z se zabydlí přímo ve vesnici, postupně se s domorodci spřátelí a pořizují rozsáhlý soubor fotografií, na nichž zachytí různé aspekty jejich života včetně zvyků, rituálů, přípravy jídla, lovu, pracovní činnosti a dalších aktivit (str. 164,, 165). „Lovcům lebek" věnují podstatnou část třetí knihy z cesty Latinskou Amerikou[3]. Zároveň fotografují i v blízké misii britských manželů Moffatových, kde pořizují mimo dalších záběrů i dvojportrét malých žáků misijní školy – blonďatého synka zřizovatelského páru misie a jeho šuárského spolužáka. Fotografie čtvercového formátu se středovou kompozicí ideově i obrazově velmi koresponduje s „lidskou rodinou" Edwarda Steichena; působí bizarně a zároveň výmluvně a symbolicky. Oba chlapci jsou oděni ve svém tradičním úboru. Blonďatý bělošský hoch je krátce pečlivě ostřihaný, v botách, kostkované košili s krátkými

rukávy a dlouhých kalhotách, do jejichž hlubokých kapes má ležérně zastrčeny obě ruce. Dívá se do objektivu a poněkud strojeně se usmívá. Šuárský chlapec je o půl hlavy větší, černé vlasy mu splývají až pod ramena, ruce má volně svěšené podél těla. Neusmívá se, jeho poněkud zarputilý pohled směřuje kamsi stranou, mimo fotoaparát. Je bosý a úplně nahý. Je to jedna z obsahově i obrazově nejpůsobivějších fotografií z této části expedice.

V Ekvádoru nafotí ještě sérii snímků trosek zemětřesením zničeného městečka Pelileo. Působivý je portrét jednoho z přeživších obyvatel na pozadí trosek zřícených domů. V přístavu v Duránu pořizují obrazově pestré snímky při nakládání expediční tatry na říční loď. Snímek paluby lodě je nabitý postavami a dějem, což ještě umocňuje vysoké slunce v protisvětle. Po přistání v Guayaqilu zachytí zpracovávání hromad kávových zrn přímo na hlavní ulici.

V dubnu v Panamě při zastávkách během plavby po řece Sambú fotografují a filmují portréty polonahých žen a dětí v domorodé osadě Darién (str. 170, 171). Barevný portrét dvou žen s malým dítětem otočným zády k objektivu je později použit na obálku poslední „americké" knihy *Mezi dvěma oceány*[4]. Neúplná postava stojícího chlapce nebo muže v pozadí (na původním záběru od ramen nahoru mimo záběr) je z fotografie na obálce zcela vyretušovaná.

V Salvadoru, Guatemale a Mexiku už se pohybují v civilizovanějším prostředí a kromě několika slavností a trhů fotografují převážně památky – chrámy, pyramidy, pozůstatky mayské a aztécké kultury. Další dokumentární snímky vznikají v průběhu nakládání a cesty do Evropy[5]. Plavba končí v polském přístavu ve Štětíně, odtud cestuje tatra vlakem na otevřeném vagóně. Než se dostane do Bohumína, je zahalena sněhovou pokrývkou. Do Prahy se vracejí po ose prvního prosince 1950.

---

[1] Tento den převzali v Československu na následujících 41 let moc komunisté, což znamenalo v budoucnu i pro expedici administrativní komplikace a další změny v plánované cestě, například později nedostanou vstupní víza do USA.

[2] Jiří HANZELKA, Miroslav ZIKMUND: *Afrika snů a skutečnosti*, 2. díl, 1. vydání Družstevní práce, 1952.

[3] Jiří HANZELKA a Miroslav ZIKMUND: *Za lovci lebek*, Orbis Praha, 1958.

[4] Jiří HANZELKA a Miroslav ZIKMUND: *Mezi dvěma oceány*, Orbis Praha, 1959.

[5] Jiří Hanzelka si v Nikaragui při pokusu nastartovat motor tatry klikou přivodí zranění palce na ruce. Stav se postupně zhoršuje, a tak musí z Mexika odletět na operaci do Prahy. Zbylou trasu expedice včetně plavby do Evropy absolvuje Miroslav Zikmund sám. Jiří Hanzelka se znovu připojuje až během návratu v Bohumíně.

Ekvádor, Sucúa, únor 1950

Ekvádor, Pelileo, březen 1950

Turecko, červenec 1959

DRUHÁ EXPEDICE

Balkán

Termín startu druhé expedice Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda, která měla navázat na první cestu, byl postupně posouván z mnoha důvodů. Některé byly osobní, některé administrativní, některé technické; v závěrečné fázi i zdravotní[1]. Všechny tyto okolností nasměrovaly nakonec datum startu na den přesně jako u první expedice o dvanáct let později – 22. dubna 1959. V původním plánu cesty mají země Blízkého východu, monzunové Asie včetně Cejlonu, indonéské a japonské ostrovy, Austrálii, Čínu, asijskou část Sovětského svazu. Z administrativních, resp. politických důvodů se nedostanou do Austrálie a do Číny.

Tentokrát vyjíždějí dvěma mikrobusy Tatra 805 speciálně upravenými pro cestování a pobyt v terénu. Povrch vozů má opět stříbrnou metalízu, odlišeny jsou širokým barevným pruhem. Zikmundova má červený, Hanzelkova modrý. Posádka je čtyřčlenná, cestovatele doplňují lékař a automechanik[2]. Výprava je vybavena jak kamerami pro filmový záznam včetně zařízení pro nahrávání zvukové stopy, tak bohatou fotografickou výzbrojí.

Fotografují a filmují již při startu u sídla bývalého autoklubu v Opletalově ulici v Praze a pokračují během cesty. Start expedice je řádně medializován, a tak je podél trasy na našem území zdraví stovky fanoušků. Projedou s krátkými zastávkami Rakouskem, Maďarskem, Jugoslávií do Albánie, kam dorazí 7. května 1959.

V Albánii absolvují první delší filmovou a fotografickou etapu. Její

účel je ale především zkušební. Přestože si většinu filmové a fotografické techniky vyzkoušeli ještě před cestou, chtějí získat důkladnější praktické dovednosti a postupy a otestovat i záznamový materiál přímo v terénu. A Albánie se svými horami, syrovými přírodními i cestovními podmínkami, menší mírou civilizačních zásahů i relativní blízkostí k domovu, se k tomuto účelu zdá velmi vhodná. Přijíždí sem za nimi Jaroslav Novotný ze zlínských filmových laboratoří a společně filmují a fotografují všemi přivezenými přístroji i s různými doplňky[3].

V Albánii pořizují především fotografie přírodnin a architektury, ale věnují zde pozornost i obyvatelstvu – navazují kontakty, fotografují portréty, činnosti. První významnější portrétní snímky pořizují v osadě Ulz u stejnojmenné hydroelektrárny. Fotografie okrojovaných členů vinařského družstva při práci a při tanci ve vesnici Perlat Fedžepi u Škodry jsou strojené a aranžované a nepůsobí příliš autenticky. S tím se pak v Albánii občas setkávají, podobně jako později v Sovětském svazu. Působivé jsou naopak snímky z podhorských městeček Peškopi, Kukes, Berat.

Začátkem června fotografují v Marinezi požár ložiska zemního plynu a jeho hašení a obyvatele vesnice Dhermi v obrazově působivé skrumáži. Několik výrazných snímků pořizují v dešti v městečku Gjirokastër v jižní Albánii. Jako příklad uvádím snímek z tržiště pořízený z mírného nadhledu zpoza jakéhosi plotu. Na snímku je zachycena skupina osob shromážděná kolem stolu na pouliční tržnici, zaujatá nabídkou nějakého zboží, které hlavní aktérka teprve rozbaluje z novinového papíru. Do záběru zasahuje z pravé strany plocha rozevřeného deštníku. Ten některé postavy výjevu zakrývá, jedné zpod deštníku výrazně vyčnívají jen ruce. Přesto vidíme několik dalších osob, jejichž tváře vyjadřují různé protichůdné emoce – úsměv, údiv, nedůvěru, nadšení. Snímek vypadá všedně a obyčejně, přesto je nabitý emocemi a obrazovou i dějovou pestrostí. Gjirokastër je proslulý svou specifickou architekturou a její ukázky jsou také na několika snímcích zachyceny.

Další série fotografií humanistického charakteru pořizují H+Z v polovině června v městečku Pogradec na trhu, který už se podobá orientálnímu bazaru, a v prostředí dolu v Pishkashi poblíž jezera Ochrid. Přímo na břehu ochridského jezera se výprava utáboří a H+Z spolu s Jaroslavem Novotným pořizují další zkušební filmové i fotografické záběry.

Z fotografického hlediska jsou zajímavé makrosnímky rostlin, ale i záběry na Miroslava Zikmunda, jak tyto snímky téměř po pás ve vodě ochridského jezera pořizuje. Obrazově působivý je detailní portrét, na němž

se chystá s fotoaparátem na stativu a nasazenými dlouhými mezikroužky vyfotit vážku sedící na rákosu několik centimetrů před namířeným objektivem. Miroslav Zikmund levou rukou přidržuje těsně pod hlavicí stativ, prsty pravé ruky má připraveny na drátěné spoušti a zaujatýma očima vážku hypnotizuje. Ze snímku je cítit soustředění a napětí srovnatelné se vzrušením číhajícího lovce (str. 256).

Na tábořišti vzniká celá série civilních snímků ze života cestovatelů – údržba fotografické a filmové techniky, příprava jídla, úklid a údržba expedičních vozů, doplňování písemné dokumentace, dobíjení akumulátorů, přeměna speciálním přístrojem vody z jezera na pitnou, zkouška nahrávacího zvukového zařízení, společné setkání a posezení s místními, ale také lékařská prohlídka jednoho z nich lékařem výpravy Robertem Vítem (str. 256).

25. června se vydává výprava na další cestu. Projedou cípem Jugoslávie, Bulharskem a 10. července přijíždějí do tureckého Istanbulu. Cestou vznikají fotografie dokumentárního charakteru. V Istanbulu během několika dní nafotí dvě desítky filmů, ale jde převážně o záběry a pohledy na město, architektonické památky, Zlatý roh, lodě na Bosporu. Snímky, včetně fotografií z bazaru, mají spíše dokumentační a turistický charakter. Výprava přeplouvá přes Bospor a na asijskou půdu vstupují 15. července v Üsküdaru a hned se vydávají na další cestu. Fotografují převážně její průběh, architektonické památky či jejich pozůstatky, například amfiteátr v Pergamonu.

---

[1] Původně plánovaný termín startu na Silvestra roku 1958 znemožní nemoc Miroslava Zikmunda a zranění Jiřího Hanzelky při automobilové nehodě na podzim 1958.

[2] V expedici se vystřídají dva mechanici Tatry Kopřivnice – od startu do Indie Oldřich Chalupa, od Indie Miroslav Dryák – a dva lékaři, prvního, neurologa Roberta Víta, nahradil na Cejlonu anesteziolog Josef Korynta.

[3] *„Do kolektivu přibyl Jaroslav Novotný, a protože půjde hlavně o jeho obor, filmařinu, převzal – nedobrovolně – velení nad výpravou po celou dobu v Albánii… Musíme vyzkoušet obě kamery i optiku, udělat srovnávací zkoušky fotografického materiálu a vybrat pak nejvhodnější… Je tu třeba brát v úvahu práci s různými přístroji, ohnisky, formáty negativu, citlivost materiálu, různou váhou, objemem, a tedy i pohotovost a nenápadnost… Několik týdnů před odjezdem jsme zaskočili konstruktéry přerovské Meopty otázkou, zda by dva flexarety, které nám chtěli dát na cestu, mohli spřáhnout tak, aby se jimi daly pořizovat velkoploché stereoskopické snímky… Teď tu byla na stole podlouhlá kožená brašna, v ní dvě zrcadlovky na společné kovové podlážce, s vodováhou umístěnou v rukojeti. A obě kamery důmyslně spojeny mechanismem umožňujícím synchronní posuv filmu, natahování uzávěrky i expozici. Ke všemu ještě měnitelná vzdálenost kamer a vyrovnávání paralaxy. Do dlouhého seznamu zkoušek přibyla další položka – stereoskopické dvojče.“* (M. ZIKMUND a J. HANZELKA: *Obrácený půlměsíc*, SNPL Praha, 1961.)

Blízký východ

Do konce roku 1959 projedou postupně Turecko, Libanon, Sýrii a v prosinci se dostávají z Jordánska do Jeruzaléma. Ještě v Turecku před Milétem pořizují sérii živých snímků ve stanové osadě kočujících tkalců včetně několika portrétů. Obrazově působivý je snímek skupiny žen a dětí sedících ve stínu pod baldachýnem, jenž je chrání před sluncem, a sledujících nějakou činnost probíhající vpravo mimo záběr. V mezeře mezi sedícími postavami a horní hranou stříšky je v pozadí vidět stádo velbloudů. Snímek má zajímavou čtvercovou kompozici i dějovou a světelnou atmosféru.

Rozsáhlejší sérii snímků zachytí v Ortahisaru. Fotografují v uličkách města i obydlí vysekaná do skalního masivu nad městem. Obrazově působivý je zejména snímek ženy prosévající boby ve větru přímo na ulici. Žena je otočena k objektivu bokem, hlavu v bílém závoji odvrácenu, rukama nastavuje koš s boby proti směru větru. Odlétající plevy jsou na zastíněném pozadí kamenných domů prosvíceny sluncem. Fotografie je pořízena v protisvětle s výrazným kontrastem a diagonální kompozici podtrhuje stín ženy na svažitém dláždění ulice.

V srpnu fotografují v Libanonu areál pozůstatků chrámového komplexu v Baalbeku. V Bejrútu přímo z okna hotelového pokoje, kde jsou ubytováni, nafotí omítání fasády sousedního domu. Zedník ve výšce několika pater omítku nahazuje a hladí z úzké lávky zavěšené za provazy na kladkách. Ty jsou upevněny na dvou trámech opřených o horní korunu zdiva a na koncích zatížených cihlami. H+Z zde vytvoří malý časosběrný soubor – na prvních snímcích si zedník upravuje na kladkách výšku a rovinu lávky u zdi z neomítnutých tvárnic, na dalších je vidět postupné zakrývaní zdiva omítkou i měnící se výška lávky, ale i směr postupujících slunečních paprsků během dne. Fotografie mají čtvercový formát a kompozici je mu přizpůsobena. Zvlášť působivý je snímek pořízený v odpoledním slunci, kdy je v záběru celá bizarní situace s kaskadérskou činností zedníka i kompletní systém uchycení lávky. Ostré stíny závěsných trámů na již omítnuté zdi vytvářejí výrazné diagonální linie.

V Bejrútu pak fotografují také na tržišti, v kovotepecké dílně, těžbu soli v přímořských salinách. Libanon opouštějí v listopadu, ale ještě předtím znovu zajíždějí do Baalbeku, kde kromě chrámů fotografují i místní obyvatele a pořizují několik působivých portrétů včetně kuřáků hašiše.

Na syrském území vzniká první větší sérii snímků v Palmyře – jde o celkové záběry chrámového komplexu z různých stran, architektonické

detaily. Areál je opuštěný, bez lidí, přesto se jim podaří vyfotit trojici procházejících žen. Zůstávají v areálu přes noc a fotografují siluety sloupových staveb proti soumračné obloze. Během další cesty se zastavují v táboře nomádů a pořizují několik portrétů i celkových záběrů tábora, fotografují další místa – homolovitá obydlí v osadě Chán Šejchún (str. 174), vodní elektrárnu v Hamě, rafinerii v Homsu, zříceniny křižáckého hradu Krak rozebíraného jako stavební materiál.

Další fotografie pořizují už přímo v Damašku. Opět fotografuji pouliční ruch, architektonické památky, v muzeu i archeologické nálezy. 21. prosince 1959 vjíždějí do Jordánska. Několik žánrových snímků vznikna u Mrtvého moře, v Jerichu zachytí zástup nosiček vody s velkými nádobami na hlavách.

Dva dny před Štědrým dnem, 22. prosince, přijíždějí do Jeruzaléma. Dostanou se jen do arabské části Starého města, které je v té době pod správou Jordánska. V Jeruzalémě zůstanou pouze dva dny, přesto nafotí několik exkluzivních snímků, k čemuž využijí příznivých světelných podmínek – nízké slunce, kombinace živých situací se starobylou členitou architekturou. Několik obrazově výrazných fotografií pořizují v súku ve Starém městě. Působivý je snímek jeptišky sestupující ze schodů pod prampouchy na Via Dolorosa a nesoucí na rukou v bílém hedvábném papíru zabalenou zřejmě velkou kytici.

Na fotografiích ale nejsou žádní židé. Jeruzalém je rozdělen střeženou hranicí, i Zeď nářků je v arabské části a H+Z zde místo zbožných židů fotografují hrající si arabské děti.

24. prosince se výprava dostává symbolicky do Betléma, kde H+Z pořizují několik celkových záběrů města, slavnost zrození a některé její aktéry. Oslava se koná nejen v údajný den výročí narození Ježíše, ale i v den 39. narozenin Jiřího Hanzelky.

Výprava pokračuje dál se zastávkami v Hebronu; ke komplexu skalních chrámů v nabatejské Petře jedou na vypůjčených koních. Fotografují. Cestou vznikne působivý pohled do úzké soutěsky, do níž vstupují dvě postavy – jezdec na koni a pěší. Výšková kompozice zdůrazňuje monumentálnost skalního kaňonu, na jehož konci jsou skály nasvícené sluncem. Postavy jsou ve stínu, jezdec otáčí hlavu na pěšáka a je zřejmé, že spolu hovoří. Na světlém pozadí jsou obě postavy zobrazeny jako výrazné siluety. Z celé série z cesty k chrámovému komplexu je tato fotografie obrazově i emotivně nejvýraznější a obsahově není podstatné, že jezdec na koni je Miroslav Zikmund[1] (str. 175). Další snímky mají spíše dokumentární charakter.

Podobné je to s fotografiemi z Amánu, kam přijíždějí 3. ledna 1960. V Džeraši pořizují snímky pozůstatků římského fóra. Kompozičně i obsahově působivý je portrét chlapce s ovcí rámovaný diagonálně zachyceným sloupořadím v protisvětle, ale také třeba celkový snímek s pozůstatky chrámu a několika postavami na bývalé hlavní ulici, jehož prostorovou dynamiku opět zvýrazňuje protisvětlo.

31. ledna přijíždějí do Bagdádu, kde na letišti fotografují uvítání marockého krále Mohammada V. iráckým předsedou vlády Abdulem Karimem Kásimem. Dostanou se k oběma státníkům velmi blízko, takže vytvoří několik snímků portrétního charakteru. V únoru nafotí u Tigridu na předměstí Bagdádu sérii snímků ze života v rybářské vesnici, domácí výrobu cihel a práci v keramické dílně. V dubnu pořizují sérii snímků z pokládky potrubí ropovodu vedoucího z Malého Zabu do Kirkúku.

Obrazově působivé snímky Kurdů nafotí v ulicích starého Kirkúku. V Sulejmánii vznikne skupinový snímek velmi těsné skrumáže chlapců s velkým zájmem sledujících mladého muže při jakémsi výkladu. H+Z zde vytvoří i řadu působivých portrétů Kurdů a Kurdek. Výrazný portrét dvou mužů pořídí na perském pomezí cestou do Rayadu. Je to 22. dubna, čili přesně rok od startu expedice. V Mosulu a Samaře pak fotografují převážně architektonické památky.

---

[1] Podobný záběr pořídí v Petře americká fotografka Annie Leibovitz v roce 1994. Postavou, jejíž silueta tvoří výrazný obrazový prvek ve skalní průrvě před sluncem nasvíceném skalním chrámem, je spisovatelka Susan Sontag.

Libanon, Baalbek. Listopd 1959

5. května 1960 se výprava naloďuje v Basře na nákladní trajekt Daressa a vydávají se na plavbu do pákistánského přístavu Karáčí. Během plavby fotografují dění na lodi – nakládání a vykládání zboží, nastupování a vystupování pasažérů, činnost posádky. V některých přístavech mohou na krátký čas opustit loď. Takto nafotí během několika hodin sérii snímků v Kuvajtu.

12. května přistávají v Karáčí a v Pákistánu začíná jejich cesta po jihovýchodní Asii. Přímo v Karáčí fotografují dvojportrét malého děvčete s ještě menším sourozencem na ruce. Snímek je pořízený z podhledu, dívka zvedá hlavu a dívá se na někoho, zřejmě dospělého, mimo záběr. Slunce má nad hlavou, tak trochu mhouří oči. Děcko na ruce ji soustředěně pozoruje.

Na předměstí Karáčí nafotí H+Z sérii záběrů z městské přírodní prádelny na řece Lajári. Vizuálně působivé jsou zejména snímky sušícího a větrem nadouvajícího se bílého sušícího se prádla a povlečení evokující flotilu plujících plachetnic. Z Karáčí pokračují ještě v květnu na sever a cestou zaznamenávají archeologické nálezy v legendárním Mohendžodáru. Další zastávky mají v Lahoru a v Armitsaru, když předtím přejedou pákistánsko-indickou hranici.

Začátkem června už fotografují v Dillí Velkou mešitu a Červenou pevnost. Na nádvoří Velké mešity Džama Masdžíd pořizují snímek ve stylu high key – pod baldachýnovým tunelem tvořeným prověšenými bílými závěsy prochází směrem k objektivu bělovlasý a bělovousý muž oblečený od hlavy ke kotníkům do bílého úboru. Sluneční světlo přicházející z boku zvýrazňuje rytmickou a prostorovou dynamiku snímku. V Dillí se nezdrží dlouho. Už 16. června přijíždějí do kašmírského Šrínagaru.

Kašmír se stane na půl roku objektem jejich literárního, filmového i fotografického zájmu. V knize *Světadíl pod Himálajem* sice Kašmíru věnují jen pět kapitol a šedesát stran textu, ale natočí zde celovečerní cinemaskopický barevný film *Je-li kde na světě ráj*[1], jeden z nejpůsobivějších cestopisných filmů vůbec, a nafotí téměř 200 svitků negativů a diapozitivů. Kašmírské reálie – údolí obklopené vysokohorskými masivy, město Šrínagar a jeho okolí, jezero Dal s plovoucími zahradami – jsou samy o sobě vizuálně velmi přitažlivé a fotogenické. H+Z toho v plné míře využijí a pořídí zde mnoho působivých snímků krajiny, architektury, ale samozřejmě i místních obyvatel.

Už cesta přes horské hřebeny přináší zajímavé náměty. Fotografují setkání se stádem ovcí a koz a jejich pastevci přímo na silnici, osady cestářů.

Z řeky Džéhlam, protínající Šrínagar, zachycují několikapatrové pavlačové domy na nábřeží, ale také dění na břehu – praní a sušení prádla, nakládání a vykládání materiálu z nákladních šikár (cihly, dřevo), prodej potravin přivezených přímo z plovoucích zahrad.

Obrazově působivý je frontální pohled z řeky na obloukový kamenný most s průhledem na stavby a loďku za mostem v pozadí a odrazem v klidné hladině řeky. Drobná postava, opírající se o horní hranu hrazení mostu, umocňuje výtvarné vyznění snímku.

Další působivé fotografie vznikají na jezeře Dal, kde se výprava ubytuje v jednom z hausbótů. Přímo z okna tak mohou fotit a točit dění na jezeře – plavby šikár či přesuny plovoucích záhonů a práci na nich. Dění na jezeře Dal a kolem něho přináší vůbec mnoho obrazových námětů. V září je v Šrínagaru otvírán fotbalový stadion. Velká slavnost začíná alegorickými čluny na jezeře Dal a pokračuje ve městě a přímo na stadionu, kde se jí zúčastní předseda indické vlády Džaváharlál Néhrú. H+Z natáčejí a fotografují.

V Šrínagaru, na jezeře Dal a okolí vznikne mnoho obrazově a emotivně výrazných fotografií humanistického charakteru – lidé zachyceni při různých činnostech – tkalci, vyšívači koberců, rybáři, zelináři, převozníci, výrobci bavlny, děti. Řada snímků má portrétní charakter (str. 178–181).

V září pořizují jeden z obrazově nejpůsobivějších snímků z Kašmíru. V horské krajině nad Šrínagarem se v mlhavém oparu na prašné cestě pohybuje v dáli stádo ovcí se třemi pastýři. K cestě sestupují horské svahy, proti slunci světelně odstupňované, a umocňují celkovou atmosféru. Scenérie upomíná na novozákonní motivy i na klasické malby holandských mistrů (str. 182).

Rozsáhlý soubor vytvoří v továrně na výrobu hedvábí. Fotografují ženy a dívky přebírající kokony bource morušového, muže u strojů spřádajících vlákno, při jeho máčení a sušení, ale také při modlitbě o polední přestávce. Působivé portréty vytvoří v dílně tkalců a vyšívačů koberců. Vznikají i velké skupinové fotografie – právě v továrně na výrobu hedvábí, v cihelně, ale třeba také v dívčí a chlapecké škole, v dívčí sitárové škole a podobně. Ani tady nezapomínají na detailní portréty.

V říjnu navštěvují další kašmírská města – Bidžbiháru, Anantnak, Dóru. Architekturou i atmosférou připomínají Šrínagar a H+Z zde pořídí vždy několik fotografií – tržnici a hordu dětí v Bidžbiháře, košíkáře pracující přímo v uličkách Dóru. U Sonamargu fotografují na rozlehlém poli sklizeň šafránu a kukuřice a účastníky gudžárské svatby. Během cesty po Kašmíru v druhé polovině října 1960 pořizují další působivé fotografie horské vesnice

Ajšmukam. V Násnúru vyfotografují hrnčíře roztáčejícího dřevěnou tyčí obrovský kamenný kruh a žáky chlapecké školy při venkovní výuce, při níž píší úkoly na dřevěné destičky.

Obrazově působivý snímek vznikne v listopadu při nízkém slunci v protisvětle ve svažující se uličce v Badarvahu. Zajímavou sérii fotografií pořizují v kašmírských horách během natáčení dokumentárního filmu.

V polovině prosince 1960 se vracejí do Dillí. Kromě architektury, pouličních scenérií fotografují i portréty, například cvičitele opic, hráče na sitár, v Utar Pradéši na konci prosince 1960 jogíny při cvičení. 21. ledna 1961 fotografují návštěvu britské královny Alžběty II. a prince Philipa. Zajímavé fotografie pořizují H+Z na tribuně vyhrazené pro televizní a filmové štáby (sami z administrativních důvodů nemohou natáčet, jen fotografovat). Fotí indického ministerského předsedu, příjezd královny, proslovy na tribuně, diváky. Na jednom z nejzajímavějších snímků je pohled přes hlavy diváků na prostranství před prezidentským palácem, kam před shromážděný dav přijíždí zprava otevřený mercedes. V něm vzadu stojí královna s manželem a princ Philip jí rukou cosi vpředu ukazuje. Obraz rámují v pozadí za plochou téměř prázdného prostranství budovy areálu paláce a vojenská kapela. Kompozici doplňují dvě vzdálenější postavy přicházející přes volnou plochu směrem k vozu. Snímek je dějově a prostorově obsažný a má i působivou světelnou atmosféru (str. 260).

Během ledna a února 1961 fotografují slavnosti a obřady v Dillí, v Kurukšétře, v Agře, většinou architektonické památky včetně paláce Tádž Mahal. Dějově a obrazově působivé jsou snímky obřadných koupelí v posvátném Brahmově jezeře v Kurukšétře a v řece Ganze ve Váránasí.

Na konci března se přesouvají do Nepálu. Cestou horskými průsmyky fotografují skupinu cestářů. V Bahmatu pořizují snímky kremace zemřelého položeného na hranici přímo na prostranství před chrámem (str. 191). Zde se 5. dubna setkávají (a fotografují) s Edmundem Hillarym. V Nepálu se zaměřují především na krajinu, architekturu, církevní objekty a obřady, tržnice. Na konci dubna se vracejí do Indie a v přístavu Madras nakládají expediční vozy na loď Rayandama a 22. dubna vyplouvají k Cejlonu.

---

[1] Kvůli natáčení v Kašmíru se k výpravě opět přidává Jaroslav Novotný. Je zřejmé, že pod hlavičkou H+Z pořizuje i některé fotografie.

Cejlon

Tentokrát se předmětem jejich intenzivního a déletrvajícího zájmu stane ostrov Cejlon. První fotografie místní přímořské krajiny pořizují už 10. června 1961 v Mount Lavinii u Kolomba. Na ostrově stráví půl roku, natáčí zde dokumentárních filmy[1], ale také zpracovávají texty z prvních etap expedice. Vznikají stovky fotografických záběrů. Podobně jako v Kašmíru zde nacházejí mnoho zajímavých a působivých námětů. Cejlon je pro oba autory tak přitažlivý, že o něm napíší samostatnou knihu *Cejlon, ráj bez andělů*[2].

Fotografují při církevních slavnostech a poutích, v Anuradhapuře slavnost klanění Buddhovu zubu – mnoho celkových i portrétních snímků. Zachycují chrámy a paláce v Polanaruvě, v červenci velkou náboženskou slavnost v Kataragamě s nočním průvodem a přecházením žhavého popela věřícími v transu. Na pile v Kitulgale pořizují sérii snímků slonů pracujících pod vedením svých mahautů. Působivý portrét mladé maminky s děckem na ruce vznikne v srpnu cestou do Kandy, kde vytvářejí další portrétní snímky dětí i dospělých. Nafotí zde i sérii snímků skupiny žen pracujících po lýtka ve vodě na rýžovém poli. V řece Pindavaja fotografují slony při koupání před slavností Perahara i během samotných oslav. Zvlášť kompozičně i obsahově působivý je snímek čtvercového formátu, na němž mahauti omývají své slony v řece – jeden slon stojí v pravé části záběru, druhý je slastně položený vedle v říčním proudu. Slunce v protisvětle se odráží v hladině a postavy slonů i mahautů vystupují z lesklého zčeřeného povrchu jako temné siluety. Další sérii denních i nočních snímků pořizují ve městě Kandy přímo během slavností Perahera.

Na konci srpna fotografují náročnou sklizeň cukrové třtiny v Kantalaji, kdy z mraků zvířeného prachu vystupují démonické postavy dělníků a vojáků, pomáhajících při sklizni. V září fotografují na severu Cejlonu ve městě Jaffna velkou náboženskou slavnost spojenou s rytmickou hudbou a tancem. Fotografují i v okolí města pěstitele a prodejce rýže, zázvoru a další činnosti – pálení vápna, přepravu vody. Vytvoří zde také sérii návodných snímků různých způsobů nošení šátku sálvei a suknice veddy. Ve vesnici Valliavadhai zachytí ošetření a zpracování manioku a palmyrových ořechů, v říjnu práci na čajových plantážích v Laxapaně.

V listopadu pořizují sérii fotografií rybářů v Mount Lavinia v jihozápadním cípu ostrova – jednotlivce při přípravě sítí, ale i velkou skrumáž při vytahování úlovkem naplněných sítí z moře. Působivý je portrét rybáře se založenýma rukama opřeného o hromadu rybářských sítí s pohledem

upřeným k mořskému obzoru[3] (str. 185). Na jihu u Veligamy pak zachytí úchvatné snímky lovení ryb přímo z bradel zaražených do vody a srážení kokosů dlouhými bidly z výšky z kmenů palem nad nimi.

Sedmého prosince se zúčastňují uvítání prvního sovětského kosmonauta Jurije Gagarina[4]. Fotografují slavnostní přivítání a následnou recepci, exkluzivní snímky pořizují přímo v jedné z expedičních tater, zaparkovaných na nádvoří hotelu, kde se recepce koná, a kam s nimi před oficialitami kosmonaut „uprchne" (str. 265).

15. prosince ještě fotografují u kávy na soukromé návštěvě Sirimu Bandanaraikovou, cejlonskou předsedkyni vlády, a 17. prosince už naloďují oba vozy v přístavu v Kolombu na nákladní loď Československé námořní plavby Orlík. 22. prosince přistávají v Rangúnu v Barmě a po týdenní přestávce pokračují směr Indonésie.

---

[1] V postprodukci je k prezentaci sestříháno a opatřeno komentářem 11 krátkometrážních filmů s celkovou stopáží 118 minut.

[2] Miroslav Zikmund se na Cejlon kvůli kontrole textu vrací na začátku roku 1969 a pak ještě v roce 2000.

[3] Snímek byl použit na titulní stránku katalogu k repríze „plzeňské" výstavy ve Východočeské galerii v Pardubicích v roce 2007 (třetí katalog).

[4] Jurij Alexejevič Gagarin (1934-1968), sovětský kosmonaut, který jako první člověk na světě vzlétl do vesmírného prostoru. 12. dubna 1961 uskutečnil na lodi Vostok 1 jeden oblet zeměkoule a po necelých dvou hodinách se vrátil na Zemi. Stal se slavným a populárním po celém světě a absolvoval několikaměsíční turné po mnoha zemích.

Cejlon, Kandy. Srpen 1961

Indonésie

Třicátého prosince 1961 se vyloďují v přístavu Belawan v Medanu na severu indonéského ostrova Sumatra. Shodou okolností se už v lednu 1962 účastní a dokumentují setkání s druhým sovětským kosmonautem Germanem Titovem[1] a společně se dopravují leteckým speciálem do Jakarty k další části kosmonautova turné. Začátkem února jejich cesta po Sumatře pokračuje. První sérii s humanistickou tématikou pořizují na tržnici v Brastagi a v osadě Lingga už začátkem února. Fotografují portréty i život v osadě dřevěných kolových domů batacké kultury s typickými špičatými střechami. Jedním z nejvýraznější je portrét na zemi sedící stařenky, údajně víc než sto let staré.

Další zajímavé fotografie vznikají při cestě na jih, například na ostrově Samosir zachycují bojovníka se šavlí padang, pěstování a zpracování rýže, další portréty v osadách kolem Tomoku. Už na „pevnině" v Sipaholonu vyfotí pod slunečníkem skupinu žen i detailní samostatný portrét. Další působivé fotografie pořizují na ostrově Nias – neobvyklé obřady, při nichž mladí chlapci přeskakují z kamenů vyzděný vysoký sarkofág, snímky stavby vodovodu z bambusových „trubek" od vydlabávání až po jejich pokládku v pralese (str. 188). Při jedné ze slavností fotografují místní válečníky v tradiční výzbroji. Ve vesnici Hilinavale pořizují na návsi snímky ze slavnosti, jejíž hlavní atrakcí je honění a teatrální porážka prasete. To je pak naporcováno na malinkaté kousky přímo na ploše prostranství a rozdělováno podle jmenného seznamu obyvatelům vesnice. V Palembangu dokumentují zahájení stavby mostu přes řeku Sungai Musí za účasti prezidenta Sukarna, s nímž jsou při jeho projevu přímo na tribuně.

V červnu přerušují cestu a kvůli sestřihání a dokončení filmů pro Československou televizi letí do Prahy. Během zastávky v Moskvě jsou pozváni na recepci pořádanou na počest dalších dvou sovětských kosmonautů v kremelském paláci. Fotografují zde nejen oba kosmonauty Nikolajeva a Popoviče a znovu jejich známé předchůdce Gagarina a Titova, ale i sovětské vedení – Chruščova, Kosygina, Andropova, Brežněva a další.

V říjnu jsou zpátky v Indonésii, v Guinei, v tehdejším Západním Irianu. Několik portrétů nafotí v přístavu Kotabaru a v osadě Sabron. Ještě v říjnu se přesouvají na Jávu. Pořizují série snímků chrámových komplexů v Borobuduru a v Pranbananu, fotografují celkové záběry i detaily reliéfů a výzdoby chrámů. V Jogdžakartě zachycují výjevy na tržišti i v ulicích města, v stříbrotepecké dílně, v umělecké škole studenty při výuce kresby,

malby, sochařství. V listopadu přeplouvají prámovým „trajektem" na Bali. Fotografují postupně život a obyvatele několika vesnic, v Tabananu komplikovaný hromadný kremační obřad probíhající na speciální hranici v parku za vesnicí.

Na Bali fotografují v řezbářských a stříbrotepeckých dílnách, v dílně na výrobu hudebních nástrojů, xylofonů a gongů, ve škole, na terasovitých rýžových políčkách, těžbu soli v přímořských salinách, chrámy v Pura Besakih, rybáře a rybářskou osadu Kusamba. Na různých místech pořizují fotografie žen nesoucích koše a nádoby na hlavách. Působivý snímek vzniká u vesnice Kedisan, kde postava ženy s košem na hlavě vytváří v protisvětle v terénní úžlabině na světelém pozadí výraznou siluetu (str. 190). Pořizují zde i několik působivých portrétů.

V prosinci se vracejí na Jávu. Zajímavé fotografie vznikají na severu ostrova v rybářské vesnici Bulu, u Karaganu sérii snímků zachycujících různé aspekty pěstování rýže.

V lednu 1963 v Jakartě zaznamenávají státní návštěvu československé delegace v čele s prvním tajemníkem KSČ a prezidentem Antonínem Novotným. Dokumentují průběh návštěvy – přílet delegace, uvítání prezidentem Sukarnem, návštěvu na hřbitově hrdinů v Kalibatě a položení věnců u památníku, návštěvu velkého plaveckého stadionu, rozloučení s delegací. Začátkem února se naloďují s oběma vozy na palubu zaoceánské lodi Frederic Joliot Curie a vyplouvají k japonským ostrovům.

---

[1] German Stěpanovič Titov (1935–2000), druhý sovětský kosmonaut ve vesmíru. 6. srpna 1961 vzlétl na lodi Vostok 2, uskutečnil 17 obletů zeměkoule a přistál na padáku zpátky na Zemi po 25 hodinách letu. Přestože jeho let měl z hlediska vývoje kosmonautiky mnohem větší význam než Gagarinův jediný oblet Země a také absolvoval světové turné, nedosáhl Gagarinovy popularity.

Japonsko

Na japonskou půdu vstupují 16. února 1963 v přístavu v Tokiu na ostrově Honšú. Do září stihnou postupně projet všechny čtyři hlavní ostrovy. Začínají na Honšú. Opět natáčejí a fotografují profánní i církevní architekturu, přírodní zvláštnosti, krajinu. Snímky mají většinou dokumentární či turistický charakter, případně zachycují průběh cesty, účastníky expedice i expediční vozy. Japonsko je z dosud navštívených zemí ekonomicky i civilizačně nejvyspělejší, což je patrné i na pořízených fotografiích.

Humanistický charakter mají některé portrétní snímky a snímky činností. H+Z v březnu 1963 ještě v Tokiu fotografují chirurgické operace přímo na sále v univerzitní nemocnici, instalaci výstavy abstraktního umění, přípravu tiskovin v sazečské dílně tiskařského závodu.

Světelně působivá fotografie vznikne u vstupu do tokijského nádraží. Téměř celou plochu čtvercového snímku zabírají siluety a hlavy postav směřujících od objektivu do prosvětlené haly nádraží. Intenzivní protisvětlo vytváří v jejich černých vlasech výrazné světelné kontury, což umocňuje prostorový efekt snímku. Do levé horní části snímku zasahuje velká nádražní cedule a vzadu pod ní ze skrumáže ostatních černovlasých hlav vystupuje blonďatá hlava Jiřího Hanzelky, jediná otočená obličejem k objektivu.

Během další cesty po ostrově Honšú fotografují výrobce a prodavače artefaktů a účastníky festivalu Daruma Iči v Džindajdži, pěstování čaje u Kjóta, zpracování mořských řas pro přípravu suši v Mitu. V Hirošimě pořizují několik pohledů na bývalý průmyslový palác z roku 1915, projektovaný českým architektem Janem Letzelem[1], sloužící dnes jako připomínka svržení atomové pumy na Hirošimu v srpnu 1945 (str. 193).

Začátkem dubna projíždějí podmořským tunelem na ostrov Kjúšú. Zde fotografují v továrně na výrobu malovaného porcelánu, stavbu lodi v loděnicích v Sasebu, hromadně navštěvované závody v pouštění draků na návrší nad Nagasaki, v květnu lov ryb a jejich sušení v rybářské vesnici Ibusuki. Prvního června zachycují erupci sopky Sakuradžima. U Takamuri pořizují snímky obhospodařování zaplavených rýžových polí.

V druhé polovině června už znovu na ostrově Honšú fotografují život v rybářské vesnici Hohoku, u vesnice Tsujama pěstování rýže. Ve městě Tamano zaznamenávají pouliční život, ve srovnání s ulicemi kašmírských, indických nebo blízkovýchodních měst, velmi poklidný a pohodový.

Devatenáctého června 1963 přeplouvají trajektem na ostrov Šikoku.

V Nangoku pořizují snímky chovatele bílých kohoutů s téměř dvoumetrovými ocasy. I na Šikoku fotografují rybáře a pěstitele rýže, ale také výrobu ručního rýžového papíru v Ino, v Kitanadě farmu na chov perlorodek. Zajímavé záběry symbiózy přírody a architektury pořizují v Ritsurině parku v Takamatsu.

V červenci znovu na Honšú vyjedou a vystoupí na horu Fudži. V Tokiu fotografují v řezbářské a tiskařské dílně, zápasy ve volném stylu, na tokijské burze, ve škole zápasů s bambusovými holemi kendo. Působivé fotografie pořizují na nádvoří chrámu Tošogu v Nikko. Návštěvníci pózují, fotografují, povídají si, tancují a při tom se schovávají pod paraplaty před deštěm.

Další fotografie vznikají na stavbě dálnice u Funagaty, kde pracují muži i ženy. Muži mají na hlavách stavební přilby, chránící je před úrazem, ženy velmi široké slaměné klobouky, chránící je před sluncem. V Džindaji nafotí sérii snímků z nácviku souboru písní a tanců Warabiza. Začátkem srpna ještě stihnou pořídit fotografie pouličního ruchu a festivalového průvodu ve městě Aomori a 5. srpna už zachycují zpracování mořských chaluh na pobřeží ostrova Hokkaidó u Fudžišimi.

U Kamifuranu vzniká série snímků ze sklizně chmele a další zemědělské činnosti. Po dvou týdnech se vracejí na ostrov Honšú a 22. srpna pořizují sérii fotografií v areálu lázní u sirných pramenů v Kusatsu. Fotografují portréty návštěvníků lázní, ale také malíře nástěnných kaligrafů. Působivý je trojportrét lázeňských hostů sedících na lavičce vedle sebe ve vzorečkovaných kimonech se šátečky na hlavách (str. 192) a portrét malíře přímo při vytváření kresby kaligrafickými štětci. Snímky věřících a návštěvníků chrámu Zenhodži pořizují v Naganu. Začátkem září fotografují v Tokiu zápasy sumo. Jsou to poslední záběry zachycené v Japonsku.

---

[1] Jan Letzel (1880-1925), český architekt, žák Jana Kotěry, v letech 1905-1907 působil v Egyptě, v letech 1907-1920 v Japonsku.

SSSR

V polovině září 1963 vstupuje výprava na nejvýchodnější výspě na půdu Svazu sovětských socialistických republik. Téměř celá cesta po Sovětském svazu je pak provázena pro cestovatele nepříjemnou skutečností – na mnoha místech je s nimi nakládáno jako s oficiální státní návštěvou. a zároveň dostávají ideologický, organizační a kontrolní doprovod, což jim ztěžuje reportážní, filmovou i fotografickou práci. Snaží se si s tím poradit, ale ne vždy se to podaří a někdy je to na výsledcích práce patrné. Na fotografiích se tak objevují různá oficiální setkání, návštěvy, uvítání, rozlučky, hostiny, ale také podniky (které jakž takž fungují), památníky, nově budované či již vybudované objekty.

Podaří se jim ale zaznamenat velké kontrasty mezi výstavnými městy a zanedbaným a zpustlým venkovem, mezi preferovanými továrními provozy a menšími méně významnými podniky, zejména zemědělskými. To, co se jim nepodaří zachytit obrazem, popíší slovem v tzv. *Zvláštní zprávě č. 4*[1]. Na druhou stranu se postupně dostanou na odlehlá místa, kam nikdo cizí před tím, ani potom nepronikl. Vytvoří tak zcela unikátní obrazové záznamy. Čím odlehlejší místa, tím volnější možnost dokumentace.

Z Japonska připlouvají už 14. září do přístavu Nachodka v Přímořském kraji a hned fotografují obrovské přístavní jeřáby. Další fotografie pořizují ve městě Vladivostok – ulice, náměstí, Amurský záliv, obyvatele města.

V Přímoří[2] pořizují nejcivilnější snímky včelaře při ošetřování včelstev ve Výzkumné stanici zemědělské u Ussurijska. Už 16. října vyfotí u Petropavlovsku Kamčatském na Kamčatce detailní portrét lovce medvědů s malým dítětem na ruce a sušící se kůže ulovených medvědů zavěšené na stromě a přibité na dřevěné stěně jeho domku.

Na rybářské lodi Braslav zachytí výlov mořských okounů. Na konci října fotografují v Chabarovském kraji v tajze u Šumného těžbu a přibližování dřeva. Několik snímků pořídí na úzkokolejné trati, po níž se dřevo přepravuje na šumenské nádraží. Na jedné z fotografiií je čtveřice žen tlačících před sebou manipulační dvounápravový kolejový vozík s pracovním nářadím a pomůckami. Mladé ženy přicházejí vedle sebe směrem k fotoaparátu v nestejné úrovni, na hlavách mají šátky omotané pod bradou, oblečeny jsou do nevábných pracovních oděvů, na nohou mají vysoké pracovní boty, na rukou rukavice „palčáky". Snímek je pořízen z mírného úhlu, dynamiku mu dodává diagonální linie do dáli ubíhajících kolejí. Pozadí tvoří mírně zvlněná otevřená krajina s drobným porostem bez listí. Snímek má výraznou

kompozici, celá scéna velmi účelně vyplňuje obrazové políčko čtvercového záběru. Ženy se tváří neutrálně, s pohledy upřenými na cestu před sebou, přesto cítíme, že vnímají přítomnost fotografa. Žena uzavírající celou suitu se lehce usmívá a její pohled sklouzává směrem k objektivu. Přes všechny vzhled degradující atributy i zřejmý nelehký životní úděl z nich vyzařuje jakási důstojná noblesa. Snímek může s jistou nadsázkou evokovat slavný fotografický diptych jiných čtyř žen od Helmuta Newtona pořízený v roce 1981 v Paříži a publikovaný pod názvem *They Are Coming (Přicházejí).* Newtonovy ženy přicházejí nejprve oblečené, pak svlečené, ale vždy ve střevících Stilettos s velmi vysokým podpatkem. Přicházející ženy od Šumného nejen že o Stilettos nikdy v životě neslyšely, ale zřejmě střevíčky s popatkem na nohou nikdy žádné neměly (str. 196).

Další část cesty absolvuje výprava po řece Amur na lodi. 29. října fotografují v přístavu Dajerga uvítání místními Nanajci. Pohled z lodi na dřevěné přístavní molo zaplněné desítkami mužů, žen a dětí je ohromující (str. 194). Členové výpravy jsou prvními cizinci, které místní obyvatelé vidí na vlastní oči. V listopadu v Amurské oblasti fotografují ve zlatém dole Tokur přímo ve slojích. V Blagověščensku fotí rybáře chytající ryby na udici dírou vysekanou v ledu uprostřed zamrzlého řeky Zoji.

Výprava se vlakem přepravuje i s oběma vozy do Čitské oblasti. Přímo ve městě Čita fotografují ulice, které svou rozlehlostí působí liduprázdně. Zasněžená vesnice Naminga vyhlíží na snímcích malebně. Koncem listopadu přeletí vrtulníkem do Burjatské autonomní republiky.

Zavítají do lamaistického kláštera a zachycují mnichy i hlavního lámu. Fotografují v nově postavené části města Ulan Ude. Snímky pořizují i na venkově, v kolchoze Krasnyj Oŕongoj pořídí snímek porážky berana provedenou tak, že ho muži překulí na záda, jeden mu prořízne hrudní kost a rukou mu zastaví srdce[3].

Začátkem roku 1964 se přesouvají do Jakutské oblasti. U města Jakutsk fotografují v dubnu lyžařské závody, v krajině pokryté ledem a sněhem v Mirném diamantové povrchové doly, u Ukulanu doly zlaté a slídové. V přístavu Tiksi vyfotí námořníky uvězněné na zamrzlé lodi. V Kalymskoj se dostanou k Čukčům, pastýřům sobů žijících v jurtách. V Čerském zachycují rybáře při lovení ryb na zamrzlé řece Kalymě do sítí v díře vysekané v ledu; fotografují zde psí i sobí spřežení. Ve vesnici Nělemnoje zaznamenávají život Jukagírů – domácnosti, úlovky, školu, portréty.

Na konci dubna se výprava přesouvá do Irkutské oblasti. Přímo v Irkutsku fotografují oslavy 1. máje. Začátkem května pořizují sérii

snímků v továrně na hliník v Šelechovu. Poněkud bizarní snímky zvláštních postav včetně portrétů vznikají při návštěvě rozestavěné megatovárny na výrobu dřeva u Bratska. V Markovu fotografují naftovou těžní věž a její obsluhu. Několik snímků pořídí přímo ve vyprázdněných ulicích města Irkutsk. V Čeremchovském povrchovém uhelném dole vyfotí obrovský lanový bagr, jehož lžíce je velká jako menší dům.

Na konci května už v Krasnojarském kraji u Norilsku fotografují rudné doly a továrnu na výrobu niklu a na Chantajce staveniště další továrny. Na snímcích jsou zachyceny ženy při práci a muži při odpočinku i dřevěné chatrče, v nichž jsou ubytováni. Cesta pro nákladní auta i pro pěší v tající rozbahněné tajze je vytvořena z podélně položených dlouhých prken. Začátek června je zastihne ve městě Norilsk, v jehož centru pořídí několik fotografií architektonických celků, ale také snímky obyvatel odklízejících z ulic města zbytky sněhu. Vodovod vedoucí do Norilsku, postavený na vysoké dřevěné konstrukci, je v červnu stále ještě obalený silnou vrstvou ledu.

V polovině června podniká výprava plavbu lodí po Jeniseji z Krasnojarsku do Divnogorska a zpět. Cestou vzniká série snímků turistického charakteru – krajina, architektura, industriální motivy. V Krasnojarsku H+Z pořizují snímky z ulic města, několik ze skrumáže kolem cisterny s chlebným kvasem. Obrazově působivá je fotografie ženy v letních vzorovaných šatech, jak do sebe s gustem obrací půllitr kvasu přímo u cisterny. Světelně i obsahově zajímavé jsou snímky pořízené u martinských pecí v interiéru hutí v Novokuzněcku.

Červenec začínají ve městě Novosibirsk, správním středisku stejnojmenné oblasti. Opět fotografují město a přesouvají se do terénu. U Obu pořizují snímky těžby z malého naftového vrtu. V Barnaulu v Altajském kraji fotografují světelně působivé snímky v továrně na umělá vlákna.

V druhé polovině července už se dostávají do Kazachstánu. Ve stanici Ajaguz nakládají obě tatry na nákladní vlak a jedou do Alma-Aty[4]. Odtud se vypravují do pohoří Kungaj Alatau. Fotografují hory, po návratu město, některé podniky, ale snímky mají spíše informativní charakter. Přeci jen se několik snímků této charakteristice vymyká – například fotografie bělovousého starce v turbanu, sedícího na velbloudu a hrdě třímajícího otěže. Fotografie je pořízena z výrazného podhledu proti světlé obloze, což podtrhuje majestátnost dvojice.

Brzy přejíždějí do Kyrgyzstánu a jeho hlavního města Frunze[5]. I když stále fotografují – architektonické památky, přírodní motivy, krajinu, osoby, činnosti –, snímky humanistického charakteru pořizují až v druhé polovině

srpna v horách na Zaalajském hřebeni v osadě Čabanů, pastevců jaků žijících přírodním způsobem v jurtách. Čabany fotografují při běžných činnostech v exteriéru i v interiéru přímo v jurtě, pořizují i portréty. Fotografie jsou obrazově velmi výrazné a působí exoticky, podobně jako snímky z výpravy na koních za stádem jaků.

Jednu z obrazově i emotivně nejpůsobivějších sérií fotografií pořizují v údolí pod Pikem Lenina, kdy natáčejí a fotografují dramatickou událost, jíž je hra o život zvaná Ulak. Horda jezdců na koních se prohání po pláni a zápolí o kozlí hlavu. Strhující podívaná je umocněna šikmým bočním protisvětlem. To zvýrazňuje zvířený prach, z něhož vystupují postavy zběsile pádících jezdců na koních. To vše na pozadí temných svahů hor[6], působících jako divadelní kulisy. Obsahově i obrazově výrazný je i skupinový portrét několika jezdců pořízený po skončení honičky. Zajímavé je, že série je pořízena na barevný perforovaný negativ Agfa s formátem snímků 6 × 7 cm[7] (str. 204, 205).

Prvního září přijíždí výprava do Tádžické svazové republiky. Pokračují po vlastní ose vysokohorským terénem, k Medvědímu ledovci letí vrtulníkem, z něhož pořizují letecké snímky velehorské krajiny. V polovině září vjíždějí do Samarkandu v Uzbecké republice. Historické město fotografují ze střechy mešity Tella-Kori. Kromě fotografií architektonických památek nafotí sérii snímků i na městském bazaru. Několik snímků hráčů kulečníku pořídí v bývalé mešitě Dévan Begi předělané na hernu.

V Buchaře, v dílně na výrobu ťubetějek, tradičních uzbeckých čtyřhranných kloboučků, vzniká několik portrétů. Fotografují zde i starobylou mešitu Magak-Atari a mauzoleum z 9. století.

V Buchaře právě natáčí režisér Jerzy Kawalerowicz polský historický velkofilm *Faraon* podle románu Bolesława Pruse. H+Z se setkají (a Jiří Hanzelka vyfotí) s režisérem a fotografují i některé scenérie, kompars a zákulisí filmu. Ve městě Chiva a Kuňa Urgenč fotografují další památky.

1. října 1964 v Orenburgu expedice přejíždí řeku Ural a téměř po pěti a půl letech se vrací na území Evropy.

Dál pokračují v dokumentaci. V Magnitogorsku fotografují ulice města i uvnitř hutního kombinátu. Strojírenské provozy zachycují i v Čeljabinsku a Sverdlovsku[8]. V naprosté většině jde ale o snímky informativní, dokumentární, byť často se zajímavými světelnými efekty. Během třináctidenního téměř 2 000 km dlouhého přesunu do Moskvy, stihnou nafotit památky v Kazani, továrnu na výrobu automobilů v Gorkém[9], dvakrát se na prámech přeplavit s vozy přes řeky Kamu a Vjatku.

Do Moskvy přijíždějí 18. října a mohou tak o den později dokumentovat uvítání dalších sovětských kosmonautů[10]. Na letišti Vnukovo fotografují jejich přílet i nového sovětského vůdce Leonida Brežněva, který přišel kosmonauty osobně pozdravit. Uplynulo právě pět dní od vnitrostranického převratu v Kremlu, při němž Brežněv sesadil a nahradil Nikitu Chruščova ve vedení země. Fotografují ještě na Rudém náměstí, v chrámu Vasila Blaženého, v Kremlu. Z Moskvy se vydávají na cestu 28. října. Poslední fotografie během expedice pořizují při tankování na čerpací stanici ve městě Stoubcy v Bělorusku 7. listopadu.

Před sídlo autoklubu v Opletalově ulici v Praze přijíždějí 11. listopadu 1964.

---

[1] *Zvláštní zpráva č. 4,* původně neveřejný dokument sepsaný Miroslavem Zikmundem a Jiřím Hanzelkou bezprostředně po návratu z 2. expedice pro nejvyšší představitele Československa o hospodářském, společenském a kulturním stavu SSSR se záměrem a pobídkou, aby se československé i sovětské vedení z této velmi kritické analýzy poučilo a zavedlo opatření k zlepšení stavu. Zpráva však byla vedením KSČ ignorována a vedením KSSS hodnocena jako útok proti SSSR, což se projevilo po okupaci v roce 1968.

[2] Zkrácený název pro Přímořský kraj, jihovýchodní cíp dnešní Ruské federace, území při pobřeží Japonského moře a Amurského zálivu s hlavním městem Vladivostokem.

[3] Stejný způsocb porážky je zobrazen ve filmu Nikity Michalkova *Urga* z roku 1991

[4] Od roku 1995 Amaty.

[5] Od roku 1991 Biškek.

[6] Jedna z fotografií této série byla v černobílé vrzi vybrána v roce 2003 jako pilotní k plzeňské výstavě.

[7] Pro výstavu v Plzni a později v Taškentu jsem z těchto barevných negativů zhotovil černobílé zvětšeniny

[8] Od roku 1991 opět Jekatěrinburg.

[9] Od roku 1990 opět Nižnij Novgorod.

[10] První kosmický let s vícečlennou posádkou, kterou tvořili Vladimir Komarov, Konstantin Foektisov a Boris Jegorov. Loď Voschod 1 vzlétla 12. října 1964, let trval 24 hodin.

Kazachstán. 5. 8. 1964

VYBRANÉ HUMANISTICKÉ FOTOGRAFIE

Následující snímky jsem vybral jako malou ukázku z obsáhlého společného fotografického díla pánů Hanzelky a Zikmunda, fotografie, jež by se daly charakterizovat jako humanistické. Byly pořízeny jako součásti menších či větších souborů, ale i jako jednotlivé snímky. Byť v archivu H+Z nejsou záběry zachycující válečné či jiné násilné konflikty, domnívám se, že by se z jejich fotografií dala sestavit podobná kolekce, jakou byla Steichenova *Lidská rodina*.

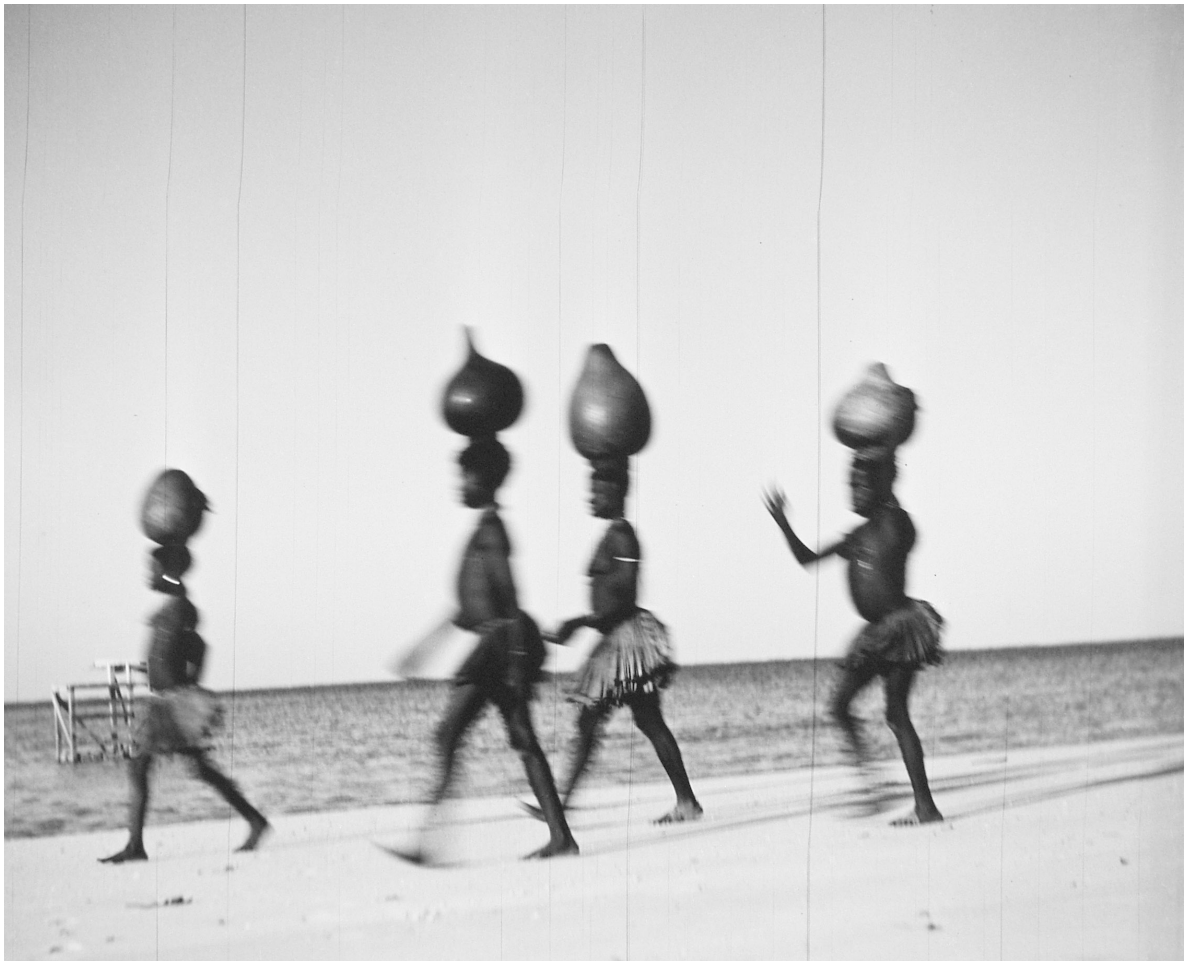

Keňa, 2. 2. 1948

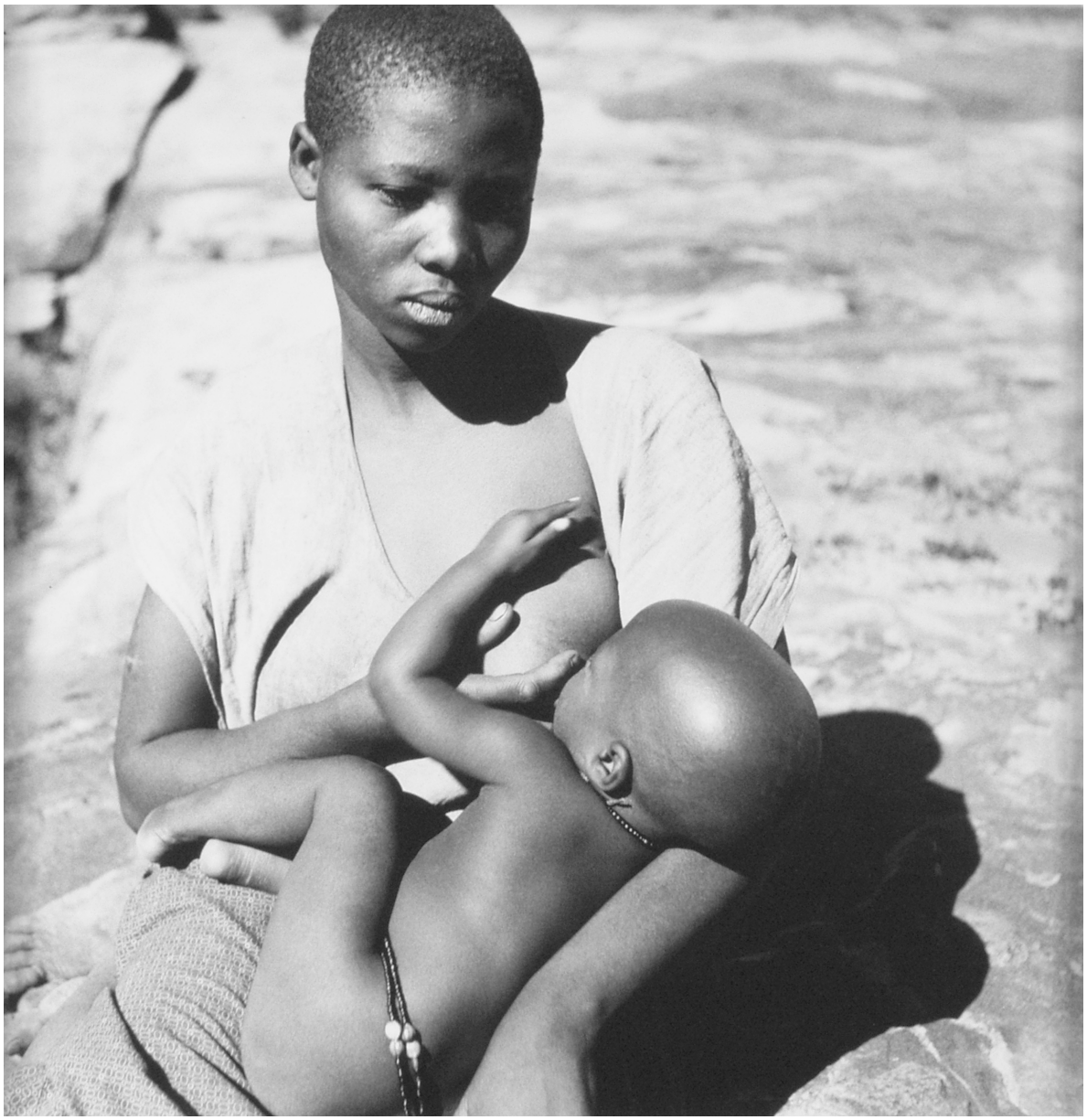

Basutská madona. Jihoafrická unie. 21. 5. 1948

Belgické Kongo. 28. 2. 1948

Ruanda Urundi. 28. 3. 1948

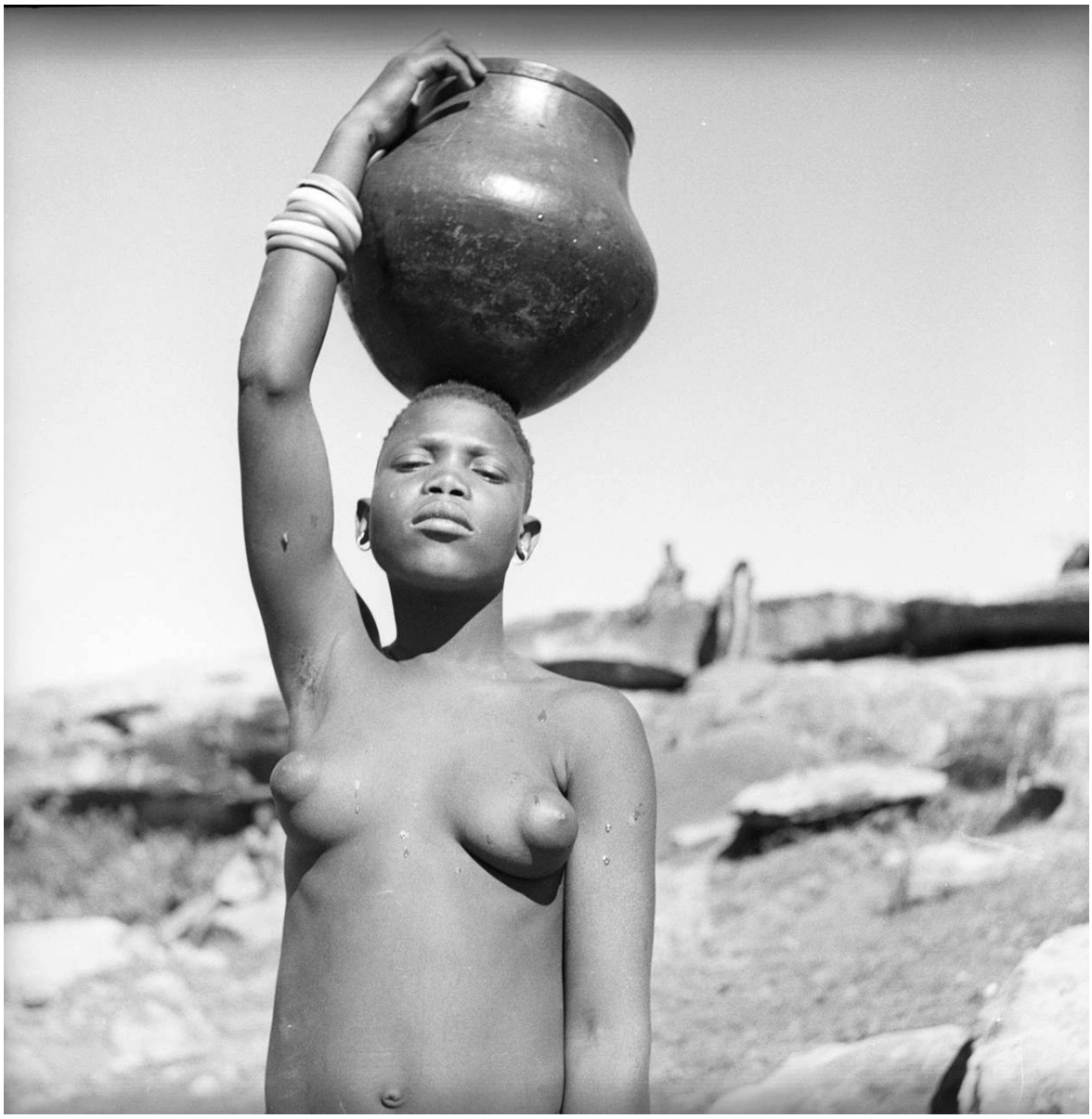

Jihoafrická unie, Basutsko. 21. 5. 1948

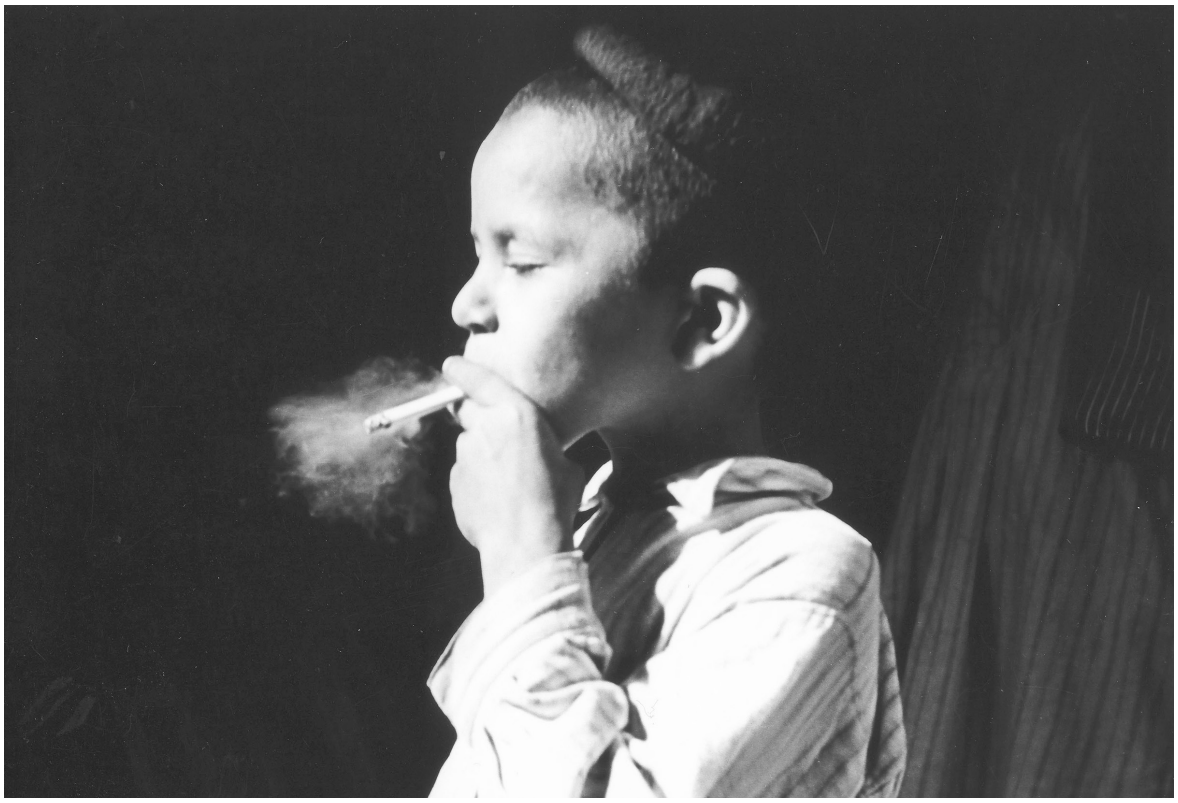

Libye. Tarábulus. 12. 7. 1947

Paraguay, Santa Isabell, leprosárium. 11. 12. 1948

Bolívie, Potosí. Srpen 1949

Ekvádor, šuárská osada Seipo. Únor 1950

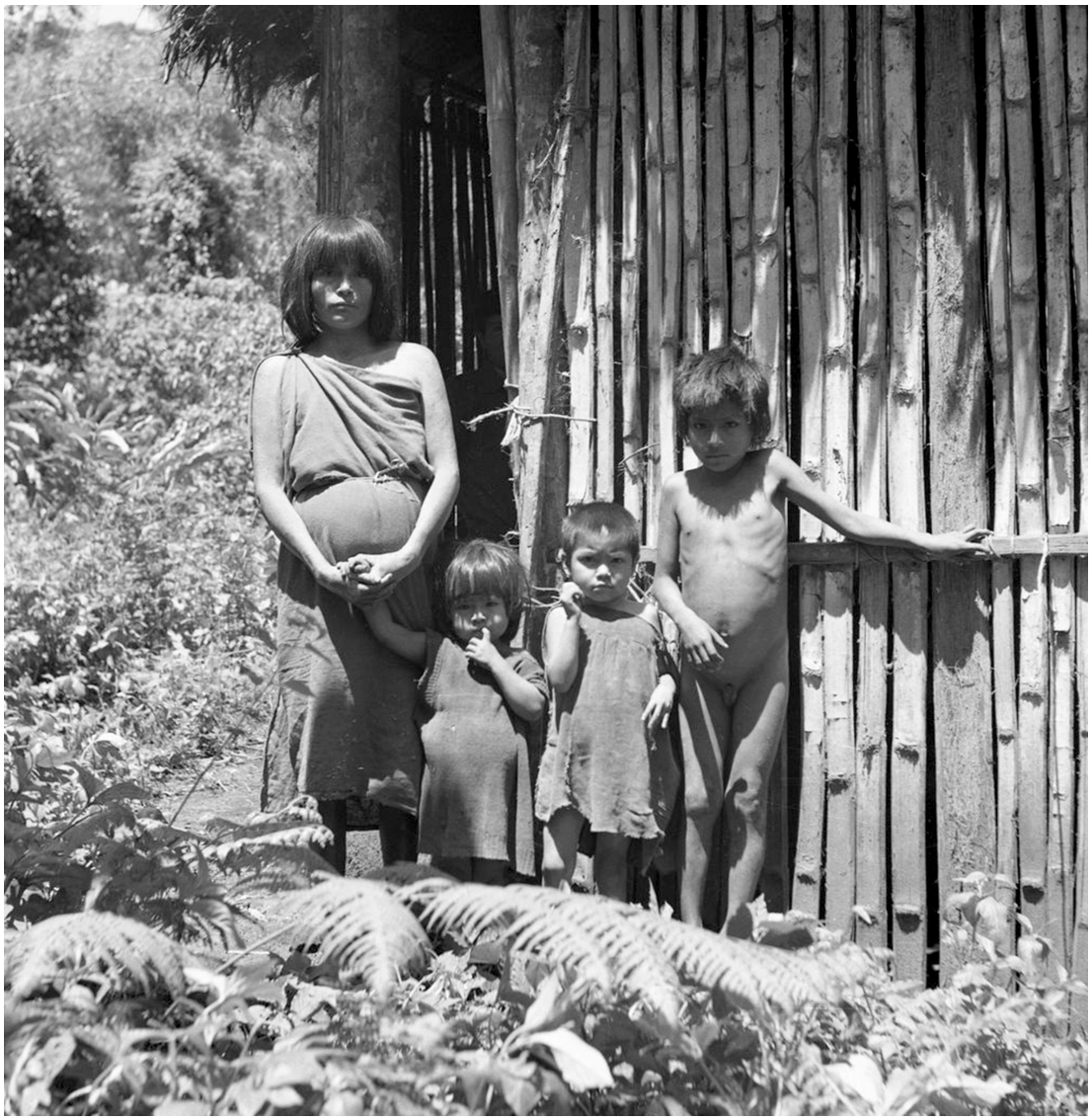

Ekvádor, šuárská osada Seipo. Únor 1950

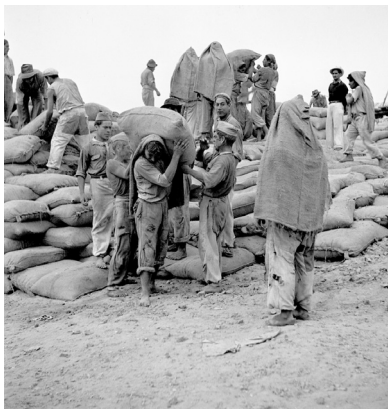

Peru, ostrovy Chinchas, těžba guana. Prosinec 1949

Bolívie, La Paz. Říjen 1949

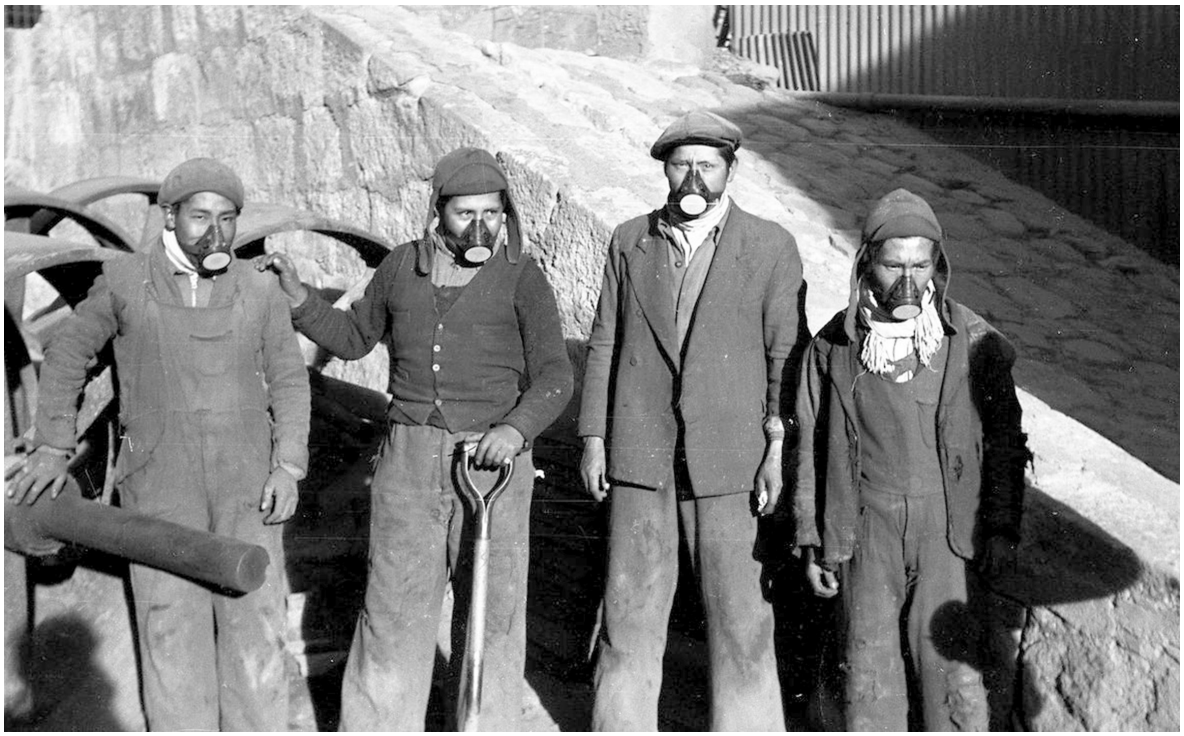

Bolívie, Potosí. Srpen 1949

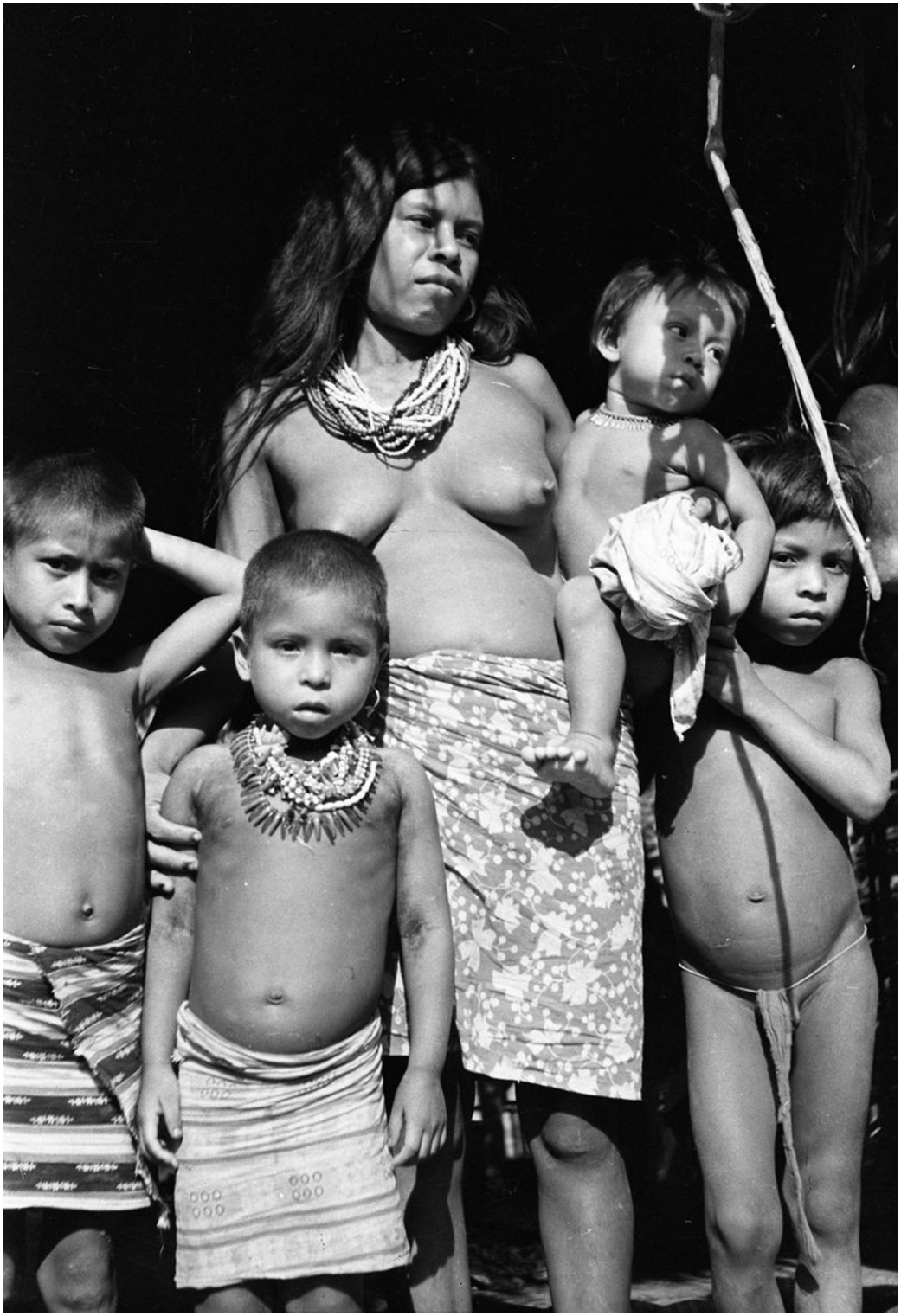

Panama, Darién. 15. 6. 1950

Panama, Darién. 15. 6. 1950

Irák, Bagdád. 28. 2. 1960

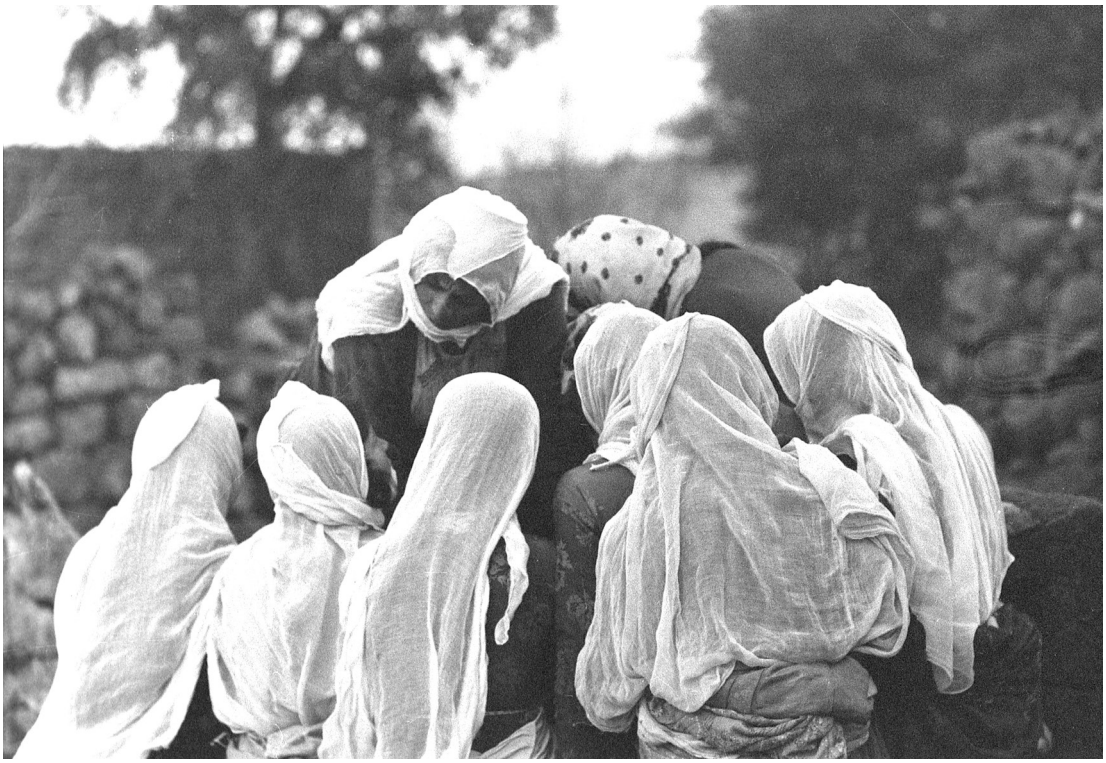

Sýrie, Kanawat. 15. 12. 1959

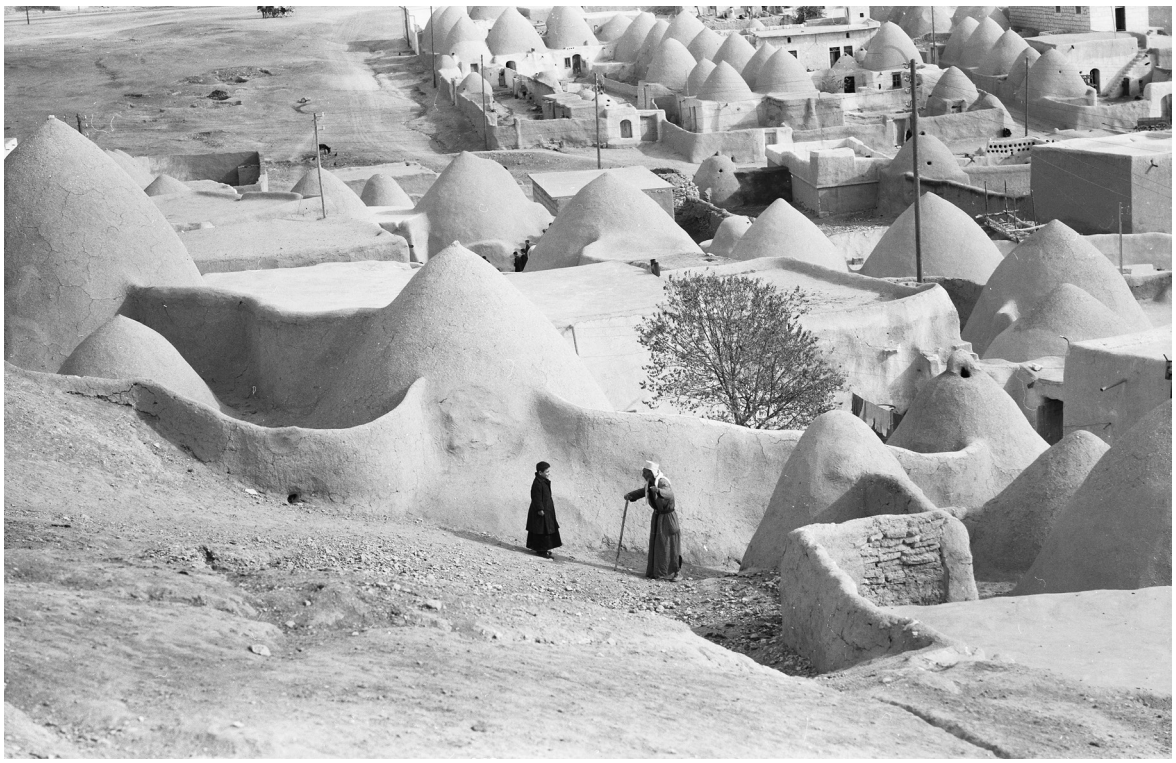

Sýrie, Chán Šejchún. 7. 12. 1959

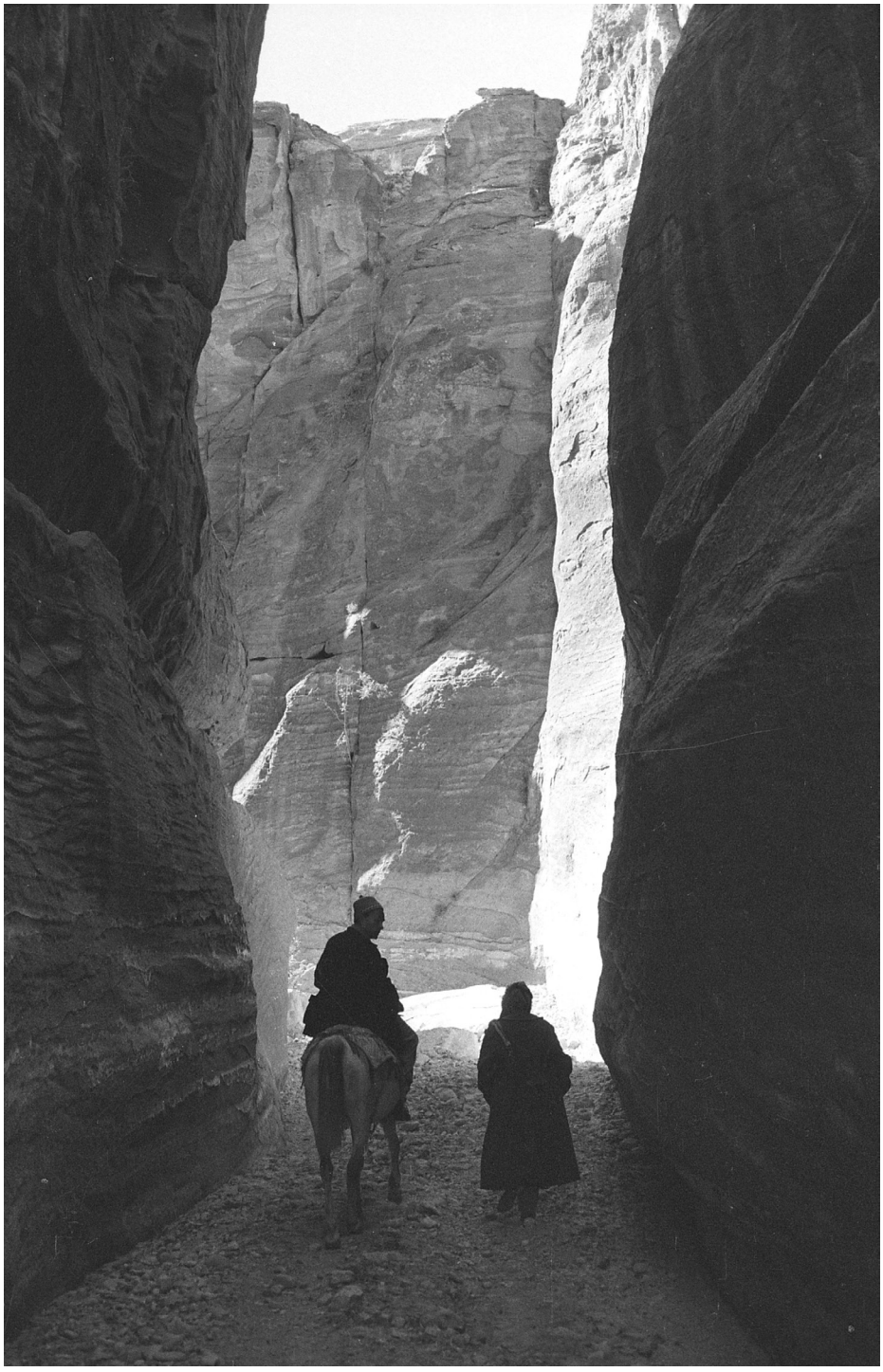

Jordánsko, Petra. 29. 12. 1959

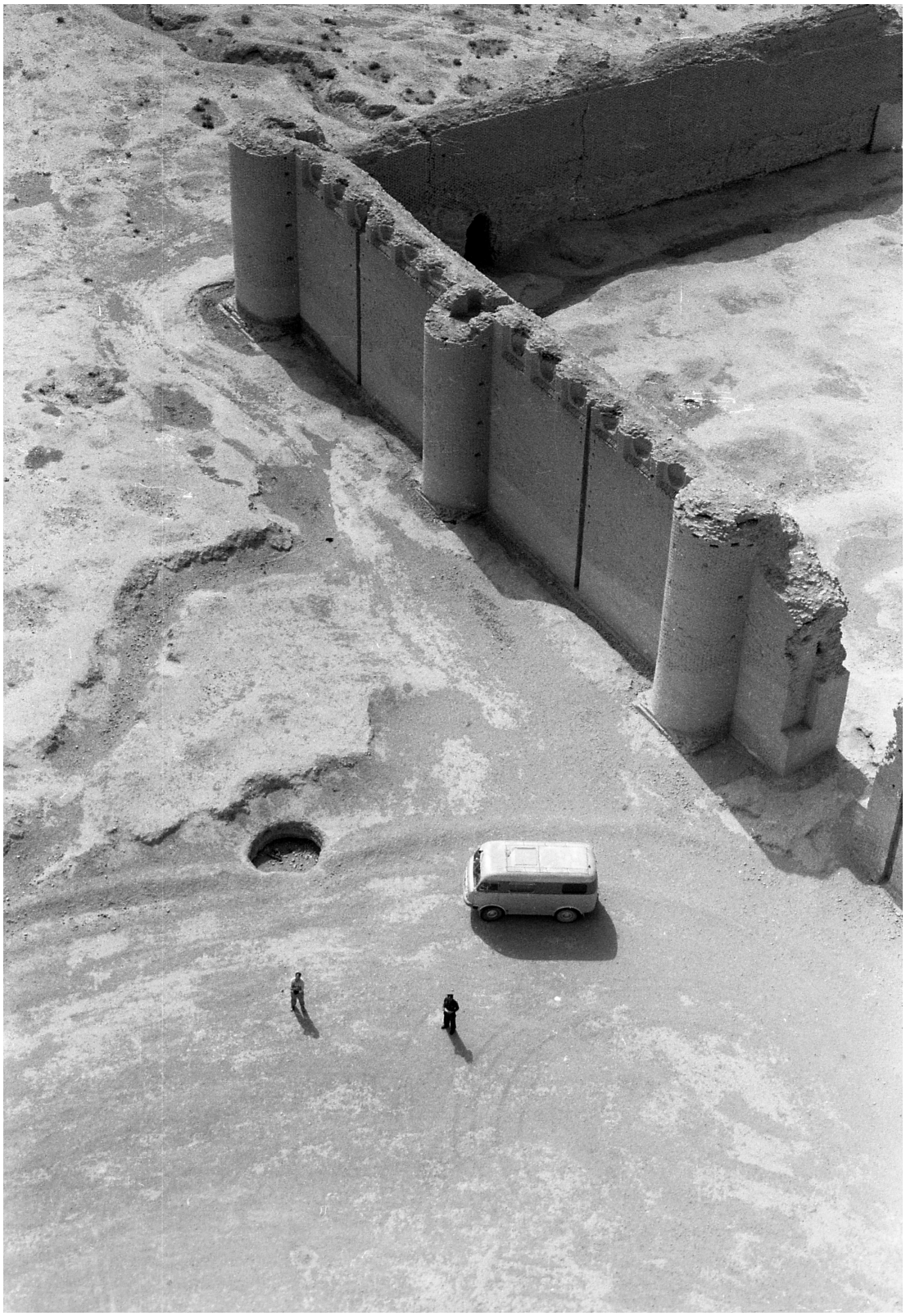

Irák, Samara. Pohled z minaretu. 27. 4. 1960

Jordánsko, Džeraš. 5. 1. 1960

Kašmír, Šrínagar. 27. 10. 1960

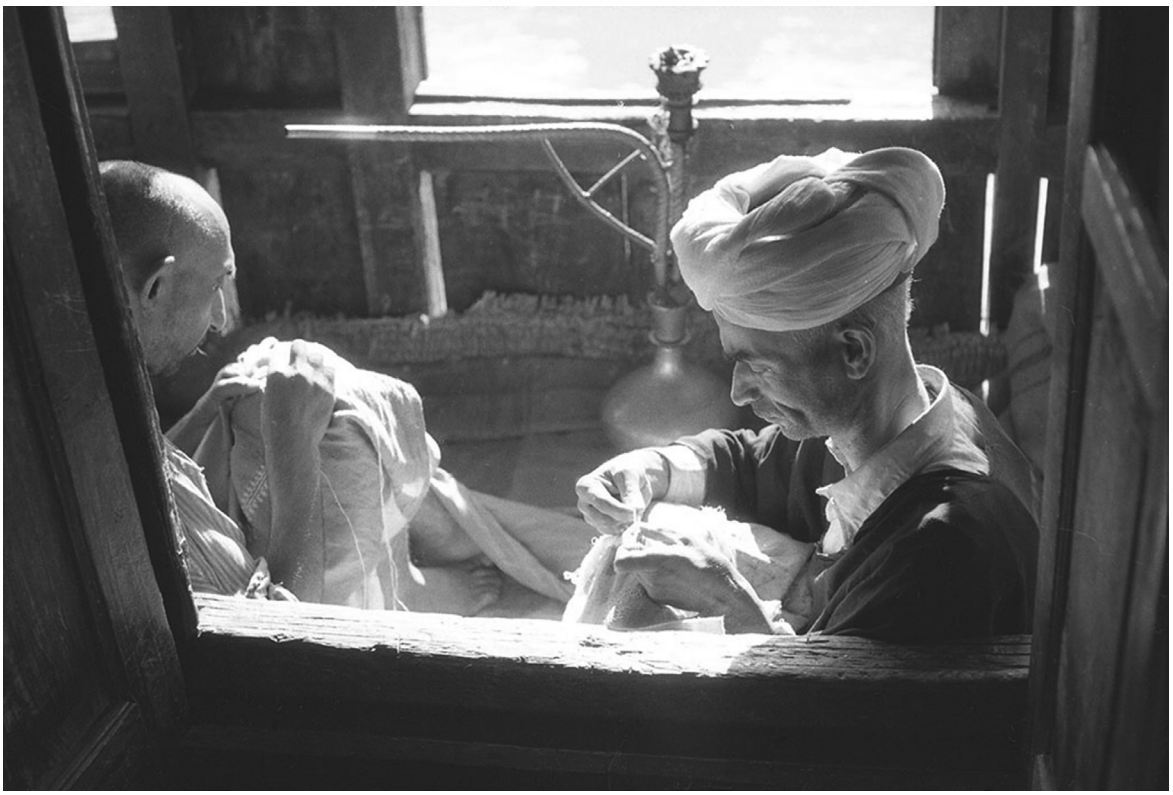

Kašmír, Šrínagar. 27. 10. 1960

Kašmír, Šrínagar. 13. 10. 1960

Kašmír, Násnúr. 16. 11. 1960

Kašmír. 18. 9. 1960

Kašmír, Šrínagar, jezero Dal.. 21. 9. 1960

Cejlon, Mount Lavinia. 18. 11. 1961

Cejlon, Mount Lavinia. 18. 11. 1961

Sumatra, Lingga. 9. 2. 1962

Bali, Lukluk. 16. 11. 1962

Sumatra, ostrov Nias. 23. 2. 1962

Sumatra, Tanjung Sumalidu. 26. 3. 1962

Bali, Kedisan. 22. 11. 1962

Nepál, Bagmat. 5. 4. 1961

Japonsko, Honšú, sirné lázně v Kusatsu. 22. 8. 1963

Japonsko, Honšú, Hirošima. 3. 4. 1963

SSSR, Chabarovský kraj. Dajerga. 29. 10. 1963

SSSR, Chabarovský kraj. Dajerga. 29. 10. 1963

SSSR, Chabarovský kraj. 31. 10. 1963

SSSR, Krasnojarsk. 18. 6. 1964

SSSR, Jakutsko, vesnice Nělemnoje. 26. 4. 1964

SSSR, Jakutsko, přístav Tiksi. 22. 4. 1964

SSSR, Irkutsko, Bratsk. 10. 5. 1964

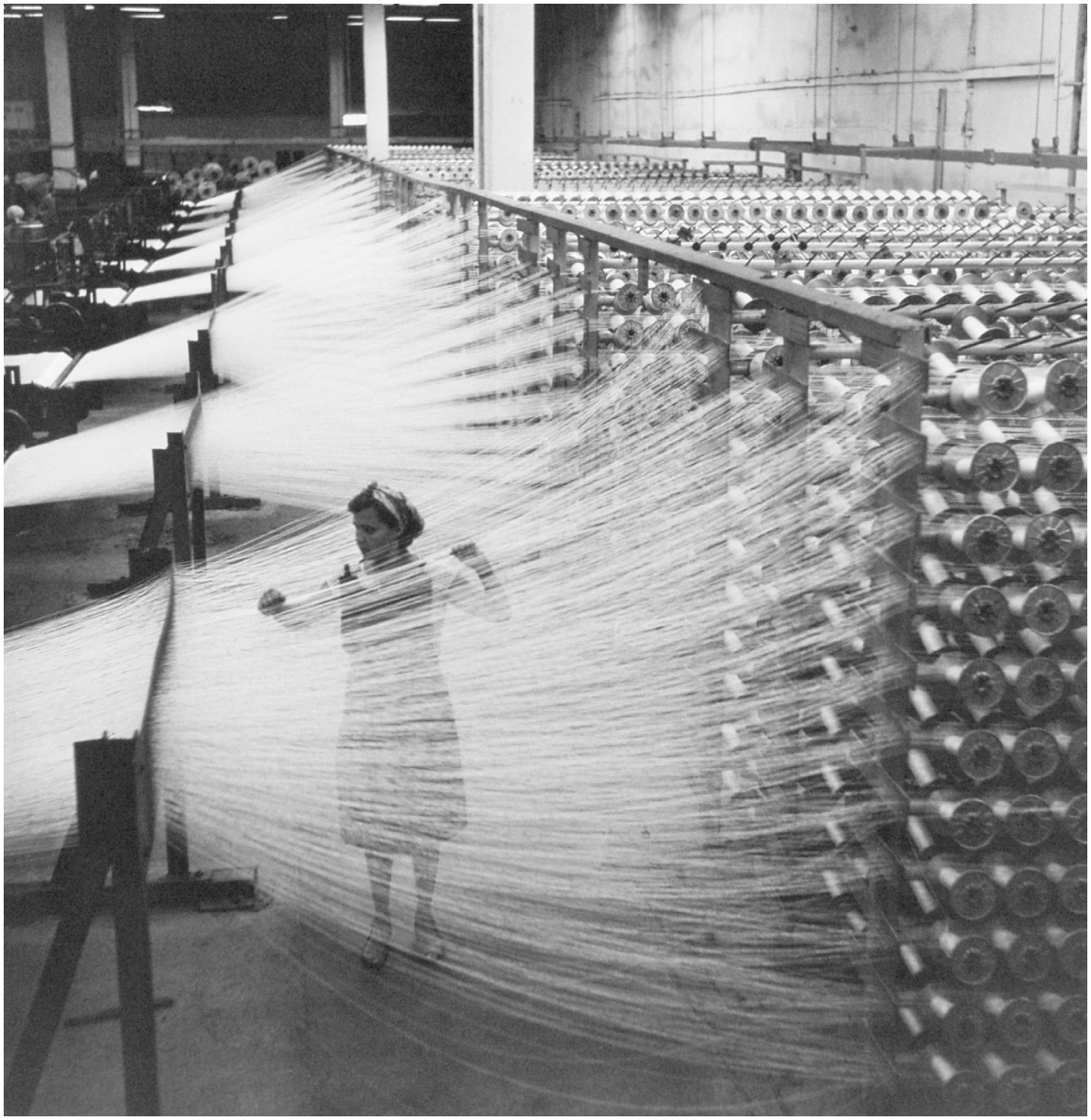

SSSR, Altajský kraj, Barnaul. 11. 7. 1964

SSSR, Kazachstán. 5. 8. 1964

SSSR, Uzbekistán, Kuňa Urgenč, 25. 9. 1964

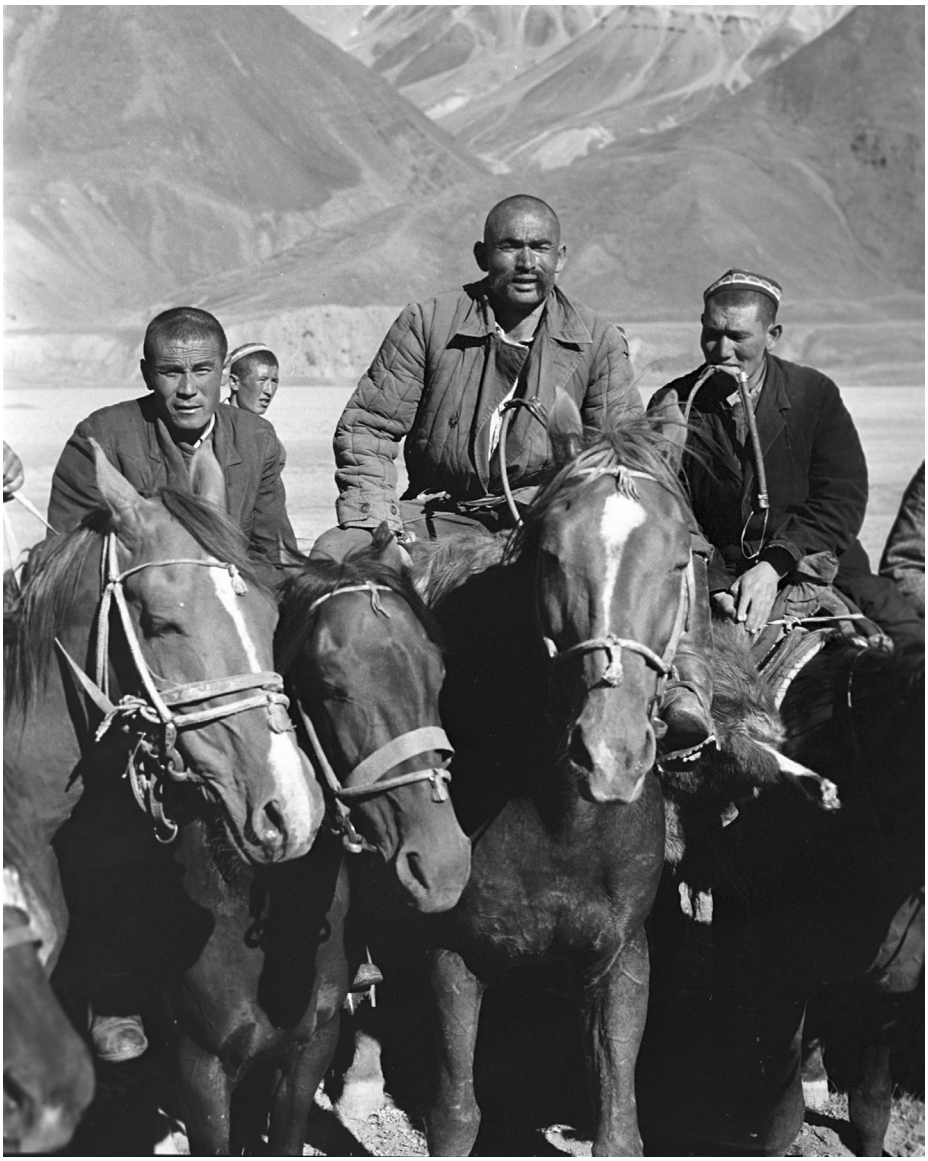

SSSR, Kyrgyzstán. 29. 8. 1964

SSSR, Kyrgyzstán. 29. 8. 1964

„PLZEŇSKÁ“ KOLEKCE VI

Citylight k plzeňské výstavě fotografií H+Z. Plzeň, duben 2003

VI

Souborem fotografií Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda vytvořeným pro expozici v Plzni v roce 2003 se budu zabývat šířeji nikoli proto, že jsem se na jejím vzniku podílel, ale proto, že se domnívám, že je z hlediska prezentace jejich fotografií jako samostatných artefaktů dosud zřejmě nejvýznamnější.

Jak bylo řečeno, Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka považovali fotografie za kompaktní součást psaných reportáží, a ačkoli se jejich fotografie objevovaly na mnoha výstavách, nebyly vystavovány zcela samostatně. A protože ze svých cest přivezli i množství různých artefaktů, většinou se fotografie s těmito předměty a objekty na výstavách vzájemně doplňovaly.

V době, kdy vznikl v Plzni nápad na uspořádání výstavy fotografií pánů Hanzelky a Zikmunda ve Velké synagoze v Plzni, tedy někdy na začátku léta 2002, neměli jeho původci tušení, jak to s jejich fotografiemi je. Velká synagoga byla čtvrtý rok po znovuotevření a výstavní program se řešil nárazově. Podílel jsem se na jeho vytváření s pražským rámařem a organizátorem výstav Přemyslem Řepou a plzeňským archeologem Petrem Braunem[1], tehdejším místopředsedou plzeňské židovské obce a předsedou *Nadace Rudolfa Löwyho na záchranu plzeňských synagog*. Právě tato nadace, zastoupená dr. Braunem, byla hlavní iniciátorkou a podporovatelkou fotografických, resp. dokumentárních výstav v obou plzeňských synagogách. Se židovskou obcí i nadací jsem spolupracoval od počátku 90. let (od založení

nadace v r. 1995 jsem byl několik let členem její správní rady), kdy jsme společně zpřístupnili i Starou synagogu v Plzni.

V roce 1995 jsem ve Staré synagoze (někdy označované jako „malé") instaloval výstavu svých fotografií židovských hřbitovů tehdejšího Západočeského kraje. Také ve Velké synagoze jsem instaloval po částečně rekonstrukci, dokončené v roce 1998, první výstavu – soubor fotografií *Světlo v tmách*, vytvořený před a během rekonstrukce synagogy. V následujícím roce jsem v přízemí Velké synagogy instaloval výstavu fotografií Zuzany Mináčové *Zastavenia na ceste*, Přemysl Řepa v patře na galeriích výstavu kreseb dětí z terezínského ghetta. V roce 2000 připravil Řepa výstavu fotografií Ladislava Sitenského, v roce 2001 výstavu fotografií etnografky Evy Davidové *Cesty Romů* a v roce 2002 výstavu fotografií *Hlubiny paměti* Pavla Diase.

Na přípravě výstav jsem se podílel a v té době už jsem byl v písemném kontaktu s Miroslavem Zikmundem díky okolnostem popsaných v úvodu této práce. Když jsem začátkem října 2002 jel do Zlína za Miroslavem Zikmundem, bylo to už s cíleným záměrem projednat s ním možnost uspořádat v Plzni, jeho rodném městě, v následujícím roce fotografickou výstavu (má první návštěva je popsána v Zikmundově deníku i s jeho původně odmítavým postojem k způsobu zhotovení výstavních zvětšenin[2]). A protože v dubnu byl vytvořen památník plzeňským obětem holocaustu z oblázků s jejich jmény, jehož jsem byl iniciátorem a organizátorem, vezl jsem panu Zikmundovi oblázek k napsání jména jeho spolužačky z gymnázia Hany Beckové, která byla deportována na podzim 1941 do Lodže. Znovu připomínám, že Jiří Hanzelka byl již tři roky upoután na nemocničním, lůžku. Přípravy výstavy se tak nezúčastnil, ale byl o ní informován prostřednictvím Miroslava Zikmunda.

Protože v té době už naprostá většina negativů H+Z byla archivována v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, další jednání probíhala na půdě muzea. Jednal jsem s ředitelem PhDr. Ivanem Plánkou a vedoucí Archivu H+Z PhDr. Magdalenou Preiningerovou. Byli od začátku myšlence nakloněni, ale vyskytl se organizační a technický problém. Muzeum nedisponovalo fotolaboratoří a my jako organizátoři výstavy jsme nechtěli vystavovat tisky, které v té době ještě nebyly tak kvalitní jako dnes. Při další cestě do Zlína jsem přivezl na ukázku několik svých vlastních výstavních barytových zvětšenin a s dr. Preiningerovou jsme obcházeli zlínské fotografické provozovny s požadavkem na zhotovení takových zvětšenin. Bezúspěšně. Nikde ve Zlíně v té době nedokázali větší klasické výstavní fotografie zhotovit.

Od roku 1992 pracuji jako fotograf v Památkovém ústavu (dnes Národní památkový ústav) v Plzni, který v té době sídlil dva roky v nově zrekonstruované budově s kvalitně vybavenou fotolaboratoří. Inicioval jsem tedy mezi Národním památkovým ústavem v Plzni a zlínským muzeem vytvoření oficiální dohody o zhotovení výstavních zvětšenin z negativů Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky uložených v archivu muzea. Mezitím jsme s Přemyslem Řepou opakovaně jezdili do Zlína, vždy se zdrželi několik dní a z kontaktních kopií uložených v archivu muzea a negativů, které měl ještě v té době Miroslav Zikmund u sebe doma, vybírali fotografie na výstavu. To už jsme věděli, že kromě výstavy ve Velké synagoze bude část fotografií instalována ještě na dalších dvou místech spojených s Plzeňským Prazdrojem, který se stal partnerem výstavy.

Celkem jsme vybrali 284 fotografií. Náš výběr byl čistě vizuální a pragmatický. Vyhledávali jsme záběry obrazově atraktivní, kompozičně, světelně a emotivně působivé, zároveň jsme chtěli oslovit široké publikum. Ve výběru jsou zahrnuty živé fotografie s lidmi, portréty, činnosti, architektura, přírodniny, expediční vozy i samotní autoři. Sice jsme se snažili obsáhnout obě expedice a zahrnout do výběru co nejvíce navštívených lokalit, větší důraz při výběru jsme ale kladli na fotografie z druhé expedice a zejména na dosud nepublikované fotografie. Přesto jsme některé snímky publikované v knihách do expozice zařadili právě s ohledem na případné návštěvníky znalé díla H+Z, kteří kvitovali, že vidí fotografie, které znají z knih, v tomto velkém výstavním provedení. Řada vybraných fotografií ale dosud publikována nebyla a poprvé od nafocení je viděl i Miroslava Zikmund. To se týkalo zejména fotografií z Indonésie, Japonska a Sovětského svazu.

Dlouho jsme hledali pilotní fotografii k propagačním účelům. Nakonec jsme vybrali dvě – z hlediska technického ne zcela povedený, „mázlý" snímek čtyř domorodých dívek pochodujících s nádobami na hlavách v únoru 1948 po pláži u Mombasy v Keni v západní Africe a snímek divoké honičky jezdců na koních pořízený v srpnu 1964 při hře Ulak pod Pikem Lenina v dnešním Kyrgyzstánu. U plzeňské výstavy jsme snímek jezdců použili na plakáty, banner a citylighty, snímek kráčejících děvčat na obálku katalogu. U některých dalších repríz výstavy jsme posloupnost fotografií pozměnili. V konečném součtu jsme měli 92 fotografií z první expedice (60 z Afriky, 32 z Latinské Ameriky) a 192 z druhé expedice (42 z Balkánu a Blízkého východu, 49 z jižní Asie a Cejlonu, 40 z Indonésie a Japonska a 61 ze SSSR).

Fotografie jsem začal zvětšovat v laboratoři památkového ústavu

v Plzni v druhé polovině listopadu 2002. Z bezpečnostních důvodů jsem na revers dostával do krátkodobé zápůjčky 30–40 negativů, které mi dr. Preiningerová a Blanka Cekotová z Archivu H+Z vždy podle seznamu připravily. Vozil jsem si je do Plzně a postupně z nich zvětšoval výstavní fotografie. Protože negativy byly ve třech základních formátech – svitkové filmy 6 × 6 cm a 6 × 7 cm a kinofilm 24 × 36 mm –, dělal jsem úměrně velké zvětšeniny. Vycházel jsem z největší velikosti řezaných papírů v distribuci (50 × 60cm), výsledné zvětšeniny pak měly obrazový formát cca 45 × 45, 40 × 50 a 40 × 60 cm. Část fotopapírů jsem si později nařezal přímo z rolí[3]. Zvětšoval jsem na klasické barytové fotopapíry označené Fomatone MG Classic 132, tedy papíry s proměnnou gradací, mírně teplejším tónem a polomatným povrchem. Papíry jsme vybrali s Miroslavem Zikmundem ve Zlíně, když jsem tam přivezl na ukázku některé své vlastní fotografie. Ve fotolaboratoři památkového ústavu jsme měli nově zvětšovák Durst Multigraph 6 × 9 se speciální hlavou s filtry právě pro papíry s proměnnou gradací a sondou, napojenou na řídicí jednotku, pomocí níž se dal upravovat kontrast a automaticky korigovat expozice podle změny filtrace. Z přivezených negativů ze Zlína jsem nazvětšoval fotografie a jel si pro další připravenou „várku" (což jsem ale prováděl nad rámec mých běžných dokumentačních povinností v ústavu). Nechal jsem si nařezat a zabrousit několik skel, na nichž jsem fotografie postupně „vypínal"[4], tzn. vlhké fotografie klihovou lepicí páskou na sklo po obvodu nalepoval. Po uschnutí (vypnutí) jsem prováděl pozitivní retuš[5] a fotografie na zadní straně čísloval.

Hotové zvětšeniny jsem vozil Přemyslu Řepovi do jeho rámařské dílny do Prahy. Řepa měl dílnu v areálu emauzského kláštera a se svými spolupracovníky (Centrum Emauzy) přivážené fotografie galerijně adjustovali. Ručně kašírovali a vyřezávali hluboké pasparty s fazetkou přesně na míru a fotografie v paspartách vkládali do zasklených rámů s tenkým černým rámečkem. Z dřevěných hranolů a kartonů vyrobili přepravní bedny na 8, resp, 10 zarámovaných fotografií. Celkem 32 beden jsme očíslovali a na každou jsme napsali čísla a nalepili malé náhledové snímky uložených fotografií.

Bylo ještě potřeba zhotovit popisky k fotografiím v češtině a angličtině a připravit katalog k výstavě. Podklady k popiskům jsme měli z Archivu H+Z, ale pan Zikmund je ještě korigoval a upravoval – v březnu v nemocnici v Olomouci, kde se od února léčil z těžkého zápalu plic. To byl také důvod, proč nemohl být v únoru osobně přítomen na pohřbu Jiřího Hanzelky.

Miroslavu Zikmundovi jsem do nemocnice v Olomouci 13. března 2003 přivezl náhledy fotografií a popisky ke korekturám, ale také na ukázku

50 hotových výstavních zvětšenin. Později to komentoval slovy, že vidět ty velké zvětšeniny – některé záběry vůbec poprvé – byla pro něj obrovská vzpruha nahrazující všechny možné medikamenty.

V druhé polovině dubna jsme převezli adjustované fotografie do Plzně a instalovali z nich tři samostatné výstavy. Ve Velké synagoze bylo vystaveno 204 fotografií. Čtyři roky před tím byla dokončena částečná rekonstrukce, ale týkala se především vnějšího pláště synagogy – střechy, fasád, oken, dveří a dílčích oprav v interiéru. Vnitřní výmalba dosud opravena nebyla. To nám umožnilo věšet fotografie na skoby zatlučené přímo do zdí. Fotografie jsme instalovali v obou bočních chodbách, na obou západních schodištích a na severní a jižní ženské galerii. S Přemyslem Řepou jsme při instalaci záměrně potlačili hledisko geografické, fotografie jsme přiřazovali podle obrazových souvislostí tak, aby vytvářely obrazový a obsahový soulad nebo naopak kontrast. Vedle sebe se tak někdy ocitly třeba fotografie z Afriky z první expedice a z Japonska z druhé. Ačkoli tuto koncepci akceptoval a byl výstavou nadšený i Miroslav Zikmund, sklidili jsme od některých skalních příznivců knih H+Z nesmiřitelnou kritiku. Přesto jsme tuto koncepci udržovali i u všech následujících repríz výstavy.

Výstava v Plzni byla pod názvem *Jiří Hanzelka & Miroslav Zikmund – Fotografie* zahájena „etapovou" vernisáží v neděli 27. dubna 2003 ve 14 hodin ve Velké synagoze. Ještě před tím jsme měli připravené pro přítomné návštěvníky výstavy i Miroslava Zikmunda překvapení v podobě repliky expediční Tatry 87[6] z první expedice a jednu z Tater 805 (modrou) z druhé expedice[7]. Během vernisáže byly zaparkovány na nádvoří synagogy, poté s nimi odjel Miroslav Zikmund na další místo vernisáže. V 16 hodin pokračovala vernisáž v galerii Valečka v Pivovarském muzeu, kdy bylo umístěno 30 fotografií, a v 17 hodin v Návštěvnickém centru Plzeňského Prazdroje, kde jsme instalovali zbylých 40 fotografií. K výstavě byl vydán reprezentativní katalog s fotografií čtyř děvčat na pláži u Mombasy na titulní straně v grafické úpravě Petra Wegnera. Wegner následně graficky připravil do tisku většinu dalších propagačních materiálů včetně obou následujících katalogů k výstavní kolekci H+Z. K výstavám v plzeňských synagogách připravuje grafické podklady dodnes.

Kolekce byla v Plzni vystavena do konce listopadu 2003. Vzbudila velký zájem návštěvníků i médií. Po skončení výstavy celou kolekci – budu ji v dalším textu uvádět jako „plzeňskou", neboť bylo vytvořeno ještě několik specifických souborů fotografií H+Z (většinu z nich jsme s Přemyslem Řepou vybírali a zpracovali i fyzicky) – převzal Archiv H+Z Muzea jihovýchodní

Moravy ve Zlíně s tím, že jsme s Přemyslem Řepou působili dál jako její kurátoři a Nadace Rudolfa Löwyho měla dál možnost výstavu ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně po dobu následujících pěti let prezentovat jako hlavní iniciátor vytvoření kolekce.

Po vzniku Občanského sdružení Pro Photo, jímž jsme s Přemyslem Řepou institucionalizovali výstavní aktivity spojené především s plzeňskými synagogami, jsme se podíleli na organizování repríz výstavy H+Z pod tímto sdružením. V té souvislosti je třeba jmenovat další členy a spolupracovníky sdružení, kteří se na organizování a přípravě výstav podíleli: dr. Peter Braun, Vratislav Svoboda, Jiří Valenta, Bohuslav Doležal, Petr Wegner.

Vzhledem k velikosti a množství fotografií nebyly nikdy vystaveny všechny fotografie najednou v jednom prostoru; při všech reprízách se jednalo o zmenšený výběr danému prostoru přizpůsobený. V některých místech byla kolekce rozdělena na hlavní a doplňkovou část. Naprostou většinu výstav jsme rozvrhovali a instalovali s Přemyslem Řepou společně.

Nyní uvedu některé další reprízy výstavy plzeňské kolekce fotografií H+Z, tedy ty, kterých jsme se s Přemyslem Řepou účastnili výběrem a rozvržením fotografií a většinou i samotnou instalací na místě. Vzhledem k počtu těchto repríz, ale také k tomu, že každá instalace byla jiná, lze v této souvislosti hovořit spíše o „výstavním turné" než o „putovní výstavě".

První repríza části výstavy – 60 fotografií z asijské části SSSR – se konala už v lednu 2004 v prostorách Českého centra v Moskvě. Protože Miroslav Zikmund cestu do Moskvy odmítl, připravili a instalovali jsme s Přemyslem Řepou výstavu ve dvou. Zahajoval ji 20. ledna Leonid Šinkarjov[8], spisovatel a novinář, který provázel H+Z na části jejich cesty po Sibiři a byl s nimi v trvalém kontaktu i v době zapovězení.

21. října 2004 byla za účasti Miroslava Zikmunda zahájena další repríza výstavy, tentokrát ve Slovenském národním muzeu v Bratislavě v rámci festivalu Mesiac fotografie. Výstavu jsme instalovali v hlavním sále muzea v přízemí, kde byly postaveny stěny z panelů podle našeho návrhu, na galerii v muzejní kavárně a v jednom sále v patře muzea, kde byly za skleněnou stěnou umístěny i artefakty ze sbírek H+Z, zapůjčené zlínským muzeem. V přízemí kavárny byla vystavena Valentova Tatra 87, originální expediční Tatra 805 (červená) byla vystavena ve vstupní hale muzea. Menší kolekci fotografií jsme umístili v přednáškovém sále Českého centra, sídlícího tehdy v budově ambasády na Hviezdoslavově náměstí. Výstava trvala do 21. listopadu 2004.

Po více než ročním vyjednávání se konala výstava fotografií H+Z

na jaře 2005 na Pražském hradě. Instalovali jsme ji ve dvou patrech Terezián-ského křídla Starého královského paláce, kam se vstupuje po Býčím schodi-šti z třetího hradního nádvoří. Instalace byla technicky náročná. Vzhledem k nízkým náběhům kleneb ve spodním patře a specifickému závěsnému systému jsme museli nechat vyrobit speciální panely, na které teprve bylo možné zavěsit fotografie. Menší kolekce fotografií H+Z byla vystave-na v Písecké bráně na Praze 6. Výstava byla zahájena na Hradě 10. března 2005. Na vernisáži promluvil kromě Miroslava Zikmunda prezident České republiky Václav Klaus a starosta Prahy 6 Tomáš Chalupa.

Zahájení předcházela „spanilá jízda" expediční tater od sídla bývalé-ho Autoklubu Republiky československé (dnes Autoklub České republiky) v Opletalově ulici v Praze. Kolona s policejním doprovodem, v čele s Valen-tovou Tatrou 87, v níž jel Miroslav Zikmund a již následovaly obě expediční Tatry 805, dorazila na třetí nádvoří Pražského hradu k Býčímu schodišti. Zde všechny tři tatry zůstaly během vernisáže. Výstava byla na hradě do 24. dubna a během jejího průběhu se konala řada doprovodných akcí včetně promítání filmů a přednášek v klubu Vagón na Národní třídě a koncertu etnické hudby na Staroměstském náměstí v Praze. Valentova Tatra 87 byla po dobu trvá-ní expozice vystavena přímo u Býčího schodiště na třetím nádvoří hradu, „modrá" Tatra 805 v Písecké bráně a „červená" v pasáži Černá růže v ulici Na Příkopě.

K výstavě byl vydán nový katalog s dalšími fotografiemi z výstavy. Tentokrát pilotní fotografií na plakátech a bannerech byl snímek z pláže u Mombasy, jezdci na koních se ocitli na obálce katalogu.

Další uvedení části plzeňské kolekce fotografií H+Z se uskutečnilo od 29. května do 11. září 2005 v Regionálním muzeu v Českém Krumlově. Fotografie byly instalovány v několika sálech muzea. Miroslav Zikmund se tentokrát nezúčastnil vernisáže osobně, ale pozdravil návštěvníky pomocí telemostu ze Zlína.

Už 15. listopadu 2005 byla zahájena výstava *Jiří Hanzelka & Miroslav Zikmund: Fotografie* v Domě pánů z Kunštátu v Brně za osobní účasti Miro-slav Zikmunda. Výstavu jsme s Přemyslem Řepou instalovali ve všech sálech v prvním patře paláce. Vzhledem k velkým prostorám sálů jsme se snažili instalaci vytvořit více dynamickou, některé fotografie jsme podvěšovali. V prostorách galerie se uskutečnila beseda s Miroslavem Zikmundem, kte-rou moderoval spisovatel, překladatel a publicista Antonín Přidal.

Na nádvoří Domu pánů z Kunštátu byla vystavena Valentova repli-ka expediční tatry z první cesty. Pozvánku na výstavu, resp. vernisáž, vydal

Dům umění města Brna, pod nějž Dům pánů z Kunštátu spadá, jako rozkládací dvojlist a uplatnily se na něm obě pilotní fotografie. Výstava trvala do 29. ledna 2006.

V říjnu 2006 jsme instalovali kolekci v členitých prostorách Slovenského technického múzea v Košicích. Výstava byla zahájena 17. října a v prostorách muzea se uskutečnila i beseda s Miroslavem Zikmundem. Na nádvoří byly vystaveny dvě tatry – Karel Valenta přivezl svou Tatru 87 autovlakem vypraveným z Prahy, „modrou" dovezli z Kopřivnice. V té době bylo v Košicích druhé České centrum na Slovensku a v jeho přednáškovém sále jsme rovněž instalovali menší kolekci fotografií H+Z. Na obou slovenských výstavách se organizačně významně podílela Stanislava Wanatowiczová-Bartošová, tehdejší ředitelka Českých center na Slovensku.

Velkou část plzeňské kolekce fotografií H+Z jsme s Přemyslem Řepou instalovali na jaře v několika sálech Domu u Jonáše Východočeské galerie v Pardubicích. Výstava se konala od 15. února do 15. dubna 2007. Na plakátu a pozvánce byla použita fotografie jezdců. Galerie vydala k výstavě katalog ve stejném formátu, rozsahu a provedení, jako předchozí, do něhož jsme s Přemyslem Řepou vybrali další nové fotografie z kolekce. Na obálce je tentokrát portrét na mořské dálavy zahleděného cejlonského rybáře.

Následovala výstava v Dopravním muzeu v Drážďanech v termínu od 3. července do 30. září 2007. V té době ještě existovalo v Drážďanech České centrum, které se podílelo na organizování výstavy a zajistilo zázemí jak pro nás jako instalátory výstavy, tak i pro Miroslava Zikmunda s doprovodem. Ve velkém sále v prvním patře muzea byly vestavěny panely, na které jsme zavěšovali fotografie. Výstava byla doplněna drobnými artefakty souvisejícími s automobilovou dopravou a s firmou Tatra a v přízemí byla umístěna Tatra 87, nikoli Valentova ve stříbrné metalíze jako expediční H+Z, ale v úpravě s tmavou střechou a středním tmavým pruhem na kapotě, nicméně s vlaječkami a poznávací značkou expedičního vozu. Tomu odpovídal i upravený název výstavy – *S Tatrou kolem světa* a zohlednili jsme i výběr vystavených fotografií – přednostně jsme z kolekce vybrali snímky, na nichž se vyskytovaly expediční tatry, případně jiné dopravní prostředky.

Zatím poslední výstava plzeňské kolekce, kterou jsme instalovali s Přemyslem Řepou osobně, se konala v roce 2018 v několika sálech secesního Rosenfeldova paláce v Žilině. Vernisáž se uskutečnila 12. července 2018 už bez osobní účasti Miroslava Zikmunda (zastoupil jej syn Miroslav mladší), ale s vedoucí Archivu H+Z, PhDr. Magdalenou Preiningerovou. Jako

doprovodný program k výstavě pořádali organizátoři přímo v prostorách výstavy postupně projekci všech čtyř celovečerních filmů H+Z.

Celá plzeňská kolekce fotografií H+Z je součástí Archivu H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a je uložena v depozitáři muzea. Vzhledem k tomu, že fotografie jsou zarámovány, uloženy v přepravních bednách s označením uložených fotografií a jsou k nim dvojjazyčné popisky, dá se kolekce nebo její část instalovat i v budoucnu kdekoli a kdykoli po dohodě s Archivem H+Z. Takto byla například v roce 2016 od 3. září do 31. října výstava fotografií H+Z instalována v Domě Štěpána Netolického v Třeboni.

Všechny výstavy „plzeňské" kolekce fotografií H+Z vyvolávaly velký zájem a rekordní počty návštěvníků. I když jejich přesné počty u všech dosvadních instalací neznáme, lze říci, že fotografie viděly desítky tisíc lidí.

Kromě této plzeňské kolekce fotografií jsme na vyžádání českých zastupitelských úřadů vytvořili další výstavní soubory, tentokrát místně zaměřené. V roce 2004 jsem vybral a nazvětšoval 40 fotografií H+Z z Indie, Kašmíru a Nepálu pro výstavu v Dillí a 60 fotografií ze středoasijských republik (Kazachstán, Kyrgyzstán, Uzbekistán, Tádžikistán) pro výstavu v Taškentu. V roce 2017 jsem vybral a zvětšoval 40 fotografií pro zastupitelský úřad v Limě. Kromě fotografií H+Z byly v tomto souboru i fotografie Eduarda Ingriše. Výstava v Limě byla zahájena 11. května 2017. Přemysl Řepa fotografie rámoval nebo alespoň opatřil paspartami a podklady („zády").

Některé další prezentace fotografií H+Z se uskutečnily v rámci šířeji zaměřených aktivit. Za zmínku jistě stojí projekt *Zikmund 100* Tomáše Vaňourka a Lukáše Sochy, kteří se vydali po stopách H+Z v Asii a Indonésii a snažili se fotit vybrané snímky ze stejného místa, poté vytvořili dvojice velkoformátových fotografií – původní snímek H+Z a současný srovnávací – a z fotografií uspořádali v letech 2019–2021 putovní výstavu. O své cestě vydali v roce 2019 výpravnou publikaci. V současné době probíhá pokračování jako projekt *Zikmund 101*, tentokrát o cestě po Africe a Latinské Americe.

---

[1] PhDr. Peter Braun (1948–2023), archeolog Západočeského muzea v Plzni, od počátku 90. let se zabýval leteckou prospekcí. Člen a místopředseda Židovské obce Plzeň, od založení *Nadace Rudolfa Löwyho na záchranu plzeňských synagog* v roce 1995 jejím předsedou. Podporoval fotografické výstavy ve Velké synagoze v Plzni a podílel se i na jejich přípravě, zejména se osobně angažoval na vytvoření kolekce fotografií H+Z a jejich vystavení.

[2] Deník Miroslava Zikmunda, 2. 10. 2002: *„Ráno jen 5°C, zavřel jsem sklípek, v 10:30 už 13°C, jasno… … Po poledni (s ½ hod. zpožděním – jel přes jiný most a bloudil) přijel p. Kodera z Plzně, dop. byl v Muzeu a jednal s Plánkou* (PhDr. Ivan Plánka, ředitel Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, pozn. RK) *a Madlou* (PhDr. Magdalena Preiningerová, vedoucí Archivu

H+Z MJVM ve Zlíně, pozn. RK) *o zapůjčení negativů našich fotek na výstavu v plzeň. synagoze, chtěl souhlas můj – s tím, že má perfektně vybavený ateliér na zvětšování. Odmítl jsem souhlas – negativy podle muzejního řádu zásadně nesmějí opustit muzeum – jedině scanning („Co kdybyste cestou do Plzně havaroval?") Navíc – chtěl by jiné fotky, než byly v knihách – „vybírali jsme přece nejlepší…". Věnoval mi několik publikací o staré Plzni. „Podepsal" jsem mu spec. fixem kámen se jménem spolužačky Hany Beckové (*25. 7. 1919), která zahynula v Lodži…"* (Archiv H+Z).

[3] Začal jsem zvětšovat v listopadu 2002 na papíry označené FOMATONE MG Classic 132, ale když jsem v prosinci u výrobce (FOMA Hradec Králové) objednal další, bylo mi řečeno, že už nejsou na skladě a nové se budou vyrábět až v druhé polovině roku 2003. Napsal jsem dopis generálnímu řediteli FOMY, v němž jsem mu vysvětlil situaci, a FOMA skutečně papíry ještě v prosinci vyrobila. Nestihli je ale už nařezat, tak jsem si je nechal poslat v rolích a nařezal na potřebný formát sám.

[4] Naexponovaný fotografický papír při zpracování projde mokrým procesem – vývojka, přerušení, ustalovač, praní. Zvětší velikost, například papír 50 × 60 cm téměř o 1 cm na každé straně. Je-li ještě mokrý nebo dostatečně vlhký nalepen po obvodu na pevnou podložku (nejčastěji sklo), postupně se při usychání smršťuje na původní velikost a při tom se „vypíná". Na konci procesu je (téměř) dokonale rovný.

[5] Pozitivní retuš se provádí u výstavních zvětšenin k odstranění stop obvykle po nečistotách na negativu či v negativní masce ve zvětšováku, které se na pozitiv (zvětšeninu) promítnou. Negativy H+Z jsou archivovány rozstřihané na jednotlivá políčka a uloženy do igelitových zásobníků, náchylných na zachytávání drobných prachových částic, takže retuš byla i po očištění vzduchem celkem náročná.

[6] Tatru 87 přivezl Karel Valenta, sběratel z Červeného Hrádku u Plzně. Vybavil ji trojúhelníkovými expedičními vlaječkami (na jedné straně Autoklubu Republiky československé, na druhé československou) a totožnou poznávací značkou P 19720. Následně se s tímto vozem pravidelně účastnil repríz výstavy na dalších místech.

[7] Expediční Tatru 805 s modrým pruhem (Hanzelkova) zachránil, restauroval a uvedl do pojízdného stavu Karel Loprais, automobilový závodník a osobní přítel Hanzelky a Zikmunda.

[8] Leonid Šinkarjov. Ruský novinář a spisovatel, kritik sovětského režimu a okupace z roku 1968. V roce 1964 provázel jako mladý novinář H+Z na části jejich cesty po Sibiři. V červenci 1989 publikoval v ruském deníku Izvestija rozhovor s tehdy v Československu ještě „zakázaným" Jiřím Hanzelkou. O okupaci a narušených vztazích mezi Ruskem a Československem napsal knihu *Všechno jsem skoro zapomně*l (česky 2009, nakl. Akropolis).

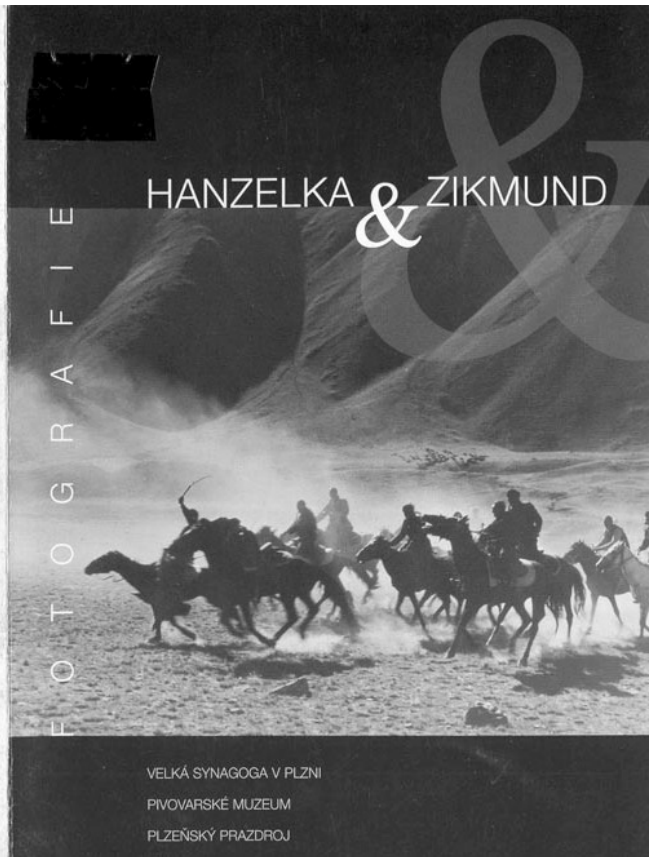

National Geographic

Národní památkový ústav Plzeň
Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně
Nadace Rudolfa Löwyho na záchranu plzeňských synagog
Židovská obec v Plzni
Centrum Emauzy s.r.o.

Město Plzeň
Nadace 700 let města Plzně

Poděkování společnostem:
Plzeňský Prazdroj a.s.
Pojišťovna Kooperativa a.s.
FOMA Bohemia s.r.o.
CCA GROUP a.s.

Mediální partneři:
National Geographic
Česká televize
Český rozhlas
Revolver Revue

Vážení přátelé,

srdečně Vás zveme na zahájení výstavy

Jiří HANZELKA & Miroslav ZIKMUND
FOTOGRAFIE

která se koná pod záštitou primátora
města Plzně Jiřího Šnebergera

Vernisáž se uskuteční v neděli 27. dubna v Plzni
ve 14.00 ve Velké synagoze
v 16.00 v Galerii Pivovarského muzea
v 17.00 v Návštěvnickém centru Plzeňského Prazdroje

Výstava bude otevřena denně (v synagoze kromě sobot
a židovských svátků) od 10 do 18 hodin a potrvá do konce
listopadu 2003

Tato pozvánka platí v den vernisáže od 9.00 do 18.00 hodin
zároveň jako volná vstupenka na prohlídku Pivovarského muzea
a pivovaru Plzeňský Prazdroj.

Pozvánka na plzeňskou výstavu fotografií H+Z. Duben 2003

Přemysl Řepa a Radovan Kodera vybírají z kontaktních kopií fotografie na výstavu v pracovně Miroslava Zikmunda ve Zlíně na Nivách. Foto: Miroslav Zikmund, listopad 2002

Plzeň, Velká synagoga, zahájení výstavy fotografií H+Z. 27. 4. 2003

Bratislava, Slovenské národné múzeum. Výstava fotografií H+Z. Říjen 2004

Pražský hrad. Banner k výstavě fotografií H+Z. Březen 2005

Pražský hrad. Expediční tatry na 3. hradním nádvoří před vstupem na Býčí schodiště, Březen 2005

Pražský hrad, Tereziánské křídlo Starého královského paláce.
Výstava fotografií H+Z. Březen 2005

Brno, Dům pánů z Kunštátu. Listopad 2005

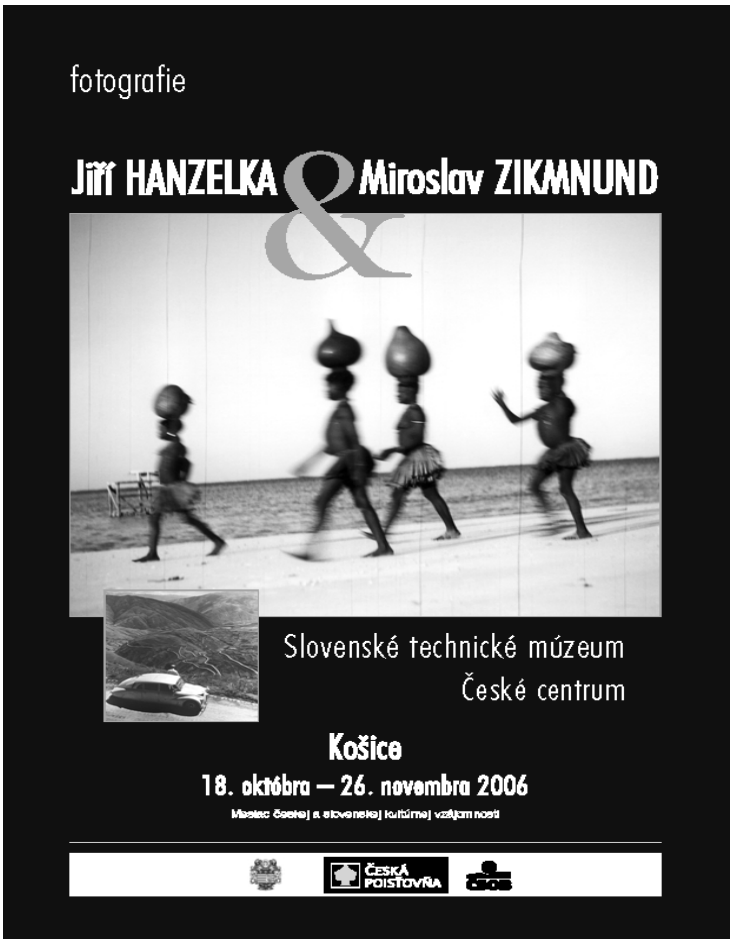

Plakát k výstavě fotografií H+Z v Košicích. Říjen 2007

Pardubice, Dům u Jonáše, Východočesská galerie. Únor 2007

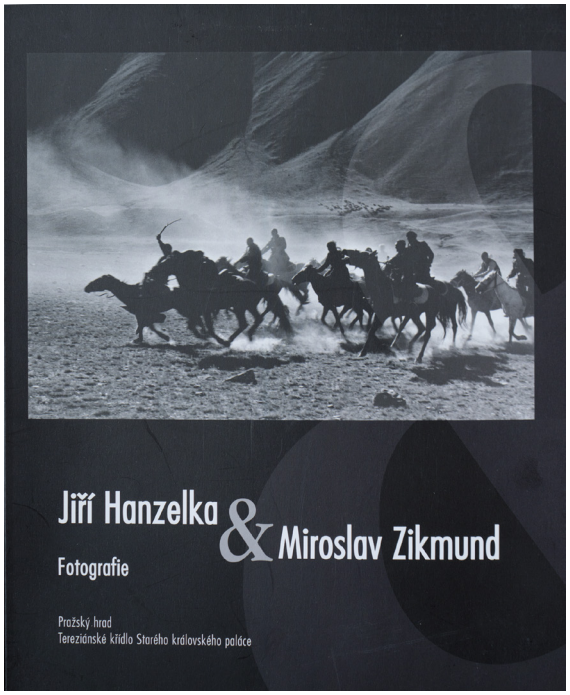

Obálky katalogů k výstavě fotografií H+Z (Velká synagoga v Plzni, Pražský hrad, Dům u Jonáše v Pardubicích)

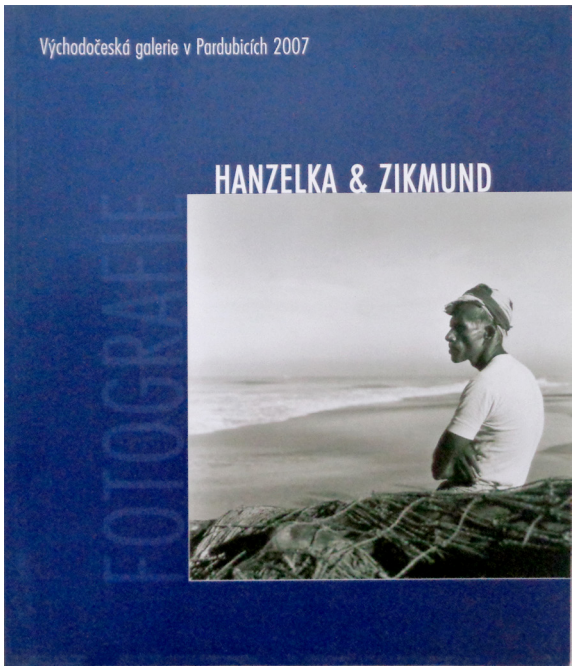

Brno, Dům pánů z Kunštátu. Jindřich Štreit, Miroslav Zikmund, Vojta Dukát. 15. 11. 2005

Plakát k výstavě fotografií H+Z v Drážďanech. Červenec 2007

ZÁVĚR VII

Peru, Pisac, říjen 1949

VII

Ve své práci jsem se pokusil alespoň částečně sumarizovat fotografické dílo Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky s ohledem na jeho mediální prezentaci. Zabýval jsem se uváděním jejich fotografií v tištěných periodikách. Tato úroveň byla velmi rozdílná. Lišila se daným médiem, kvalitou tisku i způsobem výběru snímků. Pokud bylo v konkrétním čísle dané tiskoviny prezentováno více fotografií, pak jejich vnímání jistě ovlivnil právě výběr, skladba a velikost publikovaných záběrů. V těchto případech jistá rozmanitost a roztříštěnost výběru tomuto vnímání spíše ublížila. Byla to ovšem více „zásluha" redaktorů či editorů daného média než autorů samotných.

U fotografií prezentovaných v knihách je situace jiná. Už tím, že snímky byly v naprosté většině řazeny v samostatných blocích nezávislých na zalomení a úpravě textu, mohli editoři ve spolupráci s autory více pracovat s výběrem a skladbou fotografií na dvoustranách. Nicméně i zde můžeme mít k řazení fotografií, případně i výběru výhrady, hodnocení bude ale vždy subjektivní.

Vzhledem k tomu, že poslední řadová kniha, v níž jsou publikovány fotografie H+Z, vyšla o Cejlonu v roce 1991, a to s více než dvacetiletým odkladem, a v roce 2008 už mimo ediční řady kniha *Past na rovníku* o Indonésii, zůstává nadále velká část fotografií H+Z široké veřejnosti neznámá. Jde o rozsáhlý soubor fotografií z Japonska a z asijské části Sovětského svazu.

Více méně reprezentativní ukázka fotografií z těchto zemí je publikována ve zmíněné knize *Past na rovníku* a můžeme si připomenout, že před tím, v roce 2003, bylo prezentováno 30 fotografií z Japonska a 61 ze Sovětského svazu v rámci zmiňované plzeňské výstavy. Sporadicky se fotografie z těchto zemí objevují v dokumentárních filmech či příležitostných článcích. Velké série doposud nepublikovaných fotografií H+Z tvoří bonusové přílohy u DVD nosičů s jejich dokumentárními filmy vydávanými nakladatelstvím Filmexport Home Video – *H+Z v Sovětském svazu* (2011) , *H+Z v Japonsku* (2014), *H+Z na Cejlonu a v Indonésii* (2016). Fotografie H+Z se objevují v „materiálech" vydávaných Klubem H+Z – velkých nástěnných kalendářích, pohlednicích, příležitostných publikacích. Menší série fotografií H+Z byly vystaveny na některých zastupitelských úřadech v trase jejich expedic.

Oblastí, kterou jsem zohlednil a kterou jsem se více zabýval, byly fotografie H+Z obsahově se blížící sociální a humanistické fotografii jak v obecné rovině, tak v některých konkrétních případech zvlášť. Myslím, že mohu konstatovat, že obrazově a tematicky ke kategorii sociální fotografie – byť bez prvotní motivace – se autoři přiblížili, avšak tuto případnou ambici nenaplnili. Ale ani nemohli. Sociální fotografie vzniká za účelem prezentace obrazu lidí v těžkých životních situacích a zejména v okrajovém společenském postavení. To se na některých fotografiích nebo souborech H+Z jako téma objevuje, ale chybí zde primární záměr a důvod k vytváření těchto fotografií. Tím je upozornit na neblahé a negativní jevy ve snaze zjednat nápravu (viz fotografie vytvářené pro *FSA*). Snímky pořizované během cest H+Z tento prioritní záměr nemají a pokud vznikaly, nebylo to proto, že by tato témata autoři přímo vyhledávali, ale že se s nimi setkávali více méně nahodile. Na druhou stranu lze pozitivně hodnotit, že se těmto situacím a jevům nevyhýbali, a pokud se k nim dostali, snažili se je zaznamenat. Často je i publikovali se záměrem o těchto jevech informovat kriticky, nikoli však s předpokladem následného řešení či zlepšení dané situace. To by museli své články a fotografie publikovat v místě daného problému, což by jako podnět k řešení bylo bezpodmínečně nutné. K tomu ale neměli možnosti ani podmínky. Je ale také třeba zmínit, že některé fotografie sociálního charakteru byly některými československými redakcemi zneužity politicky k účelově zavádějící propagandě.

Jako výjimečný případ snahy o nápravu – byť není spojen přímo s fotografií – je už zmiňovaná tzv. *Zvláštní zpráva č. 4*, sepsaná bezprostředně po návratu z druhé expedice jako velmi kritická studie ekonomické,

společenské a kulturní situace v Sovětském svazu. Zpráva byla vytvořena a zamýšlena jako konkrétní podnět k nápravě včetně návrhů řešení a byla předána nikoli k zveřejnění v médiích, ale přímo vrcholným představitelům tehdejší ČSSR i Sovětského svazu. Pro naše hodnocení je však třeba konstatovat, že se netýká konkrétních sociálních problémů, ale spíš hospodářských a politických obecně, a to, co bylo představeno ve *Zprávě* slovně, není většinou zachyceno na fotografiích. Ne proto, že by se o to H+Z nesnažili, ale proto, že jim to nebylo umožněno. V Sovětském svazu byli pod stálým dohledem a snahou určovat, co mají natáčet a fotografovat, a co zaznamenávat nesmějí. Přesto se jim podařilo vytvořit celou řadu působivých snímků i souborů. Konec konců i záběry, které vytvořili pod ideologickým dohledem, mají dnes značnou dokumentární hodnotu zejména tam, kde jiné fotografie nikdy nevznikly a s narůstajícím časovým odstupem získávají na hodnotě i snímky dokumentačního charakteru – továrny a podniky na tehdy zachycených snímcích dnes nefungují, změnily se technologie, města, vesnice, krajina, příroda, lidé z fotografií nežijí.

Blízkost mnoha jednotlivých fotografií a souborů H+Z k humanistickým principům jsme si uvědomovali už při přípravě plzeňské výstavy a do výběru jsme je z několika tematických okruhů zahrnuli jako nejvýraznější – tvoří polovinu kolekce. Jsou zastoupeny portréty a snímky pracovních či tvůrčích činností. Protože jsme ale chtěli, aby výběr představoval tematickou pestrost tak, jak se v jejich tvorbě objevovala, vybrali jsme i fotografie jiných žánrů. Nicméně své vývody k humanistické esenci fotografií H+Z jsem tehdy zveřejnil v textu v katalogu k plzeňské výstavě a o rok později v podobném textu, který doprovázel blok fotografií H+Z uveřejněných v *Revolver Revue* č. 55 v dubnu 2004. Záměrně trochu provokativně jsem zmínil i potenciál fotografií H+Z v souvislosti s kategoriemi soutěže World Press Photo. Očekávaná polemika se však nekonala. I když bych dnes takto fotografie H+Z nepoměřoval, za tím, co jsem tehdy napsal o humanistickém náboji jejich fotografií, si stojím i teď. Z textu si dovolím citovat:

„…Fotografické dílo Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky zaujímá široký tematický záběr, určovaný geografickými, přírodními, etnickými, politickými i hospodářskými zvláštnostmi, které během cest osobně poznávali… Obsahově nejsilnější a emotivně nejúčinnější jsou fotografie lidí, s nimiž se setkali. Přestože mezi nimi byla celá řada tehdejších prominentů a významných osobností politického, kulturního i hospodářského života, především je zajímaly tváře a osudy obyčejných lidí. Snímky, které se nám jeví exotické, zachycují zpravidla okamžiky všedního života. Nejsou na nich žurnáloví

hrdinové ani extrémisté, ale osoby zabývající se nějakou pracovní činností, často ženy a děti.

Při natáčení a fotografování s nimi Zikmund a Hanzelka navazovali osobní kontakty a vždycky se snažili o vzájemnou komunikaci. Proto mají jejich fotografie tak výrazný humanistický obsah. Vyzařuje z nich skutečné sociální cítění, respekt a účast s často nelehkým životním údělem. Zároveň popírají teze o nutné nesmiřitelnosti různých náboženství, etnik a kultur. Fotografie, které Zikmund a Hanzelka vytvořili, by jistě aspirovaly na ocenění v kolekcích World Press Photo, kdyby to tehdy bylo možné – patří k tomu nejlepšímu, co vzniklo v tzv. humanistické fotografii dávno předtím, než tento termín začala odborná veřejnost užívat…" (Radovan Kodera: *Fotografové Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka*, text k bloku fotografií v Revolver Revue č. 55, duben 2004).

Je jistě zajímavé, že Věra Jirousová ve své recenzi[1] k plzeňské výstavě uvádí humanistický náboj fotografií H+Z do souvislostí se Steichenovou *Lidskou rodinou* a podobné asociace naznačuje v doprovodném textu k výstavě i Pavel Dias (oba texty viz Dodatky).

Myslím, že mohu v závěru své práce konstatovat, že fotografické dílo Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky své místo v historii české, resp. československé fotografie má, i když naprostá většina jejich snímků vznikala za našimi hranicemi, někdy i velmi daleko. Jakkoli můžeme mít výhrady ke kvalitě uvádění jejich fotografií, zejména u periodik tištěných na novinovém papíře, z hlediska autorského pojetí a z hlediska prezentace fotografií pak málokteří autoři mohou uvést tak obrovské množství publikovaných fotografií v časopisech, ale především v knihách.

Měl-li bych zodpovědět otázku, co přineslo dílo Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda československé, resp. české fotografii, mohl bych vyjmenovat několik pojmů – jedinečné pohledy do exotických světů, skvělé záběry architektury vzdálených zemí, exotické přírodní reálie, obrazy pestrého života jedinečných lidských společenství, fascinující portréty, rozmanité pracovní i tvůrčí činnosti a také fotografie nahých lidských (ženských) těl poprvé v knihách představené široké veřejnosti a přístupné i nezletilé mládeži.

Jak tedy zasáhlo jejich dílo do vývoje československé fotografie? Nejspíš vstoupilo do podvědomí. Domnívám se, že s ohledem na ohromné náklady vydaných knih H+Z a množství fotografií v nich publikovaných ovlivnily fotografie H+Z řadu fotografujících cestovatelů a cestujících i necestujících fotografů – a domnívám se, že i umělců dalších oborů – aniž si

to uvědomovali. Estetikou, výběrem témat, kompozicí záběrů, prací se světlem. Ale protože jejich fotografie byly vždy spojeny s psaným textem, bylo to vnímáno jaksi samozřejmě, mimochodem, automaticky kategorizováno: cestovatelské fotografie, obrazový doprovod textu. Je pozitivní, že můžeme v posledních letech sledovat, jak postupně dochází k přehodnocování tohoto vnímání. Ale i když budeme posuzovat jejich dílo jako cestopisné a fotografie jako cestovatelské, je patrné, že H+Z nevytvářeli krásné obrazové veduty pro kalendáře, líbivé snímky pro turistické prospekty, jimiž by lákali k návštěvě zachycených míst, ale snažili se proniknout za kulisy, dobrat se podstaty a vyprávět příběh. Nejen textem, ale i filmovým a fotografickým obrazem.

Samozřejmě, že vznikaly řady fotografií, které nesplňují hodnotová kritéria estetických a výtvarných kvalit či emocionálních hledisek. To ale jistě zná většina dokumentárních fotografů z vlastní zkušenosti. Kolik se musí nafotit záběrů, než „přijde" ten pravý? Uvědomíme-li si, kdy a kde fotografie vznikaly, že od prvních snímků H+Z z Afriky uplynulo téměř osmdesát let a od vzniku posledních z Uralu šedesát, že naprostá většina reálií se zcela změnila (od Šuárů, pověstných „lovců lebek", divochů s oštěpy přežvykujících ještě před několika desetiletími juku, přišel před časem Miroslavu Zikmundovi do muzea ve Zlíně pozdrav poslaný e-mailem) a že každá fotografie je popsána datací a lokalizací, pak pochopíme, že jde o neskutečně cennou pokladnici informací, jež mají s mnohaletým odstupem nezměrnou dokumentární hodnotu a že je v nich uložen obrovský potenciál, který přesahuje hranice tohoto státu.

Archiv H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně uchovává a ošetřuje kromě dalších dokumentů a artefaktů desítky tisíc negativů a diapozitivů H+Z a postupně jednotlivé snímky digitalizuje. Což je ovšem v tom obrovském množství práce zdlouhavá, vyžadující nejen technické, ale i finanční a personální zajištění a část snímků na zpracování teprve čeká.

V souvislosti s vědomím toho, jak ohromné množství dosud nezveřejněných jedinečných fotografických záběrů v podobě negativů a diapozitivů je v Archivu H+Z uloženo, se nemohu ptát jen, co nám přinesly fotografie pánů Hanzelky a Zikmunda.

Ptám se, co všechno nám ještě přinesou?

---

[1] Věra Jirousová: *Cestovatelé, kteří se uměli dívat*, MF Dnes, Umění & Kritika, str. 8, 3. 5. 2003

DODATKY VIII

Japonsko, Honšú. 3. 4. 1963

VIII

„Anketní otázka“

12. září 2022 jsem poslal na e-mailové adresy některým fotografům, kurátorům, historikům a publicistům, zabývajícím se fotografií, dopis, v němž jsem je žádal o osobní pohled a názor na to, proč se jména Hanzelka a Zikmund neobjevují, resp. dříve neobjevovali v přehledech a encyklopediích československých fotografů a jestli to případně může souviset i s celkem úspěšnou snahou normalizačního režimu po roce 1968 dílo a osobnosti H+Z vymazat z paměti československé veřejnosti.

Z oslovených osobností odpověděli jen někteří, někdo jen krátce a ne úplně k podstatě otázky. Z relevantních odpovědí si dovoluji citovat – s jejich svolením – Danielu Mrázkovou a Jana Mlčocha.

Daniela Mrázková odpověděla 13. září 2022:

Milý pane Kodero,

k Vaší „anketní otázce“: Především gratuluji k Vaší úctyhodné záslužné práci s fotoarchivem H+Z – klobouk dolů! Zasloužila si to jak dvojice českých legendárních cestovatelů, tak sama fotografie. Být Vámi, nehledala bych důvod jejich opomíjení co by fotografů v jejich, zvlášť Hanzelkově, politické angažovanosti v roce 1968 a následné nelibosti tzv. normalizačních let. I když se takový výklad na první pohled přirozeně nabízí. Ten důvod bych viděla spíš ve faktu, že byli jak širokou tak odbornou veřejností vnímáni

především - přesněji výlučně - jako cestovatelé, k čemuž fotografování patří stejně přirozeně jako psaní nebo automechaničení a řada dalších činností. Ale pak: Český pohled na fotografii byl vždycky až nezdravě zatížen kritériem „výtvarnosti", „uměleckosti" – nikoliv náhodou si profesionální, ale i amatérští fotografové dávali za jméno jakési označení své kvality v podobě slovního spojení „fotograf-výtvarník", ba nezřídka se užívalo i paradoxních termínů „umělecká" nebo „výtvarná" reportáž či dokonce dokument… Od doby velkého reformátora myšlení o fotografii Jiřího Jeníčka, který přímo útočil na tradiční české chápání fotografie spočívající především v estétství, se po řadu let nic neměnilo. Ve své knize Fotografie jako zření světa, která shrnuje jeho názory z 30. let, i když vyšla až v roce 1948, Jeníček např. píše: „Nepochopitelné je – a pro fotografii přímo typické -, že ji veřejnost považuje za něco jiného než za vyloženou fotografii… Fotografovat neznamená hledat motivy! Fotografovat znamená myslit…, pracovat podle programu! Je už v povaze fotografie…, že víc než malebnost miluje pojmovost, víc než krásu dychtí zprostředkovávat poznání." Přesto se však ještě v 60. i 70. letech u nás stále vesele „výtvarničí" a tento přístup ke specifickému médiu, kterým fotografie je, jaksi podvědomě přetrvává dodnes. A tak není divu, že fotografická činnost cestovatelského tandemu H+Z pozornosti autorů knih o fotografii unikla. A do té poslední, encyklopedie v datech, se dostala vlastně jen díky Vaší průkopnické kurátorské práci.

Srdečně Vás zdravím, a – díky! Vždyť viníkem dosavadního stavu jsem i já. I když jsem všechny knihy H+Z jako holka doslova hltala a dodnes mají v mojí knihovně čestné místo.
Daniela Mrázková

*****

Jan Mlčoch odpověděl 12. září 2022:

Vážený pane,

odpovím krátce, jen za sebe. Celé své dětství jsem byl konfrontován s dílem pánů H+Z, nejen Afrikou snů a skutečnosti a dalšími tituly, ale hlavně jejich dokumentárními filmy. Publikační možnosti měli (i v 50. letech), oproti jiným, obrovské. Že to pak neplatilo v 70. letech, to je trochu jiný příběh.

Když jsem s kolegou Vladimírem Birgusem pracoval na výstavě a knize Česká fotografie 20. století, soustředili jsme se hlavně na výtvarnou a dokumentaristickou fotografii. Je to už skoro dvacet let. Práce to

byla rozsahem skoro neuchopitelná, autorů byly stovky. Naší ctižádostí bylo, vedle klasiků, připomenout i méně známé osobnosti, které vnesly do české fotografie nové podněty, krajní experimenty nevyjímaje. Do výběru jsme ale, až na výjimky, nezařadili fotografie nejrůznějších oborů: divadelní, cestovní, etnografickou, vědeckou, průmyslovou, lékařskou atd. V případě divadla nám to bylo i vyčítáno, i když ukázky tohoto druhu tam byly, ale prý ne v dostatečné míře. Ale těmto druhům se věnují specializované instituce, v tomto případě Divadelní ústav. (Ten pak vydal svoji knihu, kam jsme jako muzeum i přispěli.) Institucí, které by se měli věnovat odkazu H + Z je více. A nejen jim. V Plzni jsem viděl před léty exkluzivní výstavu Eduarda Ingriše, v Náprstkově muzeu v Praze jsou odkazy dalších českých cestovatelů… Já sám jsem alespoň udělal dosud jedinou výstavy originálních autorských fotografií A. V. Friče.

Ve fotografické sbírce UPM v Praze jsou díla stovek autorů, jen soubor pozitivů má cca 100 tisíc kusů. Je báječné, že jste s Přemkem Řepou udělali H + Z parádní výstavu. Předpokládám, že dnes už jsou dostatečně připomenuti - jejich dílo bude zdrojem mnoha vědeckých objevů i radosti současných i budoucích diváků.

Ještě dodatek:

V roce 2000 byli H + Z připomenuti v doprovodné knize k výstavě Akt v české fotografii a o pět let později na výstavě Česká fotografie 20. století. Zastoupeni byli svojí legendární knihou Afrikou snů a skutečnosti.

Zdraví

Jan Mlčoch

UPM v Praze

Texty k plzeňské výstavě

Text Pavla Diase k plzeňské výstavě fotografií H+Z

Sny a skutečnost

Výstava fotografií

Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda

Když zazněl v rádiu zvuk klaksonu Tatry 87, a následně slova i melodie latinskoamerické písně „Yerba buena", nechávaly desetitisíce lidí své činnosti a usedaly k rozhlasovým přijímačům. Já jsem se snažil nevynechat jedinou relaci. Tento seriálový program se mi hluboce vrýval do paměti i duše. Díky

rozhlasovým, dramaticky upraveným reportážím cestovatelské dvojice inženýrů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda, se mi rozhlasový přijímač stal opravdovým oknem do světa.

V padesátém třetím roce zemřeli diktátoři, sovětský J. V. Stalin a během týdne další, Klement Gottwald. Donutili nás, školáky, vyjít na náměstí a stát smuteční tryznu. Dvakrát za sebou během týdne ve studeném a nevlídném počasí. Zmrzali jsme a byli jsme naštvaní. Neměli jsme tehdy vědět, že jiný diktátor otevírá pomalu dveře uvolnění svěrací kazajky sovětského světa. Krátce potom, na stejném místě ve Zlíně, v prostoru před Velkým kinem, jsem vítal stříbrnou Tatru 87 s číslem P 19720, která projela Evropou, Afrikou a Latinskou Amerikou. Šlo o nejdůležitějšího partnera cestovatelů a bezesporu o jeden z nejmodernějších automobilů v tehdejším světě… Stejně jako já, vítali lidé její posádku, Jiřího Hanzelku a Miroslava Zikmunda. Autoři rozhlasových cestovatelských pořadů vystoupili z rádia do našich životů. Světlo, které tito dva muži v nás zažehli, formovalo naše zájmy. Dodnes v našich duších hoří jejich plamen světla. Probudili v nás zájem o poznávání a respektování odlišného, úctu ke všem lidem bez ohledu na barvu jejich pleti. Železná opona nás uzavřela před světem. Knihy, články, fotografie a filmy Hanzelky a Zikmunda se staly lékem na naši izolaci.

Na křídlech jejich i našich snů rozsévala tato dvojice vědomí o světě a iluze proměňovala ve skutečná poznání. Jejich dílo nás seznamuje se složitostmi světa a různostmi jeho krás a bohatství. Zdůrazňují jednotu lidských citů potřeb a životních zájmů. Jsou lidsky zaujatými pozorovateli. Proměna snů být „očima a ušima domova" ve skutečnost předáváním eticky motivovaného poznání světa, je staví mezi přední osobnosti kultury napomáhající objevům nových cest snášenlivosti, tolerance v klidném, životaschopném soužití různorodých národností, ras a nábožensky i politicky odlišně orientovaných lidí.

Cestovatelství není jen dobrodružstvím jedinců na cestách a jeho zobrazovaném pokračování na fotografiích i filmech, množství literárních reportáží, není jen propagandou země původu cestovatelů. Je především zprostředkovatelem širokého vzdělávání statisíců, je etickým průvodcem zapalujícím milióny jiskřiček vědění i vědomí tisíců mladých dětských dušiček. Nejen jich.

Fotografoval jsem na mítinku mládeže Pražského jara 1968 ve sjezdovém paláci Parku kultury a oddechu, kde vystoupili tehdejší osobností kultury a politiky. Mládež tam podporovala bývalého komunistického vězně Gustá-

va Husáka. Když došlo k bouřlivému nesouhlasu s předneseným usnesením tohoto setkání, tlumočeným Smrkovským, vystoupila řada lidí glosujících vzniklou situaci. Za zády všech zazněl výrok G. Husáka, který se skrytě svěřoval G. Fučíkové, že tato mládež je dobytek. Lidem, kteří tento výrok zaslechli, ztuhly rysy ve tvářích, když pomysleli na mládež, která vkládala důvěru právě tomuto člověku. Zaznělo tam otevřené a moudré vystoupení Jiřího Hanzelky uklidňujícího bouřlivé napětí. Oknem naděje a víry ve slušné lidi se na krátkou dobu opět stalo rádio v období Pražského jara. Občansky statečné bylo i vystoupení Miroslava Zikmunda, reagujícího na sovětskou okupaci naší země v tehdejším, ještě gottwaldovském rozhlase. Po nástupu Husákovy normalizace se lidé zase vrátili k poslechu vysílání zahraničních stanic v českém jazyce, stejně jak to dělali kdysi, za protektorátu.

Cestovní program tak náročného univerzálního projektu je provázen kritickým nedostatkem času pro klasicky pojatou fotografickou tvorbu. Taková cesta nabízí množství situací pro fotografii, ale spěch na cestě fotografování znesnadňuje. Různost a náročnost všech cestovatelských povinností je opakem klidného tvůrčího soustředění. Vedle filmových autorských výpovědí bylo nutné připravovat na cestách i po návratech domů nepředstavitelné množství publicistických, bohatě fotograficky ilustrovaných materiálů. Stejně tak byly náročné přípravy velkého počtu jejich knižních publikací. Teprve když nápor všech stanovených a nutných aktivit ustane a lehce odezní, nadejde okamžik další tvůrčí fáze – hodnocení a klidné soustředění pro novou práci s nafotografovaným archivem.

Teorie tvrdí, že fotografie je definována okamžikem expozice snímku. To je však jen polovina pravdy. Rozhodující fází je výběr fotografií, a ten samozřejmě určuje postoj, hledisko autorovy potřeby. Zatím to byla publicistická potřeba fotografických ilustrací. Na současné, v plzeňské synagoze uváděné výstavě, je prezentováno hledisko výběru ryze „fotografické", ve smyslu vnímání fotografie jako samostatné umělecké kategorie. Zatím co v časopisech a knižních publikacích je zdůrazňován informační charakter cestovatelské fotografie, nemyslitelný bez doprovodného textu – legendy, je výběr plzeňské výstavní kolekce fotografií autorů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda soustředěn na ryze výtvarný svébytný fotografický výraz, ve schopnosti samostatného vizuálního a emotivního uměleckého sdělení o „velké rodině Člověka".

Většina filmů a fotografií z jejich druhé expedice, převážně asijskými státy a oblastí tehdejšího Sovětského svazu, zůstala vinou politicky řízeného

osudu nezveřejněna. Plzeňská výstava tento dluh aspoň částečně splácí.

Základem dokumentární fotografie je poznávání života světa a cit pro angažovanost orientovanou lidstvím, něco, co je u uvedené autorské dvojice prvkem jejich osobností. Charakter člověka je podmínkou kvalitní dokumentaristiky. „Cestovatelství" je humanizačním projevem, je účinnou průpravou proti strachu a obavám z neznámého. Takové úsilí je spojujícím, všelidským článkem jednoty.

Takovými jsou svědecké zprávy o stavu světa a lidství – takové je i fotografické dílo Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda.

Pavel Dias
prosinec 2002

*****

Článek Věry Jirousové o plzeňské výstavě fotografií H+Z
MF Dnes – 3. 5. 2003, Umění&Kritika, str. 8
Cestovatelé, kteří se uměli dívat
Fotografie Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda tvoří fascinující zprávu o velké lidské rodině.

Věra Jirousová

HANZELKA & ZIKMUND
Fotografie

Koncepce a výběr fotografií Radovan Kodera a Přemysl Řepa, spolupráce Miroslav Zikmund, Magdalena Preiningerová, Blanka Cekotová. Pořádají Nadace Rudolfa Löwyho na záchranu plzeňských synagog, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Národní památkový ústav Plzeň, Židovská obec v Plzni. Místa expozice: Velká synagoga v Plzni, Galerie Pivovarského muzea, Návštěvnické centrum Plzeňského Prazdroje. Výstava trvá do 30. listopadu 2003.

Může to znít překvapivě, ale je to tak: kolekce zhruba tří set snímků, jejichž autory jsou legendární cestovatelé Hanzelka a Zikmund a kterou nyní hostí Plzeň, je fotografickým objevem.

Pořadatelům této akce se podařilo spojit síly a představují veřejnosti jedinečnou fotografickou přehlídku. V početném souboru vystavených snímků se ukazuje, že Hanzelka a Zikmund vytvořili množství pozoruhodných

záběrů, které obstojí samostatně jako umělecké fotografie, nikoli pouze jako průvodní složka cestopisných reportáží nebo cestovatelských expozic. Jejich klasické černobílé snímky překonávají svou estetickou kvalitou žánr běžného dokumentu a svým výrazným sociálním cítěním se řadí k raným kolekcím humanistické fotografie. Je známo, že význam této fotografické orientace v polovině padesátých let potvrdila velkolepá americká výstava Family of Man, která měla poté řadu repríz po celém světě (včetně Prahy) a jež spolustvořila jednu z nových výrazových možností fotografie.

Dobré plody

Na výběru fotografií se zásadně podílel a zvětšeniny vyhotovil Radovan Kodera, fotograf Národního památkového ústavu v Plzni. Prohlédl a zhodnotil obsáhlý archiv negativů Hanzelky a Zikmunda, věnovaný Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně – v něm je od roku 1996 uloženo sto dvacet tisíc negativů, vybavených přesným časovým i místním určením. Příznačné je, že objev, jenž v naší poválečné historii fotografie asi nemá obdoby a dodatečně zařazuje autorskou dvojici cestovatelů mezi významné fotografické osobnosti světového formátu, odstartovala jiná výjimečná výstava – Osudy zmizelých v Plzni. Ta se konala v západočeské metropoli vloni a namísto anonymních sloganů a hrůzných statistik se osobním způsobem vyrovnávala s oběťmi holocaustu. Pro tuto výstavu – na výzvu Židovské obce v Plzni – Miroslav Zikmund doporučil fotografie a vzpomínkový text na svých šest spolužáků židovského původu, kteří zahynuli v koncentračních táborech. Za zmínku stojí, že se Osudy zmizelých v Plzni tento měsíc stanou stálou expozicí Židovského muzea v Plzni.

Svět na stěnách synagogy

V centrální kolekci, instalované nyní ve Velké synagoze, uvidí návštěvník snímky z obou proslulých expedic Hanzelky a Zikmunda. První se uskutečnila v letech 1947-1950 a v mnoha rozhlasových reportážích a cestopisných knihách, vydaných mezi lety 1952-1958, objevovala československým občanům neznámý kontinent, Afriku snů a skutečností, a následně Jižní Ameriku. Na snímcích diváci vidí podstatné momenty těchto výprav: výstup na Kilimandžáro, přejezd pouště, jenž šířil věhlas našich tatrovek, ale především poslední členy původních kmenových společenství. Snímky zaznamenávají jejich přirozený každodenní život, ale i slavnosti, z nichž vyzařuje šťastný výraz domorodců původních etnik starého světa. Světa, který byl během života jedné generace zničen a jehož potomci jsou dnes rozmetáni po slamech afrických měst. Snímky jsou řazeny podle motivů a situací, nikoli jako

dokumentární celky; odkrývají témata a souvislosti scelující se globální vesnice rozprostřené po kontinentech. Ukazují však také sociální zájem cestovatelů o lidi, s nimiž se setkali. A v neposlední řadě: vystavený celek povyšuje fotografické dílo této autorské dvojice do monumentální etické zprávy o současném stavu světa. Navíc se v nich s předstihem ozývají důležitá témata a vizuální formy a struktury, jež se v umělecké fotografii etablovaly v průběhu šedesátých let. Jedinečný snímek zaznamenává například zrození sopky. Protějškem lidských situací je strhující krása divoké krajiny. Do souboru je úmyslně zahrnuto jen několik záběrů známých z cestopisů (například Madona z Batumi).

Cesty, pivo, taktika

Nejvíc fotografií pochází z druhé výpravy, kterou Hanzelka a Zikmund uskutečnili v letech 1959-1964. Jejich cesta pronikla do nitra asijského světadílu ze zemí Blízkého východu, pokračovala přes Kašmír, Turecko, Kurdistán a Sýrii do Indie, Nepálu a zamířila k himálajskému horskému masivu. Pak sestoupila do Indonésie a na Cejlon a její poslední štací, z níž byli cestovatelé z politických důvodů odvoláni, byla asijská část někdejšího Sovětského svazu. Za taktický tah lze považovat, že je soubor rozdělen do tří samostatných částí. Dvě kolekce mají komorní charakter a jsou instalovány v Galerii Pivovarského muzea a ve výstavním prostoru v Návštěvnickém centru v areálu pivovaru. Obě tyto části odkazují k Velké synagoze, kde je pak umístěn soubor více než dvou stovek fotografií. Je tedy pravděpodobné, že turistickou sezónu v Plzni letos osvěží nejen Plzeňský Prazdroj, generální partner výstavního projektu, ale i snímky, které po čtyřiceti letech od svého zrodu vstupují do kulturní paměti v podobě ohromující a sociálně citlivé reflexe planetární civilizace.

Autorka je kunsthistorička

*****

Text k výstavě v internetovém magazínu PALADIX
Hanzelka & Zikmund: Fotografie z cest
7. 8.2003 - Jiří Zahradnický - Výstavy

Opravdu velkolepá výstava, přinejmenším co do počtu fotografií, je k vidění v plzeňské Velké synagoze: jsou tu více než dvě stovky velkoformátových černobílých fotografií, které na svých výpravách pořídili proslulí cestovatelé

Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund. A aby toho nebylo málo, výstava pokračuje (do 30. 11. 2003) i ve dvou dalších plzeňských prostorách.

Hanzelka & Zikmund. Dvojice, která se pro několik generací stala legendou, která se vydala na tak daleké a exotické cesty, o nichž se normálním smrtelníkům ani nesnilo. Zatímco mladé generaci tato jména asi nic neříkají a ani výčet navštívených zemí ji v dnešní době nijak neohromí, pro starší generaci byli modlou.

Fotograf Pavel Dias na to ostatně vzpomíná v katalogu, který k výstavě vyšel: „Když zazněl v rádiu zvuk klaksonu Tatry 87 a následně slova i melodie latinskoamerické písně Yerba buena, zanechávaly tisíce lidí své činnosti a usedaly k rozhlasovým přijímačům. I já jsem se snažil nevynechat jedinou relaci." Rekapitulujme proto ve vší stručnosti hlavní fakta z cestovatelského období této legendární dvojice.

Hanzelka se Zikmundem se seznamují v roce 1938, kdy začínají studovat na Vysoké škole obchodní v Praze. Spojuje je cestovatelská vášeň: již na škole vytvářejí takzvaný plán 5P (pět světadílů) a pracují na něm i po uzavření vysokých škol během okupace. Učí se cizí jazyky, studují mapy a atlasy, čtou cestopisy. Po válce a po ukončení studií se hlásí na praxi do kopřivnické Tatry a postupně přesvědčují vedení podniku, aby jim pomohlo uskutečnit vysněný cíl. Zní to jako pohádka, ale daří se to: stávají se obchodními zástupci Tatry.

V letech 1947-1950 podnikají první cestu, tentokrát Tatrou T 87: projíždějí celou Afriku, dostávají se do Jižní Ameriky a odtud až do Mexika. Do USA v roce 1950 již nedostávají vízum, a tak se vracejí (na cestě vzniklo přes 700 rozhlasových reportáží, zhruba 200 článků pro noviny a samozřejmě také tisíce fotografií). V letech 1959-1964 podnikají druhou cestu, tentokrát již větší Tatrou 805 a se dvěma spolupracovníky. Projíždějí Blízký východ, Indii, Nepál, Sumatru, Japonsko a tehdejší Sovětský svaz. A opět fotografují: podle potřeby jeden nebo druhý nebo oba současně, ať už kinofilmovými či středoformátovými přístroji. Ponechme stranou další pozoruhodná životopisná data a všimněme si dalšího osudu jejich fotografií.

V roce 1997 Hanzelka se Zikmundem věnovali Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně krabice se svým fotografickým archivem, který čítá zhruba 120 000 negativů. Jen nepatrná část fotografií z tohoto počtu vyšla v cestopisných publikacích, v tisku a časopisech. Vše nasvědčuje tomu, že v tichu muzejních depozitářů negativy již zůstanou.

Na přelomu tisíciletí se však plzeňský fotograf Radovan Kodera, který v té době pracuje na svém cyklu o deportacích Židů s názvem Osudy

zmizelých, seznamuje s plzeňským rodákem Miroslavem Zikmundem. Profesní zvídavost mu nedá a zanedlouho se začne probírat fotografickým archivem. Prochází tisíce a tisíce negativů a vybírá z nich to nejtrvalejší. Nejde mu ani tak o exotiku cizích zemí jako o uměleckou hodnotu vybraných fotografií. Nakonec vybírá tři stovky negativů a sám z nich zhotovuje zvětšeniny.

Výstava nazvaná Hanzelka & Zikmund: Fotografie je nejen monumentální co do rozsahu, ale velmi pozoruhodná z hlediska fotografického řemesla. I když Hanzelka se Zikmundem nefigurují v žádné příručce o dějinách české fotografie, byli tak zruční fotografové, že by si to zasloužili. Řada jejich fotografií i po letech fascinuje hrou světel a stínu, důsledným využíváním hloubky ostrosti a působivou kompozicí. Nejedna z vystavených fotografií pak překvapivě opouští klasické schéma cestovatelské dokumentární fotografie a míří ke zcela svébytnému až abstraktnímu vyjádření. Pavel Dias to výstižně vyjadřuje jedinou větou: „Na současné výstavě, uváděné v plzeňské Velké synagoze, je upřednostněno hledisko výběru ryze fotografické, ve smyslu vnímání fotografie jako samostatné umělecké kategorie."

Škoda, že se této výstavy nedožil Jiří Hanzelka. Miroslav Zikmund byl na vernisáži očividně dojatý: jednak řadu fotografií, které kdysi s Hanzelkou pořídili, ještě nikdy neviděl, jednak pro něj přijela renovovaná a nablýskaná Tatra 87. A to ještě netušil, že s velkou expediční Tatrou 805 na vernisáž dorazí její nový majitel, známý závodník Karel Loprais. To se dějí věci!

Jiří Zahradnický

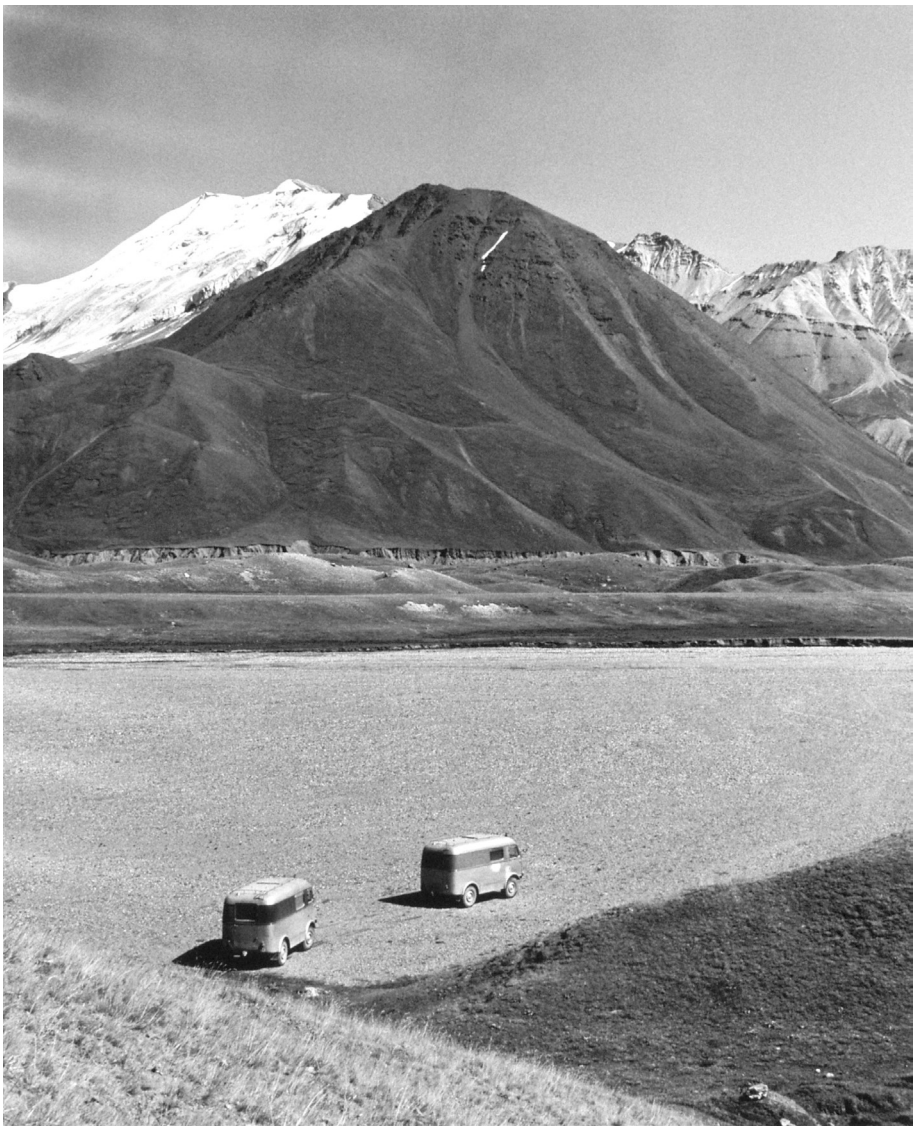

SSSR, Kyrgyzstán. 29. 8. 1964

PŘÍLOHY IX

Trasa původně plánované cesty kolem světa, 1946, Archiv H+Z

Dokumenty k plánované cestě kolem světa, 1947, Archiv H+Z

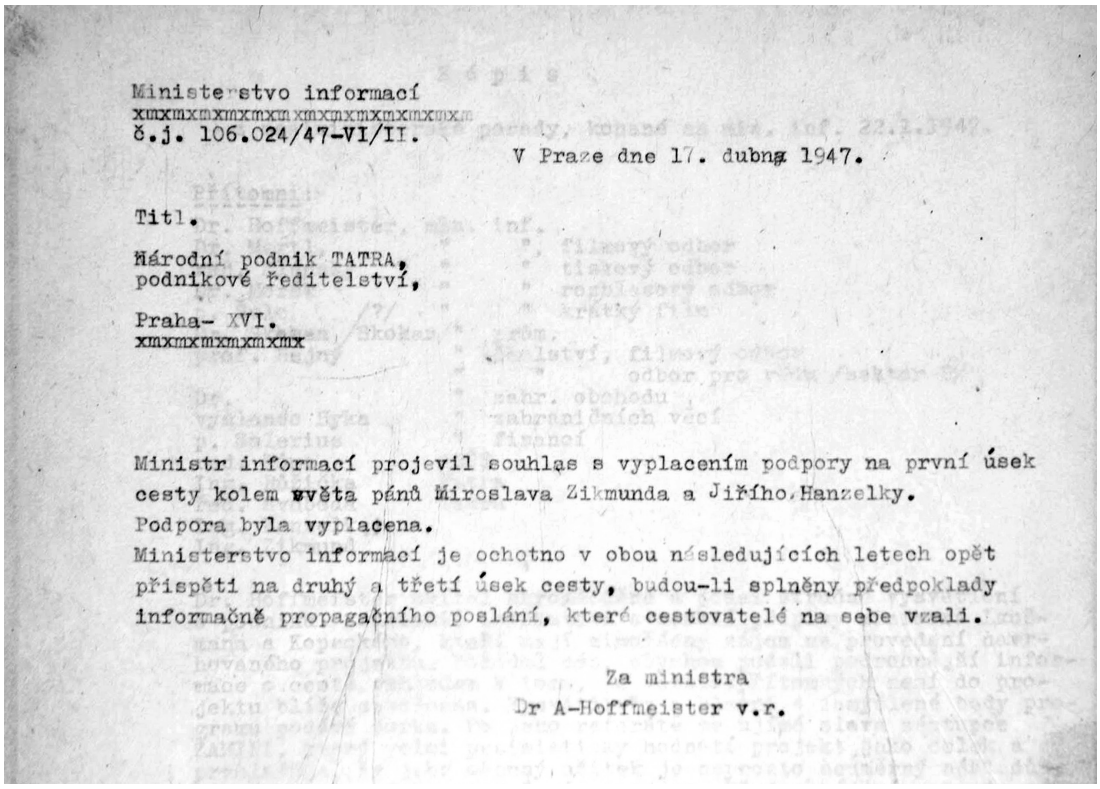

Ministerstvo informací
xmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmxmx
č.j. 106.024/47-VI/II.

V Praze dne 17. dubna 1947.

Titl.

Národní podnik TATRA,
podnikové ředitelství,

Praha- XVI.
xmxmxmxmxmxmx

Ministr informací projevil souhlas s vyplacením podpory na první úsek cesty kolem světa pánů Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky.
Podpora byla vyplacena.
Ministerstvo informací je ochotno v obou následujících letech opět přispěti na druhý a třetí úsek cesty, budou-li splněny předpoklady informačně propagačního poslání, které cestovatelé na sebe vzali.

Za ministra
Dr A-Hoffmeister v.r.

Potvrzení finanční podpory pro první expedici H+Z

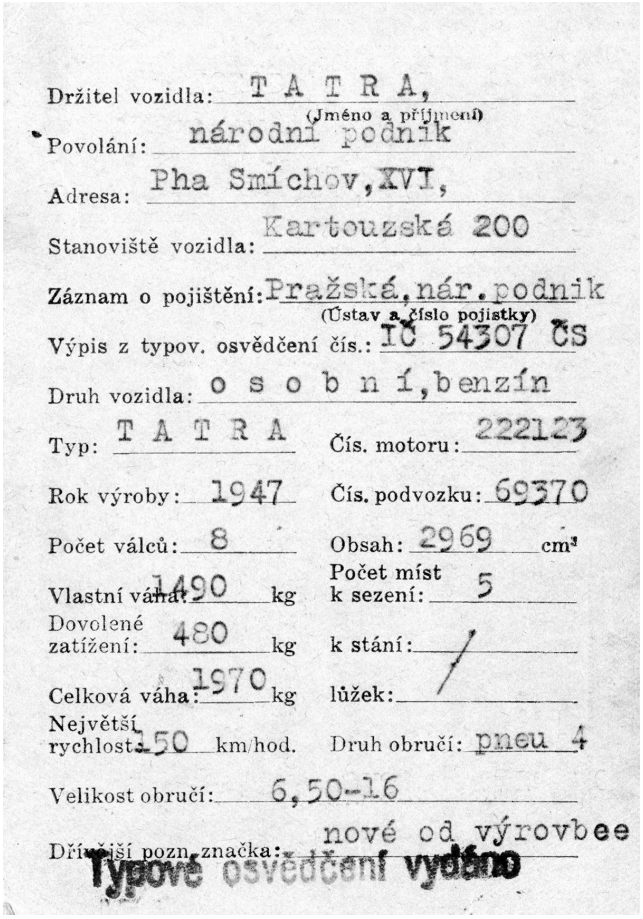

Držitel vozidla: T A T R A,
(Jméno a příjmení)
Povolání: národní podnik
Adresa: Pha Smíchov, XVI,
Stanoviště vozidla: Kartouzská 200
Záznam o pojištění: Pražská, nár. podnik
(Ústav a číslo pojistky)
Výpis z typov. osvědčení čís.: IČ 54307 ČS
Druh vozidla: o s o b n í, benzín
Typ: T A T R A
Čís. motoru: 222123
Rok výroby: 1947
Čís. podvozku: 69370
Počet válců: 8
Obsah: 2969 cm³
Vlastní váha: 1490 kg
Počet míst k sezení: 5
Dovolené zatížení: 480 kg
k stání: /
Celková váha: 1970 kg
lůžek:
Největší rychlost: 50 km/hod.
Druh obručí: pneu 4
Velikost obručí: 6,50-16
Dřívější pozn. značka: nové od výrovbee
Typové osvědčení vydáno

Technické osvědčení původní expediční Tatry 87

Libye, Syrta. Havarovaná expediční tatra. 28. 5. 1947

Praha, Opletalova ulice. Start druhé expedice. 22. 4. 1959

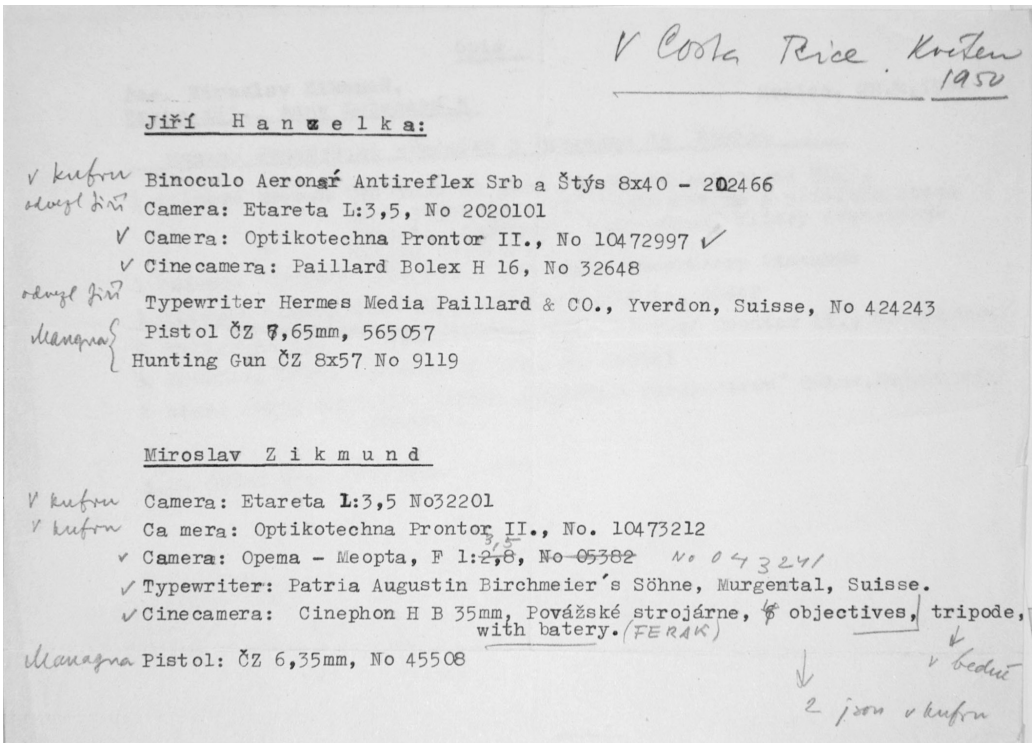

V Costa Rice. Květen 1950

Jiří Hanzelka:

v kufru Binoculo Aeronar Antireflex Srb a Štýs 8x40 - 202466
odvezl Jiří Camera: Etareta L:3,5, No 2020101
V Camera: Optikotechna Prontor II., No 10472997 ✓
✓ Cinecamera: Paillard Bolex H 16, No 32648
odvezl Jiří Typewriter Hermes Media Paillard & CO., Yverdon, Suisse, No 424243
Managua Pistol ČZ 7,65mm, 565057
Hunting Gun ČZ 8x57 No 9119

Miroslav Zikmund

V kufru Camera: Etareta L:3,5 No32201
V kufru Ca mera: Optikotechna Prontor II., No. 10473212
✓ Camera: Opema - Meopta, F 1:2,8, No 05382 No 043241
✓ Typewriter: Patria Augustin Birchmeier´s Söhne, Murgental, Suisse.
✓ Cinecamera: Cinephon H B 35mm, Považské strojárne, 6 objectives, tripode, with batery. (FERAK)
Managua Pistol: ČZ 6,35mm, No 45508
v bedně
2 jsou v kufru

Soupis fotografického a filmového vybavení pro celní účely v Kostarice

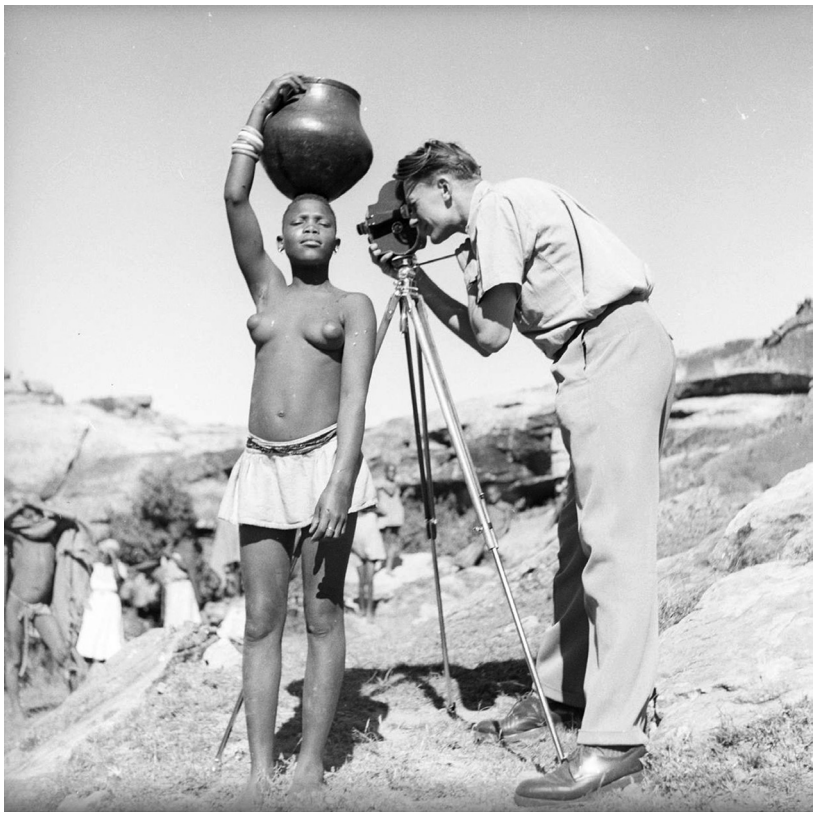

Jihoafrická unie, Basutsko. 21. 5. 1948

Albánie, jezero Ochrid. Miroslav Zikmund fotografuje vážku. Květen 1959

Albánie, jezero Ochrid. Lékař výpravy Robert Vít vyšetřuje místního obyvatele. Květen 1959

Albánie, jezero Ochrid. Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund při údržbě fotografické techniky. Květen 1959

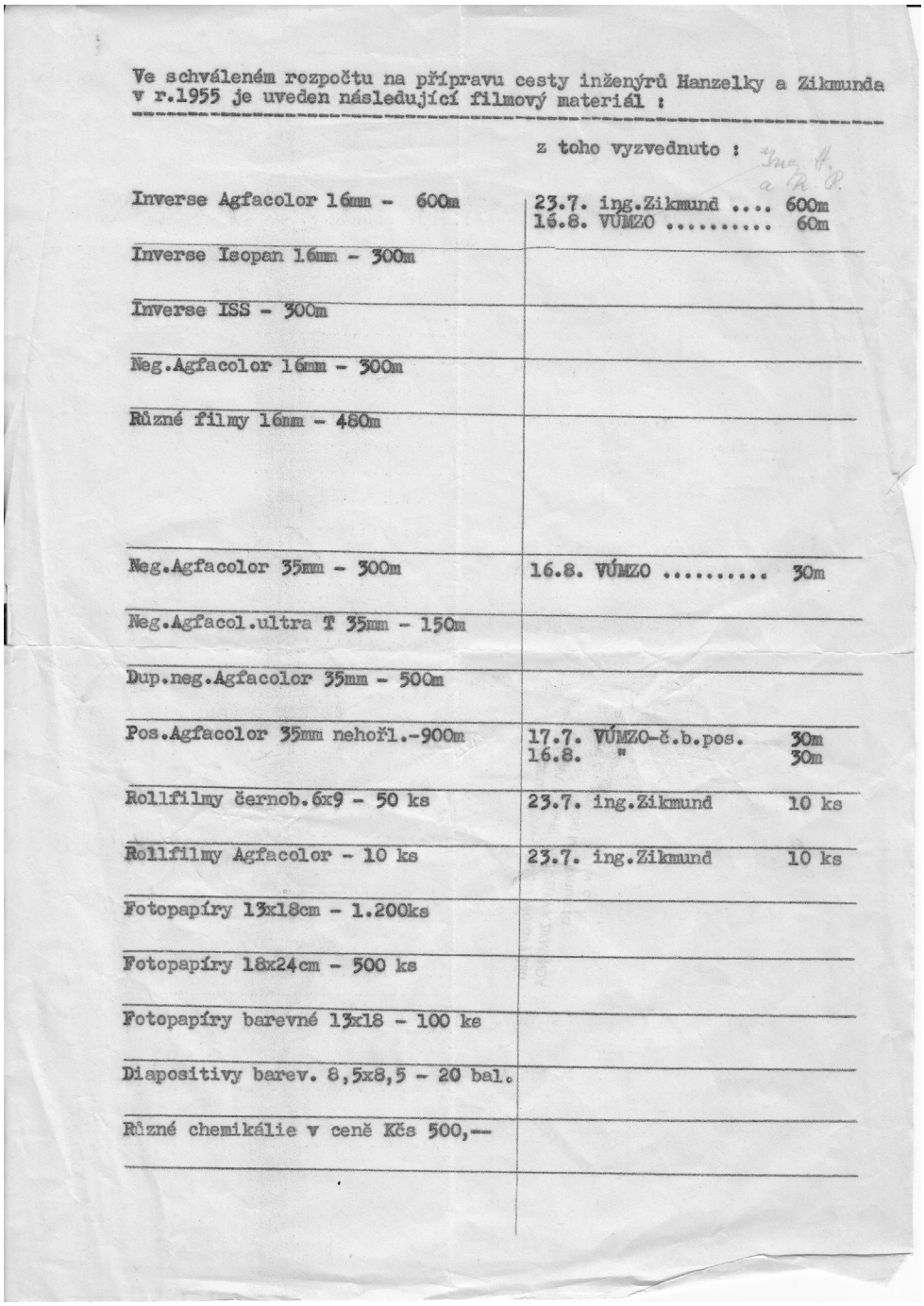

Ve schváleném rozpočtu na přípravu cesty inženýrů Hanzelky a Zikmunda v r.1955 je uveden následující filmový materiál :

	z toho vyzvednuto :
Inverse Agfacolor 16mm - 600m	23.7. ing.Zikmund .... 600m 16.8. VÚMZO 60m
Inverse Isopan 16mm - 300m	
Inverse ISS - 300m	
Neg.Agfacolor 16mm - 300m	
Různé filmy 16mm - 480m	
Neg.Agfacolor 35mm - 300m	16.8. VÚMZO 30m
Neg.Agfacol.ultra T 35mm - 150m	
Dup.neg.Agfacolor 35mm - 500m	
Pos.Agfacolor 35mm nehořl.-900m	17.7. VÚMZO-č.b.pos. 30m 16.8. " 30m
Rollfilmy černob.6x9 - 50 ks	23.7. ing.Zikmund 10 ks
Rollfilmy Agfacolor - 10 ks	23.7. ing.Zikmund 10 ks
Fotopapíry 13x18cm - 1.200ks	
Fotopapíry 18x24cm - 500 ks	
Fotopapíry barevné 13x18 - 100 ks	
Diapositivy barev. 8,5x8,5 - 20 bal.	
Různé chemikálie v ceně Kčs 500,--	

Soupis požadovaného filmového a fotografického materiálu před druhou expedicí

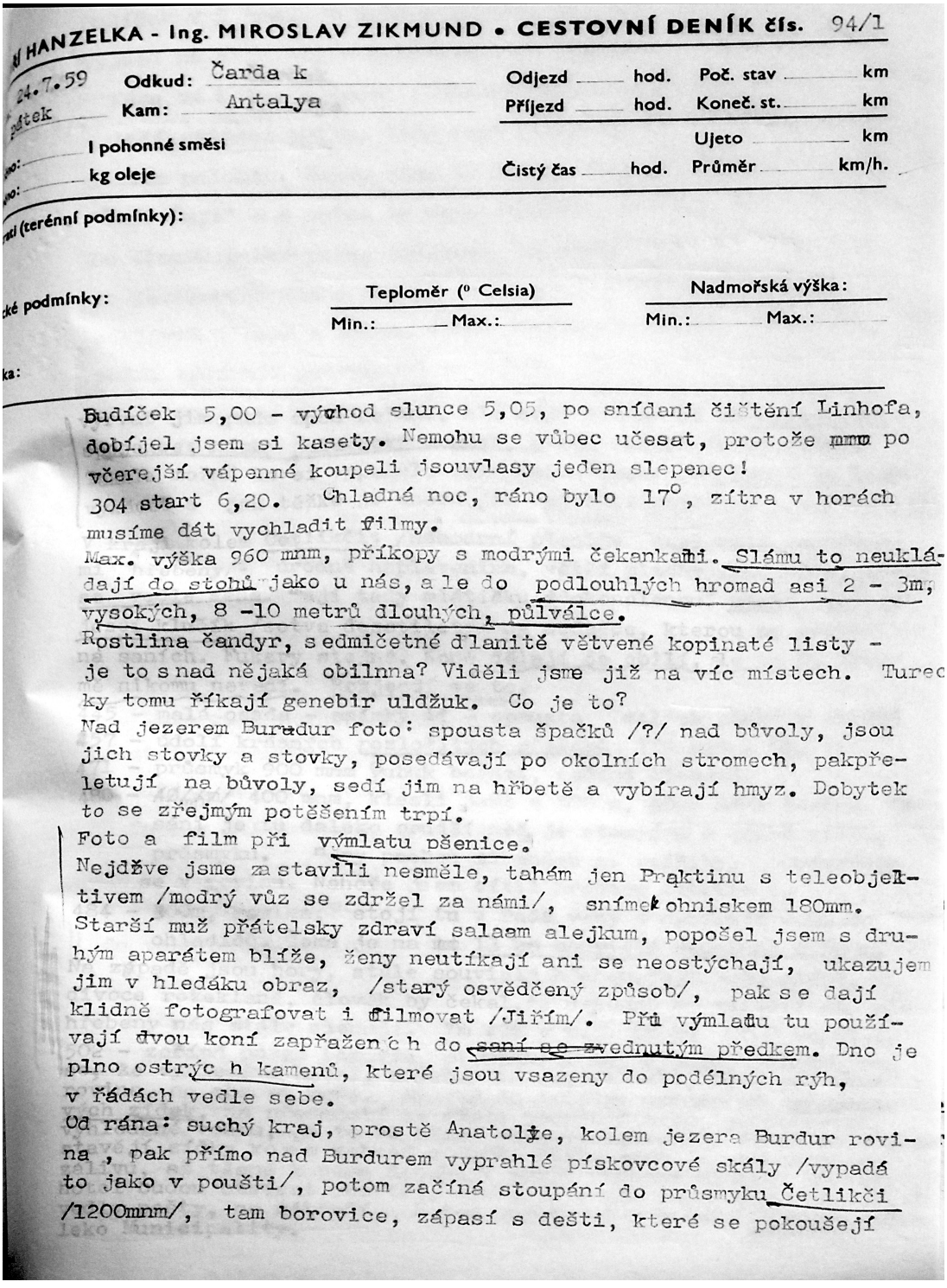

HANZELKA - Ing. MIROSLAV ZIKMUND • CESTOVNÍ DENÍK čís. 94/1

24.7.59 Odkud: Čarda k Odjezd ___ hod. Poč. stav ___ km
pátek Kam: Antalya Příjezd ___ hod. Koneč. st. ___ km
I pohonné směsi Ujeto ___ km
kg oleje Čistý čas ___ hod. Průměr ___ km/h.
(terénní podmínky):
podmínky: Teploměr (° Celsia) Nadmořská výška:
Min.: Max.: Min.: Max.:

Budíček 5,00 - východ slunce 5,05, po snídani čištění Linhofa, dobíjel jsem si kasety. Nemohu se vůbec učesat, protože po včerejší vápenné koupeli jsou vlasy jeden slepenec!
304 start 6,20. Chladná noc, ráno bylo 17°, zítra v horách musíme dát vychladit filmy.
Max. výška 960 mnm, příkopy s modrými čekankami. Slámu to neukládají do stohů jako u nás, ale do podlouhlých hromad asi 2 - 3m, vysokých, 8 -10 metrů dlouhých, půlválce.
Rostlina čandyr, sedmičetné dlanitě větvené kopinaté listy - je to snad nějaká obilnna? Viděli jsme již na víc místech. Turecky tomu říkají genebir uldžuk. Co je to?
Nad jezerem Buradur foto: spousta špačků /?/ nad bůvoly, jsou jich stovky a stovky, posedávají po okolních stromech, pakpřeletují na bůvoly, sedí jim na hřbetě a vybírají hmyz. Dobytek to se zřejmým potěšením trpí.
Foto a film při výmlatu pšenice.
Nejdřve jsme zastavili nesměle, tahám jen Praktinu s teleobjektivem /modrý vůz se zdržel za námi/, snímek ohniskem 180mm. Starší muž přátelsky zdraví salaam alejkum, popošel jsem s druhým aparátem blíže, ženy neutíkají ani se neostýchají, ukazujem jim v hledáku obraz, /starý osvědčený způsob/, pak se dají klidně fotografovat i filmovat /Jiřím/. Při výmlatu tu používají dvou koní zapřažených do ~~saní se zvednutým předkem~~. Dno je plno ostrých kamenů, které jsou vsazeny do podélných rýh, v řádách vedle sebe.
Od rána: suchý kraj, prostě Anatolie, kolem jezera Burdur rovina, pak přímo nad Burdurem vyprahlé pískovcové skály /vypadá to jako v poušti/, potom začíná stoupání do průsmyku Četlikči /1200mnm/, tam borovice, zápasí s dešti, které se pokoušejí

Stránka z cestovního deníku H+Z

Interiér expediční Tatry 805 (Zikmundovy)

Dillí, návštěva královny Alžběry II., 21. 1. 1961 a karta s popisem záběrů

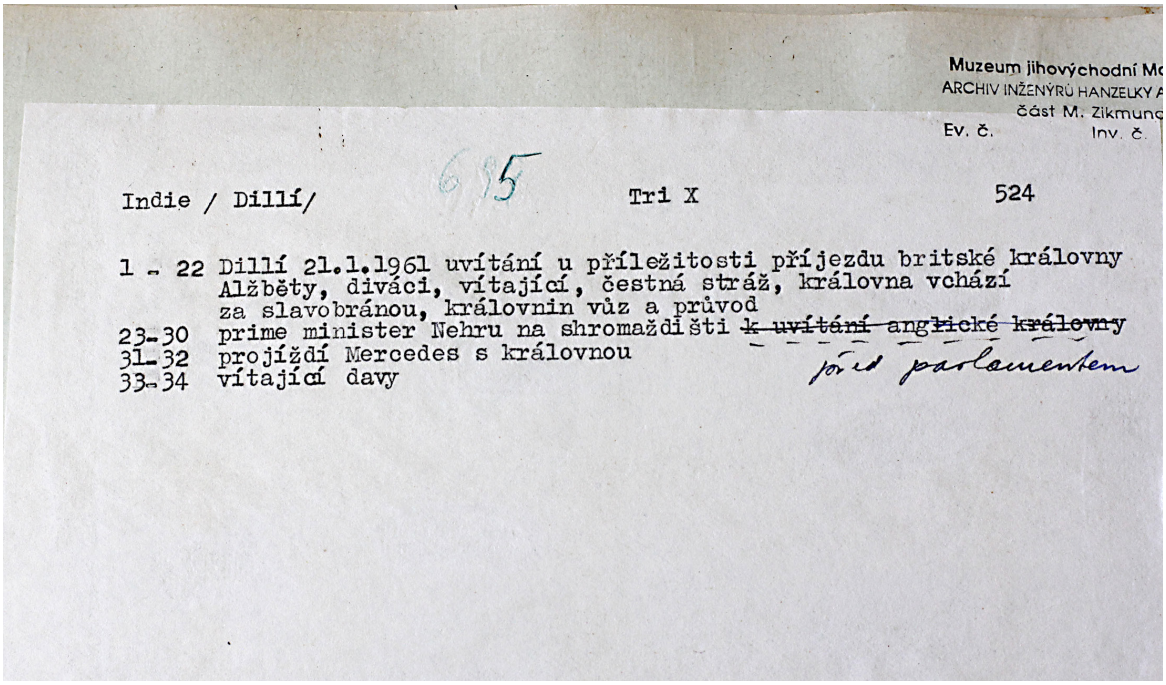

Muzeum jihovýchodní M
ARCHIV INŽENÝRŮ HANZELKY A
část M. Zikmund
Ev. č. Inv. č.

Indie / Dillí/ 615 Tri X 524

1 - 22 Dillí 21.1.1961 uvítání u příležitosti příjezdu britské královny Alžběty, diváci, vítající, čestná stráž, královna vchází za slavobránou, královnin vůz a průvod
23-30 prime minister Nehru na shromaždišti ~~k uvítání anglické královny~~ před parlamentem
31-32 projíždí Mercedes s královnou
33-34 vítající davy

Ecuador E 159/1-33

LEDEN 1956

N. 1 Záběr zk letadla na řeku Upano, mezi mraky
N. 2 Pohled z letadla na rovnou hladinu pralesa
N. 3 Pilot zprava z profilu /na šířku/
N. 4 dtto, na výšku
5 Polocivilisovaní šuárští manželé s děckem na břehu řeky
6 Matka s děckem
N. 7 dtto, detail
N. 8 Člun s osádkou tří na rozbouřené řece Upano
N. 9 na kamenitém břehu Upana, vpravo J. JIRKA, vlevo dvě šuárské ženy
N. 10 dvě šuárské ženy s děckem na kamenitém břehu Upana
11 Mirek s oběma ženami, v popředí na zemi košík
12 člun s osádkou čtyř na řece u protějšího břehu
N. 13 člun s osádkou tří na řece u protějšího břehu, za člunem šuára ve vodě
N. 14 člun s osádkou jednoho odráží od protějšího břehu, vpředu vpravo balvan
15 veslař zabírá v přídi člunu pádlem do vody
16 šuárská matka s třemi dětmi před vchodem do héy /bez horizontu/
17 dtto, z dálky, rámuje horizont a banánový list
18 dtto na šířku, zleva Jirka
19 dtto na výšku, zprava Mirek
N. 20 Šuárská žena podává muži piňingu s čičou, J. JIRKA zprava snímá
21 záběr shora, žena podává muži piňingu
N. 22 Neobvyklá, čtyřhranná héa, celek, v pozadí palmy, J. JIRKA zády, snímá
23 sedící šuára, vlevo od něho stojící matka s děckem před vchodem do héy
N. 24 nadhled na šířku, J. JIRKA stoupá strmým břehem v pralese skloněn
N. 25 dtto, dívá se do objektivu vzhůru
26 dtto Mirek skloněn
27 dtto Mirek, dívá se do objektivu, nad ním padlý kmen
28 Šuára na břehu zády ke kameře, s foukačkou
29 Šuára na břehu řeky, zprava, v pozadí splav, pasti na ryby
N. 30 dtto, šuára s foukačkou čelem ke kameře
N. 31 Mašingáši s tyčí u okna misijní chaty /na výšku/
32 dtto, zblízka, na šířku, Bílá hůl je mladý kmen, z n ěhož Mašingáši svléká kůru s lýkem na upevnění zavazadel
33 Potok v pralese

Karta s popisem záběrů negativu E 159 z první expedice

Karty s kontaktními kopiemi negativů a s popisem záběrů na rubu (2. expedice)

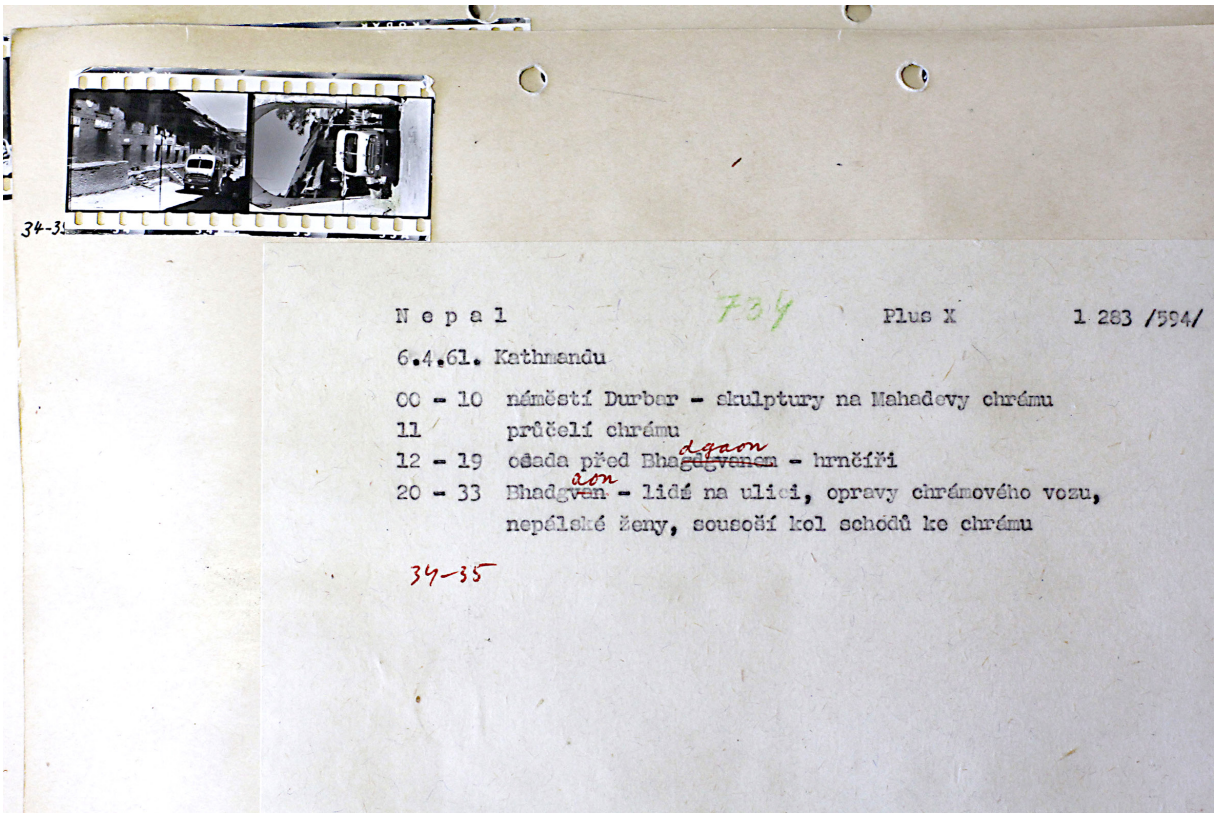

SSSR 2367 Agfa col neg P 271/13-24/ /P412/

~~Tadžická~~ Kirgizská ASSR

29.8.64.

13-24 kozlodraní, kozloboj, ulak, kirgizská hra, pod Pikem Lenina

Cejlon, Kolombo. Kosmonaut Jurij Gagarin s Jiřím Hanzelkou v expediční Tatře 805. 11. 12. 1961

Obálka knihy Zváštní zpráva *č. 4, 1990*

Praha dne 12.7.1968

Vážený pane kariéristo,

bývalý režim Tě vynesl nahoru, jinak by se po Tě
Tobě ani " pes neohlédl", žil jsi z práce
poctivých lidí, jezdil jsi za jejich peníze
po světě, víme že máš veliké bohatství.
V české Národní radě Ti to nevyšlo... což je
správné, nejsi komunista, jsi zrádce národa
a hlavně Komunistické strany. Ten Sovětský svaz,
který Ti tak leze krkem, bude Tvým soudcem
darebáku. Máme Tě v evidenci a připrav se na to,
že skončíš " špatně" - nenávidíme Tě za Tvoje
špinavosti Ty kurevníku - víme o tom, že
v Africe jsi nejen psal, ale i zkurvil kdejakou
domorodou ženu. Když se Ti to zde nelíbí, tak jdi
odejeď do Ameriky a nekaz lidem náladu.
Tímto listem Tě odsuzujeme k trestu smrti !!!
Pryč se zrádci strany, s nepřáteli SSSR,
s krysami imperalismu v našich řadách !!!!
Strana žije dál - v ilegalitě - !!!!

Anonymní dopis adresovaný Jiřímu Hanzelkovi, 1968

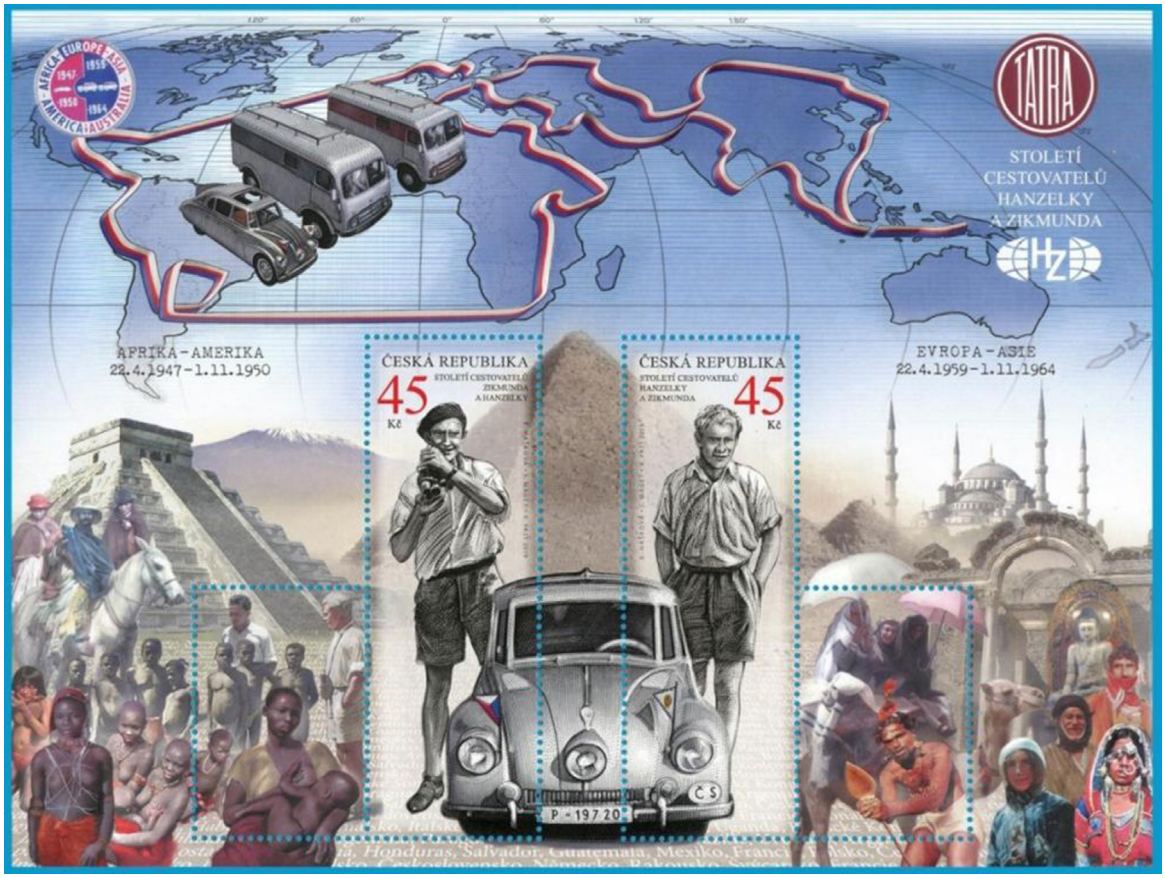

Aršík vydaný Českou poštou v roce 2019

Otrokovice, zázemí depozitáře Archivu H+Z . Kartonové krabice s částí karet s kontaktními kopiemi negativů z druhé expedice připravené k průzkumu

SEZNAM VÝBĚROVÉ LITERATURY X
JMENNÝ REJSTŘÍK XI

Kašmír, Násnúr. Chlapecká škola.
16. 11. 1960

X

HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Afrika snů a skutečnosti 1*. Družstevní práce, 1952
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Afrika snů a skutečnosti 2*. Družstevní práce, 1952
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Afrika snů a skutečnosti 3*. Družstevní práce, 1952
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *S československou vlajkou na Kilimandžáro*. Státní nakladatelství dětské knihy, 1954
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Tam za řekou je Argentina*. Orbis, 1955
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Přes Kordillery*. Orbis, 1956
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Za lovci lebek*. Orbis, 1956
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. M*ezi dvěma oceány*. Orbis, 1959
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Obrácený půlměsíc*. Státní nakladatelství politické literatury, 1961
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Kurdistan*. Artia, 1962
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Kashmir*. Artia, 1962
ГАНЗЕЛЬКА, Иржи; ЗИКМУНД, Мирослав. *Турция*. Artia, 1962
ГАНЗЕЛЬКА, Иржи; ЗИКМУНД, Мирослав. *Сирия*. Artia, 1962
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Tisíc a dvě noci*. Svoboda, 1967

HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav, *Světadíl pod Himálajem*. 1969. Svoboda, 1969.
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Zvláštní zpráva č. 4*. Lidové nakladatelství, 1990. ISBN 80-7022-061-9.
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Cejlon – ráj bez andělů*. Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0164-9.
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav; SLOMEK, Jaromír. *Život snů a skutečnosti*. Primus, 1997. ISBN 80-85625-78-4.
ZIKMUND, Miroslav. *Modrý Mauritius... a přece Austrálie!*. Primus, 1999. ISBN 80-86207-00-5.
HANZELKA, Jiří. *O toleranci*. Primus 1999. ISBN 80-85625-98-9.
ZIKMUND, Miroslav; HORKÝ, Petr; NÁPLAVA, Miroslav. *Sloni žijí do sta let*. Euromedia, 2002. ISBN 80-242-0797-4.
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav; ŠVAŘÍČEK, Rudolf. *Past na rovníku*. Livingstone, 2008. 446 s. ISBN 978-80-904021-1-9.
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Legenda H+Z. První cesta*. Jota, 2011. ISBN 978-80-7217-798-1
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. *Legenda Z+H. Druhá cesta*. Jota, 2011. ISBN 978-80-7217-835-3.
HANZELKA, Jiří; ZIKMUND, Miroslav. Turecko. *Carpe diem*, 2010. ISBN 978-80-87195-16-1.
ZIKMUND, Miroslav; HORKÝ, Petr; NÁPLAVA, Miroslav; KROC, Vladimír. *Století Miroslava Zikmunda*. Jota, 2017. ISBN 978-80-7462-754-5.
KOLEKTIV AUTORŮ (red. BALAJKA, Petr). *Encyklopedie českých a slovenských fotografů.* ASCO 1993
BIRGUS, Vladimír; MLČOCH, Jan. *Česká fotografie 20. století*. Kant, Praha 2009. ISBN: 979-80-7437-026-7
BIRGUS, Vladimír; Scheufler Pavel. *Česká fotografie v datech 1839-2019*. Grada 2021. ISBN: 978-80-271-0535-9
RESENBLUM, Naomi. *Une histoire mondiale de la photographie*. Abeville Press France, 1997. ISBN: 2-87946-182-0
MRÁZKOVÁ, Daniela; REMEŠ Vladimír. *Cesty československé fotografie.* Mladá fronta, Praha 1989. ISBN: 80-204-0015-X
MRÁZKOVÁ, Daniela. *Příběh fotografie*. Mladá fronta, Praha 1985. ISBN: 23-033-85
MRÁZKOVÁ, Daniela. *Co je fotografie?* Katalog k výstavě. Videopres a Credit Praha 1989. ISBN: 80-7024-004-0
SONTAG, Susan. *O fotorafii*. Paseka. 2002. ISBN: 80-7185-471-9

GAUTRAND Jean Claude. *Robert Doisneau*. Taschen, Köln. 2014. ISBN: 9783836547147
CHEROUX, Clément. *Henri Cartier-Bresson. Here and Now*. Thames & Hudson. ISBN: 978-0-500-54430-3
POSPĚCH, Tomáš. *Myslet fotografii*: Česká fotografie 1938–2000. Positif Praha, 2014. ISBN 978-80-87407-05-9
The Family of Man, katalog k výstavě, Museum of Modern Art, New York, 1955.
Internetové stránky Library of Congress: *https://www.loc.gov/pictures/collection/fsa/*
Internetové stránky expozice na zámku v Clervaux: *https://www.visit-clervaux.lu/en/art/the-family-of-man*
Internetové stránky agentury Magnum Photos: *https://www.magnumphotos.com/*

Dillí, listopad 1960

XI

Alžběta II. 143, 260
Andropov, Jurij 146
Bandanaraiková, Sirimu 145
Becková, Hana 9, 11, 210
Birgus, Vladimír 240
Bischof, Werner 105
Bourke-White, Margaret 105
Brandt, Bill 105
Braun, Peter 209, 214, 216
Brežněv, Leonid 146, 154
Brunner, Vratislav Hugo 45
Brzáková, Pavlína 15
Capa, Cornell 105
Capa, Robert 105
Cartier-Bresson, Henri 105
Cekotová, Blanka 10, 11, 244
Coen, Joel a Ethan 31
Čapek Josef 31
Čapek, Karel 15, 31
Davidová, Eva 210
Delano, Jack 105, 111, 114
Dias, Pavel 210, 234, 241–244, 247
Doisneau, Robert 105
Doležal, Bohuslav 214
Dorr, Neil 113
Drtina, Miloš 62
Dryák, Miroslav 137
Dukát, Vojta 227
Dvořáková, Alena 31
Erwitt, Elliott 105
Evans, Walker 114, 121
Feininger, Andreas 105
Fekar, Vladimír 21
Fikejz, Miloš 26
Filip, Václav 21
Fischlová, Tylda 9
Fišer, Viktor 31
Foektisov, Konstantin 154
Frank, Robert 105
Frič, Alberto Vojtěch 15, 241

Fučíková, Gusta 243
Gagarin, Jurij Alexejevič 90, 145, 264
Gottwald, Klement 242
Hájek, Karel 45
Hanzelka, Jiří ml. 10, 19
Hanzelková, Hana 19
Hanzelkovi, Pavlína a Ferdinand 16, 17
Harant, Kryštof 15
Havel, Václav 20
Hillary, Edmund 87, 143
Hodža, Milan 17
Hoffmeister, Adolf 45, 48
Holubovi, Emil a Rosa 15
Horký, Petr 15, 21, 92
Horníček, Miroslav 15
Husák, Gustáv 243
Huvar, Michal 90
Chalupa, Oldřich 57, 58, 137
Chalupa, Tomáš 214
Chruščov, Nikita 146, 154
Ingriš, Eduard 14, 21, 33, 34, 74, 77, 129, 130, 241
Jegorov, Boris 154
Jeníček, Jiří 240
Jesenská, Milena 45
Jevtušenko, Jevgenij 26
Jirousová, Věra 234, 235, 244
Jírů, Václav 45
Jung, Carl 111
Kadár, Jan 31
Karlík, Viktor 63
Kásim, Abdul Karim 140
Kawalerowicz, Jerzy 153
Klaus, Václav 214
Klein, Zdeněk 9
Klos, Elmar 31
Klusák, Vít 31
Kodera, Radovan 220, 245
Komarov, Vladimir 154
Kopecký, Václav 48
Körper, Karel 9
Korynta, Josef 57, 58, 60, 137
Kosygyn, Alexej Nikolajevič 146
Kroc, Vladimír 92
Lamper, Ivan 63
Lange, Dorothea 105, 111, 114, 119, 121
Lasica, Milan 31
Laušman, Bohumil 43, 48
Lee, Russell 105
Leibovitz, Annie 140
Letzel, Jan 148, 149
Liška, Zdeněk 22
Loprais, Karel 218, 248
Ludwig, Karel 45
Lukas, Jan 45
Lumièrovi, Augusta a Luise 31
Macalíková, Marie 9
Mára, Pavel 10
Maryška, Milan 20, 21
Mináčová, Zuzana 210
Mlčoch, Jan 8, 239, 240–241
Model, Lisette 105
Mohamad V. 140
Moffatovi 130
Mrázková, Daniela 8, 239–240
Mrštíkové, Alois a Vilém 31
Musil, Alois 15
Mydans, Carl 105
Náplava, Miroslav 15, 21, 92
Néhrú, Džaváharlál 142
Neubert, Karel 45
Newton, Helmut 151
Nikl, František 90
Nikl, Petr 92
Nikolajev, Andrijan 146

Novotný, Petr 10
Novotný, Antonín 147
Novotný, Jaroslav 34, 84, 86, 91, 92, 136, 137, 143
Parks, Gordon 105
Pavlištík, Karel 10, 21
Philip, princ 143
Plánka, Ivan 10, 210, 217
Plicka, Karel 45
Popovič, Pavel 146
Preiningerová, Magdalena 10, 11, 210, 212, 216, 217, 244
Pruse, Bolesław 153
Přidal, Antonín 215
Přikryl, František 76, 90
Rakovec, Oldřich 84
Rein, Václav 76, 90
Remunda, Filip 31
Rodger, George 106, 108, 116, 118
Rodger, Jinx 106
Roosevelt, Francis Delano 104
Rössler, Jaroslav 45
Řepa, Přemysl 7, 209–217, 220, 241, 244
Sander, August 105
Satinský, Július 31
Sellasie, Haile 106
Seymour, David 105
Shahn, Ben 105
Schulz, Arnošt 48
Schwab, Eric 113
Sitenský, Ladislav 45, 210
Skoumal, Petr 31
Slomek, Jaromír 20
Smith, W. Eugene 105
Smoljak, Ladislav 31
Smolka, Josef 9
Socha, Lukáš 217
Stalin, Josif Visarionovič 242
Steichen, Edward 104, 105, 130
Stingl, Miroslav 21
Stryker, Roy Emerson 104, 124
Sudek, Josef 45
Suchý, Jiří 31
Sukarne 147
Svěrák, Zdeněk 31
Svoboda, Vratislav 214
Šinkarjov, Leonid 214, 218
Šlitr, Jiří 31
Štětina, Jaromír 89
Štindl, Petr 21
Štreit, Jindřich 227
Švaříček, Rudolf 15, 21, 90, 91, 92
Taviani, Paolo a Vittorio 31
Titov, German 146
Tmej, Zdeněk 45
Topol, Jáchym 63
Vaculík, Ludvík 88, 20
Valenta, Jiří 214
Valenta, Karel 215, 218
Vaňourek, Tomáš 217
Vít, Robert 57, 58, 60, 137, 256
Vodňanský, Jan 31
Voskovec, Jiří 31
Vráz, Enrique Stanko 15
Wanatowiczová-Bartošová, Stanislava 216
Wegner, Petr 213, 214
Werich, Jan 31
Weston, Edward 105
Wiškovský, Eugen 45
Zahradnický, Jiří 246
Zikmund, Josef (bratr) 16
Zikmund, Miroslav ml. 10, 18, 19
Zikmundovi, Antonín a Magdaléna 16
Zuska, František 10

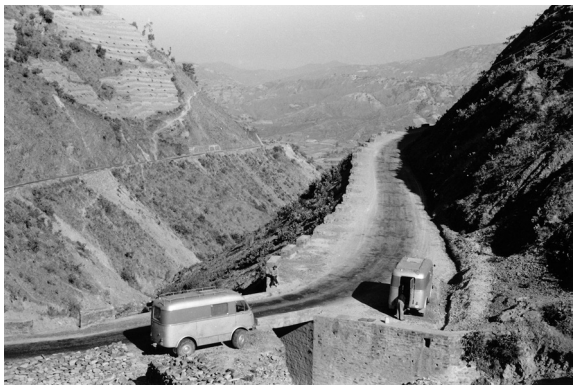

Nepál, 2. 4. 1961